

ॐ

किं नदी

१

मं

शोभापतेयेनमः विदितामिति अथ वृकोदरोभीमः पिषया दौपया विदितामस्यादिनोपदेशान्तर्यसूच
 नार्थविदितामविदितामित्यर्थः विपूर्वात् धातेर्धातोः विदितामिति विशेषपर्यवसानान् मनःपि
 यामभिमताद्ययोगात् मनोदराद्यनेन विशेषणहो
 न्येधर्मराजं उपपत्तिमन् युक्तियुक्तं उदितामिति
 शः बुविशासीत्यादिनाहिकत्वे अकृपिते चोत्पत्त्यर्थे १ किं नदी च नदी च यदिति मानिनीतमि
 यकलाभिमानवती शोपदी स्त्रे ह मये च प्रचुरेणान्तवर्तनवचने मयत् चक्षुषा ज्ञानचक्षुषा पतेभामत्
 विदितं प्रियामनः प्रियामयनिश्चित्य गिरंगरीयसी उपपत्तिम रजिता अयं नृपसूचे वचनं ह कोदरः २
 यदवो वदवे ह्यमाननीपरितः स्त्रे ह मये न चक्षुषा अपि वागधिपस्य दुर्वचं वचनेन विदधीत विस्मयं २
 मुक्तं परितोः वे ह्यममेततो विविच्य यद्वचनमवोचत् बुबो वचेर्बालुः वचेरुमिति उमागमः वागधिपस्य वृहस्पते
 रपि दुर्वचं वक्तुमशक्यं शेषेष्वृषीषं न कृद्योगलक्षणं अतो लोकेत्यादिना घृष्टी प्रतिषेधो नास्ति नृचनं विस्म
 विदधीत सर्वस्यापीति शेषः अथ वा वागधिपस्यापि वृहस्पतेरपि विस्मयं विदधीतेति संबधः दुर्वचं केनापीति
 शेषः यत् स्त्रेण मयि वचनो नीतिशास्त्रं अनुकरादि हितं चानुव्रजति अतोपि स्मयकरं गाद्यं चैत इ च न मि
 ति ज्ञान्यर्थः २ विस्मयकरत्वे हेतुमाह विषम इति विषमो विदुषो धोपि अन्यत्र दुःप्रवेशापिनयोनीतिशा
 स्त्रे नीतिन्यायशुभक्रतुप्रभु इव स्वर्गमशब्देन येति पुषकर पयसामाशयोह दये इव कृतनी र्थ कृताभ्यासाद्यु

राम.
१

तटी २

मरिजासंधनेनिरुचिकरेहेतुः इषेभारतीरूपदीवाकांडसृगुणाद्यभिमतगुणयगुणप्रार्थित्वात्तर्पेः भवतेतुभ्यस्तु ।
 धानाप्रोद्यमागइतिसेप्रहानत्वाच्चतुपीरोचताप्रियतांस्वात्तविधयेत्लोहृ हितवचनेवलादपीकाकुर्यादोषधवधिनि
 भावः नद्यापिसैलेवचसिकाअज्ञातप्राह नन्विति गुणानांगृह्याः गुणयज्ञोः गुणपक्षपातिनइत्यर्थः यदासैरिवान्पाप
 क्षेषुचैतिशरेः कपू विपश्चितोविहांसोवदनेविषयोधक्तुविशेषेस्त्रीपुंसारित्वात्तदोनिस्पृहाः ननुनिरस्याः रघलुआ
 यालादपिसुभाषितं प्राहमिन्नित्यायादितिभावः ५ सेप्रनित्ययमुपात्मभने चतसृषिति हुनपचतसृषयिविद्यासु
 आन्वित्तिकादिषु आन्वित्तिकीत्रयीवासादाएनीतिश्रवणाश्वतीचित्तानधर्माधर्मोत्रयीस्थितौ अर्षानर्षोतुवाज्ञोयारं
 इनीत्यानया चिति त्रेमतिः कथंकरिणांयंकमिचविपर्ययंवेपरीत्यं अविवेकित्वरूपमेवेत्यावसीदतिनप्रयतिननुक
 इयमिद्यगुणायरोचतांरुचिरार्थोभयतेपिभारती ननुवक्तुविशेषनिस्पृहागुणयज्ञावचनेविपश्चिताः ५ चतसृषिति
 विवेकिनीनपविद्यासुविगृहिमागता कथमेत्यमतिविपर्ययंकरिणांयंकमिवावसीदति ६ विधुरकिमजः परंपरे
 यगीतागमितेदशाभिमां अवसीदतियत्पुरेपरित्यजिसंभावितवृत्तिषोरुष ७ विषतामुद्यः समयसायुक्तं
 मितिभावः ६ किञ्चिन्नमिदानीयेने (६) त्रिमयः नमहान्निमित्तनिमित्तोक्तसंबन्धकः परिहृतः ॥ ८ ॥ ॥ ॥
 न्यमुपलभ्येत्यचार विधुरमिति त्रिपरैः शुभ्रभिरिमासीदृशीभवर्मात्तोरहितो अवगीतेचतिर्वादेमुद्दृष्टवमर्हितइतिविश्वः ॥
 एतागमितेप्रभितेसति सुरैरपिसंभावितवृत्तिवहुक्तप्रसार अथवात्रिभ्रिनसद्वावोरुषेपुरुषाकारः युवादिनादसप्रत्ययः अ
 वसीदतिनप्रयतिपत्त अतः परंअतोव्यतत्ररि केविधुरकिंकवृत्तकिंचिदित्यर्थः विधुरप्रत्ययवायेत्यान्कृसेधेयोरपीनिवेज
 यंतौ आस्तामितिहोषः अस्तिभवतिपरः प्रथमपुरुषोः प्रयुज्यमानोप्यस्तीतिभाष्यकारः भवतितादृशोचायीनामसंज्ञाबद्धा
 पुरुषाधिकारस्युद्देशासावशात्तुक्तानुपरिग्रहत्वात् तच्चत्तुपेक्षयत्सुपालभ्यतइत्यर्थः ७ अथोपेक्षाकालत्वादिप

राम.
२

पापं सन् नीर्यशास्त्राधरहेत्रोपायोपाध्यायमंत्रिविधिः अन्यत्रकृतजलाचरसाः सन् नीर्ययोतो जलाचरारेच
 मंत्राद्यशास्त्राधिपुण्यहेत्रेन पापत्रेनीर्यशास्त्रेनेषपीतिदलायुधः विगाद्येनेपुण्यहेत्रेनेचकेनतत्रनेतलला
 प्रायेचसमाहशः पुरुषोविशेषदुर्लभोऽत्यदुर्लभः यः कृतोसंधिविगुहादिकायेस्त्रानादिकेचनस्यवत्यनत्साधुदेष
 कालाद्यविरुद्धेयपातयेत्यर्थः अन्यत्रगर्तग्राहपाषाणदिभिः रहितेदुष्यस्यसुहाहरनि उपन्यासस्तुवाङ्गुल
 पोद्धानुहाहरदन्तमरः यथाकेनचित्कृतनीर्येपयस्मिगंभीरेपिप्रवेष्टारः वरुचः सति नीर्यकरस्तुविरलः नदन्नीर
 नायपिगूढतत्वेवकरिसतिबोद्धारः सतिवक्तानुनसुलभोऽतदुष्यमपठितापिसाधुवक्तीतिपुण्यनेचिसंकेत्यर्थः अथ

विषमोपिविगाद्येनेयः कृतनीर्येपयसामिद्याशयः सन्तत्रविषोषदुर्लभः सपुण्यस्यजि कृत्यचर्तय ३।६॥
 परिणामसुखेगरीयसिद्यथकेस्मिन्वचसिदत्तौजसां अतिवीर्यवतीचभेषजेवदुरलपीयसिदृश्यतेगुताः ४

प्राणवेहेतुमाह परिणामेति परिणामः फलकालः परिपाकावस्थाचतत्रमावदित्ते शस्त्रेचाणत्रिषुद्वेषेप्रायंपुण्यं
 स्वादिचेत्यमरः सुखशाचस्यविशेषपल्लिगत्वं गरीयसिभयिद्रेअथेच दत्तौजसांउभयत्रापिद्वेषेणशक्तीनायथ
 केपुद्गेभयोद्धानकत्वात्भयकरेमेत्रदुर्बलकत्वाद्दुष्यसंतापादिदुःखजनकेभयकरेअन्यत्रोसंशयादिदुःखजनके
 लपीयस्यत्याहरेअल्पमात्रेचउक्तंचस्वल्पेवमात्राविपुलागुणश्चेति अस्मिन्वचसिद्वेषदीवचनेऽतिवीर्यवच्येत
 सामर्थ्यवतिभेषजेडौषधइव भेषजौषधभैषज्यानीत्यमरः वदुरनेकोगुणः मानत्राणराज्यत्वाभादिः आरोग्यवत्तयोषा
 दिश्रदृश्यते अतोप्राण्यमस्यावचनविनिभावः ४ सत्यमेवतथापिसंज्ञानरोचते किं करोमीत्याह इयमिति रुचिनाया

५४

अ
किं ही

मारासिचरपे लोकः स्याद्विप्रवर्तमानो विप्रविप्रवर्तमाने
विप्रविप्रवर्तमाने पदविप्रवर्तमाने अत्र पदवर्तमाने विप्रवर्तमाने
विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने
विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने विप्रवर्तमाने

एतौ श्राद्धमद्योनुसृष्टितिविकल्पानुसंभावः द्विघातप्रभुशक्तिंकोशंदेशेनेनः सप्रभावप्रतापश्चेजः कोशंदेशे
अप्यमरः अनीहयाप्रमुत्साहेन अनुपास्तयतामुपेक्षमा एतानामरीभुनांशियः संपद्येनननिर्वाहभयान्द्रुकु
पुत्रप्रानुसागत्यलोकापवाहभयादिवेतिहेतुज्येष्ठा अचिरादपयानिअपसरेति यथाहकामंदकः स्त्रीभि
षंडमिषुमीभिरसः परिभूयतइति अतः पराक्रभितगमित्यर्थः १ ननुहीकः कथं प्रवलमभियुज्यते
आह लयेति दायपुक्तमपितयाही यामयिसंते स्वभावजैशिवेसर्वलोकाह्लादकं धामज्ञानेजः यथाशच
कंसमरुदयेष्टयापुत्रिहिनमुकु कमुत्साहमानमितिपाचत् अन्यत्रउत्थितमुहितेअनपवानेयायमविनाशि
अनुपालयतामुदेघतीप्रभुशक्तिं द्विघातमनीरथा अपयान्त्तरान्महीभुजांजननिर्वाहभयादिवभियः १
द्वयपुक्तमपि स्वभावजैदधत्तधामसीयेषिष्टइये अथामंवनयायमुत्थितप्रतिपञ्चइमिवप्रजानपं ॥११॥
प्रभवः एतुकोशंदेशेयोक्तयं चांगविदिरांकोनयः सविधेयपदेषुदत्तानोनियतिलोकइवानुरुत्ते १२
नंचहिंस्मृत्यर्थः नृपं प्रजाः प्रतिपञ्चंइहितीयाचंइमियेत्थर्थः प्रतिपञ्चंइनहितीयोपचयते प्रतिपदिनस्यइव
त्यादित्यर्थः प्रणमंत्पनुवर्तनइत्यर्थः चंद्रेनुममस्कुर्वन्तिहायपुक्तस्याभ्युत्साहकार्यसिद्धिनिदानमित्यर्थः इवे
दिशानोरुत्साहादुर्वलोमिसममुत्तइतिकासकंदः ११ ननुप्रभुशक्तिअन्योत्साहः कुत्रोपपत्ततइत्यत्राह प्रभव
इति कर्मणामाहेभोपाय पुरुषइव्यसंपत्तदेशकालविभागः विनिपातप्रतीकारः कार्यसिद्धिश्चेतिपंचांगा
नि यथाहकामंदकः सहायाः साधनोपायविभागेदिशकालयोः विनिपातप्रतीकारः सिद्धिः पंचांगमि
ष्यतइति पंचानामंगांनोविद्योयः तद्विनायेत्यादिनाउत्तरपटसमासः कृतः पंचांगानिसौद्योयस्यसत्या
कानयोनीनिपात्सुमितियावत्कोशाशैराशिः कोशास्त्रीकुट्टलेखइपिधानोर्थेयदिव्ययोविन्दमरः
अयतस्तस्याविप्रभोर्निरुत्साहसंनकिंचित्तिधतीति १२

वि

इह प्रवर्तमाने श्रेष्ठोः सासनेराज्ञेहिंसापोलुप्यते मत्वा
इह प्रवर्तमाने श्रेष्ठोः सासनेराज्ञेहिंसापोलुप्यते मत्वा
इह प्रवर्तमाने श्रेष्ठोः सासनेराज्ञेहिंसापोलुप्यते मत्वा
इह प्रवर्तमाने श्रेष्ठोः सासनेराज्ञेहिंसापोलुप्यते मत्वा
इह प्रवर्तमाने श्रेष्ठोः सासनेराज्ञेहिंसापोलुप्यते मत्वा

मुपेक्षेत्प्राशंकनायमुपेक्षाकाल इति वक्तुं देवतायत ओक ह्येन विविनक्ति द्विषतामिति भूतिमुदयमिच्छताप्रा
 भनामेधायस्यतेनसुमेधसासुधिया नित्यमसिद्ध वज्रामेधयोरित्यसिचप्रत्ययः गुरुमेहानप्यस्वेततरः अत्यंत
 रंतः क्षयोन्मुच इतियायत द्विषतामुदयः सुपिनमृष्यते इति सुमर्षणः सुसह उपेक्ष इत्यर्थः स्वतयेन दुर्मर्षण
 तिभावः भाषायां शास्त्रिपुत्रिणादिनात्पर्ययुच्यते प्रत्ययः महानपि प्रत्ययसंपन्न प्रथमः फलसंपन्न इत्युच्यते प्रति
 दुर्ंतशारेक्षप्रदा मनेत्यादिना एतत् परिहृतो न सुमर्षणोपेक्ष इत्यर्थः अन्यथा नृपेक्ष इति भावः नृमुदय इति
 च प्रतीकार्यः न च तदप्येवोपेक्षं किंतु स्वतत्त्वात् तत्त्वाभ्यामुभावपि प्रतीकार्यापुपेक्षोच्यते इत्यर्थः अयोभ

८

द्विषतामुदयः सुमेधसागुरुस्वेततरः सुमर्षणः नमहानपिभूतिमिच्छताफलसंपत्त्यावः परिहृतः
 अचिरेणपरस्यभूयसीविपरीतोविगणायचात्मनः क्षययुक्तिमुपेक्षते कृतीकुरुते न नृत्तिकारमन्वषा

९

योरपि युगपत्परीक्षयागमेगतिमार अचिरेति कृतमनेनेतिक्रमस्य इत्यर्थः इत्यादिभ्यश्चेति इति प्रत्ययः पर
 स्पशतीः क्षययुक्तिक्षययोगमचिरेणशुभाधिनीभूयसीदुरंतोचनयाश्चात्मनः क्षययुक्तिं विपरीतोचिरभावि
 नीभूयसी मल्लीयसी च विगणाय विचार्ये त्वपिल्लुपूर्वादिप्यादेशः उपेक्षते अन्यथा उक्तवैपरीत्यं
 रस्यक्षययुक्तौ अल्पीयसी स्वस्यभायस्याचसत्यामित्यर्थः तत्प्रतीकारेणः क्षययुक्तैः प्रतीकारे अचिरे
 णाशु कुरुते एवं च सति यदाशजोऽभ्युदयः स्वस्य चानिपरिहृतो यथास्माकं नदा किं वक्तव्यं सद्यः प्रतिकु
 रंत इत्यर्थो मसिद्धमनुसंधेये ८ तत्राप्युपेक्षाया मनिष्टमाचरे अतुणालयतामिति उदेष्यते वद्विष्यता

अनुसमये प्रसन्नपक्षे किं वेगेने स्यात् अथेति अथाधिककालः प्रतीत्यने चेत् अथ विश्ववधाने स्यात्सीम्निकाले व
ने विवेति विश्वः आविष्कृतजिह्वाहृत्तिना प्रगटितकषटव्यवहारेण धृतराष्ट्रसुतेन इत्युधनेन नरेन्द्रस्य दोराजसंपदः नरे
द्रेति वापदः छेदः चिरे चतुर्दशवर्षा एषा स्याद्यनुभूयकरो सन्वजाः ज्ञाता स्वादेव तेन यस्या दपिसुखिन युद्धेन शोचिना न
न्यद्वपन एतेन वधि मतीहारेण एतेमिन्पर्यः १६ अथ चान्द्राद्वैयं मातसः स्वयमेव संपदः दास्यति न धापितकषटं रोचय
महीत्याह विषमैति अथ वा द्विषता सुयोधनेन विहितपुनः प्रत्यधितमित्यर्थः आत्मन परं राज्यं त्वया पुनलभ्य
तन हृत्सेपदितभः कर्मणि गल्लद हे जन मायतदिनवानुजन्मना मनुजानामाचिः कृतयोरुधेः प्रगटितपरमः
धुमैः कृतं अलं भुजेने किंचित्साधमित्यर्थः राज्यदानादानयो द्विषामेव स्वातंत्र्यं अस्मद्भुजवेषकल्पान्दृत्रिय।
अथैवदवधिः प्रतीत्यने कप्रमाविष्कृतजिह्वाहृत्तिना धृतराष्ट्रसुतेन सज्येताश्चिरमास्वाद्यनरेन्द्रसंपदः
द्विषता विहितं स्वपायवापदित्तया पुनरात्मनपदं जननायतवानुजन्मना ह्युमाविष्कृतयोरुधेभुजैः ॥१०॥
महसिक्तसुरैर्मृगाधिपः करिभिर्वनेयने स्वयं हतेः लघयन्त्वस्तेन साजगन्नमहानिष्कृतिभूमिमयतः
स्वविजितयामितिशास्त्रान् दानैरेवराज्यग्राह्यमिति भावः कृतमिति निषेधार्थं मय्यं चाद्विषुपदाने कृतमि
ति निवारणानिषेधयोरिति गुणव्याख्याने भुजैरिति गमसावसाधनक्रियायै ह्ययाकारणत्वात् । नृतेषा उक्तं च
धातेन कवलेभूयमाणे विक्रियानिमिनेकारकभायस्यापि नृगस्य मानपीति ननु साधेवकापेसिद्धो किं
दात्रिया यथाह मनुः सास्वादानेन भेदेन समत्तरथवापथक विजेते प्रपत्तेतारौ ननु युद्धेन कदाचनेति तत्कि
मापुद्गरोन्पाशय्याह महैति मृगाधिपः सिंहः महसिक्तसुरैः मद्रवधिभिरित्यर्थः स्वयं स्वनेयनेः करि
भिर्वनेयने हृत्तिकरोति नैरेवजीवतीत्यर्थः चौरादिकत्वाहृत्तोल्ट भायादिकत्वाणावकमेकत्वाद्यैत्रयत्न

अनुसमये प्रसन्नपक्षे किं वेगेने स्यात् अथेति अथाधिककालः प्रतीत्यने चेत् अथ विश्ववधाने स्यात्सीम्निकाले व
ने विवेति विश्वः आविष्कृतजिह्वाहृत्तिना प्रगटितकषटव्यवहारेण धृतराष्ट्रसुतेन इत्युधनेन नरेन्द्रस्य दोराजसंपदः नरे
द्रेति वापदः छेदः चिरे चतुर्दशवर्षा एषा स्याद्यनुभूयकरो सन्वजाः ज्ञाता स्वादेव तेन यस्या दपिसुखिन युद्धेन शोचिना न
न्यद्वपन एतेन वधि मतीहारेण एतेमिन्पर्यः १६ अथ चान्द्राद्वैयं मातसः स्वयमेव संपदः दास्यति न धापितकषटं रोचय
महीत्याह विषमैति अथ वा द्विषता सुयोधनेन विहितपुनः प्रत्यधितमित्यर्थः आत्मन परं राज्यं त्वया पुनलभ्य
तन हृत्सेपदितभः कर्मणि गल्लद हे जन मायतदिनवानुजन्मना मनुजानामाचिः कृतयोरुधेः प्रगटितपरमः
धुमैः कृतं अलं भुजेने किंचित्साधमित्यर्थः राज्यदानादानयो द्विषामेव स्वातंत्र्यं अस्मद्भुजवेषकल्पान्दृत्रिय।
अथैवदवधिः प्रतीत्यने कप्रमाविष्कृतजिह्वाहृत्तिना धृतराष्ट्रसुतेन सज्येताश्चिरमास्वाद्यनरेन्द्रसंपदः
द्विषता विहितं स्वपायवापदित्तया पुनरात्मनपदं जननायतवानुजन्मना ह्युमाविष्कृतयोरुधेभुजैः ॥१०॥
महसिक्तसुरैर्मृगाधिपः करिभिर्वनेयने स्वयं हतेः लघयन्त्वस्तेन साजगन्नमहानिष्कृतिभूमिमयतः
स्वविजितयामितिशास्त्रान् दानैरेवराज्यग्राह्यमिति भावः कृतमिति निषेधार्थं मय्यं चाद्विषुपदाने कृतमि
ति निवारणानिषेधयोरिति गुणव्याख्याने भुजैरिति गमसावसाधनक्रियायै ह्ययाकारणत्वात् । नृतेषा उक्तं च
धातेन कवलेभूयमाणे विक्रियानिमिनेकारकभायस्यापि नृगस्य मानपीति ननु साधेवकापेसिद्धो किं
दात्रिया यथाह मनुः सास्वादानेन भेदेन समत्तरथवापथक विजेते प्रपत्तेतारौ ननु युद्धेन कदाचनेति तत्कि
मापुद्गरोन्पाशय्याह महैति मृगाधिपः सिंहः महसिक्तसुरैः मद्रवधिभिरित्यर्थः स्वयं स्वनेयनेः करि
भिर्वनेयने हृत्तिकरोति नैरेवजीवतीत्यर्थः चौरादिकत्वाहृत्तोल्ट भायादिकत्वाणावकमेकत्वाद्यैत्रयत्न

अथैवदवधिः प्रतीत्यने कप्रमाविष्कृतजिह्वाहृत्तिना धृतराष्ट्रसुतेन सज्येताश्चिरमास्वाद्यनरेन्द्रसंपदः
द्विषता विहितं स्वपायवापदित्तया पुनरात्मनपदं जननायतवानुजन्मना ह्युमाविष्कृतयोरुधेभुजैः ॥१०॥
महसिक्तसुरैर्मृगाधिपः करिभिर्वनेयने स्वयं हतेः लघयन्त्वस्तेन साजगन्नमहानिष्कृतिभूमिमयतः
स्वविजितयामितिशास्त्रान् दानैरेवराज्यग्राह्यमिति भावः कृतमिति निषेधार्थं मय्यं चाद्विषुपदाने कृतमि
ति निवारणानिषेधयोरिति गुणव्याख्याने भुजैरिति गमसावसाधनक्रियायै ह्ययाकारणत्वात् । नृतेषा उक्तं च
धातेन कवलेभूयमाणे विक्रियानिमिनेकारकभायस्यापि नृगस्य मानपीति ननु साधेवकापेसिद्धो किं
दात्रिया यथाह मनुः सास्वादानेन भेदेन समत्तरथवापथक विजेते प्रपत्तेतारौ ननु युद्धेन कदाचनेति तत्कि
मापुद्गरोन्पाशय्याह महैति मृगाधिपः सिंहः महसिक्तसुरैः मद्रवधिभिरित्यर्थः स्वयं स्वनेयनेः करि
भिर्वनेयने हृत्तिकरोति नैरेवजीवतीत्यर्थः चौरादिकत्वाहृत्तोल्ट भायादिकत्वाणावकमेकत्वाद्यैत्रयत्न

ननुसोसाहस्यसदायस्यकर्मसिद्धिरित्यत्राह अभिमानवत्तदिति अभिमानवतोमानवतोमानधनस्यप्रियमिदमु
 त्तेरुन्नतेपदंस्थानंराजादिकमारुरुत्तमः आरोहुमिच्छतः प्राप्तकामस्यमनस्विनाधीरस्यात्मपौरुषंस्वपुरुषाका
 र्यवविनिपातनिवर्तनसमं अनर्थप्रतीकारसमर्थमालंबनसहकारिमतेइह यथाकस्यचिदुन्नेगस्थानमा
 रोहतः किंचित्पतनप्रतिबंधकं अनुचरहलादिकमालंबनेजहृदितिधनिः अतकिपौरुषाहनेः सहायेः अ
 सयामितिभाषः १३ पौरुषानंगीकारेदोषमाह विपदइति अतिक्रम्योरुषहीनंविपदोभिभवंति आपदुषतेविष
 न्प्रविष्यक्तं आपन्निकरुत्तरकालः आपन्निकालउत्तरइत्यमरः रहयतिन्यजति निरायतेरासन्नस्येत्यर्थः ल
 घुताअगौरवेनियताअवशेषंभवितीनकश्चिदेनमाहयतइत्यर्थः अगरीयान् लघीयान् नृपप्रियः पदमास्येद
 अभिमानवतोमनस्विनः पदमुच्चेः प्रियमारुरुत्तमः विनिपातनिवर्तनसमंमनमालंबनमात्मपौरुषे ॥१३॥
 विपदोभिभवंत्यतिक्रमंरहपत्याशुपेजमायतिः नियतालघुतानिरायतेरागीयान्पदंनृपप्रियः ॥१४॥
 मद्रलेप्रतिपहमुन्नतेरवलंयवायसायवेधतां निवसेतिपराक्रमअणानविषादेनसमंसमृद्धयः ॥१५॥
 नभवति पदानुपेनिपटलेटः तस्मान्पौरुषंकर्तव्यमित्यर्थः अत्रपूर्वपूर्वस्याविक्रमत्वात्आदेरुत्तमैरविषु ददि
 कप्रतिकारणत्वात्कारणमालारयोलेकारः तथाचसूत्रे पूर्वपूर्वस्यात्तरहेतुत्वेकारणबालेति १५ फलितम
 ह तदिति तत्रस्मादुपेहायोहेषसंभवादिन्यर्थः उन्नतेरशुभयस्यप्रतिपदोन्नरायंयवसायवेधतामुद्योग्य
 न्यतांअवलंयाले अवलंबनेनालमित्यर्थः अलंपत्योः प्रतिषेधयोः प्रसौक्तित्वात्प्रत्ययेनस्यत्यवादे
 शः तथाहिपराक्रमः आस्यः कारणयासंजालयोक्तः समृद्धयः संबटः विषादेनसमंसंयत्तस्याहेनसमं
 नतिवसेति पौरुषसाध्याः संप्रदानविरोधसाध्या उभयोः सहायस्थानविरोधादिन्यर्थः वेधमेवकार्यकारण

वे

प्रतिपत्तिसः १५

ॐ
किं २
५

किमपेक्ष्येति मृगाधिपः सिंहः किं फलं प्रयोजनं ज्ञेयं धुनतोगर्जनः धरंतीति धरा पचाद्यच्च पयसांधरापयोधराः
तान् पयोधराणां ययने अभियाति यात्राया मभियौ चनेत्र प्रार्थना कथ्यते बुधैरिति केशवः यदा अचरुण हीन
यः प्रापिते आरुषेयाचिते शत्रुसंरोधे इत्यभिधानात् महीयमा महीयसा प्रकृतिः खलुश्यामकृत्या अन्यसमु
न्मिपरहृदि नसहति महेतः परभजनमेतदुपकृषाये इत्यर्थः किमपेक्ष्येति शोकस्वाधीतरं बुद्धीशने नदेपरच
ने हेराजन् युधिष्ठिरेनामर्त्तं प्रथमेकवचनेनेत्रादेशात्संभय एव धरेतु अर्थविलक्षण्यो देवसेव्य पयोधरात्
पयसा उदयानो धराः पयोधराः तान् धुनतः शब्दात्प्रमानात् मृगाधिपः मृगान् अधिपति इति मृगाधिपः किपेति
किपुश्चिष्यया यज्जान् मृगाधिपः पर्वमात् किं फलं नामकृतिसन फलं अपेक्ष्य प्रार्थय प्रार्थनां कुरु महीयसा मृ

किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् धुनतः प्रार्थयते मृगाधिपः प्रकृतिः खलुसामहीयसः सहतेनाम्यसमुन्नतिशया
कुरुजन्मनिमेव विक्रमेनूपनिर्दुयतमः प्रमादजं ध्रुवमेव हृदि विद्विषां त्वदनुसाहृता विपन्नयः ॥ २२ ॥

हिरदानी विविभिभावितान् चतुरस्रो यनिधीनिवापतः प्रसहेतरणेन यानुजान् दिघतांकः सतमस्युमेवसः २३

प्रकृत्यात्तापुरधम्यसमुन्नतिं शत्रुसंरोधे सहने इत्यर्थोत्तरधुनिरित्यर्थः पूर्ववदत्तंकारः २१ त्रिगमयति कुर्विति हेतुप
नक्षत्रात्करीत्यापराक्रमोन्साहृताहेतोः यत्तद्यत्तस्तेनाहेताविद्युमरः प्रमादनेतमामोहेनिर्दुयनिस्त्विक्रमेवोर
वेषमतिं त्वुचिक्रमेयां गीकुरुनत्पायांतरमित्यर्थः अच विक्रमवेपत्वं चित्याह ध्रुवमिति विद्विषां विषयतुः त्वदः
नुसाहृताः नवानुसाहेन अद्यवसायेन हताः प्रतिवहाः अन्यथा प्रागेव विषयोरान्निभावः इत्यतन्ध्रुवनिमित्त
मेवेद्विदिध्रुवं नित्येति श्रुतेर्घनिशास्त्रः २२ नचनः पराजयशोकाकार्येत्याह हिरदानीति दिग्भिभावितान् दिग्
प्रकृत्यात्तापतत्रागच्छतः आः-पूर्वादिणधातोः शतप्रत्ययः चतुरा हिरदानां दिग्जातियन्थी कविघणान् चतुर
स्रो यनिधीनिघरणे आयतो दिग्भिभावितान् शान्तमनुतेजसत्त्वत्पइविक्रमान् चतुरस्रयानुजान् दिघतां मध्येक

शक्ती पर ५

तो ५

प्रसहेतसोऽशकुणारिषेः शकिलिः चेति शब्दावलिः
अतो विः शकं प्रथमं खेति भावः २३
किं कित्तरसा महीयसा महीयसा २४

ननुपुडापासिको लाभः उपायान्तरेस्तु नतयेत्यांशं च घाद अभिमानेति अभिमानधनस्य चैरनिर्यातनमात्रनिष्ठस्य
 त्वर्थः अतएव गत्वैर्गमनशीलैरस्थिरैः गत्वस्थितिकरं चेतोनिपातितः अस्मिन् प्राणैः कुर्यैः पुंसिभूत्स्यसवः
 प्राणाश्च परः स्यात्सुस्थिरैः प्राणिस्य अस्मिन् स्थितिकरं यथाः चिकीषतः चेतुं संगृहीतुं सिद्धतः चित्तोतः
 सनेताच्छतप्रत्ययः उपाचिरमंशयोपस्था अचिरं शुचिद्युत्तस्याः विलासाः स्फुरणतद्वच्चलादीकेत्यर्थः ल
 ह्मीसेपत्त आनुषंगगाहागतमानुषंगिके अन्त्याचयवसिष्टं मुख्यामुख्ययोर्मध्ये अमृद्यं फलं अन्त्याचयविशिष्टं
 अल्पफलमानजाज्ञे यथा यवमुर्यं फलं अमृद्यं यत्तल्लह्मीरिति मानिना मिदमेव द्वाघामित्यर्थः अत्र
 स्थिरप्राणान्यामेन स्थिरयथाः स्वीकारमिधानान्तेनाधिकविनिमयाख्यापरिहृत्यलकारः तडुक्तकायप्रका

अभिमानधनस्य गत्वैरस्मिन् स्थिरास्तु यथाश्चिच्छतः अचिरं शुचिद्युत्तस्याः विलासाश्च चलात्तल्लह्मीः फलमानुषंगि
 ज्वलितनदिरं रापरेतसं चयमास्फटनिभस्मनीतवः अभिभूतभयादस्मिन्तः सुखसुखनिधाममातितः २
 यो परिहृतिविनिमयोर्धानीत्यास्यप्रासमैरिति २२ नन्वल्पसमानस्य हेतुः कथं प्राणान्यागः प्राक्यते कर्तुं एतौ जी
 यन्तरो भद्रयानि पश्येदित्यांशं च घाद ज्वलितमिति जनो भस्माचयेत्प्रास्फटनिनास्फटनि हाहकत्वादिति
 भावः अतो हेतुर्मानिनः अभिभूतिभयात् प्राणलोभेन तेन स्वामे परिभविष्यतीति भेदात्सूनेव सुखमस्मिन्
 उक्तित्वमिति धामतीजल्लोके नि मानहानिकराज्जीवनांतेन स्वीनां मरणमेव यरमित्यर्थः पूर्वो
 नरहो कवदर्थान्तरन्यासः २ अथवा किमत्र प्रयोजनं चिन्तया किंतु तेन स्थिनामयं स्वभाव एव यत्
 जिगीषुत्वमित्याह ॥ रामायनमः सीतापतयेनमः श्रीकृष्णायनमः परमात्मनेनमः श्रीरामायनमः

५५ याद्यदिनाश्रममिति अथाहकत्वादिति भावः ज्वलितं ज्वलितं कर्तव्यं गतिपुद्गीत्यादि सूत्रे च का
 कारादुक्तं मानार्थे हि रण्यपरेतोयस्यते हिरण्यपरेतसं अग्नि ५५

२५
 ५५

आशीर्वाद्यजेनफलितमाह ज्वलत इति तवचेतसिसततं ज्वलतो वैरि कृतस्यजातवेदसः क्रोधोत्थैरित्यर्थः शिवेतरास्त्रशि
 यात्रमंगलावेधयुः (षष्ठ्यन्वत्वादिनिभावः रिपुनारीनयनोबुसततिः वैरिबनिता क्रु प्रवाहः शम्बुविदधानु वैरिजनिनस्यकीधस्य।
 वैरिबधमनरेणसात्त्वसंभवान् अवर्षेनदुधस्त्वयाकर्तव्य इत्यर्थः क्रोधस्यविषयनिर्गरेणविषयिलो जातवेदस एवापनिवेधा
 दतिशयोक्तिरलंकारः तदुक्तविषयस्यानुपादानानुविषयुपनिबधने यत्रसातिशयोक्तिः स्यात्कवेः प्रोक्तिक्रीचितेति
 तथापिक्रोधस्यजातवेदसोभेदेष्यभेदाध्यवसायभेदेनभेदरूपातनएयोवुनिविष्टत्वोक्तिश्चघटनेतथातधसंथावुसेकेनापि
 शास्यतितथाशत्रुयधेनक्रोधइतिपम्यगम्यते २४ इतीति इत्युक्तरीत्यादशिताविक्रियाविकारोयागारभात्मकोपेनने
 क्रोधपरीतमानसंक्रोधाक्रोतचित्ते इदंविशेषणदुधद्विरदेषियोज्यमरुतसितेभीममहीपतिपुधिखरोदुष्टद्विरदमिव ए
 तेनभीमस्यशोभमेवतनुद्विरस्तीतिगम्यते उपसात्त्वयितुंअनुनेतुंउपचेत्कमेप्रवृत्तः प्रोपाभ्यांसमयोभ्यामात्मनेपदे

ज्वलतस्त्वजातवेदसः सततं वैरि कृतस्यजातवेदसः शिवेतरारिपुनारीनयनोबुसततिः २४ इति द
 शितविक्रमंस्तुतंमरुतः क्रोधपरीतमानसं उपशात्त्वयितुंमहीपतिद्विरदंदुष्टमिवोपचक्रमे २५ अथवर्जितवि
 द्भवेभुचोददयशाहिलिमंगलास्यदे विमलानवविलरगीरामतिरादशादवाभिदृश्यते ॥२६॥ श्रीरामायनमः
 राज्ञोतः उदुपकारविशेषापेत्त्याकथंचिद्वशेषाजनः शनैः शनैः द्विरदवदुशीकररागीयोननुत्पाज्यइतिभावः प्रथमं
 तावनस्त्यादिभिः प्रसादयति अथवर्जितेति विल्लभः प्रमाणायाधः अन्यथाहमलेसंक्रमोपवर्जितोयस्यतस्मिन्नपय
 र्जितविद्वेषेभुचोसोशयोअन्यजलादुदुष्टिश्चाश्चिन्तेनहदिति अतएवददयशाहिलिमनोहरेमंगलास्यदेपकत्रसि
 तापप्रतिपादकत्वादन्वयमंगलवस्तुत्वात् अथस्करे उक्तच रोचनेचंदनहेमंस्वदेगदप्यंमंमलीनं गुरुमोर्जितेथासु
 र्यं प्रातः परेषन्सटावुधइतिपुराणान् तवगिराविल्लरेवाकाप्रपंचे प्रथममवचशब्दस्तइतिघत्रप्रतिषेधान् नरैरवि
 त्पप्र विल्लरोविशुहोच्यासः सचशब्दस्यविल्लरदप्यमरः मतिस्त्वदु द्विरदशौदप्यंलाइव दप्यंशुकरादशौविन्मरः वि
 मलाविशदान्प्रभिटृश्यते वाग्धेशयादेवमतिवेशयामननुमीयते तन्पूर्वकत्वात्तस्यइत्यर्थः २६ अथयुग्मेनाह स्फु

३*

अं
सिं

परमेश्वरं
मूला
कृतिरकारलीकृतिरिति ३२

कस्यापि पत्नसिद्धेः शरण एव तन्निविवेकेनेत्यत्राह अभीति यः पुमान्विधीयंन इति विधयः कृत्यवस्तुनिधीजानी
वेत्युपमितसमासः शरदंलोक इवेति वाक्यगतोपमानुसारं तानि विधीयानि विवेको गारी यनेन विवेकवा
रिणा पूर्ववत्समासः अनुपालयन् प्रतीत्यमाणाः सदा सरस्वत्यः अभिवर्धनिसिचनिसः पुमान् फले धनेनि
ष्याद्यो यैः सस्य च फले हेतु कृते सस्य इत्युभयत्राप्यमरः तच्छालिनी क्रिया फले लोको जनः लोकानुभवं
नेजने इत्यमरः शरदस्य सदा अर्थिति इति सदा क्रिया फले प्राप्तिव्यन कदाचिद्यभिचरति इत्यर्थः सा
सिकस्य का कृतालीयन्यायत्वेन पत्नसिद्धिः विवेकिनस्तु नियतेति भावः अत्र फलशब्देन सस्य हेतु कृत्य
तयो रथे योरभेदाध्यवसायान् शेषभूतानि शयोक्तिः तदनुगृहीता चोपमेत्यनुसंधेयं ३ नियता विवेकिनः
अभिवर्धनियोनुपालयन्विधीयानि विवेकचारिणा सस्य पत्नशालिनी क्रिया शरदंलोक इवाधि
ति इति ३२ शुचिभूषयति श्रुतं वपुः प्रशमस्तस्य भवत्यंले क्रिया प्रशमाभरणं पराक्रमः सनया पादित
पत्नसिद्धिरित्युक्तं संप्रतितामबरुच्ययंलौमि शुचीति शुचिसंप्रदायमुद्वेकं शास्त्रवर्णक (सिद्धभक्षणः
नैवपुर्भूषयति अन्यथाऽविहान्युरुचो नशो भन इति भावः तस्य श्रुतस्य प्रशमः क्रोधोपशान्तिरले क्रिया भूषणं
भवति अन्यथा श्रुतेनेष्यत्पादिते भावः पराक्रमः सत्यवसरं शास्त्रं प्रशमस्याभरणं अन्यथा सर्वपरिभूयते
इति भावः सः पराक्रमः नया पादितानीति संपादितानि विवेकपूर्वकेति यावत् सा च सा सिद्धिश्च सेवभूषणं यस्य
नेयोक्तः अन्यथा साहसिकस्य सिद्धेः का कलालीयत्वेन पराक्रममेव यथेयं स्यादिति भावः पुरुषो नैव भूषण
ने कार्यसिद्धेर्भूषणतैव महापुरुषो भूषणनेयच सिद्धिर्भूषणस्यैव उभयमध्यमानो च स्वस्य पूर्वोत्तरपक्षात्
र इति विवेकः एवं विशिष्टसिद्धेरनन्यभूषिताया एव भूषणात्तो नपा सर्वोत्तरतयास्तु निर्गम्यते अत्रोत्तरा

नरस्य पूर्वपर्येषणसाहसिकपुल्लेकारः तदुक्तं
यत्र चिषोषणमात्रं चिषोषणमात्रं प्रतिक्रमेणैव भवति
समः एकावल्या यत्र चिषोषणमात्रं प्रतिक्रमेणैव भवति

गुणस्य

यदिसाधुं कर्तव्यं तेषु वक्रियतामित्याशं कथाह अवत्प्रत्ययेति तथापि त्रयासंम्यकनिर्णयतेपिमेहृदयं अवत्प्र
यासंम्यकनया अद्यापि शेषयत्नेनैतयः निर्णयमेवधा चतुस्रत्वरत्नचतनयति यावत् अद्यापि निर्णयस्यानु
यादिति भावः निर्णयानुदये हेतुमाह विधेयविति विधेयवृत्तविविध्यादिषु कर्तव्यार्थेषु या विशेषसंपदोऽवत
रभेहभूमानः तासाम्यमङ्गशेनावसाययितुं पुरुषान्प्रत्यानुकूल्येन स्वस्वदूषे स्वपमेवशीघ्रं प्रत्यापयितुं मित्य
र्थः एतेर्णोतादृशिकर्मकर्तृकानुमत्तलेणोदिसूत्रस्यायेविषयः दामेन इति त्रयोः शक्तानभवति पचायच
हमंशक्तिरितेति विधित्यमरः विधेयमात्रसुगणान्नेपिनद्विशेषाणां सोऽप्यात् वाङ्मत्याचदुज्ञापत्यादयो
पि निर्णयात्कांक्षेति तात्पर्यार्थः अत्र निर्णयधाचनं प्रत्युत्तरवाक्यार्थस्य हेतुत्वेनाभिधानादावपार्थहेतुकाय

* अवत्प्रत्ययान्तापिमेहृदयं निर्णयमेवधा चति अवसाययितुं समासत्वेन विधेयेषु विशेषसंपदः २
सहसाविदधीननाक्रियासचिवेकः परमापदापदे हृणुते हि विमृश्यकारणं गुणलब्धा स्वयमेव संपदः ३
लिंगमुदाहरति च लुविशेषावतरणमेतरेणैव प्रवृत्तिरप्रवृत्तिरित्याशं कथाह सहसेति क्रियत इति क्रि
याकार्यसहसा अविमृश्येत्पर्यः सहसेत्याकस्मिकाविमर्शयोरिति गणान्प्रत्याने स्वरादिपाठादव्ययन
विदधीन कृतः अविधेकः अविमृश्यकारित्वेपरमत्पतेः आपदापदे स्थानकारणमित्यर्थः यातिरेकेणोक्त
मथमन्वयेनाप्याह हृणुत इति गुणलब्धाः गुणगृह्यवइति स्वयंवरणे हेतुः क्रिः संपदः अियः विमृश्यकारी
तीति विमृश्यकारी उपवमति इति समासः तस्वयमेव हृणुते भजेने हृड-सेभक्ताविति धातुः तस्माद्विमृश्य
यप्रवर्तितयमित्यर्थः अत्र सहसाविधाननिषेधलब्धा विमृश्यकारित्वरूपकारणस्यापद्रयव्यतिरेका
कारणकार्येण समर्थेनाद्देधर्म्येणार्थान्तरन्यासः द्वितीयादेन स एव साधर्म्येणोति त्रये २९ ननु साहसि

प्रतिगमनं रतः ३ हेतुविकल्प
यत्तत्त्वम् २

ॐ

किं टी-२
८

सि x

सि x

यदुक्तं विजितक्रोधरपाइतितदावप्रपकं इत्याह अपनेयमिति उदेनुमभ्युदेनुमिच्छता राजापुरः प्रथमरोषमयं रोषाद
 गते मयडेति मयर् निमित्तमज्ञानेधियाधिवेकपुधाकरणानायेनेयमपनेये नपांशुमताधिकत्रोप्रभयातेजसा
 करयेननिशाकृतं तमोधाते अविभित्तनोप्रतकिंतुविभित्तयेवेत्यर्थः सूर्यस्याप्येवेकिसुज्ञानेध्यामिति तात्पर्य
 यः इतोभायेलङ् इभ ननुदुबेलस्यवत्समर्थसुक्रोधादेवकार्यसिद्धिरतत्राह बलवानिति बलवान्
 श्रोपियः कोषाज्जन्मयस्यतस्यकोपुज्जन्मः अयुज्योवहुव्रीहियधिकरणोजन्माद्युत्तरपदाइतिवामनः नम
 सोमोहस्यकृद्योगात्कर्तारिषयी अभिभवमाक्रांतिनरुणदिननिवारयेति सनुपः हयस्यपक्षः रूपपक्षः
 कृष्णपक्षः पंटीवरिंदुसंवाधनीः कलाइय कलानुषोऽप्योभागइत्यमरः सकलाः शक्ति संपदः प्रभुमंत्रोत्सा
 अपनेयसुदेनुमिच्छतामितरं रोषमयं धियापुरः अविभित्तनिशाकृतं तमः प्रभयानांशुमतापुट्टीयते ३५
 बलवानविजन्मनस्त्रमसोनाभिभुंरुणादियः हयपक्षइवंदवीकलाः सकलाहेतिसशक्तिसंपदः ३८
 समहृत्तिरूपेतिमादेवंसमये यश्चतनोतिनिमित्ततो अधिनिष्ठित्वाकमोजसासविष्वानिवमदिनीपतिः
 हशक्तील्लिखोपिहतिनाशयति अंधस्यजेघाचलमिवक्रोधांधस्यलोकोत्तरमपिसामर्थ्यव्यर्थमेवेत्यर्थः अ
 जकालस्य सर्वत्रकारणत्वात्तद्वयपक्षस्यकालात्तयकारिहमत्त्वेन तमसस्तुनत्कालचिन्भरणतत्तदायप
 देशः ३६ विमृषपकुवेतः क्रियाप्रकारमाह समेति यः समहृत्तिः समानान्तात्तदुः नातिस्माच्चतुर्द्वयस्य
 ससमहृत्तिः सनसमयेसत्यसरेसतिमादेवंमृदुहृत्तिमुधेति निमित्ततोत्तदाहृत्तिचतनोति समेदिनीपति
 विवस्थानिचौजसानेजसालोकमधिनिष्ठित्वाक्रामति सूर्योपातुभेदेनयोत्तरभेदेनघासमहृत्तिरित्यादि
 योत्पम् ३८ इकन्यथाकरणः निष्पत्तिमाह कृत्ति श्रियोसंपदोचिरायवहुकालेपरिशुः स्वायतीकरण
 कइद्रियोलीवाजिनश्वेतिसमासः दुष्टानाममार्गधाविनाइद्रियवाजिनावपपावशागतः तस्यभायलेतो

मन्त्र

ति x

राम
८

विमृषकुर्वादिति स्थितं तत्र विमर्षोपायः कइत्युक्ते शास्त्रमेवेत्याह मतीति मतिभेदः कार्यविप्रतिपत्तिः मतिर्भेदस्त
 मइवेत्युपमितसमासः दीपइवेत्युपमानुसारं तेन त्रिरोहिते आच्छादिते गहने दुःखप्रवगाहे कृत्यविधौ कुर्यानुद्यमे विधे
 किनां सुरुतः सहाभ्यस्तः अत्र एव परिशुद्धो निश्चितो न्यत्र सुविदिनः प्रयातादिदोषरहितश्चागमः शास्त्र आगमः
 शास्त्रमाज्ञापइतिविश्वः दीपइवापेदृशने कार्यज्ञाने वस्तुप्रतिभासे च कुरुते ३३ एवेविमृषकुर्वतो हेवाहनयोग
 मतिनकश्चिदपराधइत्यर्थः स्पृहणीयेति स्पृहणीयगुणोः लोकस्नाध्यगुणे मेदान्मभिः सज्जनेः चरिते अनुष्टि
 ते चर्म्मन्याचारे मनोयच्छतां निदधतां सन्मार्गेण व्यवहरतामित्यर्थः विधिहेतुदेयनिमित्तकः विधिविधाने हे
 वेचेत्यमरः अत्र एवागसा मपराधानामहेतुः विनिपातो देवकौष्यसनः विनिपातो विधाने स्यादेवादि सने विधि
 मतिभेदज्ञमस्तिरोहिनिगहने कृत्यविधौ विवेकिनां सुरुतः परिशुद्धश्चागमः कुरुते दीपइवापेदृशने ३३
 स्पृहणीयगुणे मेदान्मभिश्चरिते चर्म्मनियच्छतां मनः विधिहेतुदेयनरागसा विनिपातोऽसमः समुन्नते ३४
 शिष्यमोपधिकं गरीयसी फलनिष्पत्तिमदुषितयिति विगणयति येति पौरुषं विजितकौरपात्रिगीषवः ३६
 निविशः समुन्नतेरिति वृद्धेः समस्तुत्यः दैविकेषु अनेषु पुरुषस्थानुपलभ्यस्वादिनिभावः यथाह कामंदकः प
 नुसम्पगुपक्राने कार्यमेति विपर्यये पुरुषस्तुनुवा लभ्यो देवान्तरति पौरुषइति ३५ संप्रतियदि मृषणदाह शि
 चमिति जिगीषयो विजयेच्छयोरपाः विजितक्रोधरपाः सन्नो गरीयासी प्रभृतामदुषितायानि अस्मत्क्राने रकाला
 स्वतामित्यर्थः निष्पत्तिफलसिद्धिफलनिष्पत्तिविगणय्य फलवन्त्येति श्रित्यर्थः पौरुषं पुरुषाकारं शिष्यम
 नुकूलमोपधिकमुपाये विनिपादित्वात्त्वापेदृकउप धायाकृत्वत्वे च नियेति प्रापयेति पौरुषमुपायेन योजये
 तोत्यर्थः नानिश्चितफलकर्मकुर्वीत इति भावः यथाह कामंदकः निष्कलकेशकृत्संदिग्धफलसेव
 च न कर्मकुर्यात्तन्निमान् सदा धरानुवेधिवेति नियतिः प्रापणार्थं द्विकर्मकः अत्र पारवस्य कर्त्तव्यकर्मत्वे

विमृषकुर्वतो हेवाहनयोगे विनिपातोऽसमः समुन्नते ३४
 शिष्यमोपधिकं गरीयसी फलनिष्पत्तिमदुषितयिति विगणयति येति पौरुषं विजितकौरपात्रिगीषवः ३६
 निविशः समुन्नतेरिति वृद्धेः समस्तुत्यः दैविकेषु अनेषु पुरुषस्थानुपलभ्यस्वादिनिभावः यथाह कामंदकः प
 नुसम्पगुपक्राने कार्यमेति विपर्यये पुरुषस्तुनुवा लभ्यो देवान्तरति पौरुषइति ३५ संप्रतियदि मृषणदाह शि
 चमिति जिगीषयो विजयेच्छयोरपाः विजितक्रोधरपाः सन्नो गरीयासी प्रभृतामदुषितायानि अस्मत्क्राने रकाला
 स्वतामित्यर्थः निष्पत्तिफलसिद्धिफलनिष्पत्तिविगणय्य फलवन्त्येति श्रित्यर्थः पौरुषं पुरुषाकारं शिष्यम
 नुकूलमोपधिकमुपाये विनिपादित्वात्त्वापेदृकउप धायाकृत्वत्वे च नियेति प्रापयेति पौरुषमुपायेन योजये
 तोत्यर्थः नानिश्चितफलकर्मकुर्वीत इति भावः यथाह कामंदकः निष्कलकेशकृत्संदिग्धफलसेव
 च न कर्मकुर्यात्तन्निमान् सदा धरानुवेधिवेति नियतिः प्रापणार्थं द्विकर्मकः अत्र पारवस्य कर्त्तव्यकर्मत्वे

अं
 क्रि. ५
 कर्मादिप्रसंगस्य प्रसंगेन प्रसिद्धादिना भेदस्य नि
 धारयन्त्यादि कारणात् प्रसंगेन प्रसिद्धादिना भेदस्य नि
 धारयन्त्यादि कारणात् प्रसंगेन प्रसिद्धादिना भेदस्य नि

उपकारकमिति आपत्तेः उन्नरकालस्य भ्रमस्योत्पत्तौ उपकारकं स्थिरफलहेतुमि
 त्पर्यः भूरिणः प्रभूतस्य कर्मफलस्य प्रसंगे अनेनेति प्रसवः कारणात् अथाप्येन भवति इत्यनपायि स्वयमपिन प्रवृत्ते
 विधिप्रानिवहेण विनाशकं एवं गुणकं साधनेति निहा समं च मानु ल्येनो लि ट्वांति लि ति ह्येन मरः ति न नि शान इति
 धातोर्भ्रिज् क्त्वाः सन्निहितो माये सन्त्ययः ति ति ह्येन सममित्यनु कोपमा ससासाथे लु प्रोपसा सप्रा सित्यन पायि
 शब्देः साधनोत्तरये लक्षणान् व्यतिरेकश्चाप्यने भेदप्रधान्येन उपमाना उपमेयाधिप्रा विपये येन व्यतिरेकः ॥ ६ ॥
 ननु ति ति ह्येनः कालहेतुस्यो धनः सर्वानुगती वा शि कु र्यादित्यनाह प्रणामीति सहजस्य हेतुना कृत्रिमप्रमाना निवृत्त
 येनोपेक्षान्प्रस्मात्सुगादलप्रविज्ञाः सुयोधनतु नमथेति भावः किंच मानभूतो अहकारिणा प्रथमे च्छेत्तरः सुयोध
 न उपकारकमायत्तेर्भ्रंशप्रशयः कर्मफलस्य भूरिणः अन्नपायिनिपरिर्गो द्विषानतिनिहा सममलिसाधने ॥ ६ ॥
 प्रणानिप्रवणान् विहाप नः सहजप्रमत्तियुक्तेतः प्रणमंति सदा सुयोधने प्रथमे मानभूतानुत्तमयः ॥ ६ ॥ सु
 हृदः सहजानथेतरमतिमेधोनेचिलेद्ययेतिथे विनयारियजापयतिनेधुत्तरा कृत्स्नजमात्प्रसिद्धये ॥ ६ ॥ अत्रिभोवा
 ननु नतद्यादि इति भावः ह्यस्य गदमानमाहो भुजो भवतातस्य कृतः कृतवधेः शविद्यारयितासमुत्पन्नहरिदम्बः केमलाक
 योपारुषाः प्रणानिप्रवणान् प्रणामपरान् नोस्मान् विहाय सुयोधनसदा प्रणमंति नमंति किं नुकालमपेक्षत्ये
 न्यथैः सति योदवाविग्रहेण किंचिदस्माकमसाधयभ्येति भावः अनेकपदा एहेनुकेकाया लिगमलेकारः ॥ ६ ॥
 प्रसुहृद इति किंच यथा च्छीना ये सहजाः सहजाताः विद्वमानपहा इत्यर्थः अन्ये छपिदृ प्रपत्त इति इ प्रत्ययः सुहृदो मि
 प्राणीतयेनरे कृत्रिमसुहृदश्च किंच कर्णोत्तरमाह पक्षो च्छीना मतवृत्तिपदेन लेद्ययेति नाति क्रामति न ह्ये वि
 नसः सुयोधनोपती विनापीति भावः आत्मसिद्धये आत्मर्जोधनार्थं धनसकृत् आत्मजदुयोधने विनयारियानुक्तत्वादिषु
 यथेति कालगमयेति कायकाले विहासिपल प्रवेशानप्येत्यर्थः यानेत्पेता ल्पट् अर्ति हीन्यादिना युतागमः किं
 नायमीभयो गकाल इत्याशयेनाह अत्रिभोग इति कृतवधेः परिभाषितकालस्य अयधीस्त्वबधात्रैस्वामीमिका

सति या द्वा सु ग्र हे रा
 वा त्रि य म् ॥

नेवलेपिचेति विश्वः तस्य सुयोधनस्य कर्मलिखणी भूता
 कृतः करिष्यमाणः अथपिन इति शेषः अत्रिभोगो प्राप्ति
 साव इति यावत् अत्रिभोगस्तस्य येसाहो च पराभय इति
 शिष्यः इमान् यो क्तान् सही भोजो हरिदम्बः उस्मरसिः केमला

कनोभयमेकत्रतिष्तीत्यर्थः कुतः शरदभ्रवच्चलाञ्चलाः किंच बड्डल्लाः चड्ड्याजाः चड्डरंभा इतियावत् क
 लानुत्पल्लितेवाज इतिविशः चलिनेद्विपैरितिद्विपैरित्यर्थः श्रियः असुरहाः दुःखरहाः कथंचित्तमात्रपिक्रियो
 नाचिनीतेषुतिष्ठतीत्यर्थः वाचा ये हेतुककायलिगमलेकारः ३३ क्रोधस्यदुष्टतामुत्कान्तस्यत्यागमुपादिशति ॥
 किमिति उपात्तरहसः प्राप्तेरस्यमनसः समयोगस्यमाप्रसाभयिकः नदस्यप्राप्तिमित्क मनभयतोत्पसामयि
 कमप्राप्तकालेत्ताभयित्तन्नाभयताधीरनया धैर्यगुणेनबनेसोनिविकारमधैर्यसत्त्वपिहेनेषितिरसिकाः अधिरी
 कृतप्रागिशेषः श्रयापुत्रिरपिसमुद्रः किंकिमर्थमशुकेः अधिकः क्रियतेनपराजिते पुनरेवैकरिति भावः अत्रविजुन्वते
 तिभीमविशेषणत्वेनपदापस्योः करणहेतुत्वोत्पाकायलिगमलेकारः ३३ ननुसहजचापलाः श्रियः श्रयतेन
 क्वचिराद्यपरिश्रमः श्रियाक्वचिदुष्टद्विपयानिप्रथयता शरदभ्रवच्चलाञ्चलाः क्वलेद्विपैरसुरहाहिवड्डल्लाः श्रियः ३॥ कि
 मसामयिकं वित्तत्तामनसः लाभमुपात्तरहसः क्रियतेपतिरशुकेरपाभयताधीरनया धीरकृतः ॥ ३३ ॥ अतमथ
 धियाम्येतिपूनविनियतेनशरीरसन्मनः जनेयश्चिरायसंपदांमयशस्त्रेवलेचापलाश्रयो ॥ ३३ ॥ अतिपातिनका
 त्कपेशरानस्यानु (लसाधनास्वशरीरेद्वियवगतापिनी जनचन्नाभवेतमत्तमानयसिद्धेरपनेतुमहेति ॥ ३३ ॥ राम ॥
 पालसेत्याह अजमिति किंचयेमत्तेशस्त्राधिगणापिशरीरजन्मनः शरीरप्रभवानरिपूतकामक्रोधादीन्चिनीपं
 नेननियुक्तेति कतेस्यचाशरीरेकर्मणीम्याभ्यन्तेपदे तेषुत्वाचिसुपाहायसंपदांचपलाश्रयमस्येयनिषेधनमयशा
 दुःकीर्तिजनयेति आश्रयदोषादस्येयसंपदानस्वदोषादित्यर्थः अजिनारिषुर्गस्यकुतसंपादिने भावः ३३ जघापि
 क्रोधान्तक्यापेहानिरिन्पाशयेनाह अतिपातिनेति अतिपातिनान्यतिक्रानानि कालसमंभुत्पस्यधनाति सहाया
 दीनिययासानयोक्ता नापयतीतापिनी कर्तरित्पुर् टित्याजडीपु स्वस्यचन्द्ररीरभिद्वियवमस्युतयोस्वपिनीश्च
 त्तामाक्रोधीभवेत्तजमयत् एषग्रनयत् अधमजनमिष नदहमितिचतिप्रत्ययः तेनेवापालद्वये नहिनेत्यासर्वेति

कृत

अ

अतिरिपुष्येनपसिद्धेनेशसाधयत्तादपनेतुंनारिति
 पूरेकर्मनारिति असमयक्रोधस्यात्मसंज्ञकविरिकेप
 लनास्तीत्यर्थः ॥ ३३ ॥

ॐ
किं टी २
१०

नन्तरवेदमात्रेण कथं ससाधनमाह अत्रुतिनि अत्रुत्तयोप्यंतः प्रकृति प्रकोपेनोत्तरंगामान्याद्यपरागस्युत्तः प्रकृतिः पंचभूतिसुसभावेमूलकारणे उदः कारणगुणेषु नवेमान्यादि विनिवृत्तयेती विप्रदेवेरे प्रधुनपदेमिनापुषतिः
 ननु शान्तमाह ननु शाखागतानेति धर्षाधर्षणतज्जोताः प्रिभूधरेगिरिमधिलेसाकल्पेनहनति इहनीत्ययः नत्रो
 पमानाथयेयसमानधस्मात्ताविवनयानिरेष्टोदृष्टानालेकारः ५३ तेषापिकथंयजेमानशत्रुमुपेक्षते इत्याशंका
 ह मतिमानिति मतिमाननयज्ञाचिनयं प्रमप्राप्तित्यजनीति चिनयप्रमाथिनोदुर्विनीतस्य द्विषः समुत्पत्तिहे
 द्विमुपेक्षत उपेक्षायाः फलेमाह नादयविनीतानेरेकचिदभेसुजयः सुखेनजेतशकाः हिपुस्मादे विनीतसंघटो
 धिपदेताः अनयोत्पारकाः ५३ कथं दुर्विनीतस्य शोभोः सुजयत्वमित्याशंकापभेदजज्ञे रिनमादिन्याह लाधिति लघु
 * लघुवृत्तिजयाधिदांगतेविहरंतम्बनृष्यसंउले अभिभूयहरत्यनेतरः शिथिलेकूलमियापरागस्यः ५४
 अनुप्राप्तिसमित्त्वनाकुलनयवन्माकुलमज्जनायजे स्वयमर्थे इवाभिवोक्तिस्तमभीशयपराशान्
 त्तजः ॥ ५५ ॥ अत्रुत्तयोप्यंतः प्रकृति प्रकोपेनः अत्रिलेहि किमिति ननु धर्षणतज्जोताः प्रिभूधरेगिरिमधिलेसाकल्पेनहनति इहनीत्ययः नत्रो
 पमानाथयेयसमानधस्मात्ताविवनयानिरेष्टोदृष्टानालेकारः ५३ तेषापिकथंयजेमानशत्रुमुपेक्षते इत्याशंका
 ह मतिमानिति मतिमाननयज्ञाचिनयं प्रमप्राप्तित्यजनीति चिनयप्रमाथिनोदुर्विनीतस्य द्विषः समुत्पत्तिहे
 द्विमुपेक्षत उपेक्षायाः फलेमाह नादयविनीतानेरेकचिदभेसुजयः सुखेनजेतशकाः हिपुस्मादे विनीतसंघटो
 धिपदेताः अनयोत्पारकाः ५३ कथं दुर्विनीतस्य शोभोः सुजयत्वमित्याशंकापभेदजज्ञे रिनमादिन्याह लाधिति लघु
 वृत्तयास्वसुदृष्टेनरुषतयावदिमिजादिजनपदेषु अत्रेमान्यादिषु चमिदांभेदगुणेषु द्विहादिव्योः द्विः प्रत्य
 यः नृपस्य संउले रायु अनेतरः सन्निहितोऽजिगीषुरायशारयो नदीरयः शिथिलमेतभेदेनजज्ञेरेकूलमिया
 अभिभूयाक्रम्यहरते स्वाधीने करणीतिभावः ५३ अत्रुति इतीत्यामाकुलं अत्रिनिकारस्मारणान्ताभितमज्जो
 म्मश्रुतेभीमसेनेनयवर्त्मेनीतिमार्गमनाकुलसंकीर्णयथातथा अनुशांसितमुपेक्षते जदित्वाद्यः षडि
 त्प्यभ्यलाच्छतुरितिनुमभायः तेषुधिधिपराप्रारात्मजोवेदव्यासः स्वयमभिवोक्तोर्षइयसाहाननोरप
 श्वेत्युत्प्रेक्षा अभीवायंप्राप्तः ५३ अथपुग्मेनाह मधुरैरिति ५४ सहेति ५५ पुग्मम् मधुरैः शोभेनिरीक्ष

अत्रुत्तयोप्यंतः प्रकृति प्रकोपेनः अत्रिलेहि किमिति ननु धर्षणतज्जोताः प्रिभूधरेगिरिमधिलेसाकल्पेनहनति इहनीत्ययः नत्रोपमानाथयेयसमानधस्मात्ताविवनयानिरेष्टोदृष्टानालेकारः ५३ तेषापिकथंयजेमानशत्रुमुपेक्षते इत्याशंकाह मतिमानिति मतिमाननयज्ञाचिनयं प्रमप्राप्तित्यजनीति चिनयप्रमाथिनोदुर्विनीतस्य द्विषः समुत्पत्तिहेद्विमुपेक्षत उपेक्षायाः फलेमाह नादयविनीतानेरेकचिदभेसुजयः सुखेनजेतशकाः हिपुस्मादे विनीतसंघटो धिपदेताः अनयोत्पारकाः ५३ कथं दुर्विनीतस्य शोभोः सुजयत्वमित्याशंकापभेदजज्ञे रिनमादिन्याह लाधिति लघु
 राम.
१०

मं०

अथनेषेहसि यदा स्नात्प्राह उपजायेति मदेदुतः सद्यो धनो नृपती नृपान् नृपान् विलंघयन् महाद्वमान यन् स
 हत इति सहाः पचाद्य च उपजापस्य सहान् भेदोपपान् भेदोपजायावित्यमरः विधाता विधास्यति दधानेत् इत्यवमान
 ताजनः सुभेद्य इति भावः न चनेसहि स्य च इत्याह जनः प्राकृतोप्यधः क्रिया मपमानेन सहने लोकाधिक धामलो
 नृपान् प्रसन्नकरात् स मूरः गोत्रास्ताद्युत्पादिना पुत्र प्रत्ययः किमुन हत इति किमुवक्तव्यमित्यर्थः तथा सति हत
 मेवराज इत्यममाने यत्राले विषय इति भावः १६ ननु सखीति वेत्पाट्टि चने चरो क्रोधात् स मूर से भावना कथं
 त्यप्राह असमापितेति असमापित कृत्य संपदा मकृत कृत्या नो कुतः अधिमान एता लिनो अहकारिणां विभूतयः स
 पदपतावता स्वल्पेन विनयेन कार्ये च प्रादुरोपितेनेति शेषः इति वेग प्रतिबद्धवेगेन नु स्व रूपतो हते मद्रुते भयि
 उपजापसहान् विलंघयन्स विधातान्पतीन्मदोदुतः सहनेन जनोप्यधः क्रियां किमुलोकाधिक धामराजकं
 असमापित कृत्य संपदा इत्येव विनयेन तावता प्रभवंस्यभिमान शालिनो मद्रुते भयिनु विभूतयः ६२
 मद्रमान ससुहतेनृपान् विपुकेनियमन मूरुता अतिमूढ उदस्यतेन पात्रयहीनादपरज्येन जनः ५ अथरा
 मुच्येयितुं प्रभ (गदमी रोरितः क्रमशी रणकुल मूलसंततिः सुकरुत्तरुयसाहे सुनारिपुरु मूलवितु मद्रानपि ५१
 वेति सर्वेषां दुर्जन संघट्टाधिकार्येतीति भावः ६० अथमद्रस्थानये हेनुता युग्मनाह मद्रति मद्रमानेभ्यः दृष्यं हकार
 भ्यां समुहनेनृपे मूढता हे कारिता क्रायां परिज्ञानत्वेनियमन अवश्येन विपुकेन विमुचति अतिमूढानयान नीतिम
 गीत् उदश्यते उन्मिष्यते कर्मकनेस्ल २ नृपहीना जनापरज्येन विरक्ते भवति स्वरिते स्वात्मनेपद ॥ ६१ ॥ अथरा
 गइति अथरागोः प्रीतिर्दृष्टा इति पायत् संमीरणा इत्येनेरित श्वादिनः अतपय क्रमेण शीर्षी शीर्षी भूना ज्ञाद्यु
 लाचला मूलसंतति प्रकृत्यादि स्वजनवर्गः शिला संघान अथस्य सत योक्तः मूलवशी कृतसंयो शिनिहा
 रानं कारि विनिवेजयेती रिपुमेहानपि वृद्धोपिन रुचत हृद्यत सहि सुतासावता उन्मलवितु मुद्रुते सुकरु
 मसाधः सुकरु मूलन इत्यर्थः अत्र मदादेः पूर्वस्थाने प्रति कारणात्वात् कारणात्वात् रुचत उपजायेति सं स

अपरागेति पुमसु २

दिः ५२

ॐ

किंटी-२

२२

वान्निर्णयः॥५८॥ व्यक्तैति व्यक्तोक्तैः स्पष्टोक्तैः स्मितमयूषैः विभासिताद्यौद्यौयससत
योक्तः विकीर्णधात्रो विस्तीर्णतेजसो मुनेरभिमुखेति च न सन्पः इदं द्वीपं चं शुजालंकिर
रापुंजंतं विस्तरं तं गुहं गीष्पतिं गुरुं गीष्पतिं विम्राद्या इत्यमरः अभित इत्यादिनादि
तीया अभितोभिमुखेति च न इति शेषः सकलस्य संपूर्णस्य शशकं मूर्ध्नि रिंदो लक्ष्मीमुयाह

अवहितरुदयो विधाय सोहं मृषिय एषि प्रघरे गृहपदिष्टं नदनुमतमूलं चकार पञ्चात प्रश
मइयन्नमासनेनैः ५८ व्यक्तो दिनस्मितमयूषै विभासितो यस्ति च न्मुनेरभिमुखेति
विकीर्णधात्रुः संचेन मिह मजितो गुरुं शुजालं लक्ष्मीमुयाह सकलस्य मूर्गा क मूर्तेः ॥ इति
श्रीकिरानार्जुनीये महाकाव्ये भारविहृतौ लक्ष्मके व्यासागमने नाम द्वितीय सर्गः ॥२॥ ॥

वदन्ति स्म अत्रोपमेयस्य राज्ञः उपमाने दुधर्मेण लक्ष्म्यासाह्यात्संवेधान् संभवात्सदृशीं ल
क्ष्मिमेति प्रतिविचकारणात्सोपाद संभयदल्लु संवेधीयः पदार्थं वृत्तिनिदर्शनात्कारः न इ
क्तं प्रतिविचस्यत्तु करण संभवा यनुयल्लु योगे न गम्य संभयतां निदर्शनासा द्विधा भिमतैति ॥
५९॥ इति श्री महा महावाध्याय श्रीमहाकविनाथ सरि विरचितो किरानार्जुनी पटीकायां चैटापय समाख्या

यो संज्ञे चरेना महितीय सर्गः समाप्तः ॥

राम २२

दशमोऽध्यायः

कृतैरवलोकेनैः नपुंसकेभावेकः नविद्यतेवशं व्यापतत्तुं येषांताम्यशानिप्रतिकूलानि यशःप्राप्ततां चैति
 विश्वः तिथिचमृगपसादीनिशमशांतिभयत् लभेतिनुम्भावः गत्येत्यादिनाहिकर्मकत्वं पदुउच्यते
 एवसां दहतीतिदहनैनिवनेकेनयादिविलोकनेहमेदृशानहमेवद्रुपादिविलक्षणमितिभावः धामने
 नोविभूत ५५ सहस्रेति पुनः सहस्रावगतः अकस्मादागतं तपसां कृतिः प्रभवः एतसां प्रापतामप्रसूतिरप्र
 भवं निवर्तक इति यावत् समुनिव्यासः यद्युष्मान् देहधारीपुण्यसंचयः पुण्यराशिरिवेस्युत्पत्ता जगतीभु
 जासतासविस्मयेदृशोदृष्टः ५६ अथेति अथदृशानानंतरे उच्यते कुरुक्षत्रानपराद्याच्छेद्यान् अहो
 उपराधराधोजमपूर्वा चेति यत्प्रत्ययः आसनतः सिंहासनात् उच्यते उच्यते नृगल्लम् अतएव धृत्तानि
 मधुरैरव शानिलेभयन्पिपित्तियं चिप्रामं निरीक्षितैः परितः पदुचिभूतेनसां दहनं धामविलोकनरुमे
 सहस्रावगतः सविस्मयेनपसां सतिरसतिरेनसां दृशो जगतीभुजा मुनिः सद्युष्मानिचपुण्यसंच
 यः ॥५६॥ पुनः ॥ अथोच्यते कुरुक्षत्रतः पराद्या उच्यन्ते धृत्तान् कुरुक्षत्रात्तः राजकीर्णो कपिप्राशुजालः
 श्रुतात्सुमेरोरिधधमे रश्मि ॥५७॥

५६ पं५

उभयं

कपिताण्यरुणानिचवृक्षलाग्राणियस्यसतयोक्तः सनृपः कीर्णो विसृतं आकपिशमं शुजालं यस्यस
 तयोक्तः सुमेरोः श्रुतात्सुमेरोरिधधमे रश्मि ॥५७॥ अथचित्तेति सनरेदो अथदित हृदयः अथप्रति
 चित्तस्स नृपिप्रवरे मुनिश्चेत्प्रवियत्त अहो अहो चैति प्रत्ययः गुह्यदिशं प्राप्तिशामित्यर्थः अ
 हो पूजां गुरोश्च हृत्त इत्यकार लोपः विधाय ५७ उपपन्नादनेतरं दनु मनेते नानुज्ञानं आसनं प्र
 शमः शांतिः सुते शास्त्रं मिचाले चकार उक्तं च प्रशमस्तस्य भयत्पलं क्रियेति मुन्यनुज्ञान उपविष्ट

म५

कृता

ज

१५ अथवा मने

किं जी ?

श्रीगणेशाय नमः ॥ दाभ्यो युग्ममिति योक्तं त्रिभिः प्रोक्तं विशेषकं कालायेकं चतुर्भिः स्थाततद्वैकुलकं स्मृतः १ अथ त्रिभिर्मुनिः शेषकं चतुर्भिः कालायेकं दाभ्यो युग्मेतद्वैकुलकमाह तत इति तत उपवेशानेतरं धर्मान्मजो युधि विरः शरवे इकराभिरामैरुहादिकारे विन्यर्थः ७ कस्येति इदं प्रसारिभिः रशुजालैः प्रोशमुन्नतमिव स्थितं इत्युच्यते ता पुनः श्रुती लरुवेकं स्वर्गादिपिशोः विंग्रहवर्णागौरादिना तदोपजटाः विभागाधारयेते अत एव तदित्येते विद्युत्सु क्रमं बुवाह मेघमिबल्यिनामिन्युच्येत् १ प्रासादेति पुनः समग्रोत्प्रेषणोत्प्रेषादः सोम्यतातस्य लक्ष्मीसंबद्धं दधते अत एव जनमनीति गच्छति जन्मनि गेन लोकातिशायिना अतो न्यत्रापि वदृश्यते इति उपन्यस्यः वेपुः प्रकं क्षणाकारसंघट्टात्संस्तु नानामप्यपरिचितानामपि सुखोरयमर्जनानामपीत्यर्थः संस्तवः स्यात्परिचय इत्यमरः वेकः सुखिते खाईस्नेहाईभावमभिप्रायं प्रसस्रवलात्समासज्ज्ञेन 'लगायत्रमिति यावत् देशसेजे स्वजाती न्युपधाः

ततः शरवे इकराभिरामैरुहादिभिः प्रोशुमिवोभुजालैः विधाणमानी लरुवेपिशोः जटास्तदित्येते मिया बुवाह १ प्रसादलक्ष्मी दधते समग्रो वेपुः प्रकं एजनातिगेन प्रसस्रचेतः संसमासज्ज्ञेन संस्तु नानामपि भावमाई २ अनुदताकारतया विविक्तानं तमेतस्कराण्यवृत्ति माधुर्यविश्रंभविशेषभाजाह नोपि संभाषमिवेक्षितेन ३ धर्मान्मजो धर्मनिबंधनीनां प्रसृतिमेनः प्रणुदोश्रुतीनां हेतुतदभ्यागमने परीषः सर्वपविद्ये मुनिमावभाये ४

नया

लोपः प्रसनाकारेषु सर्वः स्त्रियतीति भावः २ अत्रुदनेति पुनः अनुदताकारो तया यस्य स अनुदताकारदुसोताकारे त्वेनेति गेनांतः करणस्यवृत्ति विविक्तांशुतांशानामितियावत् विविक्तापूतविजनाविन्यमरः तन्वनेप्रकटयने ग्राह्य निरेवाप्यचिन्नश्रुतिकथयतीत्यर्थः पुनः माधुर्यनिसर्गसोम्यताविश्रंभो विरवासस्तयो विरोधमतिशये भजतीति तयोः केनेच्छते मदर्शनेनैव छुता उपसंभाषा संभाषणयेन तमिवे न्युच्येत् १ दादिविशोको णो वाप संभाषमाणमिव स्थितमित्यर्थः काशिकाया नृपसंभाष उपसंभाषनमिति भासनादिसूत्रे १ धर्मेति पुनः धर्मनिबंधनीति धर्मनिबंधनीनाम् निहो मादि धर्मप्रतिपादकानो एनः प्रणुदो मर्कटिदो क्षिप्रश्रुतीनां चेदानोश्रुतिः स्त्रीयेदस्मान्नाप इत्यमरः प्रसृतिं प्रसवेत्सुवेनोपविद्ये मुनित दाभ्यागमने नस्य मुने रागमने हेतुकारणपरिषः तिहाः संः धर्मान्मजोः श्रुतीनेस संना दुप्रत्ययः श्राश्रप एधा श्रीदितीकारः अत्र लोपोभ्यासलोपः आबभाये ॥ ४ ॥ राम ॥ ॥ ॥ ॥

४*

राम १

ॐ
कि० टी
२

निरास्पदमिति प्रसक्तहृत्स्वनिरास्पदयागमनप्रयोजनयुक्तो निरास्पदे निरास्पदेत्यर्थः आस्पदं प्रतिस्थापामितिनिपातः प्रथमं
वक्तव्यं हेतुमाह निस्पृहाणोयुष्मादृशामितिरोयः अस्मात्स्थीनेत्रापनकिमुतकिंचिदस्मिन्नेतन्मन्त्रेण
मीतयाधिकल्याणकरौमस्मदित्तेकहेतुमित्यर्थः निस्पृहप्रहनेः परार्थमिति भावः कृत्रेहेतित्यादिनादस्युत्पयेत्तीष्
होतिरश्रीतुमिद्धामो मुखमस्मात्कीति मुखरे निरंतरभ्यस्यै समुखकुंडोभ्योरऽतिरः प्रत्ययः प्रमुखरः मुखरः सेवयतेतपालो
कारोतिवाचालोकारोति दुर्मुखेमुखरावदुर्मुखावित्यमरः तनः सि प्रत्ययः मुखरीकरोतिवाहारयतीत्यर्थः निस्पृहः
स्थापितेवाक्यमस्मदित्तेकरत्वात्तवमित्यर्थः ॥९॥ इतीति इतीत्यमुक्ति विशेषरम्भमुक्तिचेविश्रयवाह यथातथा
कृवास्तुदारवेतामहभ्यनाः नरेदो देवायनेनत्यासेनदीयमपनेस्थाने जन्मभूमिष्यसहीपायनः आसुस्तेनसुखेदेवा
यनो बुद्धादिभ्य इतिहासार्थकप्रत्ययः नायत्यार्थेनहादिभ्यकृ नैवेवपाठान्वाधितायेत्वाहुजयोवपनैमनः समाधार

निरास्पदेप्रसक्तहृत्स्वमस्मात्स्थीनेकिमुनिस्यहाणो नयाधिकल्याणकरौमिरंनेयोश्रीतुमिद्धामुखरीकरोति ९
इत्येकेवानुक्तविशेषरम्यमन्त्रसमाधायजयोवपतौ उदारवेतागिरमित्युटारोदे पायनेनाविदधेनरेदुः ॥ १० ॥
विधीयतो जन्मवतामलक्षीयश्रीवतेसामुभयत्रभूति सुभ्यहितावेधुपुनृत्यत्पाहृतिविशेषेणजयोधनानो ११

जयसिद्धिमयेत्यर्थः इतिवद्व्यमणप्रकाममुदारामयेवंतीतिरमभिर्येउक्तः इहादित्वावप्रधानकर्मणिस्तिरु प्रधान
कर्मणोस्येयेलाभादिनादिकर्मणः अथधानेदुहादीनाएतेकतुंश्रकर्मण इतिवद्वनात् ॥१०॥ आदीनावत्स्य
माध्यस्थभरादोयेषुमेनवनिह रति विधीयतामिति अलक्षीगुधी वीतोमुतावचनापतिरीष् परावतसोकीतिष्
याणो उभयत्रव इह वा मुत्र चभूतिश्चेषात्रिचीयतीवेनेसेयहीनुमिच्छतोचिजोतेः सनेर्त्तुत्प्रत्ययः जन्मवतोश
रीरिणावेधुषुचिद्येनुत्परुपाएकविधाहृतिर्म्यवहारोभ्यहिताउचितातयोधनाः नोत्वस्मादृशोविशेषेण
नियमेनाभ्यहिता ॥११॥ ॥ राम ॥ श्रीरामजी ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ११ ११ ११ ॥

राम
२

मुनाप्रेति अनाप्रपुण्योपचयेरकृतपुण्यसंग्रहेदुराणदुर्लभाफलस्यसवित्रीश्रियस्फुरीभूत्यर्थः निधुतरजादतरतोगुणा
 निरसधूलिरन्यत्ररजोगुणधूलौपरागवर्तयोऽपीतिशास्त्रतः एवाभवदृशानस्यसंघनसंघतिलाभइतियावतसंघ
 दादिभ्यःकिपोभावीयत्वात्वीतवलाहकादयः निर्मेयायादिवोत्तरिहस्यसंघंधिन्याहृहेस्तुह्येत्युपमासंकारः मुनभु
 वसिवदतर्कितोपपन्नंभवदृशानेसर्वथाकस्यचित्श्रेयसोनिदानमित्यर्थः चारिवहतीतिवलाहकाएषोदरादिवासा
 धुः ५ अथेति अथकृतानां क्रियाअनुष्ठानानिकामानुदहेतीतिकामदुष्टाः फलदाइत्यर्थः इहःकपयश्चेतिकपुत्र्यः
 असादेशश्च संप्रत्ययभूमिदेवाद्याह्याः द्विजाग्रजन्मभूदेववाडवाः विप्रश्चवाह्याण्यमरः सत्याशिवोवाह्याणा
 शिवोप्यद्यफलनाइत्यर्थः यद्यनः कारणात्तद्व्यागतेसत्तित्वागमनेननिमित्तेनेत्यर्थः अस्मीत्यहमित्यर्थेव्यथे अ

मुनाप्रपुण्योपचयेदुरायाफलस्यनिर्हृतरजाःसवित्री तुल्याभवदृशानसंघदेवाहृहेद्विजोवीतवलाहकायाः ५
 अथक्रियाःकामदुष्टाकृतानोसत्याशिवः संप्रतिभूमिदेवाः आसंसृजेरस्मिजगत्संज्ञानस्व्यागतेयद्दुमानपात्रं
 श्रियेविकर्षत्यपहंत्ययानि श्रियःपरिस्रौतितनोतिकीर्ति संदर्शनेलोकगुरोरमोघतवात्मयोनेरिवकिंधनसे
 श्रौतन्मपूषेपिहमेद्यतोमेननिर्हृतेनिर्हृतिमेतिवद्दुः समुहितज्ञातिवियोगरेवेत्त्वस्वविधाबुद्धसितीवचनेतः ८

अस्मीत्यसदृशानुवादेसहस्येपीतिगणव्याख्याने दासेकृतागसिभवत्युचितः ३५॥ पादप्रहारइति संदर्शनासद्भूये ३
 तिप्रयोगश्च आसंसृजेरासंसारतायावत्संसारमित्यर्थः अभिविधावाद् विकल्पात्समासः जगत्सवदुमानपात्रेजा
 तःसकलसत्कर्मभूतेत्वदागमनेयेनमेजगन्मान्यतेतिभावः ॥६॥ श्रियमिति आत्मयोनेत्स्वलाकगुरीसवसुमी
 घमविकल्पसंदर्शनेश्रियेविकर्षत्याहृष्यददातिमुद्यानिदुःखान्यपहंती अहोदुःखव्यसनेष्वघमित्यमरः श्रेयःपुरुषा
 र्थपरिस्रौतिस्रवतिकीर्तितनोति किंबहुनाकिनयतेकिनकरोतिअपिनुसर्वेचकरोतीत्यर्थः ॥७॥ श्रौतदिति हेमभव
 नश्रौतन्मपूषेसथास्त्राविकरेहिमद्यताविदावपिखिययेननिर्हृतेनसखेप्राप्तेनजयस्यनजशब्दसंसुपेनिसमासः मे
 चदःत्वस्यन्धौनिर्हृतिस्वरमेतितथावेतश्चसमुहितज्ञातिवियोगदुःखेत्त्वस्वविधाबुद्धसितीवचनेन
 पुणातीवेत्यत्रेदापूर्वादेतु निर्हृतिकारणेस्यपीदानीनिर्हृतिकथनान्त्विशोयोत्तिनदत्तसत्सामान्यामनुष्ठतिविशेषो

किःसिगवत्सिधाया

५
कि. सी
३

विधायेति किंचसमयपरएकामुखाद्यतिथेस्यतस्यश्वरोपतापिनश्चार्थः भवत्तुलेनकपटेनप्राप्तनेहितमात्मनो
नःसनभयनीत्यनात्मनीयःसखिवाद्यहेतुरित्यर्थः नेत्रात्मनिश्चयभोगीतरपदात्त्वः इतिरवप्रत्ययः विद्योसम्पकारेऽ
विधायकत्वाप्रकाशितः प्रयापितः नन्वतिशैलयोः तवप्रतामहेतयोः तवप्रतामहेतयोः सारः पुनर्विद्येतितयोक्तः
नेतयाचविद्विषः कृतोपकारः इत्युपहृत्येनइवमुपकारोपकारायेवमहेतः संप्रतः वनस्यदोर्जन्येसोत्तम्येवत्रम
तिसुव्यक्तमासीदित्यर्थः विद्विद्यमानस्यापिसुजनमयमप्राणः वेदवत्परमल इत्यपिभवे एवप्रवृत्तीभवतीतिभवः
वर्ष ॥ अथप्रबोजनोश्चमाह लभ्येति तवत्ववेत्यर्थः कृत्यानोकत्वेरिवेतियुद्धी धारिणीसि कृमिणलभ्याप्रवृत्त्यानेन
दिनावसुनभेत्वाहविषुस्यशरपिवीर्यशोर्षश्चापपादुयादीभियस्त्वानिसेन्यानिर्दीयास्तुवलेनोपिन् प्रथ
कतरत्रधिकतरइतिजाबल्यवितिप्रोदेशः अतःप्रकटीयापिकुपविधिरुपायोविधिःकनेकाः कृतःहियसा

प्र.

विधायविधिंसमनात्मनीनेशकृतेभेवतःकुलेन प्रकाशितत्वातिशैलसाराः कृतोपकाराइवविद्विसुक्ते
लभ्याधिरितीतवविक्रमेणज्ययोशुकीयोसुवलेविपदाः अतः विकटीयविधिर्लेपयः प्रकृतेत्वाहिराजयसीः
दिन्यसुन्ताजगतीपतीनः हेतुःसुवस्तुसुतामहेतुः यीर्षः यः तः सतलोविदेवप्रकृष्टमाधारवशमलानी १८
पत्न्येनैसकीकृतवलीकः पराभवेननश्चानकोपि युवन्धनुः कसारहेतुवैर्यः अनेभ्यैकप्रवृत्तसभीकाः १२

वि.

इतिजयः श्रीप्रकृतेतयोपकृष्टप्रधानाप्रकृष्टीयनेत्यर्थेनेप्रधानेसि हातः इत्यस्यः वस्तिनएवजयोमद्वैतस्येतिभा
षः ॥ १७ ॥ अथमित्यादिनास्तीकचतुष्टयेन विषयज्ञायस्तुवर्णयतिम्लोकहृयेयुग्मिनाह ॥ त्रिरिति ॥ त्रिराहती
स्यप्रयोरान्सप्रकृत्यः एकविशतिवारादित्यर्थः त्रिरात्रारयोः सप्तसुपेतिसमसः ॥ संख्यायाः फियाभ्येत्वाइतिग
णनेकत्वसन्निहितस्यस्यत्ययः ॥ जगतीपतीनाभूयतीनाहेनागुरुस्त्वहेतौपदेयासः प्रसिद्धत्यर्थः अतएवकु
दानयेदन्तेतदुक्तेकाम्यप्रकारेप्रकृतप्रसिद्धानुभूता र्थविषयस्तुवरोपादानेनापतनइतिनमरनेरपत्येपु
मान्जामदम्यः गगीदिभ्योवजितियञ्चुत्पयः यसभीकास्यवीर्यवधूतः विक्रमाभिभूतः अतिकारिसर्वेवर
त्यर्थः तदाभ्येगसमयेगुणादीनांशोर्षोदीनोप्रकृष्टमतिशयेकाधारवशमाश्रयादीनेविवेदनसेः सखिवा
याः सखिवाभ्योतस्मादविप्रकटीयानदर्शनादितिभावः सोतिणरूपरते सपादूरणे इतिविश्वः ॥ १७ ॥

राम
३

नखापीति न... नृपतावकीनेः... युष्माहसदीरन्वतरस्योस्वन्वेतिस्वप्रत्ययः तत्रकममकावेक
 वचनेइतितावकीदेशः गुणोद्येः प्रहीकृतमावर्तितंमेरुदयेनिग्रेवदायन अधीनेमिप्रयायतइत्यमरः ननुनिस्वहसकीपवत्पा
 नइत्यत्राह वीतेति वीतस्वहाणावीरज्ञानामुक्तिभाजामुमुत्तुणमपीत्यर्थः भवेतीतिभय्याः साधुवः भयगेयेत्यादिसुत्रोक्त
 तेरितिगतः नैयुपलघानतः खेहाभवेतिननुसाधुवः प्रहोमहतेमध्यस्थंभजनइतिभावः ॥१२॥ अथनृपस्यगुणोद्येनोप्रकटयि
 नेधुतराद्युपुत्रेणामुदघटयति।सुताइति। पूर्वतस्यराज्ञोधुतराद्युसुताःनकिमुसुताएवेत्यर्थः गुणोःशौचीदिभिःशौच्यदि
 भिःसुयोधमिजातीतानातिर्जातावापुतीताएवेत्यर्थः कर्त्तरिक्तःसुसुतत्वमगुणत्वं चत्यागहेतुःयुष्मासनाकीत्यर्थः उपा
 लेभकारणमाह ॥१३॥ यःधुतराज्ञोवोयुष्मान्प्रथानिष्कारणमेवत्यक्तवान्यदिव्ययेसुताःगुणधिकाश्रयकथमरा
 ह्मीतमत्राहः बलादेति विषयामिलाषोभोभरम्पावलादावलात्कोरादेववास्यादिकत्योपमयोरेवायेपिसमुच्चप

नुः

तथापिनिष्पन्नपतावकीनेः प्रहीकृतंमेरुदयंगुणोद्येः वीतस्वहाणामपिमुक्तिभाजोभवेतिभयोषट्पितृपाताः ॥१२॥
 सुतानुपपेकिमुतस्यराज्ञाः सयोधनेवानमुणोरतीताः यत्पक्ववान्यःसदेषावलादाभोदविधुजेविषयाभिलाषः ११
 जहातुनेनेकथमर्थसिद्धिः शेषकण्टिदुतिहृतेयः असाधुयोगादिजयंतरायाः प्रमापिनीनाविपदोपदानि १४
 पथश्रुतायोसमितोरिपूणाधस्येदधानेनधुरंरिपय त्वयाविपत्स्यविपत्तिरस्यमाविष्कृतं प्रेमपरंगुणोद्यु ॥१५॥

इतिविश्रः सौहमविचेकेविधनेविषयामिलाषातिरिक्तोनेकश्रियुष्मागहेतुरस्तीत्यर्थः अत्रकारणकार्यसमर्थहेतु
 योत्तरत्यासः ॥१३॥ अथरासंभवाहवर्द्धनावशरोहीतिस्ववति। जहानिति। एनेधुतराद्युप्रथमसिद्धिः कथंनलहातुतस्य
 वेत्यर्थः परेषानिसर्गप्रकालेषु कथाश्रितिप्रप्रकालेषु हातिकालः तस्यप्रसवार्थः कुतः धुतराद्युः शेषकण्टि
 हिरकणीदिसुतिहृतेकणीदीनइमेभिः। संदिसुनिर्णोत्तृजनावलेवनइत्यर्थः प्रकाशनस्यपात्योयोत्रेतिस्थितिस्थेया
 स्वयापामात्मनेपदेतिहृत्स्मिन्निस्थयेतिवाटपदनि। तौतिकारकाकेनयादिव्युसाधुयोगः दुतेनसेसर्गजिघानरायाज्ञ
 यविद्यातेः काः किंच प्रमापिनीनामुमूलनशीलानोविपदोपदानिस्थानापिपदस्यसितं ज्ञानं स्थानलेख्यादिव्युत्सुखि
 मरः नकैवलमर्थस्यतिनः किंत्वनेकारिणश्रित्यर्थः धुतराज्ञोपिदुजेनविधेयत्वादिनश्रुतीतिभावः ॥१४॥ बलेश
 नैरनर्थसुचिगाराज्ञोवोसिद्धिसुचपति पद्यइतिरिपूणासमितोसभायोसभासमितिसेसदइत्यमरः पथश्रुतायो
 दुःशासनस्यत्वोसंमहासाहसंभोक्तुनवत्यामित्यर्थः विरापधस्योधस्योदनुयेतोधमपत्येन्यापादनयेमइतिवः

नखापीति न... नृपतावकीनेः... युष्माहसदीरन्वतरस्योस्वन्वेतिस्वप्रत्ययः तत्रकममकावेक
 वचनेइतितावकीदेशः गुणोद्येः प्रहीकृतमावर्तितंमेरुदयेनिग्रेवदायन अधीनेमिप्रयायतइत्यमरः ननुनिस्वहसकीपवत्पा
 नइत्यत्राह वीतेति वीतस्वहाणावीरज्ञानामुक्तिभाजामुमुत्तुणमपीत्यर्थः भवेतीतिभय्याः साधुवः भयगेयेत्यादिसुत्रोक्त
 तेरितिगतः नैयुपलघानतः खेहाभवेतिननुसाधुवः प्रहोमहतेमध्यस्थंभजनइतिभावः ॥१२॥ अथनृपस्यगुणोद्येनोप्रकटयि
 नेधुतराद्युपुत्रेणामुदघटयति।सुताइति। पूर्वतस्यराज्ञोधुतराद्युसुताःनकिमुसुताएवेत्यर्थः गुणोःशौचीदिभिःशौच्यदि
 भिःसुयोधमिजातीतानातिर्जातावापुतीताएवेत्यर्थः कर्त्तरिक्तःसुसुतत्वमगुणत्वं चत्यागहेतुःयुष्मासनाकीत्यर्थः उपा
 लेभकारणमाह ॥१३॥ यःधुतराज्ञोवोयुष्मान्प्रथानिष्कारणमेवत्यक्तवान्यदिव्ययेसुताःगुणधिकाश्रयकथमरा
 ह्मीतमत्राहः बलादेति विषयामिलाषोभोभरम्पावलादावलात्कोरादेववास्यादिकत्योपमयोरेवायेपिसमुच्चप

मागतस्रसयासन्वाडुरात्मनोः

वः ॥१५॥

५-

यस्मिन्निति यस्मिन्भीष्मविषयेऽनीश्वरस्यभावः अनेश्वर्यस्यसामर्थ्येनजः सुवीश्वरतोत्रंकुशलनिष्ठागानामिति विकल्प्य च
जः पूर्वपदस्य ह्यभावः तेन कृतव्यलीकः जनि तवैलस्यः ॥ ३ ॥ इवैलस्य व्यलीकाभितियादवः ॥ येनकोपियसभवं प्राप्स्य
भीष्मस्येकामरणदेनकोपिपराजितइवास्तेकिमुतान्यइतिभावः ॥ सभीष्मोरलोधनुर्धुन्वन् आस्त्रालपन् कस्यमनोभयै
कप्रवणंभयेकप्रवणंकोन्मुखेशिवभागवत्समासः नकुपात्सर्वेण्यपिमनसिभयेककृतेवेत्यर्थः ॥ १९ ॥ सजेतमिति
आत्तोरणेषुसंहतिवान् संघावसुजांतयर्वेनकोपज्वलितेकोपर्मदीप्रभृतएवपरिस्फुरंतोलाश्रयलाशिषाम्नाह्य
वज्रिह्यपस्यतंतयोक्तंजगत्लोकजिघत्सेतमनुमिच्छेतेत्यदेः सनेतप्रुत्प्रत्ययः लुङ्सनोवह्नीतिघस्त्रआदेशः ॥
तेवहिकालाग्निमिषस्थितेगुरुं दें एवः पुष्पाकेमध्येकः सहेनसोदुंशकुपात् लकोपीत्यर्थः ॥ शकिलिदि निशक्यर्थे

त्रिस युक्तयो जगतीपतीनोहेतुर्गुरुवैलसजा मदन्यः वीकीवधूतः स्मत्ता विवेदप्रकर्षमाधारवशंगुणानो १८
यस्मिन्ननेश्वर्येकृतव्यलीकः पराभवेप्राप्स्योतकोपि धुन्वन्धनुः कस्यरणेनकुपात्सभोभयैकप्रवणंसभीष्मः १९ युष्म
सजेतमज्जाविषुसंहनीयैः सहेनकोपज्वलितेगुरुं कः परिस्फुरित्वौ लशिषाम्नाजिह्वेजगद्भिघत्सेतमिवीतवर्हिः २०
निशक्यसरेभनिरस्तथैर्यै राधेपमाराधितजामदन्य असंस्तनेषुप्रसंभयेषुजायेतमन्योरपियत्नपातः ॥ २० ॥

लिङ् ॥ २ ॥ निरीत्येति संरंभाकोपेननिरस्तव्याजितेथैर्यैनिर्विकारिततेयेनतंतयोक्तं आकादेनेवपरथैर्यापहारि
णमित्यर्थः आराधितस्तमदन्येराश्रुषितेभर्गवेजामदन्यादधिगतास्त्रहस्यमित्यर्थः राधेयंराधासुनेकौस्त्रीभ्येठ
कृ निरीत्यमन्योरप्यसंस्तनेषुपर विनेयुसंस्तवः स्यात्परिवपइत्यमरः ॥ भयेषुपत्नपातः परिवयोप्रसंभजायेतभवेत्तम
न्युरणसादिभोयादित्यर्थः किमुतान्यइतिभावः संभावनायाः लिङ् अत्रजमिक्तिपावेत्तायासम्भनकर्तृकत्वाभावात्
पत्नपातक्रियायेत्तयातसंभवादिरीत्येतित्यएनिदेशः समर्थनीयः प्रधानोपसजेनभावत्त्वप्रयोजकइतियक्तिविवेक
कारः खमभयसंबंधरहितस्यमन्योर्भयसंबंधाभिधानात् असेवंधेसेवंधइतिशयोक्तिरलेकारः ॥ २१ ॥ श्रीरामजी ॥
अथानेतंरंकराणियमुपदिशन्नागमनपुयोत्तनेपुमेनाह ॥ यद्येत्यादिवपाविद्यथाकरणेनसदुश्वरोऽप्रमात्तदु

नपश्रुयंकमैलोरोमद्य नयोभावंतिचतेरितिकश्रुपुप
नदिनिष्ठियमपप्रत्ययःश्रावरां=१

सरोऽतिदुःखरोपमुपतिमुद्दिश्यतपः प्रकुर्वतेत्यर्थः अतएव समासादिनेपात्रेसाधनेवाश्रयतास्यसूयंयेनतेनकविःहंनम
 नकेतनेषिहेपयनेनार्जुनेनेत्यर्थः दुरापेअन्यस्यदत्तमेवीयेतेजःसमवाप्यप्रायेतेपूर्वाकाभीष्मादयः उन्मूलितारः उ
 न्मूलयिष्येते उन्मूलयतेतेर्पतात्कर्मिणालुट् अथचिरावदिराममेपितस्यअसिद्वेजाभाहित्यसिद्वन्वानोरतिती
 त्तिणालोपवन्निमित्तयेवानिटिइतिनिघेप्यात्तदुक्तेचिरावदुद्दिष्टुकुर्वतेनेअथत्वेदीर्घञोक्तोयोमितावाचिलोनिइ
 इवसिद्धेनेमे लुप्यते गितानित्यत्रायेवस्त्रिमितोविद्यातामिति॥२॥ महत्वेनिहेनपमहत्त्वयोगापप्रकर्षलाभाय
 महामहिम्नामहानुभावानादेवतानामिन्द्रादीनां चाराध्यतेनयेतिआराधनीतोषुसादपित्रीमित्यर्थः कर्णाधित्त
 करणयोः कौतिलसुट्टिन्वादीपभूषिधात्रीमहाप्रभावां ॥ धामदेशादहेरशोस्थानेनचप्रभावयोरिति विश्वः ॥ अत्र

यथासमासादिसाधनेनसदुःखराभाचरतात्रयस्या एतेदुरापेसमवाप्यवीर्यमुन्मूलितारः कपिकेजनेन २२
 महत्त्वयोगायमहामहिम्नामाराधनीतोषुपदेवतानां दानुपुटामीचितभूरिधात्रीमुपागतः सिद्धिमिवास्तिविद्या २३
 इत्युक्तं येनैवजसाधयेतिप्रमाणयन्वाक्यमज्ञाशत्रोः प्रोदवीसेतुमुपाससादवसन्निवातेविनयेनजिह्वः २४
 निर्वीयविद्याद्यदिनादिरम्याद्विवादिवाकेः ससुरवान्महर्षेः पाथीननेवाहकणवदातादीभिः सुः रत्नपद्यमिवाभिपेदे २५

उपधालोपिनोन्मूलरस्याप्रितिज्ञीपतोविद्यामंडमेजरपोसिद्धिसाहाकार्येसिद्धिमिवेतिविद्याकाश्रुतोघत्वोक्तिः प्रहा
 यो चिन्म हानपात्रभूतफलभाक्त्वादस्यपात्रत्वोक्तिः दानुमुपागतोस्मि २३ ॥ इतीति ॥ इत्युक्तं चेतेभाषमाणोपुसेदि
 वासेप्रसन्नभाषायांसदवसुसुवइतिकसुः ॥ तेमुने जिह्वजेयवशी लोकेनामलासिस्वप्रयत्नप्रत्ययः ॥ अत्रज्ञोधया न
 तिथेत्येवंरूपेअज्ञानशोथमीराजससुसुमविदेखणशीलत्वादियेसंज्ञावाक्प्रमाणायन् प्रमाणाकुर्वन् तदादि
 सन्नित्यर्थः ॥ तेनवसन्नज्ञात्रं स्वज्ञात्रोतेवासिमोशिय्यइत्यमरः विनयेनानोदुत्तेजोयससाद ॥ २४ ॥ निर्वीयेतिअत्रपव
 हिकरणायदाताशुभानिस्फुल्लिमवदुत्त्वलादेवतोसोत्रिधादिनिभावः ॥ विद्यांरुदमेजत्रपादिनारम्यात्प्रभातभा
 खरादकेस्यविवादिचमहर्षेः ससुरवात्तानिर्वीयनिर्गत्यजातः समासेनसूवीकाल्पदीभिः रकंटीधितिः ॥ सुः रदिक

ससुरवात्तानिर्वीयनिर्गत्यजातः समासेनसूवीकाल्पदीभिः रकंटीधितिः ॥ सुः रदिक
 ४

१०
 ११
 १२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०
 २१
 २२
 २३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

इतीति इतीत्यमहे इत्यनुमर्त्तनेषुवातो। धक्तवतेत्यर्थः। वर्तमानसामीप्ये भूते वर्तमानवत्तययत्तिरो धानसाधित्वं वमं
 वनाथः तेन महर्षिणायासेन तिरो वभूवे अर्त्तदधभावेति इ राजसज्जीवराजः। राज्ञापभोचयेत्तत्रैयदेतवियराज
 योरिति विश्वः। नानुचरः पूर्वोक्तो यत्तौ खमुनेरादेशः अजासायत्तु पोाननेयः सात्तात्सद्यः तमर्त्तनाधिरिति
 प्रमथितयो प्राज्ञरत्यर्थः। एकादिवर्षीसेन वाभ्यासस्ये निसन्ते।। ३०।। कृतेति।। स्वपुण्यजनः यदाः कृतानतिः हेत
 प्रणामसंन्याहृतसोत्त्ववादे उक्तप्रियवचने या हा रउ क्रि लेपित्तिर्यमरः। जिष्मावतीनेजातस्य हो ज्ञानानु
 रगः सन्सस्योसुदे दा चपिमिच सस्यासुद दित्यमरः।। सप्रसादे विश्रममिपायुतयाहिसतोसाम्भुना योगः संगति
 रात्रुविप्रवासपनिहि। सामान्येन विशोषनसमर्पनरवोषी। त रन्यासः।। ३१।। अथेति।। अथासभासास्वर्णादया।

अतिप्रयातोन महर्त्तने महर्षिणा तेन तिरो वभूवे तेरात्रु राजानु चरस्यसद्यः प्रादेशमादेशाधिनस्ये ३०
 कृतानतिय्याह तसोत्त्ववादे ज्ञानस्य हः पुण्यजनः सजिथ्या इषायसस्याविवसेप्रसादे विश्रासयन्याश्रुसेताहो
 यज्ञोसभासवसुमेरुके ज्ञानविहीयमानुदयापतेन सहयुतीदः खकृतानसोभाशनेस्तमः पोहसुतानुप्रपदे ३२
 अशसयात्वे विनकार्यनुचः प्रस्तासमीनीय विभक्त्यमानः तस्यादिभागादिवत्तसनेभिदेः स्वातिभारोपितसः समेने ३३

अपुनरुद्रमावविहीयमानस्य जमानिति तमः प्राप्ति करणोक्तिः बहयुती नसो वागानाहीषमानानित्यर्थः इतितमः
 संकाचकारणोक्तिः समेदकं जानिय अत्रसमैरुगहणकं जानानसो न्वरौतनाये तेनार्त्तनेने दयाव श्रयसे विहीयमान
 न सहयुती न प्रधिकं बुद्धि प्रकाशानपूर्ववदशेषरइयस्वपुत्रने प्रत्तुनेनुसंधय पात्रुस्य नपुधिराहीनुदः रो नसु
 ताकतः अनादिनः सात्मलाभः उत्पत्तयस्यतनयोक्तनेषा विवेकिन्यातकथे चित्तव्योदयमित्यर्थः। तमः शोकोधका
 र प्रत्त।। तमो धकारे स्वर्भोजोतमः शोकोप्रणातरइति विश्वः।। शनेर्मदे पुपदे तयो विवेकि तार भीतं भीतमिवे ति
 वः अत्रतमः शरुकोत्तवत्यात कोयानुप्राणनेयमुपमा।। ३४।। अशसपेति।। अशससुसदिधयपातथात्रालो वि
 नेन विवेकिन कायुणानुचः इतिलयेत्तहेतुक्तिः नुदचित्तेदवाघाहीभो न्यतरस्यामिति। निष्ठानत्वेकापेगोर च
 प्रातोद्यतिरसत्यर्थः तथाविषु म्ना भ्रातृवात्सल्येन कर्त्रीसमानो य पुनरा क्वा विभक्त्यमानः समशो क भागी श्रीयसा

नस्यपुत्रमातुत्यादुसृष्टं भवतीति भवः सपूर्वोक्तो दुःख
 प्रवातिभारोः कातिभारो कुत्तिभासुतमपि रवित्यर्थः
 तस्यनेभिः नेषाचतुर्णापानीनेनीभिः तस्यादिभागादिव

योगं वेति। योगतमायवहेतमायतस्तेपाथीयतंबस्यमाणमहिमानेयोगेध्यानविधिं च। योगः संदर्शनोपायध्यानसंगति
 युक्तिवित्पुत्रः॥ तपःप्रभावात्सद्यो विततारददौ विरकालप्रसूतयाऽनिभावः येनयोगेनतत्त्वेषु प्रकृतिमहादि
 युतथाच मूलप्रहृतिमहानसहकारः मनःपेयतन्मात्राणिपंचपुद्गीदियाणिपंचकर्मदियाणिपंचमहाभूतानिऽति
 चतुर्विंशतितत्त्वानितेषु प्रवभासेसात्कारेकतेसत्कारेनस्यचत्वरत्तितिरायसमुन्निमीलेवउन्निवित्तमेवेत्पु
 त्वेहायोगोपेतस्यार्जुनस्यऽतिपाठभेदः कोपेऽक्राकस्मिकोपिमहानत्तिलवान्भेज्जनतत्त्वावभासश्चिराद्दधस्यह
 धिलाभऽवामवाटितिभावः॥ २६॥ आकारमितिः शशितस्यारणातोभूरिलाभोऽनेकश्रेयः प्राप्तिर्येनतेतयोर्कर्म
 हभापस्चकमित्यर्थः श्रुतः करणशयेनतद्वन्निरुत्साहोलक्ष्यतेतदनुत्पेतदनुकूलेउत्साहानुगुणव्यापार

योगेसतेयोगतमायतस्तेतपःप्रभावात्तितारसद्यः येनास्यतत्त्वेषु जेवभासेसमुन्निमीलेवविरायवत्ः २६
 आकरमांसितभूरिलाभेध्यानमजस्वरानुत्पे नियोजयिष्यन्तिजयोदयेतेतपःसमाधौमुन्नित्युवाच २७
 अनेनकेगेनसमिद्धतेज्ञानिज्ञापरस्मिदवीशपुत्रेन समाचराचारमुपातश्चैवाजयोपवासाभिष्वेसुनीना २८
 कश्चिद्येवंप्रश्नदुःप्रश्नानि प्रसन्नयेगोत्रमिदस्तुकोसि शिलोच्चयेवारु शिलोच्चयेतमेवः दाणन्नेष्यतिगुप्तकल्पा २९

त्वमित्यर्थः आकारं शून्यं तद्याजतमर्जुने मुनिर्निजयोदये वित्तपकलके तपःसमाधौ तपो नियमे समाधिर्नियमे ध्याने
 जिते चैव समर्थेन इति श्रुत्वाः नियोजयिष्यन्ति योजयितुं शिक्नुन्ति त्वयः। चटशेषे वेति लट् शशिते शशितप्रत्ययः ॥ इति वक्ष्यमाण
 मुवाच २७। अनेनेति। अनेन खोपदिस्येतत्त बोद्धेनेत्यर्थः योगेन चिह्नं दत्ते जाः निज्ञापदवीपरस्मै सपुत्रं परस्वपुत्रे श
 मपुत्रं नित्यर्थः उपातशस्त्रा गृहीतापुत्रमेव स्तत्रज्ञपोपवासाभिष्वेः स्थाप्यायानशनेः स्वानैर्मुनीनामाचारैस्समाच
 रानुत्तिश्रुत्वा। इत्यत्र शशितेन तपःसिद्धिरित्याशयेन तद्विशनाह ॥ करिष्ये स इति। यत्र शिलोच्चये गोत्रमिदं इ
 त्यप्रसन्नये प्रसादा यदुत्तराणि तपसि करिष्ये चारु शिलोच्चये रम्य शिबरेते शिलोच्चये गिरिमिदं कीलत्पु।
 अदिगोत्रमिदं वाचये लशिलोच्चय इत्यमरः। त्वामेषमत्सकोपतः अनेतरमेवा स्यपुरः प्रादुर्भावात्पृथश्चिनि

लेख

इत्यतिप्रस्यपिष्यति

५२२॥

श्रुयेवेप्रेमात्प्राकृत्यमानमविश्वेको निनिर्गयेत्याह ॥ धैर्येणोति ॥ धैर्येणतेषां निमर्गतो निर्विकारचित्तत्वेतयामहर्षेण
 स्वस्वप्रवर्तकः सतिशेषः ॥ विश्वास्तयाश्रयेयच बनत्वेनेत्यर्थः ॥ श्रुतिप्रभावेतरातिहेतुकातीव्राह्मणान्मन्योः कीर्त्त
 हेतोः तेषामुनप्रभावपरितानाचेतिहेत्वेतरै विशयनश्रुतेनाह ॥ मद्योनः सृजेत्तन्नेवीर्यं चनलेकित्यादिनाबहीप्रतिषेधः ॥
 व ॥ इत्यज्ञानवत्प्रज्ञानंस्तित्रियावत् ॥ विदेः शत्रुर्वसुरितिषेकः कल्पिकोवसादेशः ॥ तेषुपाद्येषुशोकः स्थानस्थितेनाचाप ॥
 ३५ ॥ तानिति ॥ तन्पार्थीत्यङ्गवत्शर्मसूत्रं ॥ शर्मशान्तसुखानिवेत्त्वमरः ॥ तद्विरुद्धं शर्मदुःखेनजितिनजसमाप्तः ॥ ३६ ॥
 अश्रुतेजस्विनइतिदानहेतुकिः ॥ चतुरहानाणान्वासंरस्यभूरिधाम्नाश्रुतरोपामानप्रदरानिवदुरं विहापयकौषभूना
 मेकराशिभूतेसत्त्रेयादयः ॥ ३७ ॥ तानिभिरित्यर्थकर्मधारयः ॥ श्राणदिराह ॥ निगणइतिशक्यपनः ॥ कृष्णविभावरं ॥

धैर्येणविश्वसितपामहर्षेण्हीवादरातिप्रभवाच्चमन्योः ॥ कीर्येणोति ॥ धैर्येणतेषां निमर्गतो निर्विकारचित्तत्वेतयामहर्षेण
 तानभूरिधाम्नाश्रुतरोपिदुरं विहापयामानिबवासंरस्य एकैर्येतेदृशमेतत्समाविभावरं ध्यातमिचप्रवदे ॥ ३६ ॥
 सुखारलेशानु ॥ तिनोपलभेपक्षे सुणीभंगलभंगभीरुः ॥ अमृदभावापि विलोकनेमानलोचनेमालपितुंविषेहे ॥ ३६ ॥
 अहंनिमयेमरसाभिरामेरापितेहृद्विलोभिहृद मनःप्रसादोजतिनानिकर्मजन्महपाथेयमहेदुसुखः ॥ ३७ ॥

हृदपदरार्थिः ध्यानमिबहृदसादौपदीपवेदे ॥ ३५ ॥ अनुषारेति ॥ सादौपदीवलोकनेश्रुतेनावलोकनेः प्रमृदभावः ॥ अमृद
 मिप्रायिस्वराभिलाषीतिवावत् ॥ भावोत्तीर्णक्रियाचेष्टाभूत्प्रमिप्रापजेतुस्तिचैजयेती ॥ भंगलभंगभीरुः भ
 गलाहानिभीतासतोप्येष्टाणपरिगताश्रुकेवाव्यहृत्यर्थः ॥ अतएवतुषारलेस्वाकुत्तितोत्पत्तामेहिमविदुसहिते
 दीवरसन्निभेइत्युपमालेकारः ॥ लोचनेमालपितुंनविषेहेशाक ॥ अश्रुणहृदयाविकारात्पितस्त्रिपतस्यापि सुभंगल
 नाज्ञनिवर्तके निमीलनेनसानवकारेण्यः ॥ ३६ ॥ अहंनिमेति ॥ इदमनुजनेनः क्रियोनित्तेनाहंनिमःदितः क्रितिः
 क्रिः ॥ क्रमेदित्यमितिमप्युत्पयः ॥ तद्विनः प्रमेचसः ॥ अहंनिमेणप्रमरसेनाभिरामेअनुप्रमरसेनमधुरादिनावाभिरामे
 समयाप्रमाणश्रुतिहृद्विलोभयतीतिहृद्विलोभिहृद्विप्रियमित्यर्थः ॥ ३७ ॥ इदं दर्शनेनपुंसकभावेनः मनःप्रसादः प्र

स्वमन्त्र्यर्थः अंजलिस्त्रिस्तुपस्यासः तिनमनःप्रसादोज
 तिनपिसाधुपाथेयस्त्रिस्तुपिप्यप्यतिपिचस्त्रिस्तुपयेनेत्र
 तिकम्मत्तियेननेकाहृदयमाधितेपाथेयपितेसापभवती

ॐ

कि०टी०३

पुनःपुकारांतरेणामगुदीपयतिपुसुइत्तादिभिस्त्रिभिःश्लोकैःतत्रवत्पमाणप्रयभिज्ञानदेतुभिर्भनेत्रपंविशिनष्टि।सुभिमानस्यव्यय
नादेशात्॥असनेविपरिभंशोदीर्घाकामत्रकोपज्ञभ्यमरः॥देतव्यसनेनभंगदेतीवसस्यविकारंयेरप्येवत्रिः।सुतोवप्रत्यभि
ज्ञायसइतिभावः।एवमुक्तशयनसुधेयेपुनश्चद्विषयत्वायेनशस्त्रेज्ञातरितेतिरक्ततेमुत्तरेःपुनायोयस्यसतपेकःपुना
एवशरहुनाकीर्णःशस्त्रेयस्यनाहः।श्रीदिःप्रत्ययस्थितःतद्वदेवप्रत्यभिज्ञायमानइत्यर्थः।मध्याह्नमेवाचरतेपिकस्य
वितुन्यभिज्ञायतएवेत्याशयेनोक्तंश्रीदिरिनि॥४५॥सुदीदेतिपुनर्निः।किञ्चत्वाद्येक्रियाशब्दात्पुनर्निः।मदेरिवसुदीदे
वमदेरवदुभिरिवस्थितेरिसुत्वेत्ता।मृष्टाल्पवदनिभाष्यामदाइत्यमरः॥सुत्वेरेवयेनावभास्यमनोत्पकार्यमानः।पूर्वत
नैवमितिभावःकिंतुपशःतथादेतोःदीर्घान्तोयोर्णवस्वरभस्वत्सहृत्प्रत्ययकारमक्षिपत्वात्प्राप्तश्चस्थितइत्युत्तः

प्राज्ञोभिमानश्चसमादसंघंतीचदंतव्यसनादिकारे ह्यित्युभावोत्तरितोस्तेजाःशरिहुनाकीर्णोऽवादिहः ४५ स।
श्रीदुमंटेरिवनिःक्रियत्प्रात्वेयंमस्त्रेवभासमानः यशःतथादीर्घान्तोवाभस्वमन्वमाकारमिवाभिपन्नः ४६
३ःशासनामखरजोचिकीर्णोरेभिवन्यथैरिवभाषणार्थैः केशिकदधीकृतवीर्यसारःकश्चिन्मएवासिधन्तवस्वत् ४७॥
त्रिभिर्विशेषकम्

हा तस्याश्रुतीगाज्ञलागीवाभइत्युपमासंसृष्टिः॥४६॥३ःशासनेतिः३ःशासनशकतेरमखेणमाकषेणोसएवरतोपूतिःमा।
लिन्यदेतुत्वादितिभावःनेनविकीर्णोःत्रिभिस्त्रिप्रेरतएवविनायेरनाथैरिवस्थितवतोपुष्पाकेसुसस्वप्रपन्नादनाथैरि
वस्थितैरित्युत्प्रेताश्रुत्याकथमितिदुदंष्ट्रीतिभावःकिंतुभाषणार्थैरेवमाप्रशरणैःअन्यथासुत्रुपमपिलुषतइति
भावः७भिःपरिदृश्यमानैःसुसंघमित्तेरितिभावः।कुशोःशिशोरुहःकुत्सितवस्तुकरर्थे॥अथौमिधेयरेवस्तुप्रपन्नः।
निहतेषित्यमरः॥कोकतत्पुसुधोःवीतिकुशरुणकादेशःकदधीकृतौगर्लायीकृतौवीर्यसारोशोपेवलेयस्यतपोः३ः
स्यपूर्वविलसाम्बएवेवधनज्ञयोसिकश्चित्कश्चिन्॥कामप्रवृत्तदमइत्यमरः॥सएवचेनैवमस्यामुपतसेइतिभावः॥४७॥

त्रिभिर्विशेषकम् ५६

राम

श्रीहेति। पुनश्चाप्रज्ञानोपनीतः साधितप्राज्ञश्चर्यः। नयापिसंशयप्रसंभवितवुद्येतिभावः श्रीदानतैस्तुमुच्यते इति तदन्तप्रवृत्ता
 हितिभावः। अपेक्षितान्तरस्यैः कृत्वा एतदप्रवृत्तः प्राज्ञोक्त्यात्कथंचिद्विद्युत्साश्चर्यः। यः स्यात्तामपिदुःसहः किमुतानुभवता
 मितिभावः इतिवापूर्वेषां चार्याश्चिन्त्यावच्यारयायतेप्राज्ञानोपनीतो जातिहन्तः संशयकथमिति मन्याद्यं कथमुपेत्य मि
 ति विवाद्येहीदानतैर्ज्ञानकमेदशीमादितिभावः न्यपेः सर्वैः कृत्वा एतदप्रवृत्तौ कृतः गोत्रकलहेषु मध्यस्थैः उद्यतितयाह
 किनिवृत्तौ उपेक्षितश्चर्यः पतद्वयेविप्रवन्नप्रवन्नोपनीतत्वस्य पदार्थभूतस्य विशेषणगत्याहेतुत्वात्प्राकार्यत्वात्।
 गमः। एतद्विचारः एतद्विचारं चित्तानं वेदाहिकमागलिकपदतन्भूतसमुच्चो वतुत्वं बुक्तेरमादात्तनेभूते प्राप्ययनीते समेति
 युप्रसूचितानसमुच्चो चनइतिद्यामरः दिग्विकीर्णं चित्तानमपिदिगेत लग्नमितिभावः चित्तं प्रपिते। प्रापिते

श्रीदानतैराप्रज्ञानोपनीतः संशयकृत्वा न्यपेः प्रवृत्तः चित्तानभूते चित्तं एतद्विचारं पशः ससहनिवदिग्विकीर्णं ५२
 वीर्यावदाने सुहृत्तामिदमेतत्त्वन्नभूतामिवसंप्रतीति कर्तव्युयामरुदमापतीनामर्कं त्वद्यामहइवाविशेषः। ५३। प्रम
 हसोसामुपरेः प्रयुक्तः स्मृतेशकः किमुताधिकतेन वी करिष्यत्युपमुद्यदीदुः सन्धिनामेहदवतिकारेः। ५४। कस्तापकः।

वशाः ससहनिवसेकावपन्नित्युमुतामुरानिपरिभूतस्य कृतकीर्तिरितिभावः। ५२। वीर्येति। पुनश्चवीर्याद्येवावदानान्ति सुहृत्ता
 वमरीः कृतास्वदनः पुराकृतपराक्रमोद्धतान्यपि प्रसन्नान्तिचर्यः। सुवदानकमिद्वतमित्यमरः। सुतश्चसंप्रतीतिप्रख्यातिपुनी
 वि। तेप्रपितरयातवित्तानातविश्रुताः इत्यमरः। अभूताद्यविद्यमानामिमुद्यतोप्यसमत्वमुत्प्रेक्ष्यते मन्त्रकं वनपुनश्चाप्रज्ञानो
 यवशेषोहिनातेऽके त्वेषामिवायतीना मुतरकालानाप्यामहायदेष्टीनाशकुर्वन्निशुतिशोपमपमाश्रितिराहेत
 स्यकृतप्रदारावस्थानमितिभावः। ५३। प्रसह्येति। पुनश्चापरेः शत्रुभिः रसासुप्रसह्यप्रयुक्तः शत्रवित्तो योनिकारः परिभूतः
 केशाकषाणावृत्तः स्मृतेशकः अधिकतेन भवितुं किमुतयस्यस्मरणमपिदुःसहं ग्रहं प्रभुभवत्तदुःसहइति किमुत्कथ्य
 मित्यर्थः सनिकारस्तद्दिनात्प्राविनाप्यथिबनेत्यादिनापवमीनादुः। सन्कृते श्रुते सुभिभूतात्तत्रमिद्योतात्पुराणया
 हारश्च म्दिनात्तद्विरहदुः रवात्पुननेवीमविद्यन्तिचर्यः। ५४। प्रयुक्तः चित्तानं वेदाहिकमागलिकपदार्थः

मिददपेनवीककियतिप्रदीक रिष्यतिवृत्तामिद्वेतिभावः दुःखितस्य
 पुनदुःखोपचयः प्रयोत्तपुमपिदुःखहेतुप्रसङ्गात्पयतिश्चर्यः प्रयुक्तो
 वादिष्योवर्णयामात्तत्र एतद्यत्र स्तुतयप्रुत्तेः समसोक्तिरलेकारः

अं
२
३

नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥

भवती २

इति निवेद्य सायम्पुत्रं तत्रियं ॥ अदिना बोधकः संज्ञितव्यवसायिनोऽस्य ॥ कुर्यात्सिद्धिः ॥ यः पुंसां लोकेऽहं ज्ञातिः नरः
 जनादिति निवेद्य ॥ श्रीं श्रीं वातिशक्तिं श्रीं मित्राद्यैः ॥ सेभावनायोगतोऽक्रिया ॥ अत्रितेरेयवती सफलीकरोति तं पुंसां
 संसृजत्सु सुभासु सुभासु मित्रिसं सद्यमरः ॥ पुरुषाधिकारयोगोऽपुं स्वर्गप्राप्तौ प्रस्तावेत्ता जेसति पूर्वजनेयेति
 राणीसेर्यादित्वादिसेर्याने समुपेति ॥ अदिनी योत्पद्येः नस्मादसाधारण्ये लाभाय स्वयापि मेहान्साहस्राख्ये
 निभावः ॥ ५१ ॥ अथ द्वाभ्यामुलभ्यते तस्मात्प्रोवित्तं ज्ञानस्य कर्तव्यमयोदशतिः प्रियेचित्ति देणार्थं प्रियेख्यसासु वि
 सयेऽप्यपतेः कारणात्प्रियेव विविन्यमानेः मुकस्यादेवारोपमानेः पुंरवेऽज्ञानः हः सेर्येदमेति प्राज्ञोति जयाप
 प्रयातस्य तव संवेदिनाते यो मृद्यानां च समादुःखेनो व्यसने ख्यमिति वै जयंती ॥ मद्यबाइरेः को स्यात्किपास्य इति
 भावः ॥ विद्यातेति वारतोमिः यावत्कुर्यात्प्रति सिद्धौ च विन्यमतीरथैति न मस्यादस्य चिंतयान् चैत आरेवदिति जयेत्

करोति यः स्वजनातिरिक्तं संभवनामर्थवतीं क्रियाभिः संसृज्जाने पुरुषाधिकारेण पूराज्ञे समुपेति संख्या ५१
 प्रियेयुथैः पाथे विनोयपत्या विवेत्यमानेः कुमुबेति चैतः जेवप्रयानस्य जयापतेयाकिपादेया नो मद्यवा विद्यते ५२
 माणात्प्रियेकचरः प्रमादेव संसृज्जाने वापि पेशे मात्पयरागोपि हतात्मनो हि सर्वलेति साधुः स्वयमानसा ५३
 त्वमात्पुरुषेन चनेमहर्षे मीनोरबाच्चः सफलीकुरेख प्रत्यागतत्वात्किं कृताथेनेवलेनापथी देपरिरथ्युक्रमा ॥ ५४

यापि न्यत्वा मुन्यथा तदिति संभवादिनिभावः ॥ ५५ ॥ वदनेन यानो नगंधवा इव चनेन तस्वरागुरी देन येनेकह न प्रुत्समा
 मुपेयात्प्ररतो कामल तो दुवेकमारः ॥ माता इति प्रसंवाधी प्रसेकरो विज्जन इत्यर्थः ॥ संकरो न प्रसेवाध इत्यमरः ॥ शिवेति
 वाथः इयोरन्यतरस्य विशेषात्वे विवलायो विशेषण समासः ॥ अस्मिन्नेसेवाधश्चिदेपि देशे चिराप चिरपक आसो चर प्रु
 एकचरः ॥ एककीचसन प्रमादे हो वल्येमागाः ॥ ग्लोभात्सुदीनादेशः ॥ न च निस्पृहस्य मम किंचकरः ॥ प्रमाद इति वाच्यमि
 त्याहामात्सुपे मत्सर एवमात्सुपे देयः ॥ रागः स्नेहः तर्भा ॥ उपहतात्मनो रागदेय इविते स्वभावानो मानस्य निमनो सि साधु
 मुसृज्जनेषु विषये सर्वे स्त्रीति विपरिवर्तेते न प्रमादकार्ये कारण समर्थेन इवोर्थातरन्यासो लोकारः ॥ ५३ ॥ निगमय ति
 तदिति ॥ तस्मान्पराणां च आरभ्य हर्षे चनेकुरेन प्रपश्यन् इत्यर्थः ॥ तौ स्यात्क मनोरथान् सफलीकुरे ख्येति निर्व्याज
 नेन नो स्यात्प्रतिष्ठापयेत्यर्थः ॥ पाथे मायोत्ता ३ ॥ किंचकनाथे कृतकृत्य प्रत्यागमेव न्यात्वात्सो हिनीपारंति त्वादेः

विदुर्वेति ५

विशेषकार गोमयार्थे प्रातिहृत्का या
 रपस्य च निरेककारण समर्थना देपमं २

एतन्मोक्षोपयोग्यं ॥ ५४ ॥ अत्र प्रत्यागमेव न्यात्वात्सो हिनीपारंति त्वादेः
 एतन्मोक्षोपयोग्यं ॥ ५४ ॥ अत्र प्रत्यागमेव न्यात्वात्सो हिनीपारंति त्वादेः
 एतन्मोक्षोपयोग्यं ॥ ५४ ॥ अत्र प्रत्यागमेव न्यात्वात्सो हिनीपारंति त्वादेः
 एतन्मोक्षोपयोग्यं ॥ ५४ ॥ अत्र प्रत्यागमेव न्यात्वात्सो हिनीपारंति त्वादेः

मयाप्युपेक्षो दोषमाह ॥ सः त्रिभुवनप्रायत्तः त्रिभुवनं ॥ त्रिभुवनं कलं सपीतियोगविर्भान्कप्रत्ययः एवोरुगदिनापूर्वपदस्यो न
 लोपः सुधवात्तत्राणलतणो नदातादिनिहितोपदान्कप्रत्ययः त्रिपशरस्यराणामकेयैकामुकशरस्यहिमा
 न्ककेयैसुधयेति केयैराद्यैस्थान्यथाकरणे रूढत्वेन दोषः एकः केकेत्वरुढ दिव्यादिवत् एकस्य योगरुढः पंकजा
 दिवत् एवेत्येते वाच्यार्थः कथ्यते तत्रे जातः सतान्तः इति यः प्रत्ययः कर्मणि प्रभवतीति कामुके कर्मणि उकमि
 त्युक्त्युत्पद्यः सतो साधुनो सह न इति सहः पचोद्यच्च आणस्यसहस्राणसहो रक्षाणामः सपवत्त्रिपशरवाच्यः ॥ न
 थापस्य कामुकस्य कर्मसुराणि यासु शक्तिरकीति शेषः नदेव कामुकशरवाच्ये मूर्त्तयेनौ शरीरमुख्यो नायेष्वी
 त्पर्यः एवेत्येते द्वौ द्विविधौ क्रिहा विमोहा त्रिभुवनकामुकशरवाचित्यर्थः ॥ मुफलेष्टौ काये मूर्त्तये जाते स्वाधिपुः

कामुकं

सत्त्रयस्त्राणसहः सतो यस्तु कामुके कर्मसु पस्य शक्तिः वहन्वपीमण्यफले र्थे जाते करोत्यसन्कारहता भिवोक्तिः ॥
 शीतोत्तमः सन्निधिमात्र शोया भवत्कृतो भूतिमवेत्यमाणाः समानदुःखाः सुखनस्तदीयाः सारपनी पार्थगणभजेने
 स्वतित्यमाणा पुमिः प्रमादात्प्रतिरिचालनसदृशं दे न्वाभूतिवैयोग्यतया धिरेढा दीपादिना श्रीरिवधर्मसि ५०

सामान्ये र्थे जातिमात्रेण र्थः ॥ जाते जात्यो घञ्मस्विति विश्वः ॥ वहन्वर्षे न संस्कारहता मच्युत्पत्तिरुचिना भिचकरोती
 त्वत्पेदानस्यादथस्मदरातिनोक्तदोषादात्माने मोचयत्येत्पर्यः ॥ ४८ ॥ मूर्त्तये न मूर्त्तये मूर्त्तये मूर्त्तये पुनित्याहा ॥ वीनेति
 हेतुर्थे वीनेने सानिधुभाः सन्निधिमात्रशेषाः सत्तामात्राचशिष्टाः भवत्कृतो भवता करिष्यमाणा ॥ आशोसायो भूतच
 छेति भूतच प्रत्ययः भूतिमभुदयमवेष्टमाणास्तदीया गणाः समदुःखाः समदुःखः एवमाज्जुवनोऽस्माकं सद्रूपतो वीनेनेत्वादिना
 धर्म्यभ्रम इत्युपमासा च समानदुःखा इवेत्युत्प्रेरणा वीनेनेत्वादि संभाविकपानुप्राणिते मनुसंधेया ॥ ४८ ॥ तथापि ममेवकोयं
 भासद्वयन आह आक्षिप्यमाणमिति प्रमादात् प्रजाहान्यानतुदोर्वत्पारिभिवः रिपुभिराक्षिप्यमाणमधिक्षिप्यमाणं मूर्त्तये
 वप्रमादात्प्रमादः प्रहेभाहि मज्जानामा इति वैनेनेने आत्तन सत्प्रमादो प्रकेसेर सदाजटाकेसरपौरिसमरः मूर्त्तये मियस्यि
 तंत्वामियं धुःकार्यभरः तिस्रः शिद प्रविजे श्रीरिवयोपतयानिर्वाहकमयेत्यर्थः अधिदृष्टान्नादृष्टवती कनेरिक्तः सरधीने

तिमायः ॥ ५० ॥

श्री
 प्रकृतौ वेति जेनी करवचोइ इत्यप्यप्य

लुपेह्वरथमः कृत्येने काममनसोऽपिसमोवाः हितजयोमौसह्यवशिष्टयुजोः । उदीरिताभिनिमोर्त्नः शोप्यसु
 नर्यापत्तेन हियाकासमेनीदोपया उदीरितामुक्तनवीकृतः पुनरुद्धेनैनमया प्रयापिताः सुतवोऽङ्गहिक
 मनसिभिधा वनशक्तिप्रकारः परिभृतीपकसातवाबभयाद्विमुक्त एपेत्पथेः । उदीचीकाकीदिके शिकुत्केक
 भकभ्याइत्य मरः । सासाद्यनिगमरः शिमिद्यभृत्तदिदीपेजत्राल चुकेः ५० त्वयेः । ५५। सुद्योतिः हिषशरूमुः ६ः
 इतिवस्थितः तस्यापुरोधसाधोभ्येना रोपिता समस्तमादिताहेतिः सततिरापुथकला योय सस्रयोक्तः ॥॥
 निरुक्तकुरापुथाइतिचेनयेनीः ॥ सोर्त्नोऽरम्यः सोभ्यः सस्रपिस्रिचारः पोरहिहापुयो जनमस्या ग्यापिचाकि
 को प्रयोजनमिनिठक स्वयतो क्रियो गमस्रभिचारकमे गिनि युक्तइत्ययेः ॥ संत्रइवरम्यः प्रकृत्यारम एति

उदी रिकेतामिभियाज्ञमेत्यानवीकृतोः कृदितविप्रकारोः यथाद्यवाचेमभ्रो दिदीयेकासामुले कीमिवतिम
 रस्मिः ५५ सुथाभिपवन्निवविहियः पुरः पुरोधिसा रोपिः हेतिसंहतिः वभारम्योपिषपुः सभोसामाननि
 म्यमपुत्रामिचारिके ५६ सुविले घाविकयेतोपरः प्रशान्त्यारवक मुंकार्मेके सुगमावरिइधिये चरेमी
 मैतिडिपुनामहधी ५७ वशासेवतिरोटधवमुहमेऽसागोत्रः । अदीनीः कयवचसरन्व मुद्धहनेत्र्येहि
 ५४
 नज्यातिरिवातरदिताः ॥ ५५ ॥

योपिभीषधमइतिभीषणोनद्या दिवाकेस्वरुप्रत्ययः वपु वेभार । प्रशान्तमेमप्रयोगा मेहादिबशोप्यवस्थाभेदा
 श्रीधलोबभूवेत्ययेः ॥ ५४ उक्तमापुधारेयतो विहाएन प्रस्थानमाहत्तिभिः ॥ सुविलेख्येति ॥ ५५ शोभिविः
 इष्टमानमनविक्रमणीयेविकुर्वणे यस्पतरेमोयाकवेणमित्यर्थः किंच प्रथितेज्जारवोगुणध्वनिः कमेववा
 लमोहादिं यस्पतके मुकेचोद्दहनित्ययेः । तथापुदीतोहृदिना वर इक्षिपथमागतेश्चकुर्वेन्नियेति
 हस्येतिभावः निर्गतस्थिशतो गुलियो निस्त्रिः रवद्धः इप्रत्येदेस ह्यायास्तनुरुष स्योपसर्यानात्समासात्ताः
 त्रनशितेनपुक्त इति शित ति विशपुतो सन्मुदिवेत्यादिना ॥ ५६ ॥ महसुधीमहानिखेतोऽसुवोधीय इति सुनः
 योतिचिदः । कमेणधिकरणो वेतिकप्रत्ययः । जूलोपसमातीरनिखेगाऽसुधेदोः । नृपात्परहेनुतिस्थि
 अइहासिदिपइत्य मरः ॥ पशसैति । किंच गोजमिदीपुधततोः वज्रपहारं ध्याणो र्वाद वदीहसंभवादिभिभावः

महसुकीत्तपुशसेभूते पाकीर्णमुदासिरोरुधनरुईरप
 नशरवेत्यसिदिभेवस्वस्तिनइगेरीईप्रनारकं जेतिसीरा
 तिभाओलाइके प्रकाम्यथाल्यसितिचयेनी दिवोपरनुमी
 मध्यमिवस्थितेग्ररे परिधानीयेवा येसीयेन रात्मनिवतिवम

ॐ
क्रि० टी० ७४

नुने देति। शिवः कृतामप्रकारिणा के न संमनिये एतयो ज्ञे सुवा प्रः किं = जल विभेदः के सरावममो योनन के कुजा उर्वरे रु
वैपय्यातया विद्यत नो खेदि जे मपादिने नमस्य विरोषेण पराहते सहस्रे सुः पाटीनः इत्यपरः ॥ वयः करे मेखा सुनस्य स्वल्प
शिवी गमनो बर मित्यर्थः ॥ विमके सरोपे नो टा पाटीन पराह नो किं किं कापे ज लदशे नानस्य लयसिनी शोका नि
एते न्ययै। सुप्रतिश्रुते नर संदेहा लकारः ॥ ५॥ कृतेति ॥ सोमनेः शिविलब्धमायता गङ्गादिने दीपमाशे न्ययः ॥ ५ ॥ तः
वशमिः शनेः शान्तये एण न्ययो मि लेखानुदधाति भावः ॥ वाणिणा कुना ऊ मेयः पयो लव व रेखाराज को व स्य न ह्यो ज्ञे ॥
नरे गाः सुप्य संज्ञा नानरे नि नै न भति मध्ये लो नं दुर्लभ महद्दि पेरुः शुभमि सुव माल करः ॥ समुद्रया विज्ञाने नो नो सिक्
नाया लीते से कते पुतिने। सिक्ना श के रा भां बे त्प र पु न्य वः ॥ नो यो न्ति न त न्पु ति न से कते सिक्ता य ए मिन्य मरः ॥ निरी
खरे मे नु तै ख ॥ ६ ॥ ततस्त्वितिः शालिपो विवा यति ॥ मनोरममिति ॥ अनुना म्दरे एके स वै व किं नत्के सुयो रेणः पराक

नुने हसस्य स्वल्प शिवी गमनो बर मित्यर्थः ॥ विमके सरोपे नो टा पाटीन पराह नो किं किं कापे ज लदशे नानस्य लयसिनी शोका नि
एते न्ययै। सुप्रतिश्रुते नर संदेहा लकारः ॥ ५ ॥ कृतेति ॥ सोमनेः शिविलब्धमायता गङ्गादिने दीपमाशे न्ययः ॥ ५ ॥ तः
वशमिः शनेः शान्तये एण न्ययो मि लेखानुदधाति भावः ॥ वाणिणा कुना ऊ मेयः पयो लव व रेखाराज को व स्य न ह्यो ज्ञे ॥
नरे गाः सुप्य संज्ञा नानरे नि नै न भति मध्ये लो नं दुर्लभ महद्दि पेरुः शुभमि सुव माल करः ॥ समुद्रया विज्ञाने नो नो सिक्
नाया लीते से कते पुतिने। सिक्ना श के रा भां बे त्प र पु न्य वः ॥ नो यो न्ति न त न्पु ति न से कते सिक्ता य ए मिन्य मरः ॥ निरी
खरे मे नु तै ख ॥ ६ ॥ ततस्त्वितिः शालिपो विवा यति ॥ मनोरममिति ॥ अनुना म्दरे एके स वै व किं नत्के सुयो रेणः पराक

सना लङ्कते सुप्रत्यमनोरमपतीति मनोरमकर्मण्यपि त्वरा न्य प्रत्ययः ॥ भुवोरंतरं प्रापिते ॥ भुमधे निवेशितमिच्छयैः ॥ संपुत्री वृक्षे
संपुके पुष्पा ॥ वंपुके वंपुनी चक मिन्य मरः ॥ ॥ नुले कता भुखलादार सङ्ग स्य व धर प क्वा व स्य गि या शो भवा समान ये ती स मो कु वें ती
मिय साम्यपटी ता कु ये ती मिन्य यः ॥ ॥ उले जालं कारः ॥ ॥ न खेति ॥ महा विवेशः स्थाने यो सो मह निवेशो री व रा विन्य यः ॥ पयो
धेरो परितः सन जो व मे ना टि न्य यः ॥ अभिनः परितः समपानि क्वा हा पु त्रि यो लो महा निः ॥ पु त्रि यो मि पि व सर व म ति हि ती पा ॥ मुद्रा
हित नवान वो लो हित वा लान पर बिट मर नः परागे सर्व ना पु सर ता परि म्मा तः ॥ पु ल के न स प ता ॥ ॥ कपोल मरः ॥ वि सि
तप क्त नो री श ॥ सु सं कर ता म य लं कु वें ती न मा पि वि क्ते नि भा वः ॥ ॥ कपोलेति ॥ पुनः कपोल से प्रो वि पर व तं स को न्य लं विलो
चन ति सा वि भुं व यें ती य म ॥ वा लो भ र ता मि ति भा वः ॥ कलमस्य गो पा य ती ति गो पि को रा ली मो क्ती रा पु क्त प्र न्य यः निरी स्य को डो ॥
सुने नारः न शरः सुजायो या भावः कृता यो गा सा फ ल्य न्त लो म्ता व व न स पु व द्वा वा व क्त यः ॥ मेने सु मानि म न्य तः क मे ति ति

रशर सहेति यो गविभाषादिभिः ॥ ५ ॥

पुं

श्रीः

रामः

९

ॐ गणपतये नमः ॥ ततः सकृज्जहति ॥ ततः प्रत्यानामेतं रंजनः प्रियासीर्जुनः कलहं साः मेखले वित्युवामि ननु मासः पुन्य
 अकलहं सा इव मेखलेति विशेषणमासः कृतेती कलेहं समेखलाय स्यात्सोसहपाकेनासपाकानिपकः नितैः सस्ये
 शहितः पांडु तैव गुणो यस्यास्तो भुवंचासा दितयौ वनो प्राप्रयो वनो प्रिया मित्रो पतानतनसमापे पुन्यत्र सरीसम
 तं समीपायै च यौ भावः उपास उपगतवान् उपमालेकारः ॥ १ ॥ विनिश्चेति ॥ सोर्जुनो विनिश्चशालि सुसवो यशाः
 लिनी वनशालि कलसि प्रशालिनी खेतपेकानिच्छं कः सप्रराह हा सीपाणी सिपासतास्योक्राः भवसेपे पा म
 उपायनीभूताज -- नेप्रत्युपहारीभूताः शरदृणाग्निपः पूर्वेकवारधुंसेपदः यासुनाः उपसी संगामसीमासंविभ
 वषयोभावः समासात्विधेरनित्यत्वात् न केनिरनासात्तौ नभवति विविनुत्पय्यैवो कदिनवपुषोदुपमेमानसी

नाना
 विनिश्चेति नरेत्वेत्यर्थः समासात्तौ नभवति विविनुत्पय्यैवो कदिनवपुषोदुपमेमानसी

ॐ ततः सकृज्जहत्समेखला सपाकसस्याहितपांडुतागुणं उपाससादोपतनेन नपियः प्रियामियासादितयौ व
 नाभुवो ॥ विनिश्चशालि प्रसवो यशालिमीरपेनपेकः ससरोरुहो भसः ननेदृश्यन्नपसीमसस्यलीरुपावनीभूत
 शरदृणाग्निपः ॥ ३ ॥ निरीत्यमाएव विस्वपाकुलेः पयोभिदुकी लितपद्वीलोचनेः ॥ हतेप्रियाहृदिविकाशसिभुमम
 नोस्येनेदुःसकरीविहृतपः ॥ ३ ॥ नुनैवपश्यन्कलमस्यसेधिकं सवतिज्ञकारिणि रामातीपकं संपुल्लेमेनाहृति क
 भिमेटिनं प्रकषे लक्ष्मीमनुत्पसामो ॥ ४ ॥

श्रीम्यादित्पेसक प्रयोगरी नाननपेसकादत्यतरस्या निविकल्पात्साधुतिपादः ॥ खलारकृषिपाभुः जानयदहं देव्या
 दिनासुक नित्यायै हीप्रपश्यन्नेतः ॥ पुनशरदृणो सुनेटाख्येनारोपमालेख्योपतस्य पुनेनं टनक्रिपोपकेतितामदि
 लामालेकारः ॥ २ ॥ निरीत्यमाएव विस्वपाकुलेः राप्रवरसा विधेः ॥ -- वीनीलितो विपद्योति वलोचनानिपेक
 नेनेः एमाभिनिरीत्यामाएव स्थिताः दनः प्रियारवि विलासस्यविधमाशोभायामि -- नयोक्राउतिमं हं रणाहं
 निः विभुमः संशयेभौनौ शोभापाचेति देमपनो ॥ शकटाविहृतयोस्तनयाकुरिता न्यस्यर्जुनस्यमनोर्जुः ॥ ३ ॥ नतोषे
 ति ॥ केर्जुनः टावारिनेवादिगाकलससशालिविशेषस्य शालयः कलमाद्याश्रुविकाराश्रुपुंशीमी इत्यमरः ॥
 रमएतपस्यभावो रीसणीयके पावधांजुत्पातमादृज्जतत्यरपत्रपिकं कुरतोषापनुरूपसंगमा स्वादितिभावः ॥ तपा
 हिसदुसेमेनुत्पसंगमेयो गवसमागमे लधे सतीति शेषः प्रकषे लक्ष्मीयोगसमांम निमितामुक्त्वंसेपदेत्यभिने

ॐ
ॐ
ॐ

अथचतुर्भुजस्यवीर्जनीकीसम्येनवर्णयतिपरिभ्रमदिति मूर्द्धंगोषट्पदमिवेत्युपमितसमासः। वरेजबाहुरभिरन्यप
 मानुसारात्परिभ्रमद्विमूर्द्धंगित्तसट्पदेराकुलानितैः देवाः केसराः वेतिश्वेवत्समासः। स्मितोदयनादेशिता इ
 यत्रकाशिताः देतकेसरायेकानेस्तयोवत्तकुंडलरस्मिरेजितैः बचलकामवेहनप्रभासुसिद्धैः अतएवचवान
 याम्बुवालाजयास्यैवकसरोज्जतइवा रुभिमुत्वेरुपल्लिताः ॥१४॥ निवृद्धेति॥ निवृद्धेनमनुदेननिःश्वसेमः
 विकेपिताः अथरायासातातयोक्ताः। अतएवप्रसुरितैः कपलवा इत्यर्थः। क्वचिन्सरव्याशब्दस्यप्रतिविषयकी
 फाद्यैस्त्वप्रपारोदिवटितिकेयटैः सनाइवस्थितादेवादेकपल्लवसुराणस्यापिलाकेसेभवादुपमेयेनोत्प
 किंविद्योठानिविपरीतानि पाश्विनियेसनेः पाणिविहारहारभिः पाणिविद्येपमानाहारेः आहारोऽविलेपर
 त्वाभरः॥ विकर्षणमेथगुणकर्वणोः अथवीर्जनीजिकाः सेवतितनितंवाः। यद्यपिष्टवशाधरेविकमित्यमरः।
 परिभ्रमन्मूर्द्धंगस्यटाकुलैः स्मितोदयतेशितदेतकेसरेः मुखेअलत्केडलरस्मिरेजितैनेवानपामसंसरोज्जवाहभिः १४
 विहृद्धनिःश्वसेविकेपिताथरालताइवेप्रसुरैतेकेपसवाः विपोटपाश्वैरपवर्ततेत्रिकविकर्षणोः पाणिविहारहारभिः १५
 वृजाजिरेखवृत्ताटशोकनीः शिखेदिनामन्मटपत्सोयितः। महः प्रणजेसुमथाविवर्तनेनेदत्सकेभेधुमरेगमथरे १६
 समथरावलिगतवसरनीपरिभ्रमकातविलोचनोत्पत्ताः निरोहितुनोपररामवत्वावीरभिप्रवृत्ताइववारियोवितोः १७

नयापिनितेवोत्पत्ते। १५। अत्रेतिजातिरेषुगोष्टुंगलेषुअधिकरणासप्तमीयेवृत्तोगोष्ठधृष्टे खितिचिम्बः ॥ १६। युनादः १
 शकिनीगेर्जितभ्रमचतोरिति। भूतिमदलेकारः शिखेदिनोयोवितोमहरोः योविहृत्तामोव्यातिशयात्उन्मर्यत्सुअन्म
 नाः वृषत्सत्सरोतीतिवृत्तात्सुरपुत्रपः मेथामेथदेदानेवेरासमेथान। मेथानोमेथदेदकः अन्मरः। विवर्तनेभ्रम
 रैमेडः प्रणजेसुप्रकवितेषुअन्मभावादिः कुंभेषुकवशेषुमृदंगवेषुथरमृदरस्वन्मस्यसतिवतिवायेसाम्यक्तिः भवः
 लताणसप्तमीये। १६॥ सः इतिमेथरैमदेः प्रावलितावलीनः। दोवराः सनापासातास्तयोक्ताः। स्वागाद्योपसनेनादसेयोगी
 यधादितीशुपरिभ्रमकातानिस्तानानिविनीवनोत्पत्ताः। पासातास्तयोक्ताः। वलवीगोपेगोआगोपालगोसस्यः
 गोधुः खानीरवत्तवा इत्यमरः। अतिपुत्तान्त्येमीमन्ययीकमेक्यादिनाकतेरिक्तः मतिवृद्धिः प्रजाः १७। अन्मर्यत्सुअन्म
 कारादेनेमानोयेवचारयोवितोयेथ्याइव। चारखीगणिकावश्याइत्यमरः सोऽनेः अनितितुनोपररामानविरमति

अथरायासातातयोक्ताः। अतएवप्रसुरितैः कपलवा इत्यर्थः। क्वचिन्सरव्याशब्दस्यप्रतिविषयकी
 फाद्यैस्त्वप्रपारोदिवटितिकेयटैः सनाइवस्थितादेवादेकपल्लवसुराणस्यापिलाकेसेभवादुपमेयेनोत्प
 किंविद्योठानिविपरीतानि पाश्विनियेसनेः पाणिविहारहारभिः पाणिविद्येपमानाहारेः आहारोऽविलेपर
 त्वाभरः॥ विकर्षणमेथगुणकर्वणोः अथवीर्जनीजिकाः सेवतितनितंवाः। यद्यपिष्टवशाधरेविकमित्यमरः।
 परिभ्रमन्मूर्द्धंगस्यटाकुलैः स्मितोदयतेशितदेतकेसरेः मुखेअलत्केडलरस्मिरेजितैनेवानपामसंसरोज्जवाहभिः १४
 विहृद्धनिःश्वसेविकेपिताथरालताइवेप्रसुरैतेकेपसवाः विपोटपाश्वैरपवर्ततेत्रिकविकर्षणोः पाणिविहारहारभिः १५
 वृजाजिरेखवृत्ताटशोकनीः शिखेदिनामन्मटपत्सोयितः। महः प्रणजेसुमथाविवर्तनेनेदत्सकेभेधुमरेगमथरे १६
 समथरावलिगतवसरनीपरिभ्रमकातविलोचनोत्पत्ताः निरोहितुनोपररामवत्वावीरभिप्रवृत्ताइववारियोवितोः १७

उपकारतामिति। पश्चिमाचसाम्। त्रिंशोतिविशेषासमासः। उपरात्रइत्यर्थः पूर्वोदिकवस्त्रिमे नमइत्यायतएकादशान्नसोकादश
 यतामानाधिकरणपदेकदेशेयवसानेननुपश्चिमेरात्रेरित्येकदेशसमासः। तदिधायकेपूर्वापरादिभिर्निपश्चिमरात्र्याग्राह्य
 णान्प्रत्ययान्वाहः सर्वैकदेशोत्पादिनासमासोत्पात्तस्यापितस्यपितस्यपिपूर्वापरादिसूत्रोक्तसमासविषयत्वादि तिप्रको
 शावर्षस्वैकदेशिसमासेवाश्रित्यसमासात्माहत्तरग्यगाचश्चरन्त्यत्रैतितोचरोरागवाज्जगपस्थानेपश्चिमेरात्रोयोगोचर
 त्तस्मादुपारतः सन्निवृत्ताः ज्वेनगोमुचपतिधावितुंआपारयंतोराशुचैतः प्रसूतेपीचरोधसोचत्सम्पराणात्सुवतीनापीः
 नाः ऊधुक्त्वात्स्वमापीतमित्यमरः। अथसो नदि निस्त्रीगहाण कर्तेयमितिनिघमात्रदेशः उत्सकावत्सुत्कंदिताः गवाग
 णाः त्तमज्जेनीमीत्वाणात्सुकं रशी नत्तालसंवरुः स्वोषुपशुवागवज्जदिडेः गृहीणाभूजलेत्तादस्यस्त्रियोपुसिरगोरित्युभ

उपारतः पश्चिमिरात्रिगोचराहपरयंतः पतितुंज्वेनगो तमत्सकाश्चक्रु रवेताणोत्सुकं गवागणाः प्रसूतपीचरोधसार
 धरीतमुष्णयजवेजपश्चिमानदेतमसुः त्तसिपुरोधसं ददशोपुष्टिदधत्सशारदौसविग्रहं दपमिवाधियगुसी ॥११॥
 विमुच्यमानैरपितस्यमेयुरगवो हिमानी विशदः कदेवकैः शस्त्रदीनां पुलिनैः कुत्तहले गलेदकले जैयनैरिवाद्ये १२
 गतान्यशूनो सहजन्मवेधुतो म्हाश्रये प्रेमवनेषु विभूतः ददशो गोपानुपधेनुपोडवः कृतानुकारो निवगो भिरात्रैवे १३

उ

वृत्राण्यमरः। अत्र स्वभावात्स्वभावोक्तिरलंकारोपकावस्तुवर्णनमिति लक्षणान् १०। परिगमिति। सोऽङ्गुनः
 ोत्वावजयेउत्तातरभे रोयापरीत उद्येने दतत्तसिपुरोधसेरुणसरितरशरदिभवाश्चरदीपुष्टिप्रवयवोपवयेदधतेगवा
 मधिपेमहोत्सविग्रहं मूर्तिमेतदपमिचेत्युत्ताददशो ॥११॥ विमुच्यमानैरिति। हिमानी विशदं हिमसंघातश्रुतैः। हि
 मानी हिमसहतिरित्यमरः। वारणात्पादिनादीपुत्तन्निगोदानुगागमेषु गवोकदेवकैः कर्तृभिर्दकले जैय
 नैरिवतस्याज्जेनस्यकुत्तहलमादधेयाहितो १२। गतानिति। पोडवोऽङ्गुनः पशुनोगवो सहजन्मयेषाते सहजन्मानेः सोद
 राः तश्चवेधवः गतो गतानपशुषोदराभिमानवतइत्यर्थः १३। अथे मूढविषमप्रेमहनेषु विभूतः वनेषु गृह्णाभि
 मानिनइत्यर्थः। आत्रैवेविधेयचो गोभिः पशुभिः कृतानुकारो न्यसनुकृतानिवास्थितान्पेता। ततो विधेयानि
 न्यर्थः पोतीति गोपाः गोपालकाः यातो नुपसर्गेकाः इतिकप्रत्ययः जानुपधेनुधेनुसमीपेसमीपार्थव्ययीभावः

विहितसिद्धिः ॥१३॥
 विहितसिद्धिः ॥१३॥
 विहितसिद्धिः ॥१३॥
 विहितसिद्धिः ॥१३॥

कु. न. ६
२३

उपैतीति। ससंघीयुः। दिक्परिणामेन पाकेन पारम्यतासु उपैति। नदीरतौ इत्येवम्। इत्युत्पत्तयुत्सुपैति महामपेकता निष्कंता उपैति।
तथा हि सेपुति नवे गीतिः। पूर्वाङ्केः शरुदमैः सेसुवेन परिचयेन स्थिरं वृद्धं नमिष्यनागुमशियः प्रादृष्टं लुत्प्याः सेवधिष्यमित्यर्थः। वि०
पुमन्तिरोहितमित्यर्थः। गुणते प्राः प्रेमाणो मपरिचयते प्राः ति भावः। ॥२२॥ उपैतीति। यस्मिन् नमसि विशादाः यत्तत्रिणावालाः
कानयते तिन पुसरति। धृते इवापाः पयोदपेङ्गयश्चनपते तिनद्यापि श्रीकारणाभावे यिनमः पराश्रिये शोभो पुष्पातिनया
हिरम्यस्वभावसुदरेवस्तुग्राहावेमोरोप्यमाने गुणनापेत्तने तत्र स्वभावस्थे च समर्थत्वादि ति भावः। मृत्रायाः चरन्यासः
॥२३॥ विषोऽभि रिति। कदेवानि लशयेन चर्यते रूपलसने सपवभती तस्यात्यये विरहे स्नानतया निरीततया इवेत्
तया वनितोऽभिः च्युता निगु विराभा गुणा विद्युत्ता एव हेमदा मो निसुवर्णा सत्राभरणानि ये म्यस्तेः पयोधरे रभोदेरेव
पयोधरेनेरूपलसिताना स्नानाभोदो पयोधरा विनिचे जयेती। दिशस्ववधुः तासां कशतान शजत इति न कि सुराज

उपैति ससंघरिणामरम्यतानदीरतौ इत्युत्पत्तयुत्सुपैति महामपेकता मही नवे गीतिः संप्रति संस्रवस्थिरे तिरोहितप्रेमघनमामशियः। २२॥ पुने
तिनास्मिन् विशादाः यत्तत्रिणो धृते इवापालययोदपेङ्गयः तथापि पुष्पातिनमः श्रिये परानरम्यमाहायमपेते गुणा। २३॥ विषो
इमिस्तो नतया पयोधरे च्युता विराभा गुणा हेमदा मभिः इयेकदेवानि लभर्तरत्येन दिग्धुनो कशतान शजते। २४॥ विहा
येवो ह्यमुचिते मदान्ययादरे कठकठस्वरुते शिखरेदिनः श्रुतिः श्रुपत्युत्तदेस निस्वने गुणाः प्रियत्वे धि कृतान ससक्तवः। २५॥

तस्वविपुक्तत्वात्प्रातीनेपरितेह साशोचितो मलिनाह श्रुतिस्मरणचेति भावः सामान्यतः प्रशक्तमराजसेकाश्रयैकेतनज्ञ
नत्राद्योपि गीतेन निषेधतिययो हवामनः संभायनिषेधतियो नैवो प्रतिषेधाविति मत्ररपकालकारम् ॥२६॥ विहाये
ति। मदान्यया नदत्तायादरे कठके स्यात्प्रसृपस्वरुत्सने नदुवः स्त्रीलस्यते शिखरेदिनः सेयापुसुस्तुरे रुते कृत्सितो वा
ह्यविहाय श्रुतिः श्रुत्तकणशरु गनोप्रात्रे श्रुतिः। श्रुत्तवागपुवागश्रुवदत्यमरः ॥३०॥ नदहेस निरुवने प्रन्नरात्तैरुत्तन श्रु
यतिरत्तेने नन्वकोदेकये परिचियतिहारपरिहारेणामपते चिते शीत्युदय इत्याशेषार्थानरेन्यस्यति गुणा इति। प्रीणा
तीति प्रियः इगुयया प्रीकिरः कः इति कृप्रत्ययः। प्रियत्वे प्रीतिकरत्वे गुणाश्रिया कृतानियुक्ता सप्रवाः परिचयानि।
धिकृताः नसमर्थाः इत्यर्थः प्रेमायधेने गुणावत्प्रयोत्तकं तपरिचय इत्यर्थः। २७॥ २८॥ श्रीरामजी सहायारा म॥। राम

पपातेति। सोत्तेनः पूर्वा प्राहमेणोपि तिस्रस्तोत्रकृतोनाहस्पजनः शरदिनिधं कवेन समरखयेव सगमवादिनिभावः । जहानेः श
 त्रप्रत्ययः द्वेषोपभुक्तो न्तिकस्य संपदः द्वयभैः चर्वितप्रोतेसस्य स्रस्तीन स्रुतेव ह्यभोह्यइत्यमरः सीमेता इव सीमेनाश्रुर्भ
 ५ गैत्रयः सीमेतवतः कृताः सीमेतिताः मन्वेतानतत्करोतीति णिविक्तः नाविश्वबहवो ननुपोलुकरयो गैश्रुः सीमेतिताः सा
 दुकईमाहनीभूत्पेकायेषुता स्रुसक्तसेतापातेनसेततसेचारेणोणप्रयुक्तानेपयामागानपयानेजगामतिस्रभावाक्तिः ॥१४॥
 जनैरिति। सोत्तेनः उपगममेव विभक्त्यर्थे व्ययीभावः प्रतिश्रुक्तमैभिनिसिद्धिभित्तिभिः इति श्रेकत्रकृष्यादिरन्यत्र णिलोऽदिः विवि
 ६ क्तान्येकार्यो णिभावोभिप्रायः इगितेचेष्टा भूषणमलकारश्च येयां तैस्त्वयोक्तैर्नैवेताश्चिहितान्यर्थः अतएवाश्रुमेधुयमेहण
 स्वइपमाः सेटुनोश्चयइत्यमरः सपुष्यहासाः पुष्यविकससहितः तेनसहेत्वाहिनावहुः वीहिः वीरुधोपहगुत्सिन्यः वीरुधो गुल्मि

पवानपूर्वाजहानो विद्विद्यतेह्योपभुक्तो न्तिकस्य संपदः परद्योगसीमेतिसोदुकईमानुसक्तसेपातएयुक्तान्यर्थः ॥१५॥ जनै
 रूपगममनिद्युक्तमैभिविक्तभावेगिनभूषणैः कृताः भूशट्टशाश्रुममेदुपोपमाः सपुष्यहासाः सन्निवेशवीरुधः ॥१६॥ ततः
 ससंप्रेत्यशरदुगाश्रिये शरदुगाश्रिये कनलोलचतुषु ॥ उवाचयत्सुमनोदितोपिगानहीगितज्ञोवसरवसोदति ॥२०॥ इयः
 शिवायानियतेरिवापतिः कृतार्थयेतीजगतः फलैः क्रियाः जपश्रियेपार्थंश्रुकरोत्तेशरत्पुशन्नातुरनेववारिता ॥२१॥

गुल्मनाभित्तैत्रयेती ॥ अशाणदरेददरी ॥ उपमालेकारः ॥१२॥ ततइति। ततः सपूर्वीकृतोपताः शरदुगाश्रियं संप्रेत्यदरीनीयोचेत्य
 ६ यैः शरदुगा लो कनलोलचतुषु कसहसितोस्त्वसुसनेह्योरित्यमरः । तेमज्ञेनेमवोदितो यश्रुयापिगावाचामुवाचतथा
 हिमिनोभावात्तः इगितेहृदतोभावइतिसञ्जनः अमरैरुक्तियोगकालेनावसोदतिनवाचयच्छेतीतिनाष्टः कस्यदुपादिः
 तिनियेधश्रानोकादिसाक्तिः विषयइतिभावः । सामान्येनविशेषणसमर्थनरपोथीनरन्यासः ॥२०॥ इयमिति ॥ हेष्वा
 र्यशिवायानिवतोसुभावरदेवस्यापतिः फलदीनकालः सवजगतः क्रियाः कृष्यादिकर्मणि फलवत् - एभिनिष्ठातियो
 गेषुवीजभावेधनेफलमिति वैत्रयेती ॥ कृतार्थयेफलपतीप्रसञ्चवुनिर्मलोदकायनउवारितातिसैलामेघाश्रुनेनवि
 शेषणहयेनद्यावाष्टथियो रानुकूल्यं सचयति ॥ इयच्चारतेजपाश्रुयष्टधूकरोत्प्राशीरथे लो ॥२१॥ श्रीरामजी ॥
 ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सितसिद्धामिनि। उपदिश्य पूर्वकोन जयो जे पयः प्रभतिक मुदिश्य धावना मयासित छटमित्य मरः। चारिदरो धनिगीता मे घो परो
 धनिमेकः स्वत एव वा दानो पतत्रिणा हे सन्ना हे सास्त्व गुरु न इत्य मरः। स्तारक ते गयितः दटाः गयित गे पिते ह
 मित्य मरः। चारिदरो धनिगीता मे घो परो धनिमेकः स्वत एव वा मलः प्रस नदिशः परस्य रालापे सुवेत इ
 वादिया महे परो धनिमेकः विराडु मित धिह सकृत्तित्या तेन परस्य रालापे तीमि वेत्ये म्हा ॥ ३५ ॥ विहारे ति ॥ विहार
 भूमे र पररा जगो चरादित्यर्थः ॥ अगो लु न्य इति शेषः ॥ अमिघो यमुत्सुकः ॥ अत प्रत्यक्तदितः ॥ वक्षे प्रपयेति भावः ॥ अथ अ
 भीष ह्यी स्यादित्य मरः ॥ अना विघटितो पथाना कुलाना पक्तिः ॥ अतो व धो यासाता स्तयोक्तोः सत्तातीयेः कुलस्य थ
 मित्य मरः ॥ अमुधे नवः ॥ अमुक्त मप्रतिवहे पयः स्तर तिस्रवेति वक्ष्य मरणात् प्रसूता पीना इत्यः स्तरनयेति प्रापयेति पय
 लोके कुलमिनुवासादित्य मातरः ॥ किं विस्वाहा मा वपेन हृदि ति भावः ॥ ३६ ॥ जगदिति ॥ जगत्सृजति जगत्कारणमाध्या

सितसिद्धानामपदिश्य धावनां रूतैरमीषाम्प्रथिताः पतत्रिणा प्रकुर्वन्ते चारिदरो धनिगीता परस्य रालापमिवा मलादिशः ३५
 विहारभूमेरभिषेधमुत्सुकः शरीरशैथिल्यमुत्प्रेष्य पयः सुमक्तमधोमिपयः स्तरनयेत्युक्तं पायना नीवनयति धेनवः ३६
 नवमसृजति जगदेकया चिनी प्रज्ञोपकुटं तनयेदुपेयुषी युजिते मग्रा समतिगीवा मसो वृषेति मे त्रैरिव सभता हति ३७
 कृतावधानं जितं बहिष्मधेनो मरुत्तगो पीज न गीतां निस्तने इदं ति चित्तमपहा भूयमी नस्य मभ्येति मृगी कं देवकं ३८

हविशो रति भावः ॥ जगता मेकया च नीमुख्यशोधने प्रज्ञोपकुटं गोपीतीति कं इरं तिकार्थेभ्यो हितीया ॥ उपकुटं तिका ॥ अथ
 म्हासृजति नो अपमित्य मरः ॥ तनयेदं तैरुपेह्यो सगता उपेधिवाननाश्रानेन चानश्रुतिके पुन्यया तो निपातः ॥ गिता
 अजिहो प ॥ अमे गवांसमितिः सहति ॥ मने अय प्रयादिभि मेत्रो म्रगादि तु द्योक्ती इति वेत्तयती ॥ सहिता यो जितो स
 इति रिव समग्रा युतिमुदेति ॥ अहं ति रिव ते न गत्ये सु ति जगदेकया च नीवा प्रज्ञो प्रासासतिः सम्यगादित्ये उपतिष्ठति ॥
 अदित्याः ज्ञापयत इति ॥ अथ अत ते प्रती इति स्मरणोदिति भावः ॥ अरु न इति ॥ जितं बहिष्मधेनो के कानुको रिति ॥ अ
 थ एते न स्व इस्वर प्रापगायेती गम्यते ॥ यथा ह मोते गोः स्व इ मशरो वदी ति ॥ गाः पातिगी पाः तेषां भाषा गायः ॥ अतो नुप
 सर्गिक इतिक प्रत्ययः ॥ उपयोगादास्था यामिति ॥ दी प्रता एप जनः सुरको मेधुं क टो यो गोपीजनान् ॥ न ह्यवीजनः ॥ तस्य गीतनि

१
 ७
 ८
 ९
 १०
 ११
 १२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०
 २१
 २२
 २३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

स्वमेकलविधानमेकाग्रचित्तं परो यतिष्ठती कवे
 केकलस्वमेकलमहती तिघोमि मुनिमिद्रा अरः मन
 ताप प्रत्यपका उरु ससिधो लि तिघोमिद्रा इका ३७ प्रहप

यदीति सति रारि सी करे पुरे सुत गो लनात
रव्यास मरुतरे ज्ञेय पापि विषये पन गो रस र्वाप
दिया सभा या निरुत्कारे तस्य

शुभीति शुभीष्ट्युन संवान गणान विभृती निष्ट्या संवभृतः। स्तवो गृह्यात्सुणादित इत्यमरः। फलस्यः। प्रसवस्य विपाकेन परिणाः
मन विपती गताः शकलया त्री हि सिखाः यथा बसिके दा रोटक पुंसक यो वप्रकदारः तौत्रमित्यमरः। विकामि विक् वे गंध सू चित्तः
गंधेन व्यासना पिते सुसिन्नो न्यत्ता तिष्ठा तुमा ध्या तु मिवा निरु ध्या मिति पाठे इष्टमिचेत्ययः। निवेने नु निधाने टरीना ज्ञो क ने
वागामित्यमरः। अत्र च लभर मिमित्तयेन मनस्य मृत्ता लिनीना पप्रज्ञ ताना विष्वा हरित वगाने त्य यः। अत्र नृत्तिते न दु गीना म्पा
वाटित मित्ययः। नद्या शुभो ज्ञेयलाश शो भया पद्य टेलको न्या आ उा पनेत्ययः। मिन्नमि श्रुतया स्फुर हा लि मी या पिश मिः
ने स्फुर दिः कज्ञ माग्नेः पिगल कृत मिदुना नावा गीत्वा दु जे विष्वा पिते अह विद्विषः इत्र शत्रोः सर्वे हता सुरे प्यो हरि ति वे ज्ञ यः

शुभीष्ट्यु संवभृतः पिप्रा गितां गता विपाकेन फलस्य शालयः विकामि वप्रं भसि गंध सू चित्तेन मंति जिष्ठा तु मिवा मितो त्यु लमार्थः ॥
स्तवो गृह्यात्सुणादित इत्यमरः। फलस्यः। प्रसवस्य विपाकेन परिणाः मन विपती गताः शकलया त्री हि सिखाः यथा बसिके दा रोटक पुंसक यो वप्रकदारः तौत्रमित्यमरः। विकामि विक् वे गंध सू चित्तः
गंधेन व्यासना पिते सुसिन्नो न्यत्ता तिष्ठा तुमा ध्या तु मिवा निरु ध्या मिति पाठे इष्टमिचेत्ययः। निवेने नु निधाने टरीना ज्ञो क ने
वागामित्यमरः। अत्र च लभर मिमित्तयेन मनस्य मृत्ता लिनीना पप्रज्ञ ताना विष्वा हरित वगाने त्य यः। अत्र नृत्तिते न दु गीना म्पा
वाटित मित्ययः। नद्या शुभो ज्ञेयलाश शो भया पद्य टेलको न्या आ उा पनेत्ययः। मिन्नमि श्रुतया स्फुर हा लि मी या पिश मिः
ने स्फुर दिः कज्ञ माग्नेः पिगल कृत मिदुना नावा गीत्वा दु जे विष्वा पिते अह विद्विषः इत्र शत्रोः सर्वे हता सुरे प्यो हरि ति वे ज्ञ यः
शुभीष्ट्यु संवभृतः पिप्रा गितां गता विपाकेन फलस्य शालयः विकामि वप्रं भसि गंध सू चित्तेन मंति जिष्ठा तु मिवा मितो त्यु लमार्थः ॥
स्तवो गृह्यात्सुणादित इत्यमरः। फलस्यः। प्रसवस्य विपाकेन परिणाः मन विपती गताः शकलया त्री हि सिखाः यथा बसिके दा रोटक पुंसक यो वप्रकदारः तौत्रमित्यमरः। विकामि विक् वे गंध सू चित्तः
गंधेन व्यासना पिते सुसिन्नो न्यत्ता तिष्ठा तुमा ध्या तु मिवा निरु ध्या मिति पाठे इष्टमिचेत्ययः। निवेने नु निधाने टरीना ज्ञो क ने
वागामित्यमरः। अत्र च लभर मिमित्तयेन मनस्य मृत्ता लिनीना पप्रज्ञ ताना विष्वा हरित वगाने त्य यः। अत्र नृत्तिते न दु गीना म्पा
वाटित मित्ययः। नद्या शुभो ज्ञेयलाश शो भया पद्य टेलको न्या आ उा पनेत्ययः। मिन्नमि श्रुतया स्फुर हा लि मी या पिश मिः
ने स्फुर दिः कज्ञ माग्नेः पिगल कृत मिदुना नावा गीत्वा दु जे विष्वा पिते अह विद्विषः इत्र शत्रोः सर्वे हता सुरे प्यो हरि ति वे ज्ञ यः

तद्विष्वात्सुणादित इत्यमरः। फलस्यः। प्रसवस्य विपाकेन परिणाः
मन विपती गताः शकलया त्री हि सिखाः यथा बसिके दा रोटक पुंसक यो वप्रकदारः तौत्रमित्यमरः। विकामि विक् वे गंध सू चित्तः
गंधेन व्यासना पिते सुसिन्नो न्यत्ता तिष्ठा तुमा ध्या तु मिवा निरु ध्या मिति पाठे इष्टमिचेत्ययः। निवेने नु निधाने टरीना ज्ञो क ने
वागामित्यमरः। अत्र च लभर मिमित्तयेन मनस्य मृत्ता लिनीना पप्रज्ञ ताना विष्वा हरित वगाने त्य यः। अत्र नृत्तिते न दु गीना म्पा
वाटित मित्ययः। नद्या शुभो ज्ञेयलाश शो भया पद्य टेलको न्या आ उा पनेत्ययः। मिन्नमि श्रुतया स्फुर हा लि मी या पिश मिः
ने स्फुर दिः कज्ञ माग्नेः पिगल कृत मिदुना नावा गीत्वा दु जे विष्वा पिते अह विद्विषः इत्र शत्रोः सर्वे हता सुरे प्यो हरि ति वे ज्ञ यः

शा

६
२०१०४
५

नमिति॥ त्रिकरुत्तनः अतनुभिमेदतीभिः सर्वरात्रिभिः स्यामला उपत्यकीताः व्यासजाभूपदेशापस्यतेतयोक्तं उपत्यकादेराऽ
सच्चाभूमिहृद्यमिधित्यकेन्यमरः॥ उपोधिभ्यान्वकत्वा सन्ना इत्योरितित्यकत्पत्ययः उपहिमानीभिर्हिमसेधातैर्गो
रेशभेतेनगोहिमादिमासाद्य उपरतोनिद्वैतौ मद्रागो पस्यतस्या मसितेनीलधरवासीभरीपयकितिभावः॥४॥

तमतनुवररात्रिश्यामतीपत्यकातेनगमुपरिहिमानीगौरमासाद्यतिस्मः॥ अथहनमद्रात्तस्यानुसम्भारलक्ष्मी
मसितमधरवासेविधतः सीरपाणः॥३॥ इति श्री किराताज्ञेनीये महाकाव्ये भारविहृतौ लक्ष्म्यकैधनेनय
प्रस्थानोनाम चतुर्थः सर्गः॥४॥ राम॥

सारेवाणोपस्यतस्य भीरवाणोहेलापुधस्यसप्रम्यपमानपूर्ववदस्येतिवद्वीहिः प्रहरणार्थेभ्यः परेनिष्ठासप्रम्योभ
वतः सप्रम्यः परनिवातः लक्ष्मीशोभामनुसम्भार अत्रसदृशदर्शनेन सदृशांतराणात्स्मरणालंकारः सदृशंसदृ
शानुभवाद्यत्स्यतेतत्सरमितिधियाधरः॥३॥ इति चतुर्थः सर्गः संपूर्णसमाप्तम्॥ शुभमस्तु॥ भूयात्॥

राम
५

शुक्रविति। शिरसासुग्रेणसुधोवनमनुणामन्नसोकलमः एलिविशेषो मनोभवात्तत्रश्वकामात्रंश्वाभिषोडतामुपैति।
 अत्रानास्यापरयेतिप्रकृतं सरोरुहियाविशेषणसामर्थ्यात्पुरुतनापिकप्रतोत्तेः समासोक्त्युपमयोरेगोभिभावेनसेकरः
 ॥३४॥ सुमीति। समुद्रतेसरोत्तरेणनेतिसेरभ्योक्तिः ॥ हतासारकणेनउषान्नुबुककोनेतिवैशेष्योक्तिः ॥ धारासंपातगुणः
 सारइत्यमरः ॥ वायुनाहतास्यारुण्यमीशितोमुरवाः भेगाः प्रापदासुपागामुराजादिवयममेदुश्रितादुष्टकमाणः
 गतिं ॥ ओदरादपइवागम्यतइतिगोतव्यदेशोपायगमेगतिवेजयेती ॥ विश्रितेनालनसमर्थाः एकत्रयोस्यवैत्रिकेनानिप्र
 यादन्यत्रभयोधत्वात्भावः ॥३५॥ सुरैरिति। विमसंगलोहितेसुरैः पिशंगीः कलमस्यशिवाशान्यग्राणिविभृतीव्यक्त

सुसाचनास्यापरयावधीरितः सरोरुहियाशिरसानमन्नपि उयेतिशुष्यन्कलमः महोभसामनोभवात्तत्रश्व
 भयोडतो ॥३४॥ सुमीसमुद्रतसरोत्तरेणनाहताहतासारकणेनवायुनाउपागमेदुश्रिताश्वापदागतिन
 निश्रितुमलेशिलीमुरवाः ॥३५॥ सुरैरसेविदुमभंगलोहितैः शिवाः पिशंगीः कलमस्यविभृती। शुक्रवलिच्यक्त
 शिरीषकोमलाधनुः श्रियगोत्रभिदोनगच्छति ॥३६॥ इतिकथयति तत्रनातिदूरादयदृशेपिहितोस्मरसि
 विवः ॥ विगलितजलभारशुक्रभासानिचयश्चावुसुचोनगाधिराजः ॥३७॥ राम ॥

शिरीषवर्णोऽययः ॥ असेषुकावलिगोत्रीभिदाधनुषः श्रियमनुगच्छतिअनूकरोतिनानावागान्वादिधुधुनिवभाती
 त्युपमालेकारः ॥३६॥ इतीति। अथतत्रतास्मिन्यदेइतिकथयति सतिनातिदूरातईवदृइत्यर्थः ॥ अर्थः स्यनः
 शब्दस्यसुषुपेति समासः ॥ विहितोस्मरंश्रिविवसिरोहिताकमेडलेइत्योन्नतोक्तिः नगाधिराजोहिमाश्रि ॥ विगलि
 तोजलभारशुक्रभासामवुमुचोनिचयश्चमेयदृइत्यर्थः ॥३७॥

तिदूरान्

ॐ

कि. टी. ५
६

इतीति प्रियाहेराजभृत्ये इति पूर्वोक्तमन्त्रास्वस्वधामस्यानेगनयति सति पृथासतोः भुनः सोत्कंठमौस्तुकाकेम
पिप्रदधौ चिंतयामासासिद्धियोगः सज्जनेनपिप्रयोगो भूतिश्रितियथासंधतेकुरांतीत्यर्थः अर्थोत्तरन्यासः
तमिति अकृशाः पूर्णाः लक्ष्म्याशोभायसप्तोः कृशालहमीरिति वक्रवचनाश्रितोवक्रुग्रीहरेवचउरः प्रभृ
तिश्रितिकप्रत्ययस्यानवकाशः नद्यालहमीशब्देकवचनोत्तस्यवापाठान्नापिनधृतश्रेत्यसावकाशः

इत्यज्ञासपट्टिहितप्रियंप्रियाहेधामस्वंगनयति राजराजभृत्ये सोत्कंठं किमपि पृथासुतः प्रदधौ सं
धनेभृशमरतिहिसिद्धियोगः ५३ तमनतिशयनीयं सर्वतः सर्वतः सारयोगादचिरदितमनेकेनां क
भाजाफलैः अकृशमकृशलहमीश्रुतसाशसिनेसुखमिषुपुरुषकारेशैलमभ्याससाद ॥ ५४ ॥ इति
किराजाज्जोनीयमहाकाच्यलक्ष्मकेभारविद्वत्तौ द्विवर्णानानामपंचमः सर्गाः ॥ ५५ ॥ " " "

उमः प्रभृतिपाटसामर्थादेवशैषिकस्त्रवैभाषिकइत्यविरोधः सोर्जनः सुतेचः सर्वत्रसारयोगाडत्कृष्टयस्तुयो
गात् सारोयलेस्विरांशेचन्यायेह्नीचांपरेत्रिषुइत्यमरः अनतिरास्यरायान्नतिक्रामणीयं अनेकेन
वदनाअनेकतासमोपगतेनशीप्रभावरिनेति यावत् सत्तेनकारेति ध्याअधीरहिमअन्यमवशपसाधकमि
त्यर्थः अकृशमतनुचेतसो आशसिनेप्राप्रमिष्टं इदानील्लमात्मीयं पुरुजस्यकारः कर्मतः पुरुषाकारेउक्तवि
विशेषसाविशिष्टं प्रौरुधमिवाभ्याससादमालिनीवृत्तं ॥ ५५ ॥ इति श्रीमहोपाध्यायमल्लिनाथसू पंचमः ५ राम-
८

参考文献

ओं

किं ही

कषणोति इहाद्वौकषणेनकंयनेनषाकंपलेननिरस्ताः महाहयोमहासर्पाः येभ्यस्तैः क्षणविमर्दमेगजविघर्जितैः मत्तप्र
तेगरहितैः कुतः महसुदसुपितैरगवतमदसिक्तद्रुस्यत्वरिचंदनैः खेदनदुभैः गजस्येगवजस्यगतं प्राप्तिरनुमीयते हरिचंद
नेनविशेषणः काव्यलिपमन्त्रेया ४९ जलद्वेति जलद्वेजालपनेमधुने सा प्रारसिनाशमना इदुनीलानोमरीचिभिः भा
नुः करोमरीचिद्वीपुसयोदीधितिस्त्रिधाइत्यमरः उपरितपुत्रयाविघटितसंवाताअतएवहीपितकंदराअप्रकाशितव
इतिइहभयः शानोभवन्नपिमुनेद्यासस्यशासनेनह्योत्रेणस्थितः गृहीतशास्त्रपवेत्यर्थः ॥ इतप्रमादोअप्रमत्तः स
नृत्तपस्यश्चचारानगङ्गाइवभानोदीधितिस्त्रिभिरेः संहृताव्यामिश्रयभवतीत्युच्येत् ॥ ५ ॥ मंघषगमाभ्यांघतिचरो

कषणकंपनिरस्तमहादिभिः क्षणविमत्तमत्तंमत्तवर्जितैः इहसुदसुपितैरनुमीयतेहरिगजस्यगतंहरिचंदनैः
४९ जलद्वेजालपवैरसिनासिनामुपहनप्रचयेहमरीचिभिः भवानदीप्रिरहीपितकंदरास्त्रिमिरसंघलितेवविघ
स्वतः ॥ ५ ॥ भयोभन्नपिमुनेरिदृशासनेनह्योत्रेस्थितः पथितपस्यहतप्रमादः प्रायेणसत्यपिदिनार्थकरेविधौ
हिचिद्योसित्त्वमुसखानिविनांतगयेः ॥ ५ ॥ माभूवन्नपथहृतास्त्वइदयथाः संतापादेशानुशिवः शिवाप्रवृत्तिः ॥ ५ ॥

वितिशंकशंतदेताहानोत्तदनचसर्वभूतहितकारि
गोमेकिं प्रमादः करिगृपतीतिविश्वसितव्यमितिश्रुत्यांतरेन्यासेनाह प्रायेरोति हिर्यस्मान् प्रायेणवाहुल्यो प्रायो
वससिवाहुल्येइत्यमरः हितमर्थकरोतिइतिहितार्थकरेविधौवापारेसतिअंतरायेविनाश्रेयोसित्त्वमुसखानि
अशक्यानीत्यर्थः अतएवसैन्यादिनाअसमानकर्तृकेत्यतिजुमनकारणाकरणावेरियाः सर्वजसर्वस्यापिसंती
तिभावः ५ माभूवन्निति तवइद्विद्यान्येवाश्याः तेअपयेनदरेत्यपथहरः माभूवन्नअपथमानसिधुरित्यर्थः माडित्त्व
लुडीत्यादशीरथेत्तुइः संतापेत्तप्रः केशेनेतिशिवः शिवास्ताधीयसी प्रवृत्तिउत्साहद्विशतुकिंचेतिचाथेः लोकपालाः
इहादयः नपसिविषयेनलेशकिरहंतः चंदेपेतः इत्यर्थः कल्पाणीसाधीक्रियामनुष्ठानंअधिकपत्नाक्रियासुः कुर्वन्करो

राम.

संप्रतीति इहोद्वैविध्याः नानावर्णाः शिखरमणिरुचयः संप्रतिशारदीयार्थः लघुनिम्ननिकुरुतः दीर्घापयसिञ्चतपु
 भिदाभेदविहिः दादिभ्योऽन्त्यः प्रत्ययः उपेयुषिजातजलधरपरलेमेघमंडलेकयमपिशानकैः लब्धजन्मजातमित्यर्थः
 अतएवदितविप्रदेविच्छिन्नस्वरेपपलभित् इहमधनुः परयितुविभवसमयीभवेति अत्रेधनुषामणिरुचीनांच चसेबंधम
 बंधकयनादतिशयोक्तिरुत्कारः वंशयतिहेतुः ॥५५॥ छपत्रितेति इंदोशंभोरिंद्रुल्लेखास्त्रपित्तानिसिक्तानिनवानिलता
 नोतत्रणांचप्रवालानियेस्तेरमृतत्वयस्त्वया अमृतनिष्येदेनश्रीतलेपनेमेयुषिः सततसर्वकाले अमिषोमिनीषुकु
 स्मपत्तरविषपिवनांतममलयति अन्यत्रनेतदस्तीतिव्यतिरेकोऽप्युते ५६ दियतीति अथयद्वितरुचनेवितता

संप्रतिलब्धजन्मशानकैः कथमपिलघुनिदीर्घापयस्मप्रेयुषिभिदांजलधरपरले खंडितविग्रहंवलभिदो ध
 नुरिहविधिधाः परयित्तेभवेतिविभवः शिखरमणिरुचः ॥५५॥ स्त्रपितनयलजानरुप्रवालैरमृतत्वय अतिशय
 लिनीमयुषिः सततमसितयामिनीषुशंभोरमलयतीदवनानमिद्रुलेखा ॥५५॥ दियतीति योनुचनेचितताह
 हृदिका मिवरोचनकीरुचं अयमनेकेहिरण्यकंदरस्त्वपितुं धितो जगतीधरः ५७ सक्तिं वाटपनयत्यनिले
 लतानां वेरोचनोद्दिगुणाः सहसामयुषः राधोभुवां मुहुः मुवदिरि एषोनांभः सस्तडिद्विलसितानि विडवति ५८

रुचंसौवर्णीमित्यर्थः रोचनयारक्तारोचनेकीलाहारोचनाशकलकटमाहकरिह्लाणाः श्रीन्यादिनाही पृष्ठहृदिका
 मृत्तसंगमिवाहृदोप्रावारोत्तरासंगोसमोहृदिकानयेत्यमरः दियति प्रसारयति अनेकाः हिरण्यकण्डः कंदरायस्य
 सः अयंपुरोयत्तीगिरिरित्यर्थः नवपिनुरिंद्रुसदयितः प्रियः जगत्याधरोजगतीधरः यस्त्वोतय इद्रुकीलाख्याइत्यर्थः
 ५७ सक्तिमिति अमुषिन्मद्रो अनिलेजवान् मृदितिलतानां शक्तिमन्योन्यसंगमनयति सति सहसा हरात्वेरोच
 नेः सावित्रे मपुरेयेर्दिगुणाः दिरावृत्ताः कृताः दिगुणिताः गुणस्वावृत्तिशब्दादिवैद्विया मुख्यानेमुषिति वेजयेती ॥
 हिरण्यमयीनां हिरण्यविकाराणां हांदिनायनादिनिघानमात्साधुः योधोभुवांतटभुवाभासः मुहुस्तडिद्विलसितानि

विंशत्येति अत्र प्रतीतिः ५८

उं
किं टी

रां उज्ज्वलितः अंतरात्वेन दृश्यमानपवेति भावः सरसिजे संभवः यत्रोद्भवो मूत्र्यभिप्रायेणाऽस्य सरसिस्त्वप्युक्तप्रयोगोद्भव
व्यः कमयात्त्वलक्ष्मीमाहृतेऽपरागस्यानयत्त्वलक्ष्मीसंबंधासंभवात्त्वलक्ष्मीमिति प्रतिविद्यानोत्तेपादसंभवथ
मैसंबंधोपेतिदर्शानात्तेकारैः दुर्गं असंभवाद्दुर्गयोगादुपमानोययोः प्रतिविचक्रियागम्यायत्रसाध्यानिदर्शनेति ६२
इहेति इहाद्वै उद्यसिप्रभाते सरापगायात्त्वलक्षणानन्तुत्तसंघावकाः साल्लक्षकाः सव्यपादस्यरेखा मुद्रयपस्यो साया
बाल्लक्षोऽुमा मयइत्यमरः तथाविधमार्गामदत्तानिपदानियस्यासानिवर्तनेषु प्रदक्षिणक्रियासु पदवीशिवयोः उ
माशंकरयोः पुमानस्त्रीयेति एकशेषः शरीरयोश्च मङ्गलसंघटनात्पंकययति सति यमयीरिति विरहासहाविदर
नः शिवाचित्तिभावः अत्रपदवीविशेषणपदार्थयोक्तयने प्रतिहेतुत्वात्कल्प्यलिगमलेकारः ६३ समुत्तेनामिति
उत्पद्यस्यलनक्षिणीवनादमुष्मादुद्भूतः सरसिजे संभवः परागः चान्याभिर्विपत्तिविचर्तितः समंदाधनेकनक
मयात्तपत्त्वलक्ष्मीमु ६१ इहसेनिप्रयोः सरापेगाया मुखिसिपावकसव्यपादलेखा कथयति शिवयोः शरीरयोश्च विष
मपदपदवीविवर्तनेषु ६२ ॥ समुत्तेनोरजतभित्तिमयुषजालैरालो लपादपल्लवानरनिर्गतानां घमेद्युतेरि
रुमुद्रुः परलानिधायासादृशमंडलनिभानिसमुत्तसंति ६३ ॥ अङ्गैर्मयुषनिचयेपरिवीतमूर्तिवंप्राप्तिष्ठानप
इहाद्वैरजतभित्तिमपथ। (रिमेडलितोरुद्देहः शृगान्यमुख्यभजनेगणभन्तेरुत्ताकुर्वन्वधुजनमनस्सुशशाकेशका ६४
मालिः समुत्तेनापद्गुलीभवेत्तौ आलोत्तानोपादपल्लवानां तदृशाखारना प्रेषुनिर्गतानां प्रसत्तानां घमेद्युतेरुत्पाशांधासा
मैजसासादृशानमंडलानिदप्येगामिवसहशास्युपमालेकारः पदानिमेडभातिमुद्रुः रिहृद्यसति पुनः पुनः स्फुरन्तुसातयेन
ल्लवानां ललानामालोत्तवाभावात् तच्चैवान्यत्र मृत्पाद्याणादिप्रायेण संभवतीति भावः ६३ अङ्गैरिति अङ्गैर्मयुषानि
चयेः परिवीतमूर्तिवंप्राप्तिष्ठानेन वप्रतीत्यापरिमेडनिनेवर्तुलाकृतोरुद्देहायस्यतयोक्तः प्रमथनाख्यस्यात्त्वमभः इहा
मद्गोवलीवद्रेऽपभोवृषभोवृषभइत्यमरः वधुजनमनस्सुशशाकेशकाकुर्वन्नेवाभोग्ध्यायेति भावः अमुष्पादः शृगानि
भजते अत्रशंकाशयस्य संदेहायत्वात्संदेहालेकारः भातिपरत्वेभ्रुतिमदल्लेकारः ययेच्छे सनथास्तुनवाचविशेषणत्वे राम

भाति

संभवात्त्वलक्ष्मीमिति प्रतिविद्यानोत्तेपादसंभवथ
मैसंबंधोपेतिदर्शानात्तेकारैः दुर्गं असंभवाद्दुर्गयोगादुपमानोययोः प्रतिविचक्रियागम्यायत्रसाध्यानिदर्शनेति ६२
इहेति इहाद्वै उद्यसिप्रभाते सरापगायात्त्वलक्षणानन्तुत्तसंघावकाः साल्लक्षकाः सव्यपादस्यरेखा मुद्रयपस्यो साया
बाल्लक्षोऽुमा मयइत्यमरः तथाविधमार्गामदत्तानिपदानियस्यासानिवर्तनेषु प्रदक्षिणक्रियासु पदवीशिवयोः उ
माशंकरयोः पुमानस्त्रीयेति एकशेषः शरीरयोश्च मङ्गलसंघटनात्पंकययति सति यमयीरिति विरहासहाविदर
नः शिवाचित्तिभावः अत्रपदवीविशेषणपदार्थयोक्तयने प्रतिहेतुत्वात्कल्प्यलिगमलेकारः ६३ समुत्तेनामिति
उत्पद्यस्यलनक्षिणीवनादमुष्मादुद्भूतः सरसिजे संभवः परागः चान्याभिर्विपत्तिविचर्तितः समंदाधनेकनक
मयात्तपत्त्वलक्ष्मीमु ६१ इहसेनिप्रयोः सरापेगाया मुखिसिपावकसव्यपादलेखा कथयति शिवयोः शरीरयोश्च विष
मपदपदवीविवर्तनेषु ६२ ॥ समुत्तेनोरजतभित्तिमयुषजालैरालो लपादपल्लवानरनिर्गतानां घमेद्युतेरि
रुमुद्रुः परलानिधायासादृशमंडलनिभानिसमुत्तसंति ६३ ॥ अङ्गैर्मयुषनिचयेपरिवीतमूर्तिवंप्राप्तिष्ठानप
इहाद्वैरजतभित्तिमपथ। (रिमेडलितोरुद्देहः शृगान्यमुख्यभजनेगणभन्तेरुत्ताकुर्वन्वधुजनमनस्सुशशाकेशका ६४
मालिः समुत्तेनापद्गुलीभवेत्तौ आलोत्तानोपादपल्लवानां तदृशाखारना प्रेषुनिर्गतानां प्रसत्तानां घमेद्युतेरुत्पाशांधासा
मैजसासादृशानमंडलानिदप्येगामिवसहशास्युपमालेकारः पदानिमेडभातिमुद्रुः रिहृद्यसति पुनः पुनः स्फुरन्तुसातयेन
ल्लवानां ललानामालोत्तवाभावात् तच्चैवान्यत्र मृत्पाद्याणादिप्रायेण संभवतीति भावः ६३ अङ्गैरिति अङ्गैर्मयुषानि
चयेः परिवीतमूर्तिवंप्राप्तिष्ठानेन वप्रतीत्यापरिमेडनिनेवर्तुलाकृतोरुद्देहायस्यतयोक्तः प्रमथनाख्यस्यात्त्वमभः इहा
मद्गोवलीवद्रेऽपभोवृषभोवृषभइत्यमरः वधुजनमनस्सुशशाकेशकाकुर्वन्नेवाभोग्ध्यायेति भावः अमुष्पादः शृगानि
भजते अत्रशंकाशयस्य संदेहायत्वात्संदेहालेकारः भातिपरत्वेभ्रुतिमदल्लेकारः ययेच्छे सनथास्तुनवाचविशेषणत्वे राम

नानेति अस्मिन्केलासेचनः सानुसानुसानुधित्यर्थः विभक्त्यर्थेययीभावः नामारत्नज्योतिषांसन्निपातैः व्यतिकरैः छन्देषु
द्विषेवादीनां ज्ञानेत्पादिना निपातः च प्रांतरेषु कटकांतरेषु बद्धामभीक्षां यद्वा दृढोन्पादिनाभित्यर्थः नित्यमीषयो रिति निपा
र्ये द्विभौचः नित्यमभीक्षाभितिकाशकपदेवैतत् भित्तिशंकाभित्तिरिति संदेहमाभवत्तु भावनाभीक्षां मापतत् आऽप्रबोद्धातोः
सत्प्रत्ययः द्विभौयादि पूर्ववत् मानसंयमात्तयं मरिदोस्वपतीति मात्तरिभ्यावायुः नत्पुरुषेकृतिवद्दलमित्यलुकं निहेति
नियसंयतिवायुसंघारानभित्यभावोपयाधसंइत्यर्थः अतो निश्चयानसंदेहात्कारः ३० रम्यति अस्मिन् द्वौ प्राहाः प्राणा
सेतिथे धितिश्राइत्वाः तैभ्यः श्राइन्ः श्राट् ररितेत्पमरः नच श्राइत्स्वरम्यानव्यक्तौ नोपति किंतु नित्यर्थः नत्तनी वनानि
अनुदिने सर्वदा प्रपामी भवेत्ती न कदाचित्पांडुरी भवेतीत्यर्थः विचित्रकुसुमस्तवकेण चतानो व्यापानां प्राणाभ्यां भूतां तत्

नामारत्नज्योतिषांसन्निपातैः छन्देषुतः सानुवप्रांतरेषु बद्धां वद्वांभित्तिशंका मनुष्मिन्नायान्नावात्मानरिश्वातिहेति ३०
रम्यनिवद्यतिरपेतिनश्राइत्तैभ्यः एषामाभवेत्पनुदिने नत्तिनी वनानि अस्मिन् विचित्रकुसुमस्तवकाचितानो प्राणा
भूतां परिणामंतिनपल्लवानि ३१ परिसरविषयेषु लीढमुक्ताः प्रथमनुरोक्तमशंकया ममीभिः इहनवसुको मल्लाम

णां पल्लवानिनपरिणामंति नृजीर्येतीत्यर्थः सर्वसदा नृजनमेवेत्यर्थः (गौनारवि करसेवलिताः फलंति भासः ॥ ३९ ॥
प्रस्तुतस्येवतजहृत्सगतकानि स्थेयं रूपकं स्वयं नान्यस्तमित्यकारणदृश्यते यत्र प्रस्तुतान्कार्यवर्णनात् प्रस्तुतत्वे
नसंबंधान्तर्यायोक्तमुच्यते इति ३१ परिसरेति इहाऽपदि संरुधुविषयेषु पर्यंतदेशेषु विषयो देश इति निपातः मृ
गीभिः हरितनुरोक्तमशंकया चालत्वात्कुरसंधास्येति भूतिमदलकारः लीढा पूर्वमाश्वादिनापश्वात्सुक्ताली
ढमुक्ताः दधः प्रवृद्धादिबन्तपूर्वकालेत्यादिना समानाधिकरणाः समासः नवसुकवत्को मल्लाशकसवर्णा इत्य
र्थः मलीनां मरकतमणीनां निभाप्रधिकरैः सन्निभाः सेत्यः फलान्तं मूर्च्छति ॥ ४॥ उन्मुल्लेति यान्याभिर्घात
समूहेः वात्पादिभ्योयप्रत्ययः अमुष्माडत्पुल्लस्यत्पप्रिनी वनातजत्यतिनस्य परागात्मेधानां संभवात्स्यत्प

अं
किरपी ५

दधनइति इहाहो मृदुपतनामं देवदत्तावातेवकेपिनानिपेकज्ञानिल्लित्तिल्लासिनीजनस्यभृगुतिवतकुटिलेष्टपयस्सपंकज्ञानि
न्ययः पयस्सुविल्लासशालित्वेदधनरतिसुविल्लासिन्यतीयेत्युत्रेहा पुष्यिताग्राहने ॥३५॥ अस्मिन्निति अस्मिन्दिमाद्रिपिन
कभृताशिवेनाधीरविल्लाचनायाइंश्वरायाः गोर्वाशो एभासेत्यादिनावृषयोमविचदायान्नीए श्रावदुषेपपनिंत्यपुत्र
न्ययः विन्यस्यमेगलमहोपधियेवांकुरादिर्यस्मिनसतथा पाणिस्वस्तुरग इवप्रतिसनः कोनुपसुत्रेयस्यनेनश्राहुः प्रति
सरहस्तसवेमल्पेचमेडनइतिविश्वः कुवेरासलीत्तेपुस्येतिदेवस्यपावतीपरिणयवर्णनेईशायइत्यत्रत्वेनुगृहे किरिष्येण
नायुक्तप्रभाधिकमेयात्लेकारः ॥३५॥ क्रीडिरिति धनपदवीमाकाशक्रामद्रिव्युधाणे र्तिकसंख्येपरः सहस्ररित्यर्थः क
चिदनेकवर्णैरिति प्रामादिकपाठइतिधेयर्थात्तव्याघातात्वेति शुचिसाणिभ्यः स्फुरिकेभोजन्येघातेः जन्माद्युत्तर
पदोवद्ग्रीहिः अधिकरणोपीष्यतइतिवामनः तेजाभिन्नो विमिश्रश्चनः एवपर्यस्यन प्रसयन् समसमतेः सविनुरुस्वाण
दधनइवविल्लासशालिं नृप्येमृदुपतितापवनेनकेपमेधु इहल्लित्तिल्लासिनीजनस्यभृगुतिकुटिलेष्टपयस्सपंकज्ञानि ३
अस्मिन्नग्रहानपिनाकभृतासलीलाभावद्वेषपुत्रधीरविल्लाचनायाः विन्यस्यमेगलेमहोपधियेवांकुरायाः सस्तरग
प्रतिसरेणकुवेरापालिः ३५॥ क्रामद्रिवेनप्रदवीमेतेकसंख्येत्तेजाभिः शुचिसाणिजन्मभिविभिन्नः उखासां व्यभिच
रतीवसप्रसप्रः पर्यस्यान्निहनिचयः सहस्रसंख्या ॥३५॥ व्याधतेवस्मिन्परमुहोपुरेपुराविजेनुधेजवेधाभाधिपः सपयकेला
किरसानानिकरः सरस्वमिति साव्यासरससं सुउपानसाधिणः करोत्यकालास्तमयविवस्वतः ॥३६॥ आरामो जपते ॥
व्यास्वनियतामिति शेषः व्यभिचुरंप्रतिक्रामेनीवेत्युत्रेहा ॥३५॥ व्यधतेति यस्मिनकेलासेधेनाधिपः कुवेरः पुरंविजेतुं
शिवस्यधनयेसतोषायउपसाधिणः प्रांजवारिणोविवस्वतः अकवृगोपरेउत्तपुरद्वारपरद्वारतुगोपुरमित्यभिरः पुरमल
कास्यापुरीव्यधतेतिनिर्मितयान्तस्यतस्तद्विवादिनिभावः सकेलासः एषः उपातसाधिणः प्रांतचारिणोविवस्वतः अका
लेप्रसिद्धतरकाले अस्तमयंकरोतिकरोतीत्यर्थः वस्तुतस्तुनकारणाभावाव्यंजकाप्रयोगाहुभ्योत्युत्रेहा सावोर्पात
वर्जितयात्रसंबद्धेसंबधिल्ला इतिशायोत्पुत्यापितेतिविवेकः अस्तमिति मकांताव्ययस्यारजेतेनापशयेनघटीस
मासः हृते ॥३६॥

इत्युक्ति

वि

गं

राम

५

श्रीमदिति अस्मिन्नुद्देशीमत्तनाएवभवेनश्लेषधयः नृणान्योतिष्येवप्रटीपाः नयानिसरतैकिसलपा नौवशय्याः हरिचंद्रनमानं गो
 शीषेधेसरपाटपदतिविश्वः रतिअमनुरः सरनअमहारिणाः सरोजवाताअसरसदरीभः किपाप्रदणचनुपीटिवश्रधिगान्यधेन्या।
 नाघयी स्मर्तनविशतिविहरेतिइत्ययः स्वगोदप्यतिविचानेः सावितिभावः अत्रपृषोदोदूपकत्रेस्फुटमेव॥२२॥ ईशार्थमिति
 शायेनीशायेयथानयक्रियाविशेषणे अर्थेनसदन्त्यसमाससर्वलिङ्गानाचयक्रयाचिराद्यचिरमंभसितपश्वरेत्याश्रतपपाटो
 विलेवनविलोत्वविलोकनायाः जंतुविद्यदित्तचकितेसणायाः तपसाप्यधिकेदृष्टुवनयाविलेभयेनइतिभारः यादोसिन्लने
 नवइत्यमरः भवपत्न्याः प्रयोगकालाघटोयेनिदेशः इद्वरूपमभयेत्यादिनाडीप अनुगाममौकरिकरदेशास्थाधिकरत्नाग्रेवा
 करश्रुतिसमानाधिकरणसमासः अतएवयामनः हलाप्रह्लादयोगुणगुरिगानोभंटावितितमयेकरभयः शिवः आनीत्र
 द्वारसलीलागुलिनाखयस्वटागुलिनेतिसान्बिकोदयोक्तिः करणात्रगिरालेवनगृहीतयान् अत्राङ्गीतवृत्तानस्यप्रत्यक्षव

श्रीमत्तनाभवनमौषधयः प्रटीपाः शय्यानयानिहरिचंद्रपल्लवानि अस्मिन्नुत्तिश्रितेअसरोजवाताः स्पर्शदिशंतिनदिवः
 सरसदरीभः॥२२॥ ईशार्थमभसिचिरायनपश्वरेत्यायादोविलेधनविलोत्वविलोकनायाः अस्लेयतागुभुजमडभुवोभवा
 न्याश्रानन्दिदायसलिलानुगुलिनाचरेण॥३॥ येनायविहिसलिलस्फुटनाममुद्रादेवासुरैरभूतमनुनिधिमंथे व्याष
 तेनेरहियनेरपमाहेताकः खव्यालिस्त्रिचविभाति समेद्रादिः॥३॥ नीतोकायेमुद्रेशोषारंमेरुअरानीलाभेविश्वि २।

द्विधानात्त भाविका
 संकारः अनीनानागतिर्येवप्रत्यक्षवहलदिति अल्पदुनान्यकर्मत्वाद् विकंतदुद्धारुते इतिल्लक्षणत वसेनतिलकाहृता॥२॥ येनेति
 देवाश्रासराश्रतेदेवासुरैः येषांचवितेयः शाश्वतिकुःतिनेकवद्रावः यतः एषाकायेषविविधाश्रमोव्याघ्रादिवनसाखनिकइत्याहः यव
 मपादिनामयदराकृतिनेतिभावः पशुविहः सलिलोपलिसमल्लः अतएवस्फुटनागसदपानायास्यसोबुधिरभूतेममेधेमधितः स्या
 नेदिकमंकत्वाद्वाट्टादित्वाट्टप्रधानेकमेतिल्लिह अदिपतेमेधनगुणकृतस्ययासकिरित्ययः मथायामुकिमित्यादिभारतवरे
 नात्र व्यायर्तनेवसुनेरादिनाकः कृतचिह्नः समेरदिः खव्यालिखन्निवाभाति अत्रोन्वयानुपादानेवगुलेरुजोत्रेहाअनु
 पातगुणनिमित्तास्त्रयात्त्रेत्वा॥३॥ नीतेति इहाद्रावशिशांररुमेरुलाप्रांरसेमेयैः संक्रान्तेरितिभाः नीतोकायेविल्लामिते
 त्वयः तयाहलीनाभेरसितप्रभैरनेरिन्दुनीले विरचितपरागतस्वैदानालयोत्वधेत्यर्थः इ सर्वपेनीश्वेतवर्गीविषाहृवेनेपा

रामकरश्रास्त्रि
 काश्रमयाश्रमया
 कृषिपोत्तनामभेन
 नंश्रनपनीतिश्रि
 सरसका
 २:३२

इशार्थमभसिचिरायनपश्वरेत्यायादोविलेधनविलोत्वविलोकनायाः अस्लेयतागुभुजमडभुवोभवा
 न्याश्रानन्दिदायसलिलानुगुलिनाचरेण॥३॥ येनायविहिसलिलस्फुटनाममुद्रादेवासुरैरभूतमनुनिधिमंथे व्याष
 तेनेरहियनेरपमाहेताकः खव्यालिस्त्रिचविभाति समेद्रादिः॥३॥ नीतोकायेमुद्रेशोषारंमेरुअरानीलाभेविश्वि २।

कुं
कि-री-५
६

जगतां

ज्य

गुणेति जगतां महिते पूज्यमाने मति बुद्धि इत्यादिना वर्तमाने कः कस्य वर्तमान इति षष्ठी अत्र हि मयत्सोऽथ यत्परण ज्योतीषिन् य
शालिन्पथिपत्तोनीति संघनेराति श्रियः संघट्ट इयगुण संघट्टो ज्ञेयगुण संघट्टा अन्वयसंध्यादिगुण संघट्टा परं महिमानमुभयत्रा
प्यपरीति प्रशमन सामर्थ्यं स्वभाषगम्य जलित्रे प्रकाशिते न चिरमिति अचिरं ज्वलेति इत्यर्थः अत्र तु रात्रौ वेपथ्वर्थः ॥२५॥ कुररीति
इहाद्रौ कुररीगुणः अक्रौश कुररी समाविष्टः कृतं रयः कृता रावः तरयः कुसुमैरानताः कमलं जलं सकमलं संघमेकमलं जल
पद्योरिति विश्वः किंचिद्वरुणावरुणाहुमाः आवरणया संज्ञाः वरुणे वरुणाः सेतुश्चिन्मरः सनलदाः सोप्रीराः मूले सोप्रीरम
स्त्रियो अभयं नलं देस्यमिन्मरः अनलं संज्ञापद्यति खंडयेति शमयेतीत्यनलदाः सत्यः सनलदाः नलदाः सोधवः करिणां
मुदे भवेतीति शेषः न कुत्राप्युक्तेषु रीत्यमिति भावः ॥२६॥ साहृष्यमिति एतस्मिन् न पविद्रुह न गंधैः साहृष्यगतं पुंस्त्वाप्रेपुष्य

गुणसंघट्टा समधिगम्य परं महिमानमत्र महिते जगतां न यशालिनि श्रिय इवाधिपत्तौ विरमंति न ज्वलितुमौ अथयः ॥२५॥
कुररीगुणः कृतं रयः कृतं रयः कुसुमानताः सकमलं कमलं इह सिंधवश्च वरुणावरुणा करिणां मुदे सनलदा नलदाः २६
साहृष्यगतं पविद्रुह न गंधैः साहृष्यगतं मट्टं जलं सकं रधानः एतस्मिन् मट्टयति के किलान काले लीनालिः सर करिणां क
यास्वकाषः २ सजाकवनिता निते चरुत्तिरे चिरं सनिन देने देते न ममु मता फणावतो वतोर सपरापरा स्ववसुधा सुधाधिवसति

साहृष्यं मट्टं जलं सकं रधानो देपरिधानः अत्र एलीनालिं संसक्तं भुंगं सर करिणां कृष्यतिः जेति काषः कपोलानां काषः कषरा
स्वामुमस्कधादिका लेश संज्ञातिरिक्तै कालेपिके किलान्मट्टयति मित्रो कृस्वः अत्र य सनट्टपकारणा भावेपिमदा ष्यकाण्य
निकथनादि भावनालेकारः तदुक्तं कारणेन विनाकार्ये स्यात्पत्तिः स्यादि भावेन ति सा च वृत्त गंधैः साहृष्यमित्युपमा वा आ मो दे दधा
न इति पद्यार्थे हेतु ककार्यत्तिगेज च अंगो गि भावेन संकीर्षते किंच को किलानां मट्ट गंधैः भुंगं धां जस्य भूति मट्टलेकारे व्यत्ये प्र
हर्षिणी वृत्त ॥२७॥ सनाकेति पश्य सनाकार नित निन्नैः कुरकै र्चिरं सनिन देः आय घोषैः न देः प्रयादे वैन ममु धिनि रा चित्त
र्थः उपाव ध्याइ सेतिकर्मत्वे आ धालोक र्हक क्य पण यतीनाग राजस्य मता इष्टा मति युद्धीत्यादिना वर्तमाने कः नद्यो गान्पृ
रसेन परा उक्तुष्टा परा स्व सुधा न्यक्त भूला का सुधा म भूत मधिध सति अतो न्यत्र मउले कुत्रापि सुधाना लीत्यर्थः सेरु प्रतिभट्टो
पेगिरि रिति भावः अत्र प्रस्तुत विशेषण सदा प्रस्तुतो मेरुः प्रतीयते समासोक्तिरलंकारः संत्यमेकेन संसत्यने रथो वृत्त गति वृत्तौ ॥ शुभ

रसादेशः अत्रतदेतविधेरिच्छन्नात्परत्वेनसादेशवापकत्वाच्चतयाहिगउ.सिइ.सामिनात्वादेशवाधनात्परत्वाच्चरसादेशं यभाषेभाष्यकृत्स्व
 पं.सूत्रकारमनेयज्ञापकात्परवाधनोभवेत्तदपिहाकेऽप्येनंपुनरसिसंभविमतदुपेयितनुत्पइ.सिसत्पत्वाधने परत्वाच्चरसादेश
 क्तस्मात्सादेशवाधनात्तापकेयज्ञयइ.स्योयीवादेशविमाक्षिति इकारहीर्घयोस्तत्रवेयर्थान्तज्ञेताविनाएत्वेसथरीहीर्घवइ.सिहिं
 भवेत्यतः व्यर्थंस्त्राक्षरत्वागाइ.इ.तत्तापकेप.णि। स्वातःसाक्षरसादेशंनगौ पूर्वस्यवाधनात् समर्थनप्रयंचस्वभाष्येकैस्वरयोस्फु.
 टः एवंसतिपदत्ररजसइ.निकेपां.चिन्मा.टारकल्पनेतदज्ञानवितर्जंभितमेव ब्रह्मणः परमात्मनः संवेधिनः परमुत्कृष्टं अविनि
 क्तलकयद्यतइतिपदेस्यानेतादात्म्यत्वज्ञाणमुक्तिमित्यर्थः उपैतेप्राप्तमिच्छतामुमुक्षुणां आगमात्प्राप्त्यादिवत्तमोपहतीतिज्ञो
 पहाद्विद्यानिवर्तकान्अपेक्षेप्राप्तसत्त्वोरितिइ.प्रत्ययः इतोस्माद्भिः भवेच्छिदेतीतिज्ञसतोपहाद्विद्यानिवर्तकान्स्त्रादिघन्यादि
 नाक्षिप्रमतयस्तत्त्वज्ञानानिसंभवति तत्रविषयस्यापिज्ञानोपायकत्वादित्याशयः नकेवलमपभोगभूमिः किंतुमुक्तिदेवमपीतिता

वीतजन्मजरसः परंशुचिर्ब्रह्मणः पदमुपैतुमिच्छतां आगमादिवत्तमोपहादितः संभवंतिमंतयोभवच्छिदः ॥२३॥ दिव्यस्त्री
 एतच्चरणात्तात्पारागा रागा पातेनिपतितकुसुमापीडाः पीडाः भाजः कुसुमचिताः साशशंसेत्वास्मिन्चरतिशोधे प्रायाः ॥२४॥
 त्वयं अथोदताहुते २१ दिव्येति अस्मिन्मिसे चरणलाक्षागमेः सहवर्जतेनेतयोक्ताः वैनुकापुरुषापिप्तादिवंधेस्त्रीपादतलस्य शंनाइ
 र्णांकिन्नइत्यर्थः निपतितइत्यर्थः व्यानतकरणेस्त्रीकामधोमुपत्वाट्टकाः प्रव्यापिकुसुमशोखरायासनाल्लयोक्ताः शिखास्मापार।
 शोप्रयशावित्यमरः पाशभाजोविर्दमजोभोभगिमत्पइत्यर्थः भुमरप्रैखोत्वितादौ सर्वज्ञः कटिपरिभ्रमणसंभवादिनिभावः कुसुमे
 श्विनाः कुसुमचिताः इभमाजोरादिकरणेषुस्ननभुजाद्यवपवानांशयपद्यतहशाज्ञानमादृशयकुसुमास्नताइत्यर्थः दिव्यस्त्री
 संवेधिनः शरत्तेअस्थितिशय्याः तल्पानि सेजायांसमजीनिघटेत्यादिनाव्यपुपरापातेरागोदिकसतियः साशंसः सत्पपा
 सरनविशेषः तजानावेकचचनं सरनविशेषानित्यर्थः शोसेति सचयतीत्यर्थः अत्रलाहारागादि-दर्शनां सरनविशेषशोसेते
 प्रविशेषगतपहेतुत्वोत्प्राकाव्यलिगंसद्यमके नसं सम्पनेनलधरमालाट्टनं धेनुकादिबेधुलक्षणोत्तरतिरहस्वे न्यसहस्रयुगला
 निजेपदेयोषिदेतिकटिहृदवद्धमं आरतोपदेशेनैरधोमुखीधेनुकंष्टववडुन्मतेप्रियेस्वच्छपाधमति वल्लभेपियायोषिदाच
 रतिवल्लभपित्तमामतेनरमिदमुक्तमालितं भूगतस्ननभुजास्यमस्तकामुन्मतेसिबमधोमुखीस्त्रियं कामति स्वकरं सष्टमोहनेव

सिहिं
 ॥२४॥
 कथं
 ॥२४॥

ॐ
कि. टी. ५
३

इह दुरधिगमेऽर्धुद्देगमेः पुराणादिभिः किंचिदेव समनं यत्कं यत्कं ननु कदाचिदे पिप्रत्यक्षेण निप्रशेषमप्रकृत्यादिति भावः किंतु अ
त्रि वि. पिनमतिगहने द्विग्व्यापिनमशो गिरिपर पुरुषपर व्याम्बेन मिव परं केवलं परमव्यपमिच्छेति केवल इति विश्वः पन्नयोनिव
होयवेदना न्य इत्यर्थः विदोत्तदोयेति एतादृशः अत्रोपमायमकयोः संसाधिः समावृत्तं तुरगर शपितिनोः त्रयो वगमः समा ॥ २५ ॥
रुचिरिति अशौगिभिः रुचिराणि पक्ष्यानि पुष्पाणि च येषां नेत्या भूता लना गदा ये सुतजयो कौरूप लं सुवज्जले जे लराणि
भिरुपकोने कांन समीपे धृतिमतीः धेयी वृतीः समीपस्यार्थप्रिया नगरगायेतीः माननी रपिसु ननत प्रापि पतरुत्सकती
नयतीत्यर्थः उभयत्राणु द्वीपकत्यातिशये किं वृत्त मुक्तः ॥ १९ ॥ सुलभैरिति नयता रोति मत्ता अपर्वता भागवता च सुलभेना न्ये
नेत्यर्थः अथ शुभाशु विधिरित्यमरः निर्धना गडा कामो वाधिपेयुचेर मयतीति तयोक्तैः कर्मण्यण परमेरुत्कृष्टैः धनेः

इह दुरधिगमेः किंचिदेवागमेः सततममुक्तं धर्णं यत्संनरं अमुमतिधियं ननु वेद दिग्व्यापिनं पुरुषमिव परं पप्रयोनिः परं १९
रुचिरपक्ष्यपुष्पलताग्रैरुपलसज्जले जे लराणिभिः नयति संतन. सुकता मय धृतिम. तीरुपकानमपि त्रिपः २. मु २
सुलभैः सदानयचना यदना निधिगुहा काधिपरमेः परमेः अमुना धनेः तिति भूतातिभूता समतीः न्यभातिजगती जग
ती ॥ २३ ॥ अखिलमिदममुष्यगोरीगुरोस्त्रिभुवनमपि निति मन्यतुलां अधिवसति सदा पदोने जनेर विदित विभयो भयानी
करौ रमुनातिभिभू पूर्णात्पती जगत मही जगती स्तुर्गयाना लनो का विन्यमरः भानिश्चामानुषेर पिदुर्लभाः सं ॥ पतिः २३
पदोत्र संभवंतीति भावः अत्र धनाधिभूति पदार्थस्य विशेषण गत्या जगदतिश्चामानुषेर पिदुर्लभाः सपदोत्र संभवंतीति भावः
अत्र धनाधिभूति पदार्थस्य विशेषण गत्या जगदतिश्चामानुषेर पिदुर्लभाः सपदोत्र संभवंतीति भावः ॥ २३ ॥
अखिलमिति अमुष्यगोरीगुरोस्त्रिभुवन इदमखिलं त्रयाणां भुवनानां समाहारं त्रिभुवनमपि निति नार्थे न्यादिना समाहू
यात्रादिवात् स्त्रीत्वप्रतिषेधः तुलां साम्येनेतीति मन्ये यटातो जनेर विभुवो ज्ञानमहिमा भयानी पतिः सदानयनं गिरिश्च
धिवसति अस्मिन्नुचसतीत्यर्थः उपान्वध्या इ स इति कर्मत्वं अतो यं धर्मद्वेजमिति भावः प्रभावतं स्वशरहरति कारौ रभेति
। लक्षणात् २३ चीनेति चीनेति वृत्ते जन्मजरसोयत्नं इति जन्मजरसनस्य चीनजन्मजरसः जरायाजरसन्यतरस्यादिति ज

सम-
३

प्रहेति द्विवसभिनोदिवोभिमनंभुभिनःपरितद्रुपादिनादिनीयाग्रहाशुंदादशोविमानानिदेवयानानिवा ज्योमयानंविमानोस्त्रीत्य
 मरःनेषांगरानन्यत्नयनाप्रदीपयतामिता क्रुत्वःशेषाधनेनत् एविशषत्तयेनरुशरानुनोअनुत्तयवीक्षापाम्प्ययीभावःउसा
 पतिसेविनःप्रमथान् गतिवुदीत्यादिनाकर्मत्वे चयाणापुराणासमाहारत्विपुरातद्विनाथेत्पादिनासमासः प्राज्ञादिभ्यःप्रतिषेधा
 वक्तव्यः इतिस्त्रीलिंगप्रतिषेधः तस्यदाहंविपुरदाहंमुहुःरनुस्मरयंतंनन्धीगन्तव्यादिनादाहमित्यत्रघष्टीकिनस्यात घष्ट्यर्थेविधा
 नात् शेषत्वेस्यैवद्विकत्वादिति अत्रकविसंमतशादृश्यात्स्मृतीति स्मरणात्कारः॥१५॥चित्तनेत्रि चित्ततशीकरराशिभिःपि
 ल्लतशीकरपुत्रैः उद्धितैरुत्पातितैः कुतः उपरोधेनविवर्त्तितैर्गुणैः धतसितव्यजनमिवगृहीतामल्लचामरामिवस्थिते इमुत्रैःहाउ
 न्यतसानुसुसमुद्रता महतांजा क्रुवीगंगादधतं॥१५॥अनुचरेगोति अयानंतरंमंगलानंतरंरभप्रअकानयेष्यथोअपेयम

ग्रहविमानगणानभित्तोदिवंज्वलयतौषधिनेनक्रशानुका सुहुःरनुस्मरयेतमनुत्तयेत्रिपुरदाहमुपापतिसेविनः॥१५॥
 मिः चित्ततशीकरराशिःरुद्धितैरुत्पलरोधविवर्त्तितैर्गुभिः दधतमुन्नतसानुसमुद्रताधतसितव्यजनामिवजाक्रुवी॥१६॥
 कुलकमश्चनुचरेगोधनाधिपते - स्थानगविलोकनविस्मितमानसः शिःप्रमगात्तजयं सत्रगदेवचनेप्रियमादरान्
 खरतावसरेहिविराजते॥१७॥अलमेषविलोकितप्रजातां सहसासंहतिमंहसाविहृतं घनावत्सहस्रधेवकुर्वन् हिमगा
 मरः धनाधिपानोभाषदोणनगविलोकनविस्मितमानसः सोऽजुनः आहरात्त्रिपयंचनेजगरः (रेरुवत्लाधियःशिशोभिः॥१८॥॥
 गहिनःअदत्तोयंस्वदुःखारिस्वान्प्रधानेकमातिलिः अपरिभाषणादोषपरिहरतिमुखरेतिहिमेनगारेः मुखरतायाचल्लज्ज
 पृथुपरिभाषितापीतिपाद्यवसरेऽभितुः कोक्षासमेयेविराजनेदि आकाक्षितमपृष्टांप्रयुयादिनिभावः १६ अलमिति हिमे
 नगारेः शधेः शिशोभिः प्रिवरेः चनवर्त्तयं सहस्रधाकुर्वन् प्रादर्यात्त्रिवन्पुत्रेक्षापघोचलाधियोहिमयानविलोकितोदृष्ट
 मात्रपवप्रजामोअहसासहतिपापसंघानसहसाविहृतंमल्लमथः उभयत्यात्पदं पयास्त्रिवचनेखल्लमथेधितितुमन प्रत्य
 यःदत्तिकरुजः॥१७॥इहेति इहास्मिन्पर्वतेसुरतंनभचःतीत्यसुरतं दुस्तरमित्यर्थः खलुप्रत्ययः अंतरंमध्यमांगपुरुषेतरं

अ

किं टीः ५

नवेति धनश्रवयानि विनिर्दिष्टाधिक्यानि च यानि जपाकुसुमानि जातृषुष्येका पुष्पापाने पांति घटवन्ति घो देधांते धांओत्रुपुष्पं
मपापुष्पंता प्रपुष्पिकेति धाभटः युति यंता महाश्रमना मतीनाय चरागाणा मित्यर्थः विशेषणार्थं यानि करणसमूहेन हे
नुनाकचिद्धिहनाः सघाहताः कांचनभिन्नयोयेषु सातुषु निहतारचिताः संध्यायाभावात्सापस्मिन्न सतमिवास्थितं कांचनेभि
निपुष्पयसमप्रभाप्रसरा हृदि तसंध्या राग भिवभातीत्युक्तेत्ता ॥ ८ ॥ पृषीति पुनश्च पृथुभिः कदंबः कदंबकः नोपतिकरवकैः
विराजितकदंबमाङ्गः सिद्धार्थनीपंचनिकदंबक इत्युभयत्रापि विश्वः ग्रथिमालेयेत्तृपंक्तिभिसमा लवनैशकुलआकी
रतं कान्तस्वधतमाला स्त्रोतापि ह्योपीत्यमरः लघुनुषारसत्पसीकरं यत्तुषारजल हि मोदकतन्मथ्यातति बधती तितेत्
थोक्तं तुषारो हि मशीकरा धितिशो खतः अन्येस्त्रियां तु सहति हृदनि कर वंकदंबकमित्यमरः अन्येभ्योपिट्टपत्र इति क
नवर्यनिरुजपाकुलमत्विष्णुमृत्ति मतां नि करेण महास्विनां निहितसांध्यमपराय मिव कचिन्निचित पांचनभित्तिषु सानुषु ॥ ८ ॥
पृष्पकदंबकदंबकरा जिते ग्रथितमालतमालवना कुल लघुनुषारतुषार जल च्छेते धतसदान सदान नहेतिन ॥ ९ ॥ ॥
रहितरत्न च यानाशिलो ज्ञयानपलता भुवनानंद संभुवः विपुलनां बुरुहान सरिहृधूरकुसमान् धतेन महीरुहः ॥ ९ ॥ ॥
सदानाः समूहाः सदानाः कांभानानाश्रये दतिनः ते धत्रो येन तेन थोक्त ॥ ९ ॥ रहतेति पुनश्च रंदि जरत्न च यानु गदि जरिक्तः
रत्नचयो ये लोमान् रत्नराशिरहितानुशिलो ज्ञयानशिला राणिन दधते अ पलता भचनाः लता ग्रह रहिताः दरीभुवाग हाप्र
वेषतन्मदधते दरीभुकंदरोवाच्छादयघात चिले गुहेत्यमरः भिगता निपुलिना निअं बुरुहानि चया सोनाः सरिनो वधू
रिव सरिहृधूर्न दधते अत्र सरिनो वध्वा प्रम्यत् प्रलिना नो अं बुरुहणो मदे हो मथनिः श्रयान्ति अयां न संदेहात्कारः
॥ ९ ॥ विकचेति पुनश्च विकचचारिकृहे नित्यविकसितार विदमिन्नर्थः बुत्तिसामर्थ्यात्कलहं संगारोः सहवर्जं न इति से
कलहं सगारं कदंबः कलहसः स्फादित्यमरः यद्वा सकलाः सधे सगाराय स्मित ते थोक्तं बुचि नित्य निर्मलमानसमा
नमार्यासरो रधते किंचित्तने थ्या कुतश्चिन्निजाकु विनयो वित्यर्थः अगान्नज या पावेत्या सकलहं सविवादसग

वर्षादिभ्युत्पन्नानि योः सारोत्तोरुपरु धनदोयेः ५. कश्चिन्मृत्तिसिद्धिर्नर्तनं
दोषित्यस्य च कश्चित्कश्चिन्मृत्तिसिद्धिर्नर्तनं १५। यथा च्या मत्तं मथि यामरं
भृशोभिः आदि रत्नो विरत्नो यो विभ्रं तां मत्तं चिन्मृत्तिसिद्धिर्नर्तनं २२। किं पृषीति
हृदं येषां रं सैकाले कलापुत्र्यमाना से विषयगतान् मयदावृत्तयै वीथी
सकलसंसारो गृह्णातने २३।

सां प्रथमगालाः प्रथमसंख्यो इति चेत्तु यती प्रथमसंख्ये
अपि यानि मुक्ते विंशतिं वयं रथा एते मसकल केलविसर
दस्यमसंके ५२॥

भुजगोति भुजगराजसितेन शेषधर्वस्नेन नभःश्रितागगनस्य प्राकनकस्य राजिभिः रेत्वाभिर्विराजिताः सानवोयस्येतेन तपोक्तेन अ
 नपवत्तडिहंतौ शरद्वंदुदसंहतिलघयती निलघयता लघुकुर्वतातत्तल्येत्येत्पर्यः अतएवोषमालेकारः निचयेन शिखरेण समुदितैसमु
 न्नता ॥६॥ मणीमि पुवश्चमणिमपूवचपाः अशुकानिचपताकादिवतेर्भासुराः सुरवधुपरिभुक्ताः लतागृहाइवयासुतास्तयोक्ताः
 उच्चानि उच्चस्तराणि शिलांतराणि शिलामध्यानि गोपुराणि पुरद्वाराणी च पुरद्वारेणोपुरमित्यरः यासताः उदितानि उज्जितानि
 पुष्पाणोचनानि यासताः अतएव पुरइयस्थिताः घोनिभुवोदधत् ॥५॥ अविरेतेति पुनश्च अविरेतमिच्छिन्न उक्तिपारयो वृष्टिसं
 तइत्यर्थः अतएव विषांडवः शुभ्राः तैरविरेतो जितवारि विषांडभिः अतएव हिमवत्पक्षत्वं सभजनि इति भावः अचरद्युतिनेजसा
 विरहितैः विद्युनेजोरहितैः आरजनिः स्वनेः प्रशांतगजितैश्च अन्यथापक्षत्वं हानिः स्यादिति भावः पृथुनितेव विलोवभिः महा
 भुजगराजसितेन नभःश्रिताकनकराजि विराजितसानुना समुदितं निचयेन तडिहंतौ लघयिता शरद्वंदुरसंहति ॥६॥ मणिमपू
 वचपांशुकभासुराः सुरवधुपरिभुक्ता लतागृहाः दधत्सुच्छशिलांतराणोपुराः पुरद्वारोदितपुष्पलताभुवः ॥५॥ अविरेतो जित
 वारि विषांडभिर्विरहितैश्च अचरद्युतिनेजसा उदितपक्षमिवारजनि स्वनेः पृथुनितेव विलोवभिर्विद्वेः ॥६॥ दधत्माकरिभिः क
 करकुसंघिभिः करकोः स्त्री विभिः क्षत्रैः समवतारसमेरुसमेलेटैः विविधकामहिनाभसः स्फुरत्सराजवनाजयेनानहीः ॥१॥ ॥ ॥
 नितयोइत्यमरः अचरद्युतिपक्षैसंजानपक्षमिवस्थिते प्राक्छिन्नपक्षस्यापि हिमादेः धवलानुदसंवेधान् पुनः पक्षोभ्यान् सु
 त्रितैः ॥६॥ दधत्मिति पुनश्चाकरः स्वनियेद्यामस्तीति योनिवेनेत्याकरिभिः आकरिकैः आकरजैः स्वनिस्त्रिमाकरस्या
 दित्यमरः करिभिर्गजैः कर्कभिः क्षत्रैः रोगैः समवतारेषु तीर्थेषु समेरविषमैः असमेरुशरनुपमेरित्यर्थः नटेरूपलक्षिताः ज
 यामहिनाभसः श्लाघोहकाः अतएव विधेभ्यः कामेभ्यः अयगाहेनाद्युपभोगोपाधिभ्योहिनाः अनुकूलाः वतुपीजाद
 येइत्यादिना समासः स्फुटानिधिकच्छानि सरोजयनानि यासताः जयन्तौ वेगघनीः जयक्रमेण्यारिनायुकप्रत्ययः नदीः दध
 तेषमकद्वत्पनुपासभेदत्वाद्यमेवास्तेकारः अथालेकारस्त्वभुञ्जपः तस्यातिदुःकरत्वात्सपोषोपिनाद्वियते तदुक्तं प्रायशो

यमकविलिरसद्विः नसुपति ॥१॥

का

१ तामहि १

किं टी- ५
१

अंगणपत्रेणमः अथहिमाद्रियर्षानभारभते तत्रपंचदशभिः कुलकमाह अथेति अथसोर्जुनः मेरुमहीभूतोहिमाद्रेर्नयापनुजयांथ
वानुशब्दोवचितके पृच्छायोवितकेचेरुमरः रभसोवेगः रभसोवेगहर्षयोरिति वैजयंती तद्वत्वारभसयातीव्रौकंठयेति यावत् अ
शादिवाहप्रत्ययः दिगंतानां द्विद्वयाद्युमिच्छयावानभोतरिद्वे विलेघयितुं अतिक्रमिन्वा समुदितसमुत्पन्नमिव स्थितमित्यर्थः
कुतः उद्धृतं उद्धृतं हि मस्याचले हिमाचले अभिययो अत्रनिधीरितानेकफलश्रौतस्यगुणानिमित्तानानकियोत्पेक्षासाचव्यंजकप्रया
गात्प्रातीयत इति संक्षेपः इतचित्तवितच्छेदः इतचित्तवित्तमादनभोभरायितिलक्षणानपनेति पुनः एकतः एकस्मिन्भोभोसावेरि
भक्तिकस्तसिः तपनमंडलनदीपितेप्रकाशिते अन्यतः अस्मिन्भागिसततैरनिधिरेनेतेशेननिशिभवेनतमसावृत्त एकवोक्ताया

अथजयापनुमेरुमेरुमहीभूतो रभसयानुदिगतद्विद्वया अभिययोसहिमाचलमुद्धितं समुदितं तु विलेघयितुं नभः ॥१॥
तपनमंडलदीपितमेकतः सततैरशतमोवृत्तमन्यतः । हसितमिन्नतमिअचयेपुरः शिवमिवातुगतगजचर्मणा ॥२॥ ॥ ॥
क्षितिनभः सरलोकनिवासिभिः कृतनिकेतमदृष्टपरस्यैः प्रथयितुं विभुतामभिनिर्मितुं प्रतिनिधिजगतामिवशंभुना ॥३॥

अन्यत्रसगतमित्यर्थः अत्रएवपुरोग्रहसितेनअद्वा दृष्टसेनविभिन्नतमि अचयेनिरस्तमस्तोभंतयागजचर्मणाः तुगतं पश्याद्यां प्र ५
आतसादृश्ययोरपिदन्त्यमरः शिवमिवस्थितं तपनस्त्रेजः प्रसरोप्यस्फकारणमिवकुञ्चिम्परिसमाप्यते इति मद्दन्वातिप्रोयाक्तिः २
क्षितिति परस्यैरन्योन्येकमेव्यतिहारसर्वनाम्नादिर्भवतः इतिवक्तव्यात्परशब्दस्यहिर्भावः समासपञ्चवद्वलेयत्समासयत्प्रथमेक
वचनेतदापूर्वपदस्यवक्तव्यात् प्रथमेकवचनकस्कादिवादि सजनी यस्य सत्त्वहृवचनचान्मोन्यशब्दवत् यथामाशुप्रन्या
न्येषापुस्करे रामशंति इति अदृष्टः परस्यैरेत्यदृष्टपरस्य राल्लेखयौक्तः क्षितौ नभसिसुरलोकेवसेतीति तैल्लयौक्तेः भूभु
वः स्वर्लोकवासिभिरित्यर्थः कृतनिकेतं कृत्वा स्पष्टं अत्रएवछां भुनाविभुतां सामर्थ्यं प्रथयितुं भभिनिर्मितं जगतां प्रतिनिधिं
प्रकृतिमिवस्थितमित्युत्पेक्षा प्रतिहृतिवापुसिप्रतिनिधिरूपमानं स्यादित्यमरः त्रैलोक्याश्चाप्योपपरिच्छेद्यश्चेतिभावः ३

क

किं टी. ई तापविनिभिः अपेक्षितसंभावनाभिः श्यारुययाक्षयावपोरपवितिरित्यमरः अभिमुखं समक्षं मभर्तुं स्वामिनः इति प्रवोक्तं
मौदृशं नियोगं सवाप्यपरां पृथित्तेभे तथा हि अथि कस्य क्वचिदपिकारे निद्युक्तस्य संभावना स्वामिद्वयतपूजाकी
र्तितनोति ॥ ४६ ॥ प्रणतिमिति अथ प्रणतिविस्वायसदनः इदं संभवनात्प्रस्थिताः प्रचलिता स्तनभरे

आशंसितापचित्तचारुपुरः सराणामादेशमित्यभिमुखं समवाप्यपत्युः लेभेपरां पृथिति
ममर्त्यवधूसमूहः संभावनाद्यधिकृतस्य तनोतिनेत्रः ॥ ४६ ॥ प्रणतिमयविधायप्रस्थि
ताः सदनस्ताः स्तनभरनमितांगीरगिनाप्रीतिभाजः अचलनलिनलक्ष्मीहारिना
स्तवभूवस्त्रिमितमरभर्तुं इष्टमक्षयसहस्र ॥ ४७ ॥ इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये
लक्ष्म्यकेभारवीकृतौ सरसुंदरीप्रस्थानोनाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥ श्रीरामो जयतु ॥

लक्ष्म्यः षष्ठः सर्गः ६

नेमित्तान्गानियासांताः अंगगात्रकंठभ्यश्चेति यक्तव्यान्नीपु प्रीतिभाजः स्वामिसंभावनपासंतुष्टास्तरंग
नाः अचलनलिनानालक्ष्मीहरतीति तत्र योक्तं तदमनोहरमित्यर्थः कुतः स्त्रिमिते विस्मयनिश्चलं अ
मरलक्ष्मणसहस्रकर्तुं इष्टमक्षयसहस्रं समर्थं नवभूवतासासौंदर्यसौंदर्येण स्याद्विलसादिति भावः अत्रोपमात्कारः
४७ ॥ इति श्रीमहापाथायकीलाचलमस्त्रिनाथसूरिविरचितायां किरातार्जुनीये महाकाव्ये सरसुंदरीप्रस्थो

किं टी. ई.

अथकार्योत्तरमाह नदिति तत्रात्मसमर्थत्वात्... कलासगीतयाद्याविषकृतिभिः कुशलैसविवैगंधैसस
द्विहितादुपेत्यतस्यदुरुषस्यतपोविघ्नोयत्तपविघ्नवत्कुरुनाविहितेन्यर्थः विघ्नवत्तद्वान्मनुवंतात्करोतिनिवितोर
साविषवद्रावेभिसुपानलकनयाशक्तिशक्यायेत्यर्थोत्तरन्यासेनाह इनेतिरुतानिबीतरागार्णमनांसियाभिसा
सावायुष्माकसुखसंगितेप्रतिविजितिर्विजयः सधानमनराषसु ६३ अथसखसंगितेत्विममाह श्रीविमश
मिति सपुरुषा धृष्टिघतायधेनविजयाभिरतिविषयसखसभिलाषनिवाहतिवाधाहसेत्यादिनाप्यन्ययः प
तद्विषयाशक्तत्वमविमृषमसेदिग्ययच्छेदुपधाञ्चाल्ककृपिहृतेरिवप्रीहयस्मान्निधिः तविधातिइत्यादि
ह्योकोक्तानुष्टाप्रकारेभवतीत्येनभवतिकुतः सरसनधनुः क्वविमुषयश्रक्परस्परविरुद्धमित्यर्थः नखलुहि

तदुपेत्यविघ्नयत्तस्यजपः कृतिभिः कलासुसहिताः सचिवैः हतरागवीतमनसांननुवः सुखसंगितेप्रति
सखाविजिति ६३ अविमृषमसदभिलक्ष्यतिसद्विघतायधेनविजयानिशयं भवतीत्येनहितयास
विधिः कृशारासनेकविमुक्तपयः ६६ पृथुधात्रितत्रपरिवोधिचमाभवतीभिरन्यमुनिचद्विकृतिः स्वय
शांसिचिक्रमवतानवधुषुघातिविमृशंतिधियः ६५॥ श्रीलक्ष्मीपतेजगन्नाथलोकानुग्रहकारकः ॥

सासाध्यमुक्तिरितिभावः अर्थोत्तरन्यासः ६४ नवशापभयमपिसभाष्यमस्मादितिआह पृथिति पृथुधात्रिमहा
तेजसितत्रतस्मिन्युरुषेविषये अन्यमुनिवद्वन्यास्मिन्मुनौइवतस्येवेतिवितिप्रत्ययः विकृतिः कोपचिकारः
श्रभवतीतिमापरिक्रमविज्ञापिमाशंकीतियावदुध्यतकर्मणिस्तिइ माटोगादाशीर्योऽमोरोभाष्य
तथादित्तयंशास्मवतारत्ततोयशाधनानामित्यर्थः चिक्रमवतोविपाश्रितानिवधुषुविषयेत्यायानिव्यस
नानिदुःखिनोव्यसनेद्ययमितिचेजयंती नविमृशतिइत्यर्थोत्तरन्यासः स्त्रीकिंपोव्याश्रयासांपरोहानिकरमा
त नसर्वथाचोहिनस्ति सइत्यर्थः ॥६५॥ आशंसिति अमर्त्यवधुसमूहोत्तरोगुणः सरणांपुरोप्रशासि

राम

चिकीर्षतावरापशः संवर्धोपपत्सर्वधामिषातादति
शयोक्तिः २२

प्रतिधीयति अथहरिर्द्विचित्रं प्रणिधाय विषयांतस्तरिहरेणात्मन्यवस्थाप्यनचतस्मिन्वर्जने भक्ततया विहिते
सत्यविलक्षणोत्तरो वतया अथ पूर्वव अविदितसत्यं: पूर्वादिभ्यो नवभावति विकल्पान्स्थित्वा देशः असात्तुनस्या
नसः स्थिरजादीर्घमुपजंबुपरिद्विभिन्यर्थः लोकाप्रतीत्यर्थमिति भावः सरसुंदरीरिति वक्ष्यमाणप्रकारेव
वाभिदधौ ३५ सुकुमारमिति वर्मभिद्रां वर्महृदिनां अस्त्राणां जराणां मध्यइत्यर्थः यतश्चानिद्वारंमितिष
श्री अपरमन्यन्कजरहावदनाजानिप्र अइजमच्युयमिव सुकुमारंकोमलेनतु कटिनेपकेनव अणुसूक्ष्मनस्य
ल अत्रत्यप्रदेशत्वादिनिभावः अनिदरंगं दूरलक्ष्यभेदि अमो घनया अमो घत्वगुणो नयुतवकटांचित्तत्वा
प्रणिधाय चित्तमथ भक्ततया विविदेव्य पूर्वइवतत्र हरिः उपलभ्यमस्यनियमस्थिरतो सरसुंदरीरिति वचो
भिदधे ३५ सुकुमारमेकमनुसमेभिद्रामतिदरंगुत्तममो घनया अविपक्षमस्युपरेकतमहिजयाप
युपामिव चित्तभुवः ४० भवतीत्येहनदृहनमसामवबोधवारिरजसः शमनम् परिपीयमानमिववोस
कलैरवसादमतिनयनांजलिभिः ४१ बहुधागतानंजगतिभूतसजाकमनीयतां समभिदृश्य पुरा उपपा
दपराधतीतिभावः अविपक्षमसन्प्रतीकारमस्युं दिता विदधता भवतिः सरसप्रधानसमुखीजगता ४२॥
चित्तभुवः कामस्य कर्त्तरिषष्टीविजयाप अस्तीति शेषः नकिंचिदस्तीत्यर्थः अत्रोपमायाः परिसूक्तार्त्परिकर
इतिनया अगंगिभावेनसकरः स्वार्थमिशयविशेषणत्वपरिकरः ४० असा मध्यसंकोचारयति भवतिभव
वीनये संसारनिवृत्तयेहनः हनसंसारस्तमहायोगानां योगिनां ह्यसंधिरजोगुणपरजो धूलिरिति
शुद्धकंजस्यसमनेनिवर्तकं अवबोधः अवज्ञासनमेवचारिद्वेपुष्पाकं नृसकलैरसमयैः नयतोमवो ज
नयत्तेपरिलीढमानमिवेत्सुन्दरात्रपकयोः सकरः ४१ बहुधेति किंचपुराजगतिबहुधागतानतां मुख
नविप्रकीर्णकमनीयतां चेद्युपमानं द्रव्यगतेत्वावणसमभिदृश्य भवती विदधता सजता भूतव्रह्म।

एतदुपपादिकाकास्त्रेण सापि यत्प्रसादात्सर्वेभ्यो कपि
ब्रामन्वतासायः कर्षसा मध्यमिति भावः अत्राद्वारं

किं टी ५

मंनिकरप्रवेगाभवंतीत्यर्थः अस्वेति सामान्येषु किंचिदुनासनगः इतदीजः भवतेवतन परवान्यराधीनः तवैवतस्यविधे
 योवनेतइत्यर्थः ३४ गुर्विति किंचितीदरीअमनाआयासेपिअमराहियतनुमहत्सत्यंअतः सारसारदुयंलस्यअमजया।
 संभवादिनिभावः परममुत्तमवपुषस्यप्रपयतीवआकरिणाविभुत्वेगम्यतइत्यर्थः शमिनः शान्तस्यापितस्यनवसंगमिअपू
 र्वप्रामोन्नोविभुतायाः प्रभावस्यानुषंगिप्रापकंननुकिंसवानुषंगिइतिभावः भयमेतिशान्तिद्रव्यप्रभवेगमवतीनिभावेः
 अथेशासौकडातेवेनविद्यइत्याहः ऋषीति सपुरुषः ऋषिवंशजः चैतिशेषः काकुर्वीयदितेत्सकुलजातइतिशेषः य
 दियामहतिभूमतामन्वयेजातः तवयनेतपश्चरतोस्यगतिंस्वरूपेनिद्रपयितुंमहेतइतिसहाः पचाद्यचनस्येतिशेषः ३५
 श्तेरतगानभिभवेतमृगस्त्वम्यासनेगुरमिवांतसरः विनमंतिचास्थनरवप्रचयेपरयान्यतेनभवतेवनगः ३६ गुरुस
 त्माहविपरिअसनापरमवपुः प्रथयतीयजयं शमिनोपितस्यनवसंगमनेविभुतानुषंगिभयमेतिजनः ३५ ऋ
 षिवंशजः सपदिदेत्सकुलेयदिवान्वयेमहतिभूमिभुजा चरतस्त्वपलवयनेषुसहातववयंनिद्रपयितुंमस्यगति ३६
 विगणायकारणमनेकगुणानिजयायथाकथितमाल्पितया असदृष्यतः सहितमहसिन्नकवनेचराः कृनिपुणामत
 य ३७ अधिगम्यगुह्यकगणादितिन्मनसः प्रियंप्रियसुतस्यतपः निजगोपहर्षमुदितमधवान्प्रवर्त्तमानाः प्रभवन्त
 अथाद्यपरिभाषापरधपरिहरति विगणयतिअनेकगुणवदुःखालंइद्वत्वाद्यनेकफलसाधनयोग्यमिद्विधियः ३८
 त्यर्थः कारणंयोनूपंविगणय्यविचार्यअथयानेसगिवाअल्पतयाचालिषयनयाकथिनेवाभिहितोः स्माकंअ
 सदृष्यइदंवचनमित्यर्थः असदृमाधुपिसहितसोकतोषसहेत्यादिताविकल्पादिडागमः अहंसिभोदेवकितोक्तं
 मज्जहयनेचराः कृनिपुणामनयः विवेकवदुषः कर्तामयेसंगच्छेत्यर्थः अज्ञानेनापराधातीतिभावः अथानरन्यासोक्ति
 रलंकारः ३७ उपलभ्येति मधवागुह्यकगुणान्मनसः प्रियंप्रियसुतान्मनस्यतपः उपलभ्यन्ताह्यागुस्मपेक्षयासन्मानकर
 क्तात्कानिदेशः उदितेनजापसादेवकार्यार्थत्वाद्दुःखंअहर्षंनिजगोपतथाहिप्रभवतांप्रभूगोनयवर्त्तमानेतिसागी

३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

विदितामिति बनेचराऽतिवर्जतेविदिताज्ञाः अनुमत्तप्रवेशासेत इत्यर्थः प्रविशपविहितानतयः कृतः प्रसंगमाः अधिष्ठतकृत्यस्य
नियुक्तकर्मणाः शैललोणाकस्यविधावनुष्ठानेशिथिलीकृते सति अनुपतत्काले अनुत्तिकाले काले यथा गोत्रभिद्रे शकायइ
ति चक्षुषमाण प्रकारणाभिरामकथाः आबवाचः चितिपूजिकथिकं चिचार्ये स्वतन्नेनअप्रत्ययः ३ शुचीति शुचिनावल्क
लेनवीताछादिनात्रनुयेस्यसः तिमिरद्विदोस्योटीनाअन्यतमइवस्थितइत्युत्तेहाः अनघः प्ररुषः हेमधवन भगवतो गिरावि
इकीलेजगतीभुवेनपततापपनमहेतेजयायतपस्यतिनपश्चरतिकर्मणोरोम यतपोभ्यामिन्यादिनाकपत्तिइत्यन्तातः ३१
सविभर्त्तिइति जयायतपस्यनोत्पुक्ततत्रयुक्तिवक्तिसभीषयतेविभीषणानेयादित्वात्स्युट्प्रत्ययः ताचनोभुजंगाचजावि

विदिताप्रविशपविहितानतस्युषः शिथिलीकृतेधिष्ठतकृत्यविधौ अपनेतिकालमभिरामकथाः कथयाचभुवुरि
तिगोत्रभिदे ३ शुचिवल्कः वीतवपुरन्यतमस्तिमिरद्विदामिवगोरोभवतः महतेजयायमधवन्नधनः पुरुषस्तपस्य
तिनपनजगती ३ सविभर्त्तिभीषणभुजंगभुजः पृथुविद्विषोभयविधायिधनः अमलेनतस्यधुनिसञ्चरित्ताश्चरितेने
चातिशयितामुनयः ३ मरुतः शिखानवत्एजगतीविमलेनभोरजसिद्धिद्विरणं गुणसंपदानुगुणानागमितः कुरुते।

यभुजौयस्यसनयोक्तः सपुरुषोविद्विषोभयविधायिपृथुधनुर्विभर्त्तितोजयायीत्यर्थः अ (स्यभोक्तमिवभूतगणः ३३
मलेनतस्यपुरुषस्त्वचरितेनवस्त्वर्थधुनानिसञ्चरितानियेलेमुनयोतिशयिता ३२ इत्येते अथास्यनपसिद्धिवरणयति
मरुतेति आदिनामरुतोवाताः शिखां सुखान्जगतीपृथुनवत्एणाशयनाद्यनुकूलत्यर्थः नभोविमलेनीहां राटिरहितंरज
सिसन्धाद्विभवंतीतिशेषः किंवदुनाअस्यपुरुषस्यगुणसंपदानुभूतादितादिसंपत्तानुगुणानागमिनः वशीकृत
इत्यर्थः भूतगणः पृथिव्यापंचकः भक्तः सेवांकरतइत्युत्तेहा ३३ इतरेतरेति किंचमृगाः तेनअतिकेसीहंतीत्यंतश
नेवासिनः सन्सुद्विषेन्यादिनाकिंप्रगुरुमिवेनरेनरेषामनभिभेवनअद्रोहेरोगपासने प्रचयेपुण्यायचयेतरवोस्यविन

ॐ
ॐ
ॐ

नवेति! ॥ नवपुष्पावचयप्रसेगेन पञ्चवांगुलयएवांजलयः नो विभूतीति नयो ज्ञानसद्वत् ॥ ५ ॥ वांजलयः नवमनवनेति गमयतामति
 बुद्धीत्यादिना नृणां कर्मत्वे प्रतिनिशं निशं निशं शयनीयतां च यती शयनस्थानभूतो मित्यर्थः ॥ वसुधोऽमुदुभिस्तौ
 कृणातामाह्लादयता ॥ ३ ॥ पतिनैरिति ॥ अथेतज्जलदादनभान्मभसु पतिनैरपोशमयतातपसा
 द्यालुनेवेत्युत्पदादयाहेतुत्वे सूचयति परिगातुल्लशोतिनीत्ताः सोऽनेनोपरिचर्ययापकृतिधयाश्रनुजगद्देगहीनः ॥
 सुप्रहः सहकारः एवेसर्वभूतानुकूल्यस्तिरगुण्यचे लिमेतयोस्येति भावः ॥ अथ प्रजाकत्रये स्यात्कवाकात्वादुत्पत्तेवप्रधाने

अनुलोमयातिनमचेऽगति किरितासुगंधिमभितः पवनेऽस्रवधीरजातैवगुणोऽसुरतो नयतो र्वांनिचयमंशुमतः ॥ २१ ॥
 नवपञ्चवांजलिभूतः प्रचयेऽहत्तस्तदनामयितावनिता ॥ कृणातातौः प्रतिनिशं मुदभिः शयनीयतां मुमहन्तौ वसुधोऽम् ॥
 पतिनैरपोशमयताचरतः ॥ सदफलने च परिगातुल्लशः परिचयेयानुजगद्देतपसा ॥ ३ ॥ जिभिर्वि
 महते फलायतद्वेद्याशिवे विकशन्निमित्तकुसुमं सपुरः नजगाम विस्मयवशं वशिना नहि हेतिये मनुभाचगुणाः ॥ २८

लंकारः ॥ २७ ॥ महतेति सोऽनेन महते फलाय श्रेयसे सस्याय च विकसत्पूर्वोक्तं शिषं निमित्तमेव कुसुमं पुरो ग्रे अवेत्य विस्मयवशं
 नजगामतर्हि वशिना मनुभवस्वगुणाः सधैर्येन निदंति विस्मयादिविकारे नजमयतीत्यर्थः जनेन वातपः ततेतपः तारति
 विस्मयादिति स्मरणादिति भावः ॥ २८ ॥ तदिति ॥ सुकृतैस्तपोभिः करणभूरिभिः कतिपयोरववासरैः कृते तत्पूर्वोक्ते वैमवेऽ
 तोन्यस्य नभवतीत्यन्यभूवं प्रत्यस्य संभवतीत्यर्थः पचाद्ये ज्ञानेन परपदेन नश्रमासः ॥ ३ ॥ पलभ्य निश्रित्य श्रितवि
 वासाः प्राप्तेरेवाधि यो योतवने चराः वहल गृहणात् लुक् शानेन शाने स्यात्वा मखानो पत्ननाशतकृताः ॥ अथ सखेया
 विश्वलाभो यज्वसन्निधानादवगंतव्यः यज्जातुविधिनेष्टवान् इत्यमरः सपुत्रोऽनेन प्रवसति मुपतस्यः प्रापुः ॥ २८ ॥ राम

राम
४

मनसेति॥३५॥ यतः अहिसादिनिरतः मनसा ध्यानेन तत्रैविंशिसून्यासैः प्रणतिभिः नमस्कारैरेवं मनोवाकायकर्मभिः दिव्योधिपतिभिः सुखे पितृान् उपसेदिवान् सोऽनेन सह जेत रौने सगिकाभेकेन कौतौ यनेनेनितयः एववेज्रयशमोशातौ दधती पुष्पनी सहसी जे सीयुगपदिवरं वभूवचभाराभीही भद्रवांशुचितिविकल्पात्सुप्रत्ययः अत्रयुगपद्वाराशाताधिकाराद्याभिदादस्य लोकादुत्तं ख्य ज्यते रश्रेति॥ हरिसन्निनिभोः स्तकतमणिस्यामः अमिषवैणाज्ञानेन कृतज्ञन्मेनोत्तनिताः श्रुतिपिशोरागीरिति भावः जराः शिरसावहत्सो जेनः अद्रुणास्यातद्वोदी वितिभिः परिविषुद्धं निच्याप्रशिरसितमात्तरावुपमांतरोः सादृश्ययया चिन्या र्यपि सुपमानरो रौपम्याधिकरणात्त्वात्तदपेक्षया सप्रमी॥२३॥ धतेति॥ धतहेति धृतापुष्पेषु यथातिस्मृतिः कुटितबुद्धिर्येन सः ५

मनसा जपैः प्रणतिभिः प्रयतः समुपेयवानधिपतिमदिवः सह जेत रेजपशमौ दधती विभ्रावधुवयुगपन्महसी॥२५॥ शी रसाहरिन्यागिनिभाः सवहनकृतज्ञानोमिषवैणानजटाः॥३५॥ यमं ययावरुणादीधितिभिः पतिमृष्टुद्धं नितमोत्तरो २३ धतहेति रथधतज्ञिसमतिश्चरितैर्मुनीनधरयनाद्भिः। रजयाचकारविरजोः समगान्कमिवेशनेरमपितेन गुणा॥२५॥

विभिश्चरितैर्मुनीनाधरयन्त्रवेद्ये लोवभीषणान्तु कर्मशोतिभ्यः कुतः विरजोऽयोगारहितः सोऽनेनः मगानरेजयाचकारमुः क्षामासारेजेतौरेः सानवेद्योनापि सस्तवदुत्तिभावः॥२५॥ अथास्यात्रिभिः नपसिद्धिमाह॥ अत्रकृतेत्यादि। अनुकूलया नेनतुपतेते प्रचेदुगतिमेदगाभिने सुगंधस्येदितीकारोतगहणेपिकवीनो निरेकुशत्वात्समासाताः अथकाकेविदागोः । तुकचेपि एकवचनेन समासात्तमिद्वैतियवतमभितः किरताप्रवतेयतेत्यर्थः॥ तत्रुरस्यप्राचः तसेमयस्तदस्यप्राप्तमित्य णप्रत्ययः सोवधीरिति रिग्मत्वहृदोपि स्यतमं श्रुमतोरुचो निवये सुरवेतो सुरवस्पर्शतो नद्यतानपतिर्दिकर्मकः॥२५॥

शारमसादृतिवक्त्यादनशासौर्षः तथादिगुणादपादयुः कभिवनरेरमीशुते नमतेकभिववपीकज्ञेनशमुवेतिभावशुद्विरेव विश्वासवीज्ञेप ५४ बुदि

३५
३

यनुसान्विति॥यनुसानप्रतिसानुवीसायेव्यपीभावःपुष्टिताःसेतातपुष्यलताविततानःकस्मिन्सःफलितःभूतेयेषुतानिवि
विक्रान्तियस्मिन्सतयोक्तःशुक्लःरुदकीलःहरेस्तनयस्यमुनेनाप्यनपमेनपश्चर्यायेयुधियस्तुमुषिष्टानुधुतियागिनि
यासमानकतेकतान्मुनेयुचलोधतिमुन्याहमेततानयुचलविशेषविशेषाणपदायोस्पधुतिकर॥हेतुत्वात्कार्यलिगमलक
रः॥२५॥प्रणिधायेति॥अथतत्रोदोविधिनायोगशस्त्रविधानेनधियेचित्तवृत्तिप्रणिधायध्येयविषयेनियम्यनेगेदननेत्याऽ
दिनात्तन्भुवितादधतस्तपत्पतइत्यर्थः॥पुरातनमुनेरनेनस्येत्यर्थः॥यसुकरेदुःकरेतपःश्रमेनादधीनचकार॥तथा
हिशास्त्रवनामनस्विनामवसादकरश्रीतिजनकेफिमिवनकिंचिदित्यर्थः॥इवशटोवाचपालेकारेः॥२६॥शमयचिनि

यनुसानुपुष्टितलताविततःफलितोहभूहृद्विचक्रचहिनः॥धुतिमाततानतनपस्यहरेस्तपमेधिवस्तुमचलामचलः॥२७॥
प्रणिधायतत्रविधिनायधियेदधतःपुरातनमुनेर्मुनिताम्॥श्रवमादधावसुकरेनतपःकिमिवावसादकरमाक्षवतो२५
शमपनभूतेद्वयशमेकसुरःशुचिभिर्गणैरद्यमयसतमः॥प्रतिवासरसुहृत्तिभिर्विहृद्येविमलकलाभिरिवशीतस्त्रिः२६
श्वधरीचकारसविवेकगुणादगुणैःसुतस्यधियमस्तवतः॥प्रतियानिनौविषयसंगरतिनिरुपज्ञवःशमसुरानुभुवः॥२७॥

धुतिमिदियशमोविषयव्याहतिरेवैकंमुख्यंयस्यसतयोक्तःआत्मारामइत्यर्थः॥अन्वअधुतेसुतेडेद्वियुगोशमःसंतापनिवर्त
नमेकमाहृतीयेसुरमाहृदश्रयेनसतयोक्तःशुचिभिर्निर्मलेभैर्यादिभिःअन्वअकात्यादिभिःअरुपपापत्रुपगतमःशम
द्विबनेयनिमलःशुमलिनःशुभोत्पन्नसोर्जनःप्रतिवासरसुहृत्तिभिःसुहृत्तैस्तपोभितेत्यर्थः॥श्रियोक्तिनृकलाभिःशीतरुचि
श्रुद्रुचवहृद्ये॥२७॥शुधरीति॥फिचैतिचार्थःविवेकस्तेन्यावधारणसंपवगुणानस्माद्देतुनेत्यर्थः॥विभाषागुणोत्त्रियमिति
येचमोत्रगुणेषुकामकोधादिदोषेषुविषयेतद्विरोधनम्मासःधियेचित्तवृत्तिश्रुत्वतौनिरासिवतःतस्याहेतुस्यनिरुप
ल्यवानिज्ञितासमेसुरवानुभवेसापघातिनासापत्यवाविषयसंगरतिशर्याद्युपभोगरुचिखेधरीचकारविषयेनेत्यहंवेका

३५
३

धम
राम
३

१५

शुचिरिति। चशुशुधिः ननुनासं देवचफेनस्यलवेनशकेलेनसंवलितः संगतः विदुमलतायाः विटपः फलवः विटपः पद्मचोषह
विस्तारेस्वमालयोरिति विष्णुः ॥ स्मरदापिनः कामोटीपकस्य दशनां शुभतः देवकागिकलिनस्येत्यर्थः ॥ इतिनाथरस्यः प्रधीगत्यर्थ
त्यादिनासहीभूरोस्मरयतिस्मालदं इतिभूताथैलद मितोहसः स्मरणांलकारः ॥ १२॥ उपलभ्येति ॥ सोत्तुनः प्रचलनरंगैः धृतेनत
जोतमित्यर्थः ॥ मदेगंधमुपलभ्याघायपपसंउचितवतोरोवादिशेषाकः ॥ १३॥ कर्माणां पादोशाकपायिवादिषुदुस्यः प्रतिदेतिना
मियाभिमुरानभिघातामित्यर्थः ॥ कर्माः संवुबुधेददशोऽत्यर्थः ॥ १४॥ सद्गति ॥ सोत्तुनः पुरो देसहसामुत्तनतिवाः समुत्तितुमि
होः पतेसनेताडुप्रत्ययः ननिपतिदरिद्रातितासतः ॥ इहावक्रव्याः इतिविकत्यादिदागमः फणिनः सन्नविभिः अतिवेगवद्विः सेः

१६

शुचिरसुविदुमलताविटपलनुसां दु फेनलवसंवलितः ॥ स्मरदापिनः स्मरपतिस्मभूशोदपिताथरस्य दशनां शुभतः ॥ १२॥ उपल
भ्यचंबलतरंगधृतं मदेगंधमुत्तितवतोपयसः ॥ प्रतिदेतिनामिवसंवुबुधेकरियादस्यामभिमुरान्करिणाः ॥ १३॥ सत्तगामवि
र्त्ममूटीत्यपुरः सहसासमत्यत्ततिवाः फणिनः ॥ प्रहितेद्विविपुत्राभिः श्वः भित्तैः शरदभविभूममपापटले ॥ १४॥ सततारसे
रुतवतीरभित्तः शफरीपरिस्वरतबारुदृशाः ॥ ललितासखीमिवहहज्जघनाः सुरनिम्नगासुपयतीः सरितः ॥ १५॥ सुधिरुस्यपु
ष्टभरनमुशिरैः परितः परिक्षित्ततलात्तुभिः ॥ मनसः प्रसक्तिमिवधृष्टिगिरैः शुचिमाससादसवनांतभुवम् ॥ १६ ॥ श्रीरामती ॥

नैः शकारैः दिव्याकाशे प्रहितेपरिते शरदभुस्य विभमऽवविभमः सौदयेपेस्यतददुभेऽभुव्यापकेचेत्यद्यः स्रपोपलपूरं उदीत्यविस्म
यंजगामासुत्रोपमानप्राणितस्वभावोक्तेरलंकारविभमः ॥ १२॥ सद्गति ॥ सोत्तुनः सैकतवर्ताः पुलिनवतीः श्वभित्तः शफरीणां सुपिला
येवचारवोदशोपासांतः सुरनिम्नगागंगा उपयतीः भजतीः दृगाः शतरितीपुत्रतएवहहज्जघनाः ललिताः सखीरिवस्थितः सवित्तः
स्ततारप्रतिविर्जमे ॥ १६ ॥ अधिरुहोति ॥ सोत्तुनः अधिरुस्युत्थोद्विरिमितिशेषः पुष्टभरेणनसंशिरैः नतसुरुभिः परितः परिक्षि
ततलाभेसितसुपं ॥ सुधः सुद्विपोरस्त्रीतसामित्यमरः सेपयैभ्यः करोतेभूषणादिति सुदागमः शुचिशुद्धान्तएवमनसः
प्रसक्तिमिवमूर्तिमनसः प्रसादमिवस्थितान्तद्देनोतद्भावोत्प्रेदागिरैः सुद्विवनांतभुवमससादसंतशब्दः स्रपवचनः सुतोसा

॥ इति श्रीरामती ॥

५
क
३

वायुकाभावात्संज्ञकसाम्ये तावाभावात्संज्ञकसाम्ये
तिशोभोतिभावात् ॥ १२ ॥

शुद्धिः। सोर्गुनेन हेमवप्रक्रमकसानुसमीपे समीपात्वे विभज्यर्थे वायीभावः। मरुतोः कर्त्तव्यपरतनादिनिभावः। एतुभिर्दृष्टिभिः स
मनात्कृत्युपतागतेसादृश्यात्त्वे चनीयमित्यर्थः। सहभूतेसहचरेषुसदृशश्चपद्योदनेनचरशहेतसमासः। कदो
दनेः। रुतेः। पुनश्चभृतीमन्विषांतोर्यागनामवनिताचक्रवाकीमभिननेदृष्टसुपे मदर्शनाजस्यग्रानेदृष्टिभावः। अ
तावद्दर्शनासंभवस्यत्यागेनारुणस्वीकारान्द्राणालकारः। अद्गुणस्वगुणात्यागादन्यात्कस्यगुणाप्येतिरिक्तत्वा
णातमेन्मूलाद्येवक्रवाक्यास्वकीतेतरगथातिरितिमतोगोतिभावेनसंकरः। पामितेति॥ चलवीचीनारागोरेजनेव
र्णानरापादानेनस्यरचनाक्रियातजपटवोरुचयः। प्रभाः। शुभसिनिमग्रमपिमणितालेस्वप्रयभूतमितिभावः। मनोमते

सितवर्णनेनिज्ञिगद्ऋचयः। अनवीधिरागरचनापटवः। मणिः। जालमभसिनिमग्रमपिस्फुरितेमनोगतमिवाकृतयः।
उपलाहते। इतरेगधत्तेत्रविनावध्यविततेमरता। सदृशकेतकशिखाविशदसरितः। प्रहासमिवफेनमयाम् ॥
वहवर्हिचेदिकनिभेनिदधेधुतिमयदानपयसापटले। सुवेगाटमीतिनुमिवेभियेतिविकमदिलौचनशतेसरितः ॥ १० ॥
प्रतिबोधतभविभिन्नमुखीपुलिनेसरोरुदृश्यादृशोपतिदृष्टमौक्तिमणिप्रकरागलदशुचिदुरिवशुक्तिचयुः ॥ ११ ॥ राम

स्फुरितरोषादिकारमाहुः। तयोभूमेगादिकाद्याविकारद्वसितवात्तिनेर्गुनायुनिजगद्ऋयितवंतस्वर्यः ॥ १२ ॥ उपलि
नि। उपलैराहनायुनएवोऽनाश्रयेतरेगसिधेतैत्रविनावेगवेतामरुत्तविधुतेविततंच केतकस्यारिखात्त्वाह वतवि
तमयोकेनेर्दिरं। दिशो। चिककः। कनश्चमरं। सरितः। हासमहाहासश्चेत्युपेतासोतेनोदृश्यात् ॥ १० ॥ वहिचेदिक
निभेमपरमेचकसदृशसमाचंद्रकमेवकावित्यमरः ॥ वह्युनेकेदानपयसापटले। ज्ञातावेकवचनवेद्वीमदोर्घ्वद
वः। तयोः ॥ सुवेगाटसुतः। प्रविश्याटकतेरिक्तः। अभयुते। इतिरेविः। सुदुच्छितेसतिनोविलोचनशतमिवेत्युपेदा
स्यात्तुनस्यधुतिशीतिविरुधे ॥ ११ ॥ प्रतिबोधिता। प्रतिबोधः। स्फुरतेनिर्द्वीपगमश्चतत्रयुक्त्वाभा ॥ उपेनताउक्त्वात्तौविज
विभिन्नमुखीविप्लाशादिसुतास्याचसुतएवयतन्यसरनहेमौक्तिमयाणाप्रकरः। कोशोपपत्ताः। सातथोक्तासुतएवगलदशु

सिद्धिः। सोर्गुनेन हेमवप्रक्रमकसानुसमीपे समीपात्वे विभज्यर्थे वायीभावः। मरुतोः कर्त्तव्यपरतनादिनिभावः। एतुभिर्दृष्टिभिः स
मनात्कृत्युपतागतेसादृश्यात्त्वे चनीयमित्यर्थः। सहभूतेसहचरेषुसदृशश्चपद्योदनेनचरशहेतसमासः। कदो
दनेः। रुतेः। पुनश्चभृतीमन्विषांतोर्यागनामवनिताचक्रवाकीमभिननेदृष्टसुपे मदर्शनाजस्यग्रानेदृष्टिभावः। अ
तावद्दर्शनासंभवस्यत्यागेनारुणस्वीकारान्द्राणालकारः। अद्गुणस्वगुणात्यागादन्यात्कस्यगुणाप्येतिरिक्तत्वा
णातमेन्मूलाद्येवक्रवाक्यास्वकीतेतरगथातिरितिमतोगोतिभावेनसंकरः। पामितेति॥ चलवीचीनारागोरेजनेव
र्णानरापादानेनस्यरचनाक्रियातजपटवोरुचयः। प्रभाः। शुभसिनिमग्रमपिमणितालेस्वप्रयभूतमितिभावः। मनोमते
सितवर्णनेनिज्ञिगद्ऋचयः। अनवीधिरागरचनापटवः। मणिः। जालमभसिनिमग्रमपिस्फुरितेमनोगतमिवाकृतयः।
उपलाहते। इतरेगधत्तेत्रविनावध्यविततेमरता। सदृशकेतकशिखाविशदसरितः। प्रहासमिवफेनमयाम् ॥
वहवर्हिचेदिकनिभेनिदधेधुतिमयदानपयसापटले। सुवेगाटमीतिनुमिवेभियेतिविकमदिलौचनशतेसरितः ॥ १० ॥
प्रतिबोधतभविभिन्नमुखीपुलिनेसरोरुदृश्यादृशोपतिदृष्टमौक्तिमणिप्रकरागलदशुचिदुरिवशुक्तिचयुः ॥ ११ ॥ राम
सिद्धिः। सोर्गुनेन हेमवप्रक्रमकसानुसमीपे समीपात्वे विभज्यर्थे वायीभावः। मरुतोः कर्त्तव्यपरतनादिनिभावः। एतुभिर्दृष्टिभिः स
मनात्कृत्युपतागतेसादृश्यात्त्वे चनीयमित्यर्थः। सहभूतेसहचरेषुसदृशश्चपद्योदनेनचरशहेतसमासः। कदो
दनेः। रुतेः। पुनश्चभृतीमन्विषांतोर्यागनामवनिताचक्रवाकीमभिननेदृष्टसुपे मदर्शनाजस्यग्रानेदृष्टिभावः। अ
तावद्दर्शनासंभवस्यत्यागेनारुणस्वीकारान्द्राणालकारः। अद्गुणस्वगुणात्यागादन्यात्कस्यगुणाप्येतिरिक्तत्वा
णातमेन्मूलाद्येवक्रवाक्यास्वकीतेतरगथातिरितिमतोगोतिभावेनसंकरः। पामितेति॥ चलवीचीनारागोरेजनेव
र्णानरापादानेनस्यरचनाक्रियातजपटवोरुचयः। प्रभाः। शुभसिनिमग्रमपिमणितालेस्वप्रयभूतमितिभावः। मनोमते

२

उदितोयत्सवलनसंबलिताः स्फुटं ससारसविरावयुजः सुदमसामो गलिकर्ण्यधुनयः प्रतेरम्वप्रमयास ॥४॥
 देहं सैः सारसानाचविरावैः जंघत इति तथोक्तः किपयनुवप्रप्रयामे देपत्ततीना इति शेषः धनजयस्यात्तेन स्यामो गलमेयामो गलि
 काः प्रयोजनमिति टकृते स्फुटं मुदं हवै प्रतेनः अत्रान्यरत्पकार्यकारणा भवतं तत्सदृशो मरुत्प्रतिविवा नाते पात्तिद
 र्शनालेकारः ॥४॥ अथ हगोति ॥ सोत्तेनः पुरो गेवरुणा तु गसुरदारुतयो रीभजो नानत देवदारु इमे वलीयसि विलवत रमेत्तने जादी
 यमिनिमिता क्युक् सुरसरित्ययमो निचयपूरे विषये वेतसवनेन वानी रवनेनाचरिता यथेते सेरवाधुपुया विदुरशीतवानी
 खेत्तला इत्यमरः समृद्धिकरी लेकितया देहमित्यर्थः ॥ प्रणातिदशोपां सर्वलोकदृष्टोत्तभूरिति भावः ॥५॥ विवभूव

उदितोयत्सवलनसंबलिताः स्फुटं ससारसविरावयुजः सुदमसामो गलिकर्ण्यधुनयः प्रतेरम्वप्रमयास ॥४॥
 अथरुगनेमसुरदारुतरो निचयये पुरः सरसरित्पयसो सदृशे वेतसवनाचरितो वलीयसि विलवत करीमा ॥५॥
 विवभूवनात्तमवलोकितेपरितः सरोत्तरजस्यरुणिते सरिदुतरीयमिवसेहति मत्सतरेगभेगिकलेहसकुलेध
 दधतिवतीः परिणाहिरदेमुदतालियो विनिमदसुतिभिः सरयागानामवनितां करुणारनुवधं तमभिनेनेदर
 तैः ॥

हेतोः

हेतोः नः परितः सरोत्तरजस्यरुणितेसदृतिमभीरेधुतरेगचारितेगिरेः शोभेः वसरित्तेषु तरीयेस्तनांशुकमिवस्थितेकस्त
 हेसकुलं कुलमत्यंतनवभूवशशाकतसोदयेसोहेलत्वादिति भावः ॥६॥ दधतीति तदतीः दातानि दधतिकतः परि
 णाताः तिर्यग्देति प्रहारिणो हिरदायस्मिन् तिर्यग्देतप्रहारकागतः परिणतो मत इति क्लृप्तपुधः सदृशतिभिमुदितो लियो
 वितिरोधस्याधिको धतिप्रतिवेवधनिश्रलीरुतवाचिपर्यः ॥ तथा हि महात्तनः रूजनी दुयन्त्रपिमहेतगाणायोक्त
 वीयमवातिमहत्कतापीडापि शुभावहैवेत्यर्थः ॥ तद्युक्तं गजार्तास्यस्यापि रोधसः प्रीतिकरत्वमिति भावः ॥७॥ ॥

किं न ६
दी १

रथः ५

उपमापनयेनमः॥रुचिराकृतिरिति।शुभोःशुभाटनानेनरंरुचिराकृतिःसोम्यविग्रहःधूमसत्यःशुभिलेखितसन्मार्गःशुभकार
गुणवानित्यर्थः॥यत्ररुचिरान्तराणांरुचिसामुद्रिकाःउपमानेपिसमानमेतत्सपुरहृतसुतःशुभेनकनकसविकाराःसानके
यस्येकनकसावगरुद्रसावैरायोविशेषकसमुद्रापविकारखण्डप्रवहद्रीहिःउत्तरपटलोपश्रुतःइकीलेपरमःपुमान्विसुः
पुनोषतत्रिणोपतिगरुद्रैवात्रिभिःपरिगृहीतीतिप्रियथाभागीरथी।गुन्येखपिदृश्यतइतिदुपत्ययः॥उच्च।पवसमास
उत्पटसमासश्चात्तुभित्तोमुखमारुहोहसमीपोभयतःशीघ्रसाकल्याभिसुखामनइत्यमरः॥पुमितास्तराहते।पुमिता
सरासज्जसेहितेनिलसाणात्॥१॥शुभोःशुभाटनानेनरंरुचिराकृतिःसोम्यविग्रहःधूमसत्यःशुभिलेखितसन्मार्गःशुभकार
गुणवानित्यर्थः॥यत्ररुचिरान्तराणांरुचिसामुद्रिकाःउपमानेपिसमानमेतत्सपुरहृतसुतःशुभेनकनकसविकाराःसानके
यस्येकनकसावगरुद्रसावैरायोविशेषकसमुद्रापविकारखण्डप्रवहद्रीहिःउत्तरपटलोपश्रुतःइकीलेपरमःपुमान्विसुः
पुनोषतत्रिणोपतिगरुद्रैवात्रिभिःपरिगृहीतीतिप्रियथाभागीरथी।गुन्येखपिदृश्यतइतिदुपत्ययः॥उच्च।पवसमास
उत्पटसमासश्चात्तुभित्तोमुखमारुहोहसमीपोभयतःशीघ्रसाकल्याभिसुखामनइत्यमरः॥पुमितास्तराहते।पुमिता

मि

रुचिराकृतिःकनकसानुमयोपरमःपुमान्विपतिपततोभूतसत्यशक्तिपथगामभितःसतमारुहोहपुरहृतसुतःशुभमभि
वधेदिनइवेदसुतेविहितानिनिष्कणतपधुनवधपवनेरिताकुलवितिज्ञशिरवात्तातोहटोवबकुःकुसुमेः॥शुभध
तपेकतपरमाकणानुमाहवीसलिलवीचिभिदःपरिरेभिरेभिसुरवमेत्यसुरवाःसहृदःसरापमिवनेमरुतः॥३॥

संज्ञेतयोक्तःशिरवात्तालाकेमोल्याशिराशाशाभितिवेत्तुवती॥रुहोभूरुहाक्षिपुशुनिद्याःशुभेद्याःयेवेदिनःस्तावु
काःतदेतमिदंनुमतेनेकुसु-----सवेद्यवित्यर्थः॥न्यतामितिसुण।शुभकिरतेःवर्षाशैलात्तकुसुमानेकरा
नकमेलमेवविषेपावनेनकमेतमेवयथाकयस्याश्यामाहीकरककरणेत्ययाशुभतेसिवतिगायाकितिभिःसिचे
तेशुभतेवेपुनितिशुभवाकसमागतयोहपसमयोःसाध्यसधनभावादेगातिभावेनसकरः॥२॥शुभधुनेति॥शुभधुनाः
षेककणाःयेतेतयोक्तःइतिसेरभ्योक्तिःतन्मृतीहवीसलिलवीचिभिनेति तयोक्ताइतिशेषोक्तिःसुखवेतिइति
सुखाःसुखस्यार्हाइतिमोद्योक्तिःपचाद्येचमरुतोवातालमर्जेनेसहृदःसरापमिवशुभिसुरवमेत्यागत्यपरिरे
भिरश्रान्तिगतवेत॥३॥ मन्वे

राम
१

१५१०

शार्वेति।परिह्रायतेऽनैनेतिपरिहृदःपरिकरोवसनाभरादिपुंसिसंज्ञायोश्चःप्रायेणोयप्रत्ययद्वादेर्ष्यपुपसः
गोस्येतिह्रस्वःसारवाःस्तवडाकवतौवःपरिहृदोपेयामध्वनिश्रमःतेनाधरेःपीडितोर्वधूजनैःशेवितानानि
वेसुनिकाविददेःपरिहृतानामलःकृतानोसंपर्युपेऽन्यादिनासुखनपादयानोपुरयडुपवनेनत्रजाता

शाखावसक्तकमनीयपरिहृतानामध्वमातुरवधूजनासेवितानां।
नतेनिवेशनविभागपरिहृतानालक्ष्मीःपुरोपवनजावनपाद
पानाम्।४०।इतिश्रीकिराताङ्गीयेमहाकाव्येभारविकृतौसुरा
गनागमनोनामसप्तमःसर्गः॥५॥श्रीरामचंद्रजीसहाय॥ ॥

उपवनजालक्ष्मीःजरोजाता॥अत्रान्योन्यलक्ष्मीसंवेधासंबंधभावात्तत्सदृशोतिसादृश्यात्तेपादसंभवश्चरु
संबंधेसंनिदर्शनालोकारः॥४०॥इतिश्रीमन्महोपाध्यायमलिनाथसूरिविरचितायोद्योतापथ्यसः
रव्यापिसप्तमःसर्गः॥५॥श्रीगोपीजनवल्लभायनमोनमः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम
६

नलपुत्रपुत्रं...
 गणेशशंकरायां...
 प्ररुगणेशसंगत्वात्...
 तेषामुत्पत्तयः...
 तेषामुत्पत्तयः...
 तेषामुत्पत्तयः...

आकीर्णमिनिवात्परहोमसांइलोहितेनविश्रितसंज्ञानरंतास्त्व्यादिनद्यद्वाजरंगवक्तृतांमात्वेतात्करोतीति
 णिवःकर्मणिक्तःरगाविसवद्वावात्मनुपोलुकतमातेगैःउन्मपितानांलुलितानांसरोजाणारेणुभिःपिंगपिशंगं
 खंमुमंदिष्टेनेमहारजेननक्तं मोतिहंरसनमिबनिर्वभासोतेनरक्तंएगदित्यएकोशेषकमिकोशयमिः
 त्पमरः३६॥श्रीमद्विरिति।श्रीमद्विःसामावद्विःनियमिताःकंधरायत्रसपरोताश्वरमपादागाणिःयोयोनैः॥
 सुपरःपाडुवितिचैजयेती॥अगरुचनेसुसंगहारेसंगविदेषसंश्रक्तैःनसतानिप्रसृष्टानिमदाकृति
 येषोनैःगजेइःप्रसृष्टिनोजलश्राविणःप्रचलितःयाज्ञेइशैलाःतेषांसाभासपुयेदेसप्राज्ञाःकमेणिलिइग

आकीर्णवलरजसायुजारुणप्रतोभैःसपदितरेगितंतरेसुामांमोन्मथितसरोजरेणपिंगंकोशेयंममनमि
 वावुनिर्वभासे३६श्रीमद्विनियमितकंधरापरोतैःसंसक्तैरगुरुचनेसुसंगहारेसप्रापेनिसजमिवावुभिगीतै
 द्वैःप्रसृष्टेप्रचलितगेदशैलाशोभा३७॥निःशेषप्रशमितरेणुवारणनासोतोभिर्मदजलमुकुतामजसे॥
 श्रामोदेयवहितभूरिपुष्पगंधेभिन्नैलासुरभिमुवाहगंधवाहः३८सादृश्यदधत्तिगंभीरमेषयोवैरुचिइत
 भित्तृगाधिपशुतामिष्ठातेनश्रकितचकैरनीत्तकठान्कच्छातानमरमहेभृंहितानि॥३९॥रामा

हरंगेदशैलास्तुच्युतास्पूलोपत्तागिरेःइत्यमरः॥अत्रान्यशोभाश्रमिसंभवातन्महशीभेतिप्रतिविंवाहोपाणि
 दर्शनालेकारः३९निशेषमिति।गंधवहतीतिगंधवहोवायुःकमेणपणनिःशेषयथातथाप्रशमितारणावा
 पुनोयुतर्मदजलेसोतोभिर्मदनारीभिःअत्रस्वतुइतोचर्षःतोवारणानोसंधिचव्यवहितस्तिरहजोभूरिःपुष्पः
 गंधोयनसःभिन्नाफलराजताविशेषाःश्रुतीकाचंद्रवाजेत्तइत्यमरः।तत्पुष्पाणिचोलाःपुष्पताप्रभ्य
 तयःसल्लिगाव्रीहयःफलेइत्यमरःभिन्नोत्वात्सुरभीश्रोणेदियतर्पणमित्युपमाश्रामोदेपरिमरिमलमुवाहा
 वहातेस्मा३९सादृश्यमिति।गंभीरैर्मेषयोवैर्गतिनैःसादृश्येदधत्तिदधीत्पुष्पादधातेःशान्प्रत्ययःवानपुंस

केसेतिविकल्पान्मथावः॥उचिइहंहितप्रवाणहेप्रपुत्रः
 सुभिताःसंख्याश्रुयेस्याधिपःतेःचतानिनतुप्रतिवद्वा
 वितिभावःश्रमरमहेभृंहितानिकच्छेत्तानन्यप्रदेशान

कं. ले.
५

शाश्वपरिमलवापयानसंप्रकोच्यन्ते ॥३५॥

आयस्तमिति नवाजदानगंधोष्णाकीर्तियथोक्तरोधः वस्कूलद्वयथः संप्राप्तमायस्तमुत्सुकः वैः सपत्न्य इति धातोः कु
किं सुरसरिदेधिनिगंगाप्रवाह उद्भवत्मानगः निहितः सिततीक्ष्णाकुशोयस्मिन् - मूर्धानेविधुन्वन्रुगीदिति भावपे
तारेणविगणयांचकारः ॥३२॥ आरोठरिति समवनतस्य जगत्तयानर्थं आनपूर्वकापस्य करेण परिभांस्त्रीनेभेभ्यम
रः । करेणुपीतेस्त्रशेषेयमिआरोधदुर्हसिपकस्यसाशकंसभयंस्मीरितेदिनेसतिस्त्रीकरः अरुणोमदश्रुती
मदधारेययोस्तौकपोलौसंमानंत्यस्यजनमृजेरजादौसंक्रमेविभाघारदिवंक्तव्येतिवृद्धिः ॥ मद इवसस्यदेसशा

आयस्तः सुरसरिदोघरुद्भवत्मानसंप्राप्तेवनगजदानगंधोरोधः मूर्धानेनिहितशितोकुशोविधुन्वन्तारं नवि
गणयांचकारनागाः ॥३२॥ आरोठः समवनतस्यपीतशेषेसाशकंपयसिसमीरितेकरेण । समर्जनरुणाः
मदश्रुतीकपोलौसंस्पृष्टे मद इवशोकरः करेणोः ॥३३॥ आश्रयस्तामतिव्यथापिरोसादेतीरनिहितविव
नेलोचनेनसंपृक्तं कनकरिणांमदावुसेकैर्नाचैमेहिममापवारिवारणोना ॥३४॥ प्रच्योतन्मदसुरभीः
णानिन्नगायाः क्रीडंत्यो गजपतयः पयोसिक्त्वाफित्तत्त्व्यचहितताप्रदब्धनलेखैरुत्तरुः सरसिजगं
धभिः कपोलेः ॥३५॥

वमदसंपृक्तस्यमदशादृश्यामदोपमा ॥३३॥ आश्रयेति अतिरूप्यतापिअतिहसतापिद्वणमात्रमाश्रये शोभादुत्तरं
तीरव्यविभक्त्यर्थेऽवशीभावः निहितेविट्टनलोचने उद्दृष्टान्तलोचनयस्यनेनप्रतिगजद्विदहयेतिभावः वारणेनसि
मेषोत्तत्रेअधिकरणमदावुसिकैदानधारमभिसंपृक्तंवारिणांभ्रमेनपीतइत्यर्थः वमुच्यतेति धातोः कर्मणिलि
ट्या ॥३४॥ प्रच्योतदिति क्रीडंतोविरहंनो गजपतयनिन्नगायाः गंगायाः पयोसिप्रच्योतद्विः मदेः सरमीनकृत्वाकिंजल्के
केश्वरैः व्यवहितास्तिरोहिताः ताम्रादानंरवामदगयोपेषुतेः अत्रपवसरसिजगधिभिः कपोलेरुत्पन्नदिना

सप्तउत्तरदुर्निन्नगुः अत्रमदसरसिजगंधयोः समयेवि
क्रमयोक्तासमयविरहितलंकारः तेनचगजानानिन्नग

५

सामोदा इति। सामोदाः ससैरभाः कुसुमप्रधाना स्तरवः शाकपथिवादिशुच्यः तेषां श्रियः समृद्धयः विविक्ताः विज्ञानप्रदं
 शाः विविक्तवित्तनञ्जतिः शक्ता काल्यारहः इत्यमरः किशलयशालिनीलतानां संपत्तिः एताः प्रमरांगनोपभु
 क्ताः सतः साफल्यययुः तथा हितया लक्ष्याकरणेन पुरुषाहस्यकुरुते लक्ष्मीवानिति शेषः सालक्ष्मीर्नान्येति भा
 वः परेष्वही। रयल्लोते इति। ज्ञातोपि त्रिदशवधुजनः पुरस्ताद्वलीनां शो सितामहीनां शसितैर्निश्वासे रिला
 ताः मयभ्रयेषां वेदनानां संपर्कं हतविनयैर्दुर्जनैः वत्तसेह तानां प्रभूणां संपर्कमिव परिहरति स्म दृष्टवदृष्ट

सामोदाः कुसुमतरुश्रियो विविक्ताः संपत्तिः किशलयशालिनीलतानां। साफल्यययुरमरांगनोपभुक्ताः
 सालक्ष्मीरुपकुरुते पयापरेषां। रयल्लोतेपि त्रिदशवधुजनः पुरस्ताद्वलीना हि ससितविलोलपल्लवा
 नां सेषानां हतविनयैरिवावतानां संपर्कं परिहरति स्म वेदना। रय। उत्स्यधुजकथकेकटाधरि
 श्रीमानीता विदितनयैः श्रमविनेते आदिप्रदुमगेहनायुगांतवातैः पर्यस्ता गिरयश्च द्विपा विरेजुः ३०
 प्रस्थानश्रमजनिता विहाय निद्रामामुक्ते गजपतिना सदानपकेश्याते कुलमलिनोदाणविली
 ने संरंभश्रुतमिव श्रुतलाचकासे। ३१)

संसृष्टाणां चान्यपिन्याज्या इति भावः २२। उत्स्येति। उत्स्ययादिज्ञाधत्ताः कथायास्तृणा निकंकटाकनु
 शाणानि वेभ्यः स्तेपवेणस्तृणां चार्णः परिस्तामकृषोदयोरित्यमरः। विदितमसैश्चित्ताभिः संतुभिः प्रमंवि
 नेतुंधरिजीमानताः निवेश्यमान इत्यर्थः द्विपाः युगांतवातैरादिज्ञानिषडुतानिद्रमाणां गहनानि वेभ्यस्तेप
 र्यस्ता विपर्यसिता गिरयश्च विरेजुः। ३० प्रस्थानेति। गजपतिना प्र। स्थानश्रमेन जनिना निद्रा विहाय प्रा
 मुक्ते सदानपकेश्यातेवानपदेशोदाणविलीना कुलसंरंभेणोत्पानसंधमेण च्युतेभुसंश्रुतनि

सामोदाः कुसुमप्रधाना स्तरवः शाकपथिवादिशुच्यः तेषां श्रियः समृद्धयः विविक्ताः विज्ञानप्रदं
 शाः विविक्तवित्तनञ्जतिः शक्ता काल्यारहः इत्यमरः किशलयशालिनीलतानां संपत्तिः एताः प्रमरांगनोपभु
 क्ताः सतः साफल्यययुः तथा हितया लक्ष्याकरणेन पुरुषाहस्यकुरुते लक्ष्मीवानिति शेषः सालक्ष्मीर्नान्येति भा
 वः परेष्वही। रयल्लोते इति। ज्ञातोपि त्रिदशवधुजनः पुरस्ताद्वलीनां शो सितामहीनां शसितैर्निश्वासे रिला
 ताः मयभ्रयेषां वेदनानां संपर्कं हतविनयैर्दुर्जनैः वत्तसेह तानां प्रभूणां संपर्कमिव परिहरति स्म दृष्टवदृष्ट

५८
 अथ वा पाणिनिप्रकारेण पाणिनेरकारः ननु
 अथ वा पाणिनेरकारः ननु
 अथ वा पाणिनेरकारः ननु
 अथ वा पाणिनेरकारः ननु
 अथ वा पाणिनेरकारः ननु
 अथ वा पाणिनेरकारः ननु

आसयेति धरंगतास्तेषु भूगतानां चोद्योधिमेवमत्याश्वजायशासनायोद्विपदयोबनेषुतमागेमेमद्यः
 निलः नस्मैकृधोतः सेपतिकुप्यते कुपदुहेत्यादिना सेप्रदानत्याश्चतुर्थी स्याजे सकपटे निजकरीणीभिराताः
 वेतायाहृषुचिनाः सुकरिणाः प्रस्थाकथचिदीसुरभिसेखुः ॥२४॥ नीरेधुमिति। नीरवसापाथिसुरयोश्रकेः
 अत्रपेरितेपयस्यसपेतेन वससलिलमिवाहृणंरजोवहतीसावाहिनीसेना इमोते प्राहवितुभितजला
 कलुषोत्केत्यर्थः जटुकंन्यागमेवना निफलपुण्यप्रधानिगहनानिजीणारणानिवनानिवनगहना
 निश्राननेवानसेश्रसमासः गतवाक्यगतोपमयोः श्रनुगाभावेनसेकरः ॥२५॥ संभोगेति ॥ अथ हारः

आसचद्विपदवीमदानिलायकुः धोनेधिमेवमत्याभूगतानां स्यात्ते निजकरणीभिरात्रचित्राः प्रस्थाः
 नेसुरकरिणाः कथंचिदीसुः ॥२४॥ नीरेधुपथिसुरजोरयोगधुतंपयेस्यत्रवसलिलारुणवहतीसातेनेवन
 गहनानिवाहिनीसाघमोतेत्भित्तलेवनहृकन्या ॥२५॥ संभोगतमगहनामयोपरागंविभाणां जलितम
 लीनिसेकनानि श्रुषुष्यतकसुमाधिनोहापासृजारेरविरलशाडुलाधरिजी ॥२६॥ भूभर्तुः समधिक
 मारधेतदोर्वाः श्रीमताहदिसस्वाहिनीविवेशः ॥ संसक्तो विमषुलभमहोदयानामुद्धायनेयत्रिय

महायः सुचिवाः गोधुवीः धपुगंगंगसमीपेभ्युपवीभात्रस्यनपुंसकत्वाद्भुत्वं संभोगत्तमगहनमपुभोर्वाः
 पिवनोजलितमसाथोपसुतानिशकतानि विभागाभूइतिकत्रिशानच्युतेः पतितेः कुसुमेरेचितायाप्राश्चविरलोः शा
 शः शाडुलाः शदः प्राथप्रदशाः यस्यांताधीरजीमोधतदुः वसनियजादिज्ञानप्रसारणं अत्रधरित्रीविशेषणार्था
 नामधिवसिद्धेनुत्वाटनेकपदार्थहेतुककाव्यलिगमलंकारः २६ भूभर्तुरिति तदाहरिसखयाहनीनिवेशो
 गंधर्वसेनाशिवरनिवेशः शिविशोहाहः निः स्वानेसप्रकीर्तितइतिशास्वतः भूभर्तुरुर्वाः समधिकं पूर्वा
 भ्यधिकतयाश्रीमताश्रियमित्यर्थः आरब्धेभिजनयामासतथाहिमहादयानामहात्मनोसभक्तोसम्यक्का

नपाकिमसलभेनकिंचिदुलेभमित्यर्थः पमोपद्वयद्वयैव
 योपुछापमसुत्कषनपतिअप्रकृतपरछयोक्तः प्राधा
 न्याभितानत् आप्रकृतभक्तियोगसौक्त्योवपकत्तकमु

माहेंद्रमिति॥माहेंद्रंनमभितःइंद्रकीलाभिसुरंशुभिसुरंशुभितःपरितःइत्यादिनादितीयादिवोतंरिहाय
 तिपर्यंतस्थिताःपार्श्वस्थानलदायेयानेकरेषुवर्षाःननिर्द्धारणेसहीसमानिषेधात्सप्तमीयोगाविभाक्तमासःनि
 लपनेस्थानेनिपिशापिभिर्नगोदैर्मेनकादिभिस्सादृश्यमात्रमुरित्युपमात्कारः॥२०॥उत्संगमिति॥महादेहसंगो
 मृद्वनियत्समंविषमंनिम्नोन्नतंस्मिन्समविषेमेदंहेकवद्वाचःविपटभिपातघवेचगगनसेवराणापाटवेनसममेक
 रूपेयारोहाधरोहरहितमित्यर्थःक्रांतानांगदत्तानुरंगमानौखुरपदवीखुरपंक्तिःउपएदिनदोसमीपेसुखीभावः
 श्रेतिनपुंसकत्वाद्सन्वसैकतेषुयाभूतादादित्यारभ्यसामग्रीसाफल्येमेसैकतादन्यत्रनिम्नेषुगगनवारेणस

माहेंद्रंनगमभितःकरेणवर्षाःपर्यंतस्थितिजलटादिवःपतंतःसादृश्येनित्यननिःप्रकंपपदौराजमृत्
 लनिधिशापिभिर्नगोदैः॥२०॥उत्संगेसमविषमेसमंमहेद्रेःक्रांतानांविपटभिपातलाघवेन।श्रामुलादुर्वन
 दिसेकतेषुलेभेसामग्रेखुरपदवीतुरंगमाणा।२१।संधाननिपतितनिर्करासुमदैःससूक्ष्मश्रुतिनिनेदेर
 धित्यकासु।उद्गीवैधनरवशक्यामूरैःसोक्तंठधनिरुपश्रुवेरथानां॥२२॥विद्विन्नामिववनिताभो
 नरातेवप्राभसृतिमक्लोकयावभूवुः।समिन्नेरविरलपातिभिर्नगैःसोक्तंलानांभूशमुपमेखलमणीनां॥२३

मविषमेरवरस्यशीभावादिद्विन्नाःसुरसरितःसैकतेषुनुसर्वत्रमलत्वात्द्विदिनेत्यर्थः॥२१॥संध्याहमिति।संशदेनि
 पतितनिर्कराप्रवाहाःयासृतासुप्रवाहोनिर्करोरुइत्यमरः।उद्गीवैमूरैःसोक्तंठश्रुवेरथानःश्रुणानेकमणीलिङ्
 ॥२२॥संभिनमिति॥श्रुविरलपातिभिर्निरंतरप्रसारिभिःरुपमेखलेतयेधित्यर्थः।अथेमेखलाश्रीणिस्थाने
 द्विकरकेकटिवंधेसिधवन्मिति यादवः।नीलानांमणीनांममूरैश्चसंसंभिनोयाकीभूतांयतएवनभोन्नः
 रातेविद्विन्नामिवस्थितामित्युत्पेदावपोभःश्रुतिवप्रधदकमाव्यज्यते॥२३॥श्रीरामजीसहाय॥ ११ ॥

अधित्यकासूक्ष्मविषु
 निर्द्धारणमित्यकाइत्यमरः॥५५

कुं सुराः कुं ए सिति म विभुः रति सभा को किं ॥१२॥
 मियमः अवनमंती मक्का मिनी अवनत प्रवे कारा

यानसेति ॥ गृथितरंगे बहोर्मितस्य भेहिरमत सैकतस्य व्यभो चामायस्य तस्मिन्निगसनिषयो सिधस्मात् सिन्निपय
 सिन्निमलशैवादिभो गेति विकल्पाननसमासात् ॥ ३२ ॥ प्रभृतिपादसुपयः शब्दस्यैव त्वचनौ तस्यैवेति न कश्चिद्विरोधः वा
 रिवाहतीले मेघं देवि हृदे पातस्य सुखनुसः इंदुचापस्य त्रिदशवधूतनोगभाजो महीनामित्यर्थः जभाः संधानमोतेनुः श
 ब्रभरणमाणा मिदुधनुः संबंधपि संबंधाधिधाना दतिशयोक्तिः ॥ ३३ ॥ सेसिद्धाविति ॥ संसिद्धो कार्पासिद्धिविसेय इतीत्यंभ
 विना प्रकरेण कतेव्यमितिकरणीयेतेन संबद्धैरित्यर्थः आजापैराभाषणैरित्यंभे ठपलक्षितया सादाभाषणमाजाप

जातस्य गृथिततरंगसैकताभेचिद्वेदे विषयसिवास्वाहजाले ॥ आतेनुस्त्रिदशवधूतनोगभाजो संधाने सुखनु
 वः प्रभामहीना ॥ ३४ ॥ संसिद्धावितिकरणीयसे निवद्धैरालापैः पिपतिषां विलेख्यवीथीः ॥ घासे देदशराजलोचन
 धृजिन्याजीसूतैरधिहितसानुरिदकीलः ॥ ३५ ॥ आकीर्णासुरवनलिने विलासिनीनामुद्रतस्फुटविशदातपत्रफ
 णा ॥ सात्तयेत्यनितगभीरमापतती भूभर्तुः शिरसि नभोनदीवरेते ॥ ३६ ॥ सेतुत्वेदधतिपयो मुचो विताने सरंभादा
 म्पिततोरथानतवेन ॥ आनित्युनिषमितरश्मिभुग्गयोशाः ॥ कुं ए सिति मवनामिनसुरंगाः ॥ ३७ ॥ रामा

इत्यमरः ॥ दशरातानिशतसरंवापेसुतानिलोचनानिपश्यसदशशशतलोचनः सहस्रत्वाव इत्यर्थः तस्य धृजिन्या
 पिपतिषतो विषिंपदिमार्गमित्यर्थः ॥ पित्तो नभसंमः मा इत्यमरः ॥ तनियतीत्यादिना कल्पादिद्रुगमः विले
 यतीमूतैः पिहितसानुः छन्नतयेन्नत इत्यर्थः ॥ इंदुकीलमासे देप्राजः पीदतेः कमेणिलट् ॥ ३७ ॥ आकीर्णिति विला
 सिनीनामुद्रनलिनेः उपमितसमासः आकीर्णानिस्फुटनिश्चाकुंचितानि विशदातपत्रोणाको तच्छ्रानिकेना
 इव उद्गतायस्यः सातयोक्ताः नृपेधनितैर्घासैः गंभीरं पथा भूभर्तुरिदकीलस्य शरीसपतती सानानातो न
 दीवरेते ॥ ३६ ॥ सेतुमिति ॥ पयो मुचो विताने सेतुत्वेदधति सति सरंभादा संघाद्वाचेनामिपततः मेघश्चेदमध

रीकृत्यथावत इत्यर्थः रथान्नियमितं प्रेथमसिप्या
 राम

क्रान्तानामिति॥१॥ हे श्वरिताः कर्मणिः पयोः मागोः क्रान्तानां निष्क्रान्तानां प्रहाश्चक्रधरः दारुविशेषाः तेषामर्थैः तनाः दारिताः
 सुरवेः कवेदिका ये स्तयोरथानो प्रधिभिन्नमिभिः चक्रैरथंगे स्यात्तो नमिः स्त्री स्यात्प्रधिप्रमानित्यमरः॥ संपीडने न सोदने नत्
 भिनानिजप्रानिये वांते सुजापदेषु निःसंगमप्रतिघाते यथा तथा विवृत्तिमरणात्पुपाददे स्त्री कृत्ये न्यतिशयोक्तिः स्वभावोक्त्या
 सेस्यत्यते॥१२॥ जज्ञानामिति॥ विषाणमिन्नारतएदरेतः सुवेतो धनास्तज्ञानां सुरकरिणा प्रहादमुपदधिरेतथाहि परोपका
 रे युक्तानां प्रासक्तानां ह जज्ञस्पीडयत्सपि विषये कल्याणी हित करी प्रहृतिर्व्यापासे भवेति हिदृ त्यर्थोत्तरन्यासः सतो युक्ताः
 नोत्प्रासक्तानां मेधानां गजदेतानामभिनदाहाटकत्वमिति भावः॥१३॥ संवातेति॥ संवातो संवाता संवहता वातेर्गत्वर्थी
 करिणां

क्रान्तानां गृहचरितात्पयोरथानामहाश्रुतसुरवेश्मवेदिकानं॥ निःसंगे प्रधिभिहपाददे विवृत्तिः संपीडत्पुमि
 नजले सुतो यदेयु॥१२॥ जज्ञानामुपदधिरे विषाणमिन्नाः प्रहादे सारिणो मदे दारतः॥ युक्तानां खलु महतो परोपका
 रे कल्याणी भवति तजत्सपि प्रहृतिः॥१३॥ संवाता मुहरनित्ते नक्षीयमाने दिव्यस्त्री जघनवरो प्रवे प्रहृतिः॥ पर्यस्यत्
 शुभमिमेखलां शुभ्राले संयत्तै युतकमिवातरीयमूर्त्तीः॥१४॥ प्रत्यादीकृतजिलकास्तु सारथानेः प्रहादेशमितपरि
 श्रमादिशतः॥ क्रान्तानां बहुमतिमाययुः पयोदानात्पीनदुसुते हिनस्ति दोषः॥१५॥

छन्दप्रत्ययः मृत्तित्येन कामिनेतेति भावः दिव्यस्त्रीणां जघनेषु पदरांशुकं तस्मिन्निवृत्तिमयसारं मुहुर्नीयमेने सतिपय
 यत्सर्पतश्चुविशासमणिमेखलां शुभ्रालं ऊर्वीयुतकं वस्तनकरखं पुतकं संप्रयत्तु गोपोतने चेति विप्रः अंतरे भवमंत
 रीयमथोशुकमहादिभ्यश्चेति छन्दप्रत्ययः अंतरीयो संख्या न्यपारधानान्यथांशुक इत्यमरः॥ संजज्ञे संज्ञातेतानधाताः
 कर्तारिस्तिष्ठत्येतां लकारः॥१६॥ प्रतीतिानुसारपोतेशीकरवर्षः लुसारो हिमशीकरावित्यमरः॥ आर्द्रा कृत्तिनसिका
 श्रुतिशमितपरिश्रमाः प्रहादमानदे हिशतः पयोदीः क्रान्तानां कर्तारिषी बहुमति सन्मानमाययुः मृत्तियमान

स्त्रीदोषो बहुप्रभृतं सुहृतं सुप्रकारं न हिनस्ति विशति॥१५॥

२

सिंदूरैरिति॥सिंदूरैर्वागसेवास्त्रैः रागादुद्यैः सिंदूरनायसेभवमित्यमरः सौतोभिस्रमेर्त्तुभिः करात्कटिभ्यामेडाघ
 नेत्राभ्याघमदश्रुतिरितिपालकाच्येकरात्रास्याकृतिरुचयेनेहशादित्यर्थः सहहेस्तुतस्याभिर्मध्यवेधनेसंहेमक
 लोनेनासेदेतिवदुवीहिः कल्याप्रकोस्येहस्यादेः काच्योमध्यमबंधनेद्वयमरः॥श्रोतोभिस्रप्रनाडीभिः करात्कटिभ्यामेडाघनेत्रा
 भ्याच्चमदश्रुतिरितिपालकाच्योकारान्नासारेधादित्यर्थः मदेत्तरेतोवसेतस्त्रिदशगजाः अरुणाणांकोशनीरागेणाहणेनभिनेः संस
 रैः पर्वद्भिः स्फुरितशतह्रदैः स्फुरितडिकैः पयोदैः सादृश्येपपुरित्युपमात्कारः॥८॥अन्यथामिति॥वलानिसेनान्यन्यथैदरुपसदाहसदाश्र

सिंदूरैः कतरुचपः संहेमकल्याः सौतोभिस्रिदशगजामदेत्तरेतः सादृश्येपपुरितांश्रुर्विभिन्नैर्वयद्भिः स्फुरतशतह्रदैः पयोदैः॥८॥
 अन्यथैदुत्पसदादुपेत्यदूरपर्यन्तादहिममएखमंडलस्य॥आसानामुपरिचितामिचैकवेणीरम्योमीत्रिदशनदीपयुवेलोनि
 यामेतथमरुकुलाकुलानिधुन्नुद्वजगथनरेतोसिपेकत्रानिकेतानोगगननदीतरंगशीतः संतापविरभयतिस्मातरिश्वाश
 संभिचैरिभतरगावगाहनेनप्राप्यैवीरनुपदवीविमानपत्नीः॥तत्पूर्वंप्रतिविदधेसुरायायावशं तस्वल्लजविवर्तनेपयोभिः॥९॥

हिममयसमंडलसूर्यविवस्यपर्यन्तान्यातादूरेमुपेत्यात्प्राप्त्याशानामुपरिचितांग्रंफितामेववेणीमिचस्थितामित्युत्प्रेतारणात्सुर्मयः तरंग
 गभंगप्रपयस्यास्तोस्त्रिदशनदीमंदाकुनीययुः॥९॥आमैत्रौरितिआमत्तेभ्रमरकुलैराकुलानिउद्वजानिधुनापितानिग्रथितानिग्र
 न्यान्यसंदच्चानिवरजोसियेसुनानिपेकत्राधुन्वन्केपयन्सुरानरित्यर्थः गगननदीतरंगेशीतोमातरिश्वावायुः कातानांसतापविर
 मयतिस्मशमयामासमातरिश्वावायुर्मानरित्युतीतिमातर्यास्यतीतिवेतिनैरुक्ताः॥११॥सचिभेरिति॥दुभतरास्यावगाहनेनस
 चिभेः द्रभिनेः सुरापगायाः पयोभिः कर्तृभिः पदवीमनुपदव्यामित्यर्थः लक्ष्मणोभ्यभूतेत्यादिनाकर्मप्रवचनीयत्वाद्द्वितीयाउचीविपु
 लाविमानभिनीः वयः परिना नस्त्रीत्वेत्रोपसिसानुनीतिवेजयेती॥पतिमिदधवकैत्यतिशयोक्तिः॥११॥श्रीरामजीसहाय॥ १)

राम २

निष् द्विरिति॥ कथमपि देवतानुभावाद्वाह्नौ प्रतविभिरायते नुरेगैः नेमीनामसतिविवर्तेनेरयोपेरासेदेवियतिविमानवत्प्रपृ
 मेतत्तप्रतवद्विर्वेगवद्भिः नुरेठोरायतेद्रमाह्नौ सैरथौपेर्विजयति॥ ५० ॥ नेमीनां चक्रधाराणां चक्रधाराप्रभिनैमिरिति पादवः ॥
 विवर्तेनोभ्रमशोऽसतिमतिविमानवद्विमानानवेषुपमानत्रतस्येवेतिप्रत्ययः प्रवृत्तिर्गतिरासेदेप्राज्ञासदेकमेणिलिटा॥ ५१ ॥ काज्ञाना
 कृतं विधिः॥ कोत्तानोक्तानोत्तरागोपुलकः॥ जनितोद्देद प्रत्युतमभ्युत्थितलकोपेधांतेषुवः- मौकभः प्रमसल्लिलोद्रमः सौदोद्देदः
 विभूषयिराजद्विविभूषाविभूषणोसंप्रवेदेसंप्रपन्नः॥ कानालिद्रजयाहिरम्याणांविहृतिरापश्रियेननातिः॥ चतःस्वेदस्थापिविभूषण

निष्द्विः कथमपि देवतानुभावाद्वाह्नौ प्रतविभिरायते नुरेगैः नेमीनामसतिविवर्तेनेरयोपेरासेदेवियतिविमानवत्प्रपृ
 तिः ५० कोत्तानोक्तानोत्तरागोपुलकः॥ स्तनौरागोवक्त्रेषुच्युततिलकेषुमौक्तिकामः॥ संप्रवेदेप्रमसल्लिलोद्रमोविभूषारम्याणांविहृतिरे
 विधियेतेनोतिपरजद्विः पथिमरुतामभिन्नरूपैस्त्वार्चिः स्फुटगतिभिर्धृत्तान्शुकानोत्तेजोभिः कनकनिकाशरात्तगोः
 रेश्यामः क्रियते प्रमसातिरेकः ६ रामाणां चक्रधाराणां विहृतिरापश्रियेननातिः ॥ चतःस्वेदस्थापिविभूषण
 व० संप्रवेदेप्रमसातिरेकः ६ रामाणां चक्रधाराणां विहृतिरापश्रियेननातिः ॥ चतःस्वेदस्थापिविभूषण

न्वेमपृथगतः शिभावः राजद्विरिति॥ मरुतापथिराजद्विदोयमानैरभिन्नरूपैरविद्विवाकरैः सतएवोक्तमयेत्रिषीवस्फुटेतिता
 निदीपमार्गानितैः कनकस्यनिकाशः कथंनस्यराजिः रेद्यातदहोरैररुगोः गौरं दीनेरुणोऽश्रुतेद्वितिविष्कः धृत्तान्शुकानोत्तेजो
 भिरायामः तेषामवदध्यसातिरेकः सातिशयः क्रियते तस्यैव कृतस्वदीर्घाधृत्तपदास्यतेत्रः प्रसारणादीद्यतमाइवलत्प
 तइवेत्युत्पेदाश्रयोल्काद्युमानुप्रापिता ६ ॥ रामाणां चक्रधाराणां विहृतिरापश्रियेननातिः ॥ चतःस्वेदस्थापिविभूषण
 कुमारद्वित्यर्थः ॥ रामाणां चक्रधाराणां विहृतिरापश्रियेननातिः ॥ चतःस्वेदस्थापिविभूषण

स्यिगतविस्वैर्गैर्ध्वैर्विधाचविधिषुस्सुसुषु कल्याणीसा
 धीयसिधयकोरकलाहिलिभावः विचित्रताविधान्प्र
 नीयेतइतिस्वगतः प्रतिशुषोणः कर्मणि
 लिटा०

उंगणपतयेनमः॥ श्रीमद्विरिति॥ अथप्रस्थानानेतरं श्रीमद्विः सहस्रगतेन सरथगजासैः तेनसहेतितुल्ययोगइतित्र
 याणलोकानां भर्तृरेदुस्यतद्विनायैत्यादिनमनरपदसमासः सचिवैर्गंधर्वैर्गुणानां सुरांगानां प्रस्थानलघुपुनदासु
 विमानानोरंधेषुकुत्तिसुकुहरेषु भिन्नः पत्रिधानैरनेकीभूतः चतएवसमूहैन्व्यासुवन्मृदेगनादः समभिदधेव
 ह्येयोरेभ्यः इतिशेषाश्चिन्मर्गेप्रहर्षिणीहंतंस्त्रैः ज्ञौगस्त्रिदशपतिः प्रहर्षिणीये॥२॥ सोक्ठैरिति॥ सोक्ठैः येषांरु
 त्पुकेरित्यर्थः॥ अधरगौरनुप्रकीर्णादकीर्णाज्वलितरुचयः दीप्रभान्मद्योनापुरादमरावत्याः निर्णयनिर्मात्रापातेः
 लोच्यशुविवस्वतोपरिस्थितानोरामाणोऽज्ञातपत्रापतइत्यात्तपत्रैः सुरवपतियोगविभागात्क. प्रत्ययः चरितगुणत्वेसा

श्रीमद्विः सरथगतैः सुरांगानां गुणानामथसचिवैस्त्रिलोकभर्तृः ॥ समूहैन्मृदुविमानरंधेषुभिन्नः प्रस्थानं सम
 भिदधे मृदेगनादः ॥ सोक्ठैरमरावत्यांरनुप्रकीर्णां चिरीज्वलितरुचयः पुराभयेन प्रभाणां मुपरिविवस्तः स्थिता
 नोमासादेचरितगुणत्वात्तपत्रैः ॥ २ ॥ धूतानामभिमुखपातिभिः समीरैरायासादविशदलोचनोत्पलानो ॥ ज्ञानिने
 मद्विहितोऽश्रियेवधूनामुष्माश्रुयुतिज्ञानितकपोलरागः ॥ ३ ॥

यकत्वेनासदेयात्पत्राणसंभवादितिभावः ॥ २ ॥ धूतानामिति ॥ अभिमुखपातिभिः समीरैः प्रतिकूलवायुभिर्धूता
 नामिति दुर्निमित्तसूचनेषासादिति प्राणासादविशदत्तोचनोत्पलानोरगः पाटतत्वेमदजनितोऽश्रियंतस्सदृशीश्चि
 त्तमित्यर्थः ॥ अतएवनिदर्शनात्कारः ॥ ज्ञानिनेऽज्ञानीजवात्वेधूरितिशेषः कर्त्तरितिदिशिचाटात्मनेपदे ॥ ३ ॥
 श्रीरामा ॥ ॥ ॥ ॥

कं टी ८
 १५५

संक्रांतेति संक्रांतेश्चंदनरसेर्मलयजद्वरोद्दिनौवर्गाभेदोऽनृपांतरंयस्यतत् विच्छिन्नानिऋटितानिभूषणानितेषांपेम्।
 शिप्रकराः मणिकराः मणिगणालेषामशुभिश्चिन्नानावर्णयद्वोर्मिनरत्नतरंगितंताकचनिताभिः परिभुक्तमुक्ते

संक्रांतचंदनरसादिजवर्णभेदं
 विच्छिन्नभूषणमणिप्रकरांस्तु।
 चित्रं हृद्योर्मिनाकचनिता
 परिभुक्तिमुक्तं सि
 धोवभारसलिल
 सयनीयल
 हंसी

इति श्री किरतार्जुनीये महाकाव्ये सप्तम्यं
 केन्द्रशृमः सर्गः ॥ ८ ॥

पूर्वपरिभुक्तं पश्चान्मुक्तं पूर्वकालेत्यादिनात्सुरद्यः सिंधोर्गणयाः सलिलं शेरत अत्रेति शयनीयंतत्यचक्रुत्सग्रहणा
 न्साधुः तस्यलक्ष्मीवभारत्यर्थः अत्रेतिदर्शनालंकारः लक्षणां नूक्तं ॥ ५७ ॥ इति श्री प्रदवाक्यप्रमाणपादावलीराम
 महोपाध्यायकोलाचलमहोपाध्यायसूरिविरचिताया किरतार्जुनीयव्याख्यायां चतुर्थोऽध्यायसमाप्त्यायामष्टमः सर्गः

सप्तमं प्रपक्वम्

निमीलरिति विषोपकंठप्रियसमीपं अत्यंतसंयोगे द्वितीया निमज्जतीनां गहमानां अतएव निमीलंति निमिषंति आकेकर
निआकेकरलक्षणं नुन्यविलासे दृष्टिराकेकरा किंचित्पु रापांगे प्रसारिता मीलिता द्वापरा लोके तारा व्यावर्तनोचरेति ता
सांस्त्रीणां क्षणो गाशाणां वेपथुः कपोथेन सः श्वसितेरुश्चासैरुच्छ्वात्पुन्यातिनो लनो येन येने-पथः अमः खेटो नुमद नो नु
प्रप्रथे प्रादुर्बभूव निमज्जनप्रियसन्निधानतृपो भयकारणसम्बन्धेन निमीलनगात्रकेपनिश्चासधरणाच्च संदेहः स ए
लंकारः ॥५६॥ इत्यमिति पीनेः स्तनेरु रूभिर्जघनस्यलैः श्वशालंजइतितथोक्ताभिः सलिलनो हननोदनसामर्थ्या
क्तिः स्यलस्यसाक्षादप्राणं गत्वान्नहेहैकयद्भावः वनिताभिरित्यं विहृत्योदस्यमानं नुचमानं उत्सर्पितैरुपरि भावं प्रापितै

निमीलिदाकेकरलोलचक्षुषां विषोपकंठं कृतगात्रवेपथुः निमज्जतीनां श्वसितोद्भजस्तनः अमो नुतासां मद
नो नुपप्रथे ॥५६॥ इत्यं विहृत्य वनिताभिरुदस्यमानं पीलस्तनोरुजघनस्य लशालिनीभिः उत्सर्गितोर्मिच
पलंबितनीरलेखमौत्सुक्यं नृन्मिबवारिपुरः प्रतस्य ॥६५॥ तीरांतरेषु मिपुनानिरथा गता म्ना नीत्वा विला

लितसरोजवनश्रियस्ताः संरेजिरे सुरसरिज्जलधोत हारास्ताराविनाततरलाश्रयामव

शर्मिचपलंबितस्त्रीरदेशोये
नतहारिश्चोत्सुक्यविहारसहि सुचंतेन नुन्नंप्रेरितमिवेत्पुत्रे चानुदविदेन्यादिना तिस्थानसंशपुगेः प्रेप्रमस्ये स्वजनव
दितिभावः ५५ तीरांतरमिति ॥ रथा गता म्ना मिपुनानि चक्रवाकद्वे द्वानिस्थानत्वेपुगेः प्रेप्रमस्ये स्वजनेवदिति भावः अन्य
नितीरागितीरां मरागिनीत्वा निद्यो ज्येत्पथः अविहितलक्षणस्तत्पुरुषो मयूख्यं सकादिषु द्रष्टव्यं विलोलितावि
लुलिता सरोजवानश्रियोयाभिस्ताः सुरसरिज्जले द्वे द्विहारात्वा लितमुक्तावलपत्माः स्त्रियस्ताराविनातैरु
गणैस्तारलाभासुराः तरलारभासुराः तलारस्तासुरे प्रचलीपतिथैजयंती यामवत्सैसमथइव संरेजिरे ॥५६॥

प्रियैरिति प्रियैः सलीलं करधारिभिरंजलिजलैर्वारितो च रुद्धः सिक्त इत्यर्थः प्रवृद्धैः संततैः त्रिंशत्शौर्विकं पित्तौ स्तनौ यस्य सचि
 भ्रमं सविलासमाधुना निकरं यत्पुत्रवानि प्रेनसुः विलासः शीलं विलासिनीवोक्तं तुल्यकस्य स्तन इति धिनु एण सेवजनः
 जातविकयचने यथा रथेनामापः उक्तरीत्या च्चनक विलासवत्तया यथा रथेनामकप्रयोगः यथा माघे चिराय गृथारथेनाम
 लं सिद्धिर्गजैरिति क्वचित्प्रयुज्यते यथा रघुवंशे परंजपोनाम यथा रथेनामेति निषेधे सजपदयत्परिसार्थका कृत
 नास किल भीमभूपतिरिज्ञा स्वभावोक्तिरलंकारः ४९ उदस्येति दयितेन धेयं काठिन्यमु रस्था यनी यत्पुनो यत्प
 न्यर्थः प्रसादितायाः सोमनस्य गमितायाः नत स्तुवः स्त्रियः सर्वधिकरवादानात् दहनस्यानिः श्राकत्वान्नेदा यथा
 प्रियैः सलीलं करधारिचारितः प्रवृद्धनिश्वासविकंपित्तन्नः सविभूमाधुतकराग्रपुत्रवो यथा रथेनामापविला
 सिनीजनः ॥ ४९ ॥ उदस्येति दयितेन सादरप्रसादितायाः करधारिचारितं मुखनिमीलनननततुवः अयं सपत्नी
 वदनादिवा दद ॥ ५० ॥ विदस्यमाणो विधुते धनां भसिप्रियेण यधुमदना इकेत सः सखीवकाचीपयसाधनी ह
 तावभारवीमोक्षययधं मुक्तं निरंजने साचिविलाकिजदृशाययावकवधपपुरो घृपद्वत् नतभ्रुवामंडयजिस
 विग्रहवलि क्रियाचानिलकतदास्य दे ॥ ५१ ॥ प्रियेण सित्तानुरमविपलतश्च कोपकाचिन्नेतोषसत्त्वेनः जनस्य
 प्रदणमुत्प्रहते ॥ ५० ॥ विदस्येति घृताभसिप्रियेण उदप्रणयस्य च तदः किमप्यमर्षेन नये भृशायते ॥ ५१ ॥ ५
 वनाथं गृहानजले परिगोत्रजलावित्यर्थः प्रियेणो विदस्येति स्वविधुते अचिलविते सति अतएव मदनादचेत सः मरुन
 परवसायो इत्यर्थः वधासवधिनीतो ज्ञयवधं मुक्तनी... विप्रियस्वं सुमनमित्यर्थः अशुकपयसाधनी कृताकाचिस
 खीववभारजग्राहस्त्रीणां किलस्त्रीषु वापतेत स्तद्वारद्वारांमिति भावः ५१ निरंजनेति नतत्कजोगनाया विग्रहवपु
 धिनिरंजनेति धीनकजले दृशोकमंसाविचिलो किजतेति पंगोद्वारां कते मंडपयति स्मतिर्यगथे सावितिरदत्यमरः अथ
 विकं दालित लोदा रागं मवपद्ववैपेपयुः कपोमंडयति स्म छितोपुजित्ययु अत्ययः अतिलकं तदास्य दंजिल

कस्यानसल्लाटां आस्यं प्रतिशुभमिति पातः वि
 लिङ्गियारवावधश्च सशति स्म तदो निरुत्कारस्य गन्त
 रीरस्यनशरीरविकारे बालेकारः समजनीत्यर्थः ५१ ॥

५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

५ इति मंत्रकारांतुनाहायत इत्यर्थः प्रसादादिदं श्लोकद्वयं व्यत्ययेन लिखिते ॥ ५१ ॥

परोति परिस्फुरद्भिः वर्तमानैर्विधटिता उरवोयासांताञ्जुतववनासावलोलदृश्यः केपित्यपाणिपल्लवाश्चसुरांगनाः
 सरयीजनस्यापिविलोकयनामुपायः किमुतप्रियजनस्यतिभावः स्वभावोक्तिरलंकारः ॥४५॥ भयादिति ॥ मानिनिदुक्ती
 मः स्वयंप्रहरोतिभावः अंभसिरयगामत्यनञ्चाहने सति पृथलोमाप्रामस्य इत्यमरः भयादियस्तुतस्तुनतयेतिभा
 वः किंमुदाञ्चोत्सवेनेवास्तिष्ठाप्रियमानं दयतिस्म तथाहि रामाः स्त्रियः अकृत्रिभावः किंतु मुदाञ्चोत्सुकेनेवा
 स्तिष्ठाप्रियमानं दयतिस्म तथाहिरामाः स्त्रियः अकृत्रिभोजनरोपितोयः प्रेमियरसस्वेनाहिनैर्जनितैः कृत्रिमैरपिईहि
 तेऽश्चित्तैर्मनोहरंति आरौपितमपिभयं प्रेममूलत्वात्मलचान्मनोहरवत्वेत्यर्थः अत्रान्त्वानुमतेनभयेनसह रागे
 निगूहनान्मालनालंकारः मालनतुयस्तुनायत्रल्लघनरनिगूहनमितिल्लक्षणानरं सभवाथांतरन्यासेन संसृज्यते ४६
 परिस्फुरन्तीनविधटितोरसः सुरांगनास्त्रासविलोलदृश्यः उपाययुः केपित्यपाणिपल्लवाः सरयीजनस्यापिविलोक
 नीयतामु ॥४५॥ भयादिवास्तिष्ठाप्रियाहनेभसिप्रियमुदानंदयतिस्म मानिनी अकृत्रिमप्रभरसाहितैर्मनोहरतिरा
 माः कृतकैरपीहने ॥४६॥ तिरोहितोमानिनितांतमाकुलैरपांविगाहादलंकारः प्रसारिभिः ययुधधुनावदनानितु
 ल्यतामृद्विरेफट्टेदोतरैः सरोरुहे ॥४७॥ युगमकरोधुनानोनवपल्लवाकृतीपयस्यगाधेके लज्जातसंभ्रमा सुखीषु
 निर्वाच्यमेधाधैदुषिचंप्रियाकसंश्लेषमवापमानिनीधुप्रियेः सलीलेकरवारिधारितः प्रवृद्धनिश्वासविकंपितनः सुवि
 तिरोहितेति अपांविगाहान्नितांतमाकुलैः विकीर्णैः प्रसारिभिः प्रमाधुमकरागुपल्लवोयद्यायेतामायविलासिनीजनः ॥४८॥
 रायतेलकैः केशोस्तिरोहितोत्रानिच्छत्रप्रान्तिनितैः सरोरुहेः तुल्यताययुः रिपुप्रमालंकारः ६७ कराविति मानिनीयप्र
 यस्यगाधेसतिकिलेत्पल्लवैः मर्जनभयादिवेत्यर्थः जातसंचमानापल्लवाकृतीकारोधुनानोकंपयती धूनोतेक्रिया
 दिकान्तकर्त्तरिशानच सखीषुविषयेनिर्वाच्यमायाच्यमिति दामिन्यर्थः धास्यदुषितश्चनभवतीत्यथास्यैदुषितः
 तंयस्तुतैरागमलत्वमपिभयमूलत्वारोपादितिभावः प्रियोगसंश्लेषमवाप अत्रापिनृत्पागेनभयेनाज्ञानुकुन
 सहजानुरागनिगूहनान्मीलनालंकारः तदुक्तकाव्यप्रकाशे समानल्लक्षणवस्तुनापत्रिगूहनोनिजिनागतुनावापि

॥४५॥

वधुनावदनानिहरेः ५५

श्रीकामेश्वरविष्णुसादविशिष्टाय नमः

अथ पुष्पेनार ससेनेत्यादिनापुरेवर्तिरिति विज्ञानघटपदसंसक्तभंगसंकनानिकत्वमर्थसिद्धिरित्युपमानविशेष्येनसरोजपत्रेन
यद्वाविलोत्सहृष्टवचलाद्याः विलोचनेस्विकर्ते नुस्वित्वादेवितिकेकिंचिन्नतयहससत्तेः चवलाद्याः शिरोरुहाः स्वितिः श
रतीरवमवेतादिश्वलचनद्विरेकवृत्तनु॥३५॥ अगूढेति किंचागूढहास्यव्यक्तस्मितेनस्पृष्टः देनाः कशसदानमुरवस्वितय
हाविशकेन्यं कजतुइतित्यं शयनेति शेषः नलिनीवनप्रलानानिगूढासखीयोधितः सुचिरणअतिविलंब्यविदांबभूवः विदु
तिश्वकारित्यर्थः उषदिदजागभ्यान्यतरस्यामिति विकल्पादा मूत्रप्रत्ययः अत्रपुष्पेनिश्रयांनासंदहालकारः ॥३६॥ प्रि
येत्येति॥ काचित्प्रियनसंग्रह्यस्वयं वरतपेत्वाविपक्षसन्निधौ सपत्नीजनसमक्षोपीवरस्नेनेवक्षसिउपादितास्वजं मालांजलावि
त्तामदित्तामपीत्यर्थः तानविजेदोनतत्याजनवतिर्गुणतायाः तत्रकाप्रीतिरितिवाच्यमित्यर्थानतरन्यासेनादागुणाप्रियावसंनि
वस्तुनिनवसंतिहि यत्प्रियास्यदेनदेवगुणवत् अन्वत्रगुणवदपिनिर्गुणमेवप्रमदुनवस्तुपरीक्षापेक्षतइतिभावः ॥३७॥ असे
प्रियेणसंग्रह्याविपक्षसन्निधावुपादितावदसिपीवरस्नेने स्वजनकाच्चिद्विजदोजलाविलांबसंतिरिप्रेमिगुणामयस्तु॥३८॥ ॥॥
सरोजपत्रेपरिलोत्सहृष्टवृत्तविशालदृष्टेः स्वित्मविलोचने शिरोरुहाः स्वितिः स्वित्मविलोचने शिरोरुहाः स्वितिः स्वित्मविलोचने ॥३५॥ अगू
ढहासस्पृष्टदेनविशारमुवस्वित्मविलोचने इतिप्रलीतानलिनीवनेसखीविदांबभूवः सुचिरणयोधितः ॥३६॥ असेशयन
स्तनुपांतरकृतांपदेयरोहंरमणीभिरंजने हनेयितास्वित्तिलिनमुक्कनानिरासरागोनयनेधुनाश्रये ॥३७॥ युतिवहृतोवनिता
वतांसिकाहताः प्रलोभादिविषेगिभिर्भलेः उपप्लनाजन्तृदणशोचनीयताच्युताधिकारास्साविधाइसाययुः ॥३८॥ श्रीरामजी॥
शयमिति॥ स्त्रीसांनेवशोभापुंअजनधारणमंनुविहारादुपगमाहुः रक्तवर्णीत्वदाह्यातनः शक्तानिरोधानं चनिश्रुतं इत्युत्प्रेक्षजेर
मणीनियंजनन्यस्वतदिति शेषः यत्रदोनिपसवेधात्तदनजनमुपातयोः रक्तजाराटेप्रनियुद्धमेवत्यस्तनमुशाभाश्रुमित्यर्थः अन्य
धारोगाभिव्याप्याश्रोप्यतिरोधीनांस्पर्दिन्यर्थुतः असेशयमित्युत्प्रेक्षायांजकेसेशयस्याभावः नात्रसहायोस्तीत्यर्थः अचोभावेःव
यीभावः कुतः पमदितिचेत्पतस्तस्मिन्जनेसलिलेनइतेजांलितेसत्यपरागः पूर्वोक्तपद्यात्तरक्ततां किन्तुप्रनिबंधाभा
वादमितः व्याप्तेवाप्रायः मयनेधुमुक्कनानिराशनिरस्त्याने अस्पतेलिदं अयंशोभानुनिरासः अतः शोक्तविरो
धिरागविरोधाद्येमेवेदमजनस्यान्तुशोभापुंस्तस्यास्तभावेपिसद्भावादिन्यर्थः अत्रनापगमेपितमजनानारागपवा
ल्लंकारोभूदितिभावः अत्राजनन्यासमन्वयतस्वशोभापुंत्वनिषेधेनरागपवाल्लंकारोभूदितिभावः अत्राजनन्यासमने

यत्प्रियाशोभापुंत्वनिषेधेनरागपवाल्लंकारोभूदितिभावः अत्राजनन्यासमने

शिवो नारायणः प्रकृतपरिचयः ३३
शुद्धातिव्यक्तानामुत्तराधिकारानुसारेण
भूतेशानुसारेण प्रकृतपरिचयः ३३

साहसद्विप्रशशावे उदस्योत्साविसंसारविसृज्यार॥३॥ शिलेति शिलावृद्धनैः कटिनैर्नाकसद्योगंधर्याणासुरस्य
त्रैः दाहनेन --- महासंस्पानैः अतिस्पूलैरित्यर्थः वभूपयोधरोस्वजटभितः तीरेन प्रापितेन अज्ञ एव त्रिभिन्ना वि
निता विभ्रोर्मिरा अज्ञ साकतोरुषेव त्ते हेतुत्वे हा क प्रव भावः विल्वमनः हा म स्व धु न्य ते भते क भते क म लि
लिट् यथा काश्चिन्म दु स्व भावः केन चि विना सांग मं ग ता ड यि त्वा निः का सित्तः हा भ त्तित् इ टि ति भावः के
लु प्रे त्व भि न्य त्र या चा प्र ती य मा न यो र भे हा धा व सा य त्र य या म् द्व वा स्या विल्व मरो घ हे तु क त्वा द न्ये हा
बु वि धा ना त इ ति ॥३॥ वि धू ते ति ॥ वि धू ता घि च्छि प्रा के शा य त प्र परि लो ल्ति ता विलु ल्ति ता स्व ज्ञा ये स्त ग विल्व ते
विगाढमात्रमणीभिरभसिप्रयत्नसंवाहिनपीवरोरुभिः विभ्रित्यमाना विसंसारसारसानुदस्यतीरेषु
नरंगसंदृष्टिः ३॥ शिलाघनेर्नाकसदासुरस्यतेः वृद्धनिवेशे अश्वभूपयोधरेः तदांतलीतेन विभिन्ना
वीचिनारुषेव भजेकस्तुघत्रमंभसा ॥३॥ विधूनकेषाः परिलोत्तिनस्वज्ञसरांगनानामविल्वप्रचंडनाः
अतिप्रसंगद्विहितागसोमूढः प्रकंपमीयुः सभयाइवोमेयः ३॥ विपक्षचित्तोन्मयनानखव्रणास्तिरोहिता
यदृताः प्रमृष्टागरागाः अतिसंप्रविभ्रममंडननये इतस्यशाघानियकुंकुमस्यतानधिकल्पनीयानुदधुरस्य
दविद्धेदात्सुरागनानां विहितागसः कृतमंडलखंडनरूपायसाध्याः अतएवोपयेः सभयाइवस्त्रीभ्याभीनाइ
वमूढः प्रकंपः स्वाभाविकस्वकेपस्यभयहेतुत्वउन्मैस्ते यहासुरांगनानां विधूनकेषा इत्यादि योजनानां
सापेक्षविपिगमकत्वान्त्वमासः स्त्रीसंग्रहणासाहसमपराधः भयंतुराजादिश्यइति ३३ विपक्षेति विपक्षस्य
सपत्नीजनस्यविज्ञान्युत्पद्यतावर्थेकल्पयः वृद्धग्रहणात्कतेरित्युट् येनखव्रणाः येनखेत्तानानिग्रयोस्त्रि
यामित्यमरः विभ्रमस्यसौदयेस्यमंडनेनादर्थस्वधादिज्ञात्वयोसमासः नचतुर्थीसमासः पृषदायोदिह

शिवो नारायणः प्रकृतपरिचयः ३३
शुद्धातिव्यक्तानामुत्तराधिकारानुसारेण
भूतेशानुसारेण प्रकृतपरिचयः ३३

परिमृष्टपंकजः पद्मगंधीत्यर्थः आनसीकरः कुतः तरेगमालानामंतरमध्यगोचरः स्थानेयस्यसनीलाविलासिनी
भ्योभुजालंबनंददावियेत्सुन्दराविशिष्टवायुसंपर्कतियोद्गुरित्यर्थः लागतेरिति सरस्वियोप्सरसः सहावेः
सविलासैः गतैः गतिभिः नपुंसकेभ्योवक्तुः कलहंसानाधिकमंगतिविलासविधुरमित्यर्थः तद्यानितंविभिः
प्रशास्त्रनितंबकलत्रभारैः पुलिनतथादीधलोचनैर्मुखैः सरोजानिवासस्यगुणान्निवासरेविकल्पाद्वा
त्सनेपदे॥१२॥ विभिन्नेति विभिन्नाविच्युतसाधनापर्यतगाः प्रांतगताभीजानांपेक्तयोपासाताः कुतः मनुज
नः सखिभिरिंद्रसखिवेगंधर्वैपुरर्षवभवगाढाप्रविष्टाः गर्भग्रावपरीक्ष्यवेतिभावः सभीनिभिः अप्रविष्ट
प्रशांतधर्म्याभिभवः शनैर्यिवाविलासिनीभ्यः परिमृष्टपंकजः ददौभुजालंबमिवाजसीकरस्तरेगमा
लांतरगोचरोनिलः॥१२॥ गतैः सहावेः कलहंसविभुमंकलत्रभारैः पुलिनंनितंविभिः मुखैःसरो
जानिचदीधलोचनैः सरस्वियः साम्यगुणान्निवासरे॥२॥ विभिन्नपर्यतगमीतपक्तयः परे
पगाढाः सखिभिर्मरुत्तनः कथंचिदापः सुरसंदरीजनैः सभीतिभिसन्प्रथमंप्रपेदिरे॥३॥
विषयत्वात्सभयैर्बधुभिरितिपक्षेप्ययमेकार्थोत्पत्तयः सुरसंदरीजनैः तदेवावगारुनंप्रथमंयथातथात्र
तएवकथंचिद्भवान्कृद्देनप्रपेदिरेजगारहरो॥३॥ विगादेति॥ प्रपन्नेनसंघादिताः संचारिताः पीवराड
रघोयाभिस्राभिरमणीभिः अंभसिविगादेविमात्रेप्रविष्टएवसतिसुप्तयेतिसमासः मात्रकान्त्वाप
धारणइत्यमरः विविधमानास्वयंचविशीर्यमानाकर्मकर्तृरिशातचतरंगसंहतिस्त्रीरेषुसारसान्
क्षिविशेषाशसारसोमैधुनीकामीगोणादः पुष्कराहपइतियादयः यद्वासारसाङ्गसान्चक्रामसार

के. टी. ८
५

समानेति किंचधर्मात्कौणः स्वदोद्विंशुभिः समंततः चित्तानिघाप्रानिभ्रुतुत्स्रविलोचनानिअवि
कचास्वराज्ञातिअतएवतुषारभूषणैः सीकरपरिद्वेनेः नृषाशाहमसीकरोइनिशास्वतः अस्पृष्टपत्र
पंक्तिभिः अतिकः बहलायस्तीभिः व्याकोषाकि कवस्युटाइत्यमरः सरोरुहैः समानकाजीनीइत्युप
मामुख्यानिच॥२५॥ विनियेतीनामिति सविस्मयः नृपपतः पूर्वाक्तिचरणादीनिनृपयतो नभश्चरान्
गंधवान्तत्पुर्वमेव प्रथमयथातथेत्पुत्रेताइच्छणा॥ देत्यमरः अलोकनकोनक विवेशपूर्वाह्यात्था
ते अनुकुलके स्वभावोक्तिरुत्पदांग॥२६॥ संप्रतिहालिलकीडावर्गनमारभते अथेति अथमु
समानकाजीनित्वाभूषणैः सरोरुहैरस्पृष्टपत्रपंक्तिभिः चित्तानिघर्म्यैकैः समंततोमु
खात्पुत्रुत्स्रविलोचनानिच॥२५॥ विनियेतीनां परिखेदमथरं सुरांगनानां प्रनुसन्नुवर्त्म
नः सविस्मयं नृपयतो नभश्चरान् विवेशतत्पुर्वमिवेक्षणादरः॥२६॥ कुलकम् अथस्फुर
न्मीनविधूतपंकजा विपंकतीरसवलितोमिसंहतिः पयोधगाढं कलहं स्वादिनीसमान्
ख्यवचनानंतरं स्फुरद्भिर्मीनैः विधूतपंकजति सदस्युखवी (इविवचधुः सुरापगा॥२७॥ ॥
होक्तिः विपंकपकरोदने विहारयोग्यमिनिघावत्तत्रतीरे सवलितविवलितत्रस्मिसंहतिः
हस्तसंज्ञोक्तिः कलहसनादिनीकादं वराहवनीतिवाग्यायोक्तिः अतएव सुरापगां गतावधेरइर
सः पयोधगाढं अथगाहिनुंगादृष्टिजादिकल्पः समानुहावेषाकारयामासेत्पुत्रेता रुति
एकारणाङ्गानमित्यमरः रुयतेर्लिटिअत्यस्त्राज्ञेति सं प्रसारणं॥२७॥ प्रशान्तेति प्रशान्तेधर्मा
भिभवः प्रतापमबाधः यादातशान्तेत्यादिनिघानात्साधुः शनैविदान् मंदवहनयानैः शान्तप्रत्ययः

५
राम

पंचभिः कुलकसाह वराभिरिति दनुसानुषुयदुर्मततः सकाशाद्दूणां विद्वानमंयं अलसंघिनि
 येनीनानिर्गच्छनीनां सारांगनानां सुवधिनी चारणहस्तपीवरे कारिकस्यैवराश्रते वरवश्रते खिन्नखिन्ना
 निकिचिनपुत्रवानां श्रीरिवश्रीयेषानानतदमंडजित्यर्थः अतएव समे समस्तत्रपिकिपुनर्विषमे
 तिभावः पान्तं मनीश्वरानशक्तानश्रुतएवमहादिवप्रदेयदेवीशायादिभावः प्रस्वालतश्च
 रणान्महादिवस्तुपमा २२ विसारीति॥ विसारिभिः काचीमणिरस्मिभिः लप्ययात ज्जनिसेनो
 हरेन्सकोपेषानेघानितेयानोशोभयाकरलेननवमेकतानाद्युतिशोभां जित्वा स्थितानितनुल्यानी

तयेत्यर्थः

अतः कुलकष वरोरुभिर्धारणाहस्तपीवरे शिरायविन्नानवपुत्रवश्रियः समेपियातंचर
 णाननीश्वरान्महादिवप्रस्वलतः पटपटे॥ २२॥ विसारकाचीमणिरस्मल्लब्धयाम्
 नोहरोद्गायनिभवंशोभया स्थितानिजित्वानवसकतद्युतिश्रमातिरिक्ते जघनानिगोर
 श्री वैः २३ समुद्रसन्त्यकनकोशकोमलेरुपाहिनाएपुपनीत्विनमिभिः दधतिमध्येषुबलीवि
 त्थयः जघनानिवडुयोद्याष्यात् २४ भंगिषुस्नानातिभाराडुट्टराणिनमृताम॥ २५॥

श्री स

समुद्रसीदति समुद्रसन्त्यकजकोशकोमलेः हस्तकुशमसमुक्पुण्यैरित्युपमानाभिः प्रतारिकायैः
 अथनाभिसंज्ञवंगजस्य संज्ञा प्रतारिकेति शेषः पुच्छिगजायां कविरैव प्रमाणां उपनीचीनीचीसमी
 पेडपाहिनश्रीणिजनितशोभानितयाचलीविभंगिषुडुमिमत्सुमध्येषुस्नानातिभजयजस्य
 लेषुस्नानातिभारान्नमतां दधति चिभ्राणानिचानपुंसकस्येति विकल्पादनुगुमागत्युद्धेड

द्वाराणि २३॥

क्र. ली. ६
५५
५६

सुखायमात्रयः प्रणयोरनपसर्ग इति प्रतिबोधयोगः ॥२॥
पुत्रान्तरादिप्रकाशेन प्रादिसंसारित्यस्य
बालभगादीनामीत्याजरादिभ्यामः उक्तैश्च
॥२॥

अपोहितुमिति इन्द्रोच्चपीवरसनीखांगाद्योपसर्जनादितिः उच्यते काचित्स्वतेव
तुष्यरजः पसगमुखानिलैः फुत्कारमारुतैः अपोहितुमपनेतु मपारयती किलञ्च सक्रुवता किलेयलीकः वल्ल
तस्तुदास्वास्पर्शलोभादपापरयंतमिन्यर्थः प्रियमुन्मनाउत्सु कासनीञ्चत्तपव्योध देशोरजसिजयान्न
पत्कारपरित्नात्तजन्पादोत्सुक्यादितिभावः हननस्थानचाट्टरस्थानिसप्रमीदयंचप्रगल्भेव ॥१९॥ इमानि
नीति यथाभिरामं वीप्सार्थव्ययीभावः कुसुमान्यगुणस्य चानिचकुसुमागुणपद्मं गुणस्मिन्तत्तत्राशिरा
मित्येकवद्वायात्रपुंसकत्वे इमान्यमृतीति इत्येनिर्देशपूर्वकमित्येधेः इदमदसी सन्निवृत्त्युचिप्रकृत्य
पुगमम् अपोहितलोचनतो मुखानिलैरपारयंतं किल पुष्यजं रजः पयोधरेणोरसिका चिदुन्ननाः प्रि
यंजधाने द्भक्तपीवरसनी ॥१९॥ इमान्यमृ नीत्यपयर्जितेशनिर्द्ययाभिरामं कुसुमागुणपद्मं विहा
यनिसंसारितयेवभूरुहः पदचनं श्रीर्वनितासुसंदधे ॥२०॥ प्रवालभंगा क्राण्णाणि पद्मवः पसगपी
सुतपीवरसनाः ॥
महोभूतः पुष्यसंगेधिरददेवपुगुणोद्धायमिवांगनाजनः ॥
येशानैरपयर्जितञ्चपयर्जिते सति वनश्रीर्निस्सारने येवनिहेतुत्प्रेहाभूरुहान्तवृत्तविहापयतिनासुपदेसं
दधे च वनितासुसंधनवनितायाः लक्ष्याः विषयभेदाया निगरणेन विषयेन वनश्रिकेवनिता
गतलोत्साससर्वैर्दुसंवद्दृपाभेदेन भेददृपाभाषायातिशयोक्तिरलेकारः ॥२१॥ सुसुखायमात्रयः प्रणयोरनपसर्ग
विषयाप्यपवाधयनेयजसन्निशुयोक्तिः स्यात्क विणोहोक्तिः जीवित्तत्तदो राग प्रसन्नो गत्तु ससं
प्रवाहनीयवत्तभ्रमतयत्तत्तज्जैत गुह्ये एतदिति यद्व्यवः न इत्सुष्यरजसायागहनोपीवरसनी
यस्यसः पुष्यः संगेधिः सरभिः त्रैगेनाजनामहोरुहाद्यज्ञानाव पुगुणस्य स्वदेहगुणस्वपाणिपद्मवो

६
प्रवालभंगा क्राणाणि पद्मवः पसगपी
सुतपीवरसनाः ॥
महोभूतः पुष्यसंगेधिरददेवपुगुणोद्धायमिवांगनाजनः ॥
येशानैरपयर्जितञ्चपयर्जिते सति वनश्रीर्निस्सारने येवनिहेतुत्प्रेहाभूरुहान्तवृत्तविहापयतिनासुपदेसं
दधे च वनितासुसंधनवनितायाः लक्ष्याः विषयभेदाया निगरणेन विषयेन वनश्रिकेवनिता
गतलोत्साससर्वैर्दुसंवद्दृपाभेदेन भेददृपाभाषायातिशयोक्तिरलेकारः ॥२१॥ सुसुखायमात्रयः प्रणयोरनपसर्ग
विषयाप्यपवाधयनेयजसन्निशुयोक्तिः स्यात्क विणोहोक्तिः जीवित्तत्तदो राग प्रसन्नो गत्तु ससं
प्रवाहनीयवत्तभ्रमतयत्तत्तज्जैत गुह्ये एतदिति यद्व्यवः न इत्सुष्यरजसायागहनोपीवरसनी
यस्यसः पुष्यः संगेधिः सरभिः त्रैगेनाजनामहोरुहाद्यज्ञानाव पुगुणस्य स्वदेहगुणस्वपाणिपद्मवो

रजनादितिः ॥
॥२१॥

गोपीभारतसकीदंत ॥२॥
 धरादुर्गः कायलिंगमुनिशुभानसुभावेभ्यासरा

सलीलेति आसक्तलतांताः पल्लवाभूषणंपरांपपल्लवेः सहस्रंघृतमित्यर्थः कुसमायत्तंसकं पृष्यसधरंकांजंतः व
 वः समादृशउच्चयोनीवीवेधोयस्यासानारीकषंशकंयुथोनीविः स्वाउच्चयोपथेतिभार्जंडः अपराअन्यादत्तमिति
 भावः शलीलेसमासंजत्याशिरसिप्रवतिचसंत्यादर्शसंज्ञस्वजाशयित्यनुनासिकलोपः कांतयाकश्चिनत
 नाभ्यामुपयीप्रस्तनोपपीडं सप्रभंवेत्यादिना रामुलप्रत्ययः निजंविनाप्रशंशाया मितिः घनेनजवेतनि
 निविडेनपश्चान्निजेवः स्त्रीकयाक्तीघेतजयनेपुरइत्यमरः ननुदनुन्नः अंशकानिरेकोदितिभावः एषाव
 प्रगल्भापव ॥२६॥ अद्यधुमेनाह कलत्रेत्यादि विज्ञालिनीविनागोजोन्नमनादिप्रियः वस्त्रंघृतिनाक
 सलीलमासक्तलतांतभूषणंसमासंजत्याकुसुमायत्तंसकं स्तनोपपीडंनुदनिजंविनाघने
 नकश्चिजघनेनकांतया ॥२६॥ कलत्रभारेणविलोलनीविनागलडुकुलस्त्रनशातिनोरसाव
 लिव्यथायस्फुटरोमराजिनानिरायतत्वाडुदरेणताम्यता ॥२७॥ विलंबिमानाकुलकेशपा
 शयाकयाचिदाविष्कृतवाहुमूलया तरुप्रस्तनान्यपदिश्यसादरंमनोधिनाथस्यमनस्समाददे
 लत्रभारेणतथागलत्समानडुकुलंवाभ्यांताभ्यांशालततितयोक्तेनारसातयावलिच्यपायेनभंगिनिवृत्त्या
 स्फुटारोमराजिर्घस्मिनतननिरायतत्वात्राप्यनातनुभवताडरेणवोपक्षितासुभावोक्तिरलंकारः ॥२७॥
 विलंबमानमिति विलंबमानोविस्त्रंसमातोआकुलाविल्लित्तम्यकेरायासायस्यासःविः कृतवाहुस
 मूलनयादर्शितकक्षाप्रदेशंतयाकयाचिक्कानयाप्रस्तनान्यपदिश्यप्रस्तनग्राहणंवाजीहृन्पइत्यर्थः
 याजापदेशालक्षेत्यमरः सारदंसाभिलाषमनोधिनाथस्यप्रियस्यमनः समाददे आचकर्षकर्तृलि

सिद्धसर्वोपसोष्यदर्शनात्सपाल्लंगुप्रियमस्त
 न्निभावः अत्रप्रियमनोहरणहेतुभिः कात्तविशे

५० अ.

किं टीट

स्वगोचरेति चित्तहारिणामनोदरेणशाखिनां प्रसवेणपुष्येनातेनविलोभमानाः आकृष्यमाणाययोसि
तः स्वगोचरविषयस्वकेरप्रसयेसत्यपीत्यर्थः प्रसायइतिशेषः उपकर्तुंपरिचरतुमिदृशानभञ्जराणां
धर्माप्रणयेनसायाहेतुनाप्रियाणिचक्रुः स्वकर्यासमाधिप्रसवस्वकातप्रियायेतदीयमानमेवाप्र
हीरिन्यर्थः ॥१३॥ प्रियदूतेति कुसमानिप्रयत्नोदयितेनउत्रैस्वराविपत्तगोदंसपत्नीनामलेभिनाप्रा
पितानन्नाद्याहूतेन्यर्थः नागोगात्रेकुल्लगोवेइतिशगस्वतः यानिनाञ्जनपत्नानकिंचिद्वैकर्तविलि
लिङ् किंतुकवत्तवाध्याकुल्ललोचनासतीचरणेनभुविलिलेखगोत्रसवलेनजनितेर्घ्यानिमित्त

शिय

कुलकं स्वगोचरेसत्यपिचित्तहारिणाविलोभमानाः प्रसवेनशाखिनां नभञ्जराणांमुपकर्तुंमि
दृशानप्रियाणिचक्रुः प्रणयेनयोधितः १३ प्रयत्नोदयेः कुसमानिमानिनीविपत्तगोदोदये
नलेभिना नकिंचिद्वैचरणेनकेपल्लिलेखवाध्याकुल्ललोचनाभुवोत् ॥ प्रियेप्रणयत्
निवाचमुन्मुरवीनिवदृष्टिः शिलाकुलोद्यया समाददेनाहितमंशुकवृथाविवेदप्रष्येषुनया
विवेदादितिभावः मानिनीञ्जनपत्निकिंचिदित्युक्तं नइदृशरूपकेतत्तजानायदिव्यानिवेदश्चिपत्तये
त्वमाननेसन्निवेशपासपवैधरेपद्रासहानानाइति १४ प्रियइति वाचयत्तुतिद्वानिसमाज्ञपत्नीत्यर्थः
हाणशान्प्रत्ययः यात्रात्पादिनायहादेशः प्रियेनिवहादृष्टिः अतएवांनुखीशिपिलः स्याद्यः आकु
लभंतीस्त्रीञ्चमुक्तसमादधीनचवधरागयारवशपादितिभावः पुष्येषुहृयागोद्यंआहितञ्चस्था
नप्रसारिनमित्यर्थः पाणियत्तवचनविवेदप्रियासक्तविलावितिभावः एषाप्रगल्भानायका पाणि

पुष्येषुहृयागोद्यंआहितञ्चस्था
नप्रसारिनमित्यर्थः पाणियत्तवचनविवेदप्रियासक्तविलावितिभावः एषाप्रगल्भानायका पाणि

विहरेति विह्वरभावेनभिदांभेदंविद्विहादिभ्योः उपेयुषः उपगनात्तगवादान्च्युताः अतएवामितः प्रसारिणः सव्यं
 तइति प्रियायउत्संगइवशीतासिनानांशुचीनांमौक्तिकानांचिषइवचिषायेषानकिचचयतस्यप्रससाइ।
 वस्थितइत्युत्प्रेक्षाचारिविंदवश्चअत्रोपमयोत्प्रेक्षायाञ्चसंस्थिः॥१॥सखीति द्वौरेकोवर्णविशेषोये।
 षान्तिहिरफाः भूमशयेतदर्थोत्तत्तते हात्तरंमांसमिति विधाति भाष्यकारः स्थिरानि अन्नाहिरफापयो
 जनानितैः शरिणानिरापरीकृतात्पुद्गाहरणानियेषान्तैः शारदः शारवर्षीजयोरिति विश्वः विशारिभि
 विसृजैः पुष्पाण्येपलोचनानितैः नैः प्रसणगुरुकृतंशारुरीयस्मिन्कर्मणिन यथासखीजनैकानाजनै

विदरपातेनभिदामुपेयुषश्च्युताः प्रसारिणाः प्रियां कशीताः शुचिमौक्तिकत्विस्रोवनप्रहासाइवगारिवि
 दवः॥१॥सखीजनैप्रमगुरुकृतादरेनिरीक्ष्यमाणाइवइवनममृजयः स्थिरहिरफाजनसारिणोद्वरेवि
 काशिभिः पुष्पविलोचनैलताः॥१॥उपेयुषीणां वृहतीरधित्यकामनासिजहुः सरराजयोधिताः ॥

निरीक्ष्यमाणाः पश्यंतइवस्थिताः कुतः (कपोलकाधैः करिणांमहारुणेरुपाहितश्यामरुचश्चदे
 नममृजयोवनतां ग्योत्तनाश्चत्रवृषकोत्प्रेक्षयोः संकरः उपेयुषीणामिति मदनेनुरगोरव्यक्तगोः अच्यक्त
 णास्त्वनुराइत्यमरः करिणांकपोलानांकाधैः कषणोशयहितश्यामरुचः जनितकृष्णवर्णाः इतितष
 णालंकारः चंदनामलयाजाश्चगंधशारोमलयजोजइतिश्रीचंदनोस्त्रियामित्यमरः वृहती
 रधित्यका उर्द्धभूमि उपेयुषीणां सरराजयोधितांमनासिजहुः अत्रचतुश्लोकान्पादीनांविशि
 ष्टानामेवामेवोहरणहनुंचोक्त्याकायालिंगमुन्नेयं १२

५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

धूम्रोजोवृक्षयः अशोकयष्टिवशोकशाखिन्यर्थः वधुजनैर्दृशेदृश्याः अत्रविडम्बयं तीव्यतिप्रस्तुताशोकशाखावि
 शेषणभूतोपमामहिमो अत्रप्रभूतनायिकाप्रतीतिः समोसोक्तिः उज्ज्वलमानपातेयवोपमयाः अगाविभावेनसंकी
 र्यते ह अथुकत्रिभुवराक्रांतोकाचिद्वह कराविनि मानपरिहारेणामधुपाअयेनेननकत्रिज्ञानः त्याशय
 नजायोवपति हमानिनाति नवपक्षयस्य आकृतिर्युयोरित्युपमानौकरोधनानाधृतः अ्यादिकात्कनैरिशा
 नववृथाअर्थपरिग्रमेमाकृयाः साकुरुचकरोत्तेशीरथं माहिडिल्लुः वृथात्वेहेनुमाह कल्पलताभिशांकया
 कल्पवल्लीभ्रमणनिधांतिमदलेकारः उपयुधाउपडातावप्रदावलिः कथनुचिभ्रमणनिधिविभिलनचित्रस्यमे
 यत्तयः वाभाशेन्यादिनाविकल्पनरपन्ययः अत्रकोतापरि समवेप प्रदृढावत्तकल्पवल्लीभ्रमणनिबंध
 करोधनानानं वपक्षवांकलीहवाकृयामाननिमोपरिश्रमोउपेयुषिकल्पलताभिशांकयाकथे
 नितस्वयतिसह्यहवलीधेनहीरिकापेदयितोनुगम्यतोपुरानुशेतेतवचेचलमनः॥ इतिप्रथका
 विदुयेतुमिद्धतोपुरोनुनिन्ये निपुणः सर्वात्तनः ८॥ यम्भे। समुच्चतेः कथादुकूलशालिभिः परिष्कारा
 नानिजासूचकारेणसमर्थनात्कारेणकार्यसमर्थनरूपोर्थानरन्यासेः रसेपक्तिमेखलेः प्रतीरदेशैः
 धीनिमदगाभिगिभावेनसंकीर्णः सूचपमायासंसृज्ये अथकाचित्तस्वीकांचित्प्राणयकुपितामा
 ह जहीति प्रियमुपेनुस्वग्रमेवानुसर्गमिद्धतीआहीनद्यानुमितिचिकल्पानुसभावः कोचिन्नायकानि
 पुणचिन्नः सर्वात्तनः व्यथेकोषजहीरिन्यज आचहोइतिचिकल्प्याटीकादेशः दयितोनुगम्यतां अनुनस्त्री
 यतो उभयथापिप्रायेतायालोहअन्यथाचंचलमस्थिरमनः पुरानुशेतेअग्नेनुगमिष्यतोअनुनाप्य
 नइत्यर्थः याचत्पुरानिपातयोलेट्टे पुः पूर्वमेवनुनिन्येप्रसादयामास॥ ८॥ अथचतुर्भिःश्लोकैकूलकमाह
 समुच्चतेरित्यादि काथान्याथंचालकुसुमातीतानिदुकूलानोवतेः शोभतइजितयोक्तेः सारसपक्ष

१९ क
 २० य
 २१ य
 २२ य
 २३ य
 २४ य
 २५ य
 २६ य
 २७ य
 २८ य
 २९ य
 ३० य
 ३१ य
 ३२ य
 ३३ य
 ३४ य
 ३५ य
 ३६ य
 ३७ य
 ३८ य
 ३९ य
 ४० य
 ४१ य
 ४२ य
 ४३ य
 ४४ य
 ४५ य
 ४६ य
 ४७ य
 ४८ य
 ४९ य
 ५० य
 ५१ य
 ५२ य
 ५३ य
 ५४ य
 ५५ य
 ५६ य
 ५७ य
 ५८ य
 ५९ य
 ६० य
 ६१ य
 ६२ य
 ६३ य
 ६४ य
 ६५ य
 ६६ य
 ६७ य
 ६८ य
 ६९ य
 ७० य
 ७१ य
 ७२ य
 ७३ य
 ७४ य
 ७५ य
 ७६ य
 ७७ य
 ७८ य
 ७९ य
 ८० य
 ८१ य
 ८२ य
 ८३ य
 ८४ य
 ८५ य
 ८६ य
 ८७ य
 ८८ य
 ८९ य
 ९० य
 ९१ य
 ९२ य
 ९३ य
 ९४ य
 ९५ य
 ९६ य
 ९७ य
 ९८ य
 ९९ य
 १०० य

स्वरः अचारुभिर्विभूषिताः

सः सापदप्रक्षेपे शक्तिप्रतिभावादिभिः किंच प्रवृत्तौ निद्रादिविभूषणानानुसूतद्वीनामारवोपस्मिन्तः अत्र
 नौपरिक्रमः संवासेनभः प्राणायामाद्भ्रमसमधिकोपचमीविभक्तैः इति पंचमी धृतिसेनोपमादधश्चत्रविशिष्ट
 स्य परिक्रमः धृत्यहेतुजान्काव्यलिंगप्रलेकारः ३ धनानीति साद्रीणिश्चित्रजानातिकरप्रवेधानिगाप्रानि
 अत्रज्ञानिद्विभिराधिकार्थवचन इति तृतीयासमासः कामकुसुमानिविभूतः नवकुसुमिजान्शारिवन
 स्तन्नपहायसरसंदरीजनैः पुरोत्रेभ्योभिसत्तत्रभिसत्तः भावेलिट् तथादि कामिनो गुरोर्घतिशयेषु वि
 षयेषु विषयेषु नजरं वीशार्थे च यीभावः यथोत्तरमिच्छायेघाते यथोत्तरे ह्याः उत्तरोत्तराभिलाषुकादिश्च
 अपरिकरोत्यापितो पौत्तरन्यासो लंकारः ४ तन्नरति विलेपनामोदेहतात्राहृष्टयनालिनोवनभंगास्त
 निवृत्तज्ञोरुपबोधेत्थरेः क्लमः प्रवृत्तनिर्कृदिविभूषणारवः त्रिजं विनीचीभशमाह धेरति तभः प्रयाणा
 ह्वनोपरिक्रमः ३ धनपनिकामिकुसुमानिविभूतः करप्रवेधान्यपहायशारिवनः पुरोभिसत्तत्र
 संदरीजनैः यथोत्तरे ह्यादिगुरोर्घुकाभिनः ५ तन्नरलक्ताहृष्टयनापल्लवाः स्फुरन्नुत्तराशुक्
 रमंदरीभतः विलासिनीचाहलतावनालयो विलेपनामोदेहताः सिधेतिरे। धनिकीयुः
 नूः कृशाः अत्रकैः अरुणाः पाणयपवपल्ल (मानस्तवकाशिलीमुखरेशोकमधि कालेपल्ल
 वायासानाः स्फुरन्नुत्तराशुक्तामुत्करा पुजापवमंजर्थस्त्राविभूतीति तयोक्ताः किशुविलासिनीनां वाह
 वपचलता विभोनिरे अत्रसमस्तविषयत्रयकमलंकारः लजावयवानां पल्लवादीनां सपिडपणादि
 ति॥ ५॥ निपीयनानेति शिलीमुखरलिभिः अलिवाणो शिलीमुखविन्यमरः निपीयमानस्तवको
 गुह्यो यस्याः साचलावालपल्लवायस्याः सा अत्र एवमद इच्छुञ्जीष्टायस्मिन्तत्कराय धूननं करकेपते
 विड्ययंतीस्तवप्रपानेनोष्टदेशनपल्लवचलनेन करावधूननंचकुपेतीत्यर्थः धूजोयोतोत्पुट्टुगिदि

वा विलेपयंती दृशेवधूनने संदृष्टे क
 रावधूननम् ६॥

१५० की.

क. टी. ८

अथेति अथवेशनानंतरं स संगनाः स्वमापयास्वत्वाविशेषेयाहोतैर्निर्मितैः नदिरैरुज्वलं ज्वलं तोमशापोयस्मि
न्नद्यामसदागंधर्वाणां सनातनं सदातनं सायंचिरमित्यादिनाभावाद्येपमुप्रत्ययः गोप्यं जतत्यतिरिद्धः तच्चाप
यार्थानिपुराणियस्वसप्रहारेणुगोपुरमित्यमरः तत्र योक्तं इत्युपमापरे वनानां विजिहीर्षया वनानि हर्तुमि
च्छयाकर्मणि घृणीजद्रूपानुः न हतिर्लिट् अत्र ज्वलं ज्वलं द्विति उरं पुरमिति च सकृद्यंजनद्वयाहृत्यादृष्ट
मुप्रासः अत्र तद्देपरीत्यानहं त्येत्प्रसइति प्रेपोरुपमायाश्च संसृष्टिः अस्मिन्सर्गेशस्य वृत्ते ॥ १॥ यथेति

अथ स्वमायाकृतमंदिरोज्वलं ज्वलन्मणिचोमसदा... सनातनं संगमनागोपतिचापगोपुरं पुरं
वनानां विजिहीर्षया जद्रुः ॥ १॥ यथा यथंताः सहितानं श्वरैः प्रभाभिरुद्भासितशैलवीरुधः वने म
विशंत्यो वनजायतेक्षणः ॥ क्षणाद्वितीनां तदपुरं कद्रुयनाम् ॥ २॥ श्रीरामानुजाय नमः ॥

यथा यथं यथा स्वस्वकीयमनतिक्रम्येत्यर्थः यथास्वेतु यथा यथमित्यमरः नपुंसकत्वनिपातनंतुद्रस्वत्वा
यीनमश्वरैः गंधर्वसंघैः सहितानः प्रभाभिः स्वदीप्तिभिः उद्भासिताः शैलेवीरुधोयाभिस्नास्ताः पूर्वोक्ताः
वनेजायतेक्षणश्चियः वनेचिस्वसंत्यः क्षणं पुनिर्यासांताः क्षणं पुनिर्यासांताः क्षणं पुनिर्यासांताः क्षणं पुनिर्यासांताः
धुः - गर्भानि रालेनासां स्पु रस्य ह्यणि कजादिनिभावः श्लेषानुप्राणिनेयमुपशेषत्वमितिकेचित्
उभयथाप्यनुप्रासेन संसर्गः ॥ १॥ निवृत्तेति निवृत्तो वृत्तस्य वत्तलस्य कुचपयोधरस्य क्रमोवायस्मि

राम-
९

५० टी.
१४

विंवाधरः

शयनो गतिवति सति विमर्हे ॥ तन्नात्रादेशे सतीत्यर्थः ॥ विंच विंचतुल्या पशु राः शाका पार्थिवादिभ्यः ॥
१२ लोपी समानाधिकरण समास इति वामनः ॥ समदेहे पितेः पीताः ॥ पीदिताः अतएवातिपीडनादाताभ्याः ॥
स समंताद्भक्तविवोधरायासां तासां संगनासां संबंधिविरहेणाहेकेन विद्यो गेन विधुरं विहूलं हृदयं रात्रिसे
भोगलक्ष्मीनपुंटादिशोभेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ अत्रासत्सखी वनीयुणा सहवरीवालसेवधारयामां सप्रियसे ॥
त्य

ग वलसेवेरात्रिसंभोगलक्ष्मीः ॥ ७ ॥
नव इति श्रीकिराताज्ञानीये महाका
तिनख व्योभासविभक्तौ लक्ष्मकेचंडी
लेखालक्ष्य नामेगारागोस यमद्यं पानवणो नानामनव
मददयितपीतीना मःसगी ॥ १२ ॥ ३४ ॥
सुविवाधरासां ॥ विरहविधु
रमिष्टासत्सखीवोगनानाहेद

भोगविदुशो वास्यसामेव भूवेत्यर्थः ॥ प्रियोपभोगविहावलोकनलालसा कथेचिद्विरहं सत्सखीमसहं
तइत्यर्थः ॥ स्वेता पूर्णोपमा ॥ मालिनी वृत्तम् ॥ ७ ॥ इति श्रीमहोपाध्यायकोलावल्लभमालिनायसूरिवि
रचितायां शेटापथसंख्यायां किरानाज्ञानीयटीकायां नवमः सर्गः ॥ १२ ॥ श्रीसूमती ॥ ३४ ॥ राम राम

मा

राम
१४

३

कोतेति। सुरतेति॥ सुरतखेदेन निमीलितान्यङ्गीणियेनतेकांजातनास्त्रीसमूहसंवाहितंसावरुतुसपितुमिवस्वेरापने
दार्थेयंगमर्दनकर्तमित्यर्थः॥ संवाहनावाहनेपिभारदेरंगमर्दनमिति विश्वः॥ प्रवाहप्रयत्रइतिधातोप्यातातुमूल।
सन्ध्यासेवाहितमितिणिगृहणाः स्यात्॥ मंदंमंदंमंदप्रकारः प्रकारेगुणवचनस्येतिर्हिभावेकर्मधारयडावत्सु।
श्रीलुक। समुपपादसंवाहनरत्नेनीपरिहृतिवभ्युनिशावशानमरुत्। हर्म्यंशुमाल्यानिचमदिराचपरिभोग्योवि।
मर्दंश्रुतेषां गंधानिविश्रकारबहिः प्रसर्पपमासेत्यर्थः॥ अत्रसंवाहितमिवेत्युत्प्रेक्षाया॥ माद्यगुणमूलन्याह
णमितिनिर्तकृपाप्रलोक्येहा॥ ५६॥ आमादेति॥ आमादेनमद्यगंधेनववासिताः सुरमिताः इलाहृषमुक्त्या॥

कोतात्तनेसुरतखेटनिमीलितान्सेवाहितंसमुपयानिवमंदमंदं॥ हर्म्यंशुमाल्यामदिरापरिभोगगंधा
नाविश्रकाररत्नेनीपरिहृतिवायुः॥ ५७॥ आमादेवासितचलाधरपक्षवेषु। निद्राकषापितविपाटल।
लोचनेषु॥ व्यामृष्टपत्रतिलकेषुनिलासनीनांशोभावबंधवदनेसुप्रदस्यशेषः॥ ५८॥

सुरतश्चलाधरपक्षवेषै।

पत्रेषुनिद्राकषापितान्यपट्टकृत्तानिविपाटलानिलोचनानियेषुतेषु॥ कषायरुवरेणास्त्रीनिर्यासेरात्र
कादिनि। सुरभावपदोरक्तेमपुरक्तेलवनोपिचेतिकेशवः व्यामृष्टानिपत्राणीतिलकप्रयेषांतेषुवि।
लासिनीनां वदनेषुमदृशशेषः शोभावंधः॥ मंदतराणपेमदृशेषवमंडनेवभूषित्यर्थः॥ स्त्रीणांमदृप
वभूषणामितिभावः॥ ५९॥ मत्तवतीति॥ अंगरागोगविलेपनखरेषुनखपदेष्वल्लस्यतानां दृश्यतानां दृ
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम॥

राम
२३

क्षीयुषानइति ॥ सिधुषानेन मद्युषानेन रेसुचिह्लुलेषु ॥ अतश्च वयु पुत्रेणेषु निघ्नतोषियपराधिर्नता सुपगमतेषु सत्सु ॥
 यधीनो निघ्नप्रापत्त्यमरः ॥ वधुनो संवेधिरतिरसेषु सुरनरसास्त्रादेयुषाहितभावंदत्ततितकामिषु विषये इहि ॥
 नंबुवनतापनादिवेष्टितेवितलह्यनिविषयमन्यानकृतमपीत्यर्थः ॥ रिज्ञे रागिणो सुललितमपि शोभत इति भावः
 विशेषसंलंकारः ॥ ७३ ॥ अन्वो न्येति ॥ अथ सुरसखा इदं सचिवागंधवास्त्रेण मपरसा च अन्वो न्यरक्तमनस्यापरा
 सरानुरक्तचित्तानोचेतोभुवः कामस्य चिचोटे शमाज्ञौ विभतीनां स्मरविधेयानां तासु सुरतमाणां स्वेतेत्यर्थः ॥
 यद्ये चानादरः इति सद्यो विरोधः विवोधनेशो लोयेषां ते वैवोधिकवैतालिकाः शिभ्यामिति वक्रागेषां धनिभि

क्षीयुषानविधुरेषु वधुनो निघ्नता सुपगमतेषु वपुःषु ॥ इहितेरतिरसाहितभावंदीतललमपिका मिषुरेते ॥ ७१ ॥
 अन्वो न्यरक्तमनसामथविभतीनां चेतोभुवः सरसखा परसानिदेशः ॥ वैवोधिकधनिविभावितपश्चि
 माङ्गसासंहनेवपरिहृतिमियापरत्रिः ॥ ७२ ॥ निद्राविनोदतनिज्ञानरतिक्लमनामायासुमगलनिना
 द्विवोधितानां ॥ रामासभः विचिरहाकुलिसपूनेजसूवेतामिवसमादधिररनालि ॥ ७३ ॥

मंगलरवेविभाते ॥ ७४ ॥
 हितः ज्ञातः पश्चिमाङ्गस्य रमभागे यस्याः सातयोक्ता सा रात्रिः संहतासंहितेवेत्युत्प्रेक्षा सतिनोभूपानविकाः
 लोलघियानिवभवतीभावः ॥ परिहृतिविहृतिमियाप्रभातकलाभूदित्यर्थः ॥ ७५ ॥ निद्रेति ॥ निद्रया विनोदि
 तेयनीतोनिज्ञानपांरत्याश्रमासयेषांतेषां यायामिति रामवदेदीर्घे मंगलनिनादेः वैवोधितागोपूनोंरामा
 सुभाविचिरहेणाकुसिताश्रुभतीषु अतएवरातानि नान्येवपुर्वीसीनेधौ भावस्तसूवेतानां समादधि
 रेप्रापुरिवेत्युत्प्रेक्षा ॥ अथ सुरतवादादरोत्सेवयः तइत्यर्थः ॥ यदुगारकालदुलभतदभितृषयानुभूषाते इ
 त्यर्थः ॥ ७५ ॥

२३

मगमन्ति ॥ शंकितायाश्च विश्वस्तपुरुषाः योषितो मदेन विमूढधियः सद्य बुद्धिर्नोऽस्माच्चोक्तविस्तृत्य ॥ प्रपूर्वा बुद्धि
तेः समासेन प्रपूर्वात्स्वपरंते भागमत्राहो विविधमतीषयेति शेषः ॥ गमेर्मादिलुनमद्रोगा इत्यगमप्रतिषेधः ॥
मदिरां भृशं ममतिमात्रेण सुनेच्छति स्म ॥ किञ्चमदविमोहभयादीषदेव युरित्यर्थः ॥ तयोहि ॥ प्रमत्तिह यीपदेष्वा
नेपि भयान्यानेष्वापि पश्यत्युत्पत्तेशकत इति यावत् ॥ शंकाहेतोः प्रमत्तकारणत्वोपचारः ॥ चित्तेति ॥ चित्तस्थः
निर्हेति विधापि स्वस्वकरं विविक्तरहः ॥ विविक्तरहसि मृतमिति विप्रः मन्मथो मधुमदः शशिभासप्रदिका
दयिते संगमो गोकामपि भुवंका विद्या नयति स्म रथे वस्या मप्यतिक्रम्य गारवस्या कीदामपि नित्यमि

चित् निर्हेतविधाय विविक्तं मन्मथो मधुमदः शशिभासः ॥ संगमश्च दयितेनेयति स्म प्रेमकामपि भुवं प्रमदानां
॥ धार्ष्ट्येन चित्तययो चित्तभ्रमो निर्देयं वल्लिलालकमाल्ये ॥ मानिनी रतिविधौ कुसुमेषु मत्तमत्त इव विध
ममाप ॥ ५० ॥

त्यर्थः ॥ प्रेमाभिलाषो रागश्च स्नेहः प्रेम इति स्तया शृंगारश्चेति संभोगः सत्तावस्थाः प्रकीर्तिताः इत्युक्त्वा रसाकुरे ॥ प्रेमा
दिव्यारसेषु तच्चिताव्यभिलाषुकः ॥ रामस्तस्यः गबुद्धिस्त्यो हस्तमुवा रणा क्रिया ॥ तद्वियोगासहे प्रेमातिस्तस्य
हवर्तेनी ॥ शृंगारस्तस्य मं क्रीडाः सोभोगः सत्तावस्था इति ॥ ५० ॥ क्रीडावस्था माहा ॥ धार्ष्ट्येति ॥ धार्ष्ट्येन शृंग
लयेन लंघिता ययो चितापो न्या ॥ मुर्मिर्मेपादाय सिंस्ततथोक्ते ॥ चंद्रनता डनभारित शीत्कार पुरुषापिता ही
स्य मुहूर्त्तवल्लिलिरिति भावः निर्देयं यथा तथा विल्लिलानि शार्क्ये रणा कुलितान्य लकमाल्यानि यस्मि
स्तसिं सन्मानिनी रतिविधौ सुरते कुसुमेषु मत्तमत्तौ मत्त प्रकार इति विधमं विभुभरामायः प्रायमत किं न करो

तिभावकारितकुरित्योपकाराद् मुहूर्त्त ॥ ५० ॥
राम २२

धृष्ट्यालिंगमेसादितौ संभिता बुभौक रौयथा साशुवतीनां संवेधिनी हीवता मरुता । कर्त्तरि क्तः अनुपसर्गो लुच्चादीस
 वशोच्चघा इति । निपातनात्साधुः हीवामना तस्याभावगदीवता । न्यतलो मारुगवचनस्य पुवडावोवक्तव्यः । बहुगुणो
 हृष्टि संकोचादिभिर्दीदितस्य व्रीडाभावे क्तः । ललिते विलासं अनुज्ञहे नृषकार कर्त्तरि । लिट् व्रीटार्थ कत्वा श्रीः
 जानुकार एवमित्युपमालंकारः ॥ ६७ ॥ योषिदिजि ॥ उदत्त उक्त्तमनोभवेन रागतिः स्य स्याः सायोपि न्या
 वत्यपि टपितस्यां के यथौपरोमानाङ्गा गोवलीयानिति भावः ॥ लाघवदोषपरिहरति ॥ कारयतीति ॥
 अनिभता चपला अनिकार्यकारिणीत्यर्थः ॥ बारुणी मटिरामुण दोषैर्गुरो मुदोषेषु च विषये । सर्वा द्वेदो

हंधती नयनवाक् विकारादिनो मय करणरिंभे । व्रीदितस्य ललितेषु वतीनां तीवता बहुगुणो रनुज्ञहे ॥
 आहते नुमधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य गमिते नु विकाराः । आवभौ न भद्रो हृत्तरागः कामिनी स्व संसर कुस
 मेयो ॥ ६८ ॥ मागमनादविस्मृदधियो नः प्रेत्यरंतु मिति शंफितनाथः ॥ योषितो न मदरो भ्रशमीसुः प्रेमप

प्रयति भयान्पिदिदि ॥ ६९ ॥

भाषयैकवडाव । रहस्यविभेदं रहस्यभागे कारस्यति खलु निगृह्यतावपि गुणदोषो प्रकाशयतीत्यर्थः ॥ अतो
 निगृह्यरागप्रकटमानत्यागः प्रमत्तापानलाघवमादहेतः ॥ अत्रुद्धिपूर्वकत्वादिति भावः ॥ ६८ ॥ आदितेति
 मधुना मधेन चेष्टितस्य अपरस्य मधुरत्वे अहिते उप्रकृत्येव मनोहरत्वे सप्रत्युत्पादिते वायदाविकासं ग
 मिते तु प्राकृत्ये तमाधुर्ये प्रकर्षे प्राप्ति उदतराग उदितरागाः अतएव कुसमेयोः कापिनी स्व संसरः प्रशो
 शानचरवावमो नित्यसन्निहितोपि महनः कामिनीसु मटकृततात्कालिक चेष्टामाधुर्योदिको सत्यपूर्वस
 उदत्तश्वदीप्ताभूदित्यर्थः संशयानुप्राणिते मुस्येता ॥ ६९ ॥

२९

तासो सौंदर्यं कर्त्तुं अभिमता प्रियवाला न्युप निन्यो सौंदर्यं हिविजिह्व निमपिरोचयत इति भावः मधुमदोदपि
तानां वश्यतो विधेयत्वमुपलिन्ये तथा हि सर्वमात्मवर्गहितमिच्छति अतश्चाह तास्वीत्वास्वीणा मुपचकार
मधुमदस्तुत्यास्योसामितियुक्तमित्यर्थः अत्र विकती अभिमहाकु पिता पिबश्यादिवितीरोधस्य चामदाभ्यासः
माथानदुभयथापिविरोधाभासो भवन्नर्थान्तरन्यासेन संसृज्यते ॥६४॥ वाससमिति ॥ उभनाभिनाभिसः
श्रीये वाससां शिथिलितो द्वीनिरा संलज्जात्या रासपदे कु पिता निशस्यानको पाश्च गुणको ये विरधती
स्थापयती गुणको ये निवेशयती दोषानश्रे ताः गुणी कुर्वतीत्यर्थः ॥ मदिरा योषितो च चनीयं ॥ नना

वदुकोषविकृतीरपिरामाश्चारुता अभिमता मुप निन्ये । वश्यतां मधुमदोदपितानां मात्मवर्गहितमिच्छति स
र्वः ॥ वाससां शिथिलतामुपनाभिः द्वीनिरासपदे कुपितानि योषितो विरधती गुणपक्षे चिर्ममर्त्तम
दिरावचनीयं ॥ अर्त्तस्य सर्विनिस्तिपतीनामात्मनः सुदमदोद्यमितीनां । वीडया विकलया वनितमां
नस्थितननिगतहृदयेभ्यः ॥६५॥

भिरश्रीयेदिशोसासुनिषिद्धाचरणानिदंममाज्ञा ॥ तथा दोषाणानिदंममाज्ञा ॥ तथा दोषाणामपि वस्त्रशोथ
त्यादीनां तदानां गुणत्वात्तत्र कुम्भिहवचनीयावकाश इत्यर्थः ॥६५॥ अर्त्त इति ॥ उपसर्वीसर्विसमीपे
समीपार्थव्ययीभावः ॥ आत्मनोसुदेहाशयात्मात्मीवेधुतौ देहे सभावेपरमात्म नीतिचेतयती ॥ अर्त्तश्रुति
क्षिपतीनां निपातयतीत्याभदाणामुपरिपततीनां प्रेरिताननुसेचुपेतिभावः ॥ वनितानामनुरुक्तसी
पांचनितान्पर्यरागपोषितिविश्वः ॥ हृदयेषु विकलयासतपवनोभयनिषेधविरोधः ॥६६॥ श्रीराम
रुंधतीति ॥ नयमानावाक्यानावाक्यानां च विकारसंप्रागल्भेरुंधतीप्रतिबधती तथाप्यरे

राम
११

नृत्येति॥प्रसङ्गोस्तुत्यत्र्यमतिस्तुत्याकृतियोषितःकरागिकर्णवत्तंहीकृतत्वादितिभावः॥मद्रागःसहृदिवः
 त्वलस्यबंधुरिद्वानिद्यवारकत्वादितिभावःलेभितेक्षणरुचिरावृत्तिनयनकांतिःसङ्प्रतिभेजेविलतणोद्वे
 र्यवर्तयामासततोविद्विन्धिकरसादितिभावःवर्णतरपाटनेनप्रविभक्तः॥६१॥होतेति॥प्रतिपानैःत
 एपावस्सःतीणलाहारागोपिकान्तस्यदपितस्यदनापदेवदंतततेसंभृताशोभायस्यसःवधाप्रधरप
 स्वरागोऽतितरामणिसाजेऽतिशयान्तरप्रत्ययेतिद्वययेत्यादिमात्रापप्रत्ययः॥तद्विदितस्यसुवीविभक्ति
 दित्यव्ययसंज्ञा॥सोदनाघनत्वमायाविवापियोपभोगचिद्भ्रमदिनानाकामिन्यावपवानाकिमन्ये

तुत्यत्र्यमसितोत्समत्तोःकर्णगेनिरुपकरिविदित्वा॥योषितःसहृदिवप्रविभेजेलेभितेक्षणरुचिर्म
 द्रागः६५॥तीणपावकरसोप्यतिपानैराद्वेदंतपटलेभितशोभः॥आययावतितरामिववधाःसोदना
 मधरपस्वरागः॥६१॥रागकांतनयनेषुनितोत्तेविदुमारुणकपोलतलेषु॥सर्वेगापिदृशोवनितानो
 दपेलेष्विवमुखेषुमदश्रीः॥६२॥

मंडनैरितिभावःजत्रतीणस्यापिसोदतेतिविरोधात्कांततेत्यादिविशेषागत्यासाहृद्वेत्तत्काकाव्यति
 गातस्तेकीर्णचोत्पेक्षाः॥६२॥रागेति॥वनितानोसर्वेगापिसर्गगतापि॥अनान्येतेत्यादिनादःमदश्रीः
 रामेणकांतानिनयनानियेषुतेषुविदुमवदरुणानिकपोलतलानियेषुतेषुमुखेषुदयद्विवनितोत्तेः
 दृशोतेषोनयनानिनैर्मल्येनरागादिनैर्मल्येनरागाभिव्यक्तिसंभवादितिभावःसुत्रमदश्रीःसर्वगत
 विमुखेवदृशोदतिविरोधः॥तस्यमुखविशेषणैःसमाधानात्काव्यसिंगानुप्राणितोविरोधवदाभासोत्प
 कारः॥सर्वोपमासंज्ञ्यते॥६३॥वदेति॥बह्वक्षोपेनविकृतिर्पभिस्तास्तथाभूतोमपिरमाःकर्मचोरुना

६५
 ६६
 कवचासौष्टिकः तन्मन्त्रादिप्रयोगिकानुष्ठापितानि
 चान्यविधिनियोगान्तरकरणानि चैतिसिद्धिप्राप्त्यर्थं
 नैवमानव्यक्तकप्रमाणान्तराद्यन्वयस्त्वेषां प्रथमं

लातारागनिवृत्तिर्नैवधाननयोऽन्योन्यगंधः संक्रांतिरिति स्थिते सत्युद्येत्यतो लोचनेति ॥ लोचने च नाधरो
 समुद्राद्यशरीरादेव च भिचारज्ञापकाऽनाधराद्यस्त्वं निपातः कृतस्यासावाहनश्चेति विशेषणसः
 मासः लोचनाधरस्य कृतत्वेनो रागो यथा सामथोक्तलोचनायोः कृतरागान्यधस्तासमेतात्तद्दरागावेत्यः
 र्थः ॥ अथ ॥ स्थाये संबन्धान् सामान्यस्य योग्यविशेषणपर्यवसाने निपमेनाधिकरणपादानार्थयोरान्ते पा
 नान्थावाद्यास्तोषतगुणयोः रागतदिरहयोः स्थानविपरीतद्वयिकृतवतीत्यर्थः तथा चारितेन सुरसिगं
 धसंक्रांतिसुरमितेनातेन विशेषितेति शयितौ विसर्गो यस्यासा यदा वासितानना चासौष्ट्याः

लोचनाधरकृतत्वेन रागावासात्ताननविशेषितगंधावाहलीपरगुणत्वगुणानां व्यत्ययं विनिम
 येन विनयेन ॥ ५२ ॥

दाननेनैव विशेषितगंधाचेति कृतवद्विहीद्विशेषणसमासः, उभयर्थप्रानने संक्रांतास्वगंधासु चंक्रांतौ न
 नगंधाचेत्यर्थः ॥ एवभूतावारुणी मदिगपरगुणात्मगुणानां परयो लोचने यो रधपरोऽगुणो च पर स्थान
 नस्य गुणप्राननः नारुणाः गुणः परगुणात्मगुणास्ते साचिते प्रामादिका वस्तुपरिवृत्तित्यत्ययः ॥ वृद्धिपूर्वा
 नुवस्तुपरिवृत्तित्यतपः पागुणानामात्मा गुणानां व्यत्ययं नुवृत्तियेनुचितेन विलीपामास ॥ प्रामादि
 कवस्तुपरिवृत्तित्यतपः वृद्धिपूर्वानुवस्तुपरिवृत्तिर्विनिर्मयः अत्रनेनोच्चारितस्य परगुणाद्यस्यावत्यापर
 णात्मानुरागोपमेयपरगुणो रभात्मगुणात्मगुणो चैतिविगहः कथं विदगत्या लोदय्या उपमानपूर्वपदे
 वद्विहीद्विचने तथा चावमर्थः परगुणयो रधरलोचनयो र्गणियोग रागतदिरहयो व्यत्ययतं विनिमयेन विनये

नेपथ्यापरगुणात्मगुणयो रभाननगंधात्मकगंधयो
 श्रव्यं विनिमयं उचितेनेन न्यथाकथामन्यो लो
 चनोप्यसिन्नन्योन्यधर्मोपलभं संभवतीति भावः
 अत्रनेनोच्चारणयोगोत्तरसावयोनेराधराद्यार
 रामः १०

शोभेति ॥ शोभपकावस्तस्यमिवदेशेनेरु विरभिला^{ये}खेवांतेषां सुखसुरापानमिषेणाधरेषिपाकतामित्यर्थः ॥ २ ॥ रमणामो
 फुल्लानिलोचनान्येवविभीसरोजानियेषुनैः ॥ अगनास्यान्येवचकषानिपानपात्राणि ॥ चकषोस्त्रीपानपात्रमित्य
 मरुः ॥ तैर्मधुवारो मधुः पानावृत्तिद्वृताहृदयप्रियतामुपययौ ॥ हृदयस्य प्रमथितमस्यन्ययः ॥ हृदयस्य हृत्स्वरवच
 वपलीसौख्यिति हृद्यायाताहृदयप्रियतामुपययौ ॥ हृदयस्य प्रमथितमस्यन्ययः ॥ हृदयस्य हृत्स्वरवपलीसौख्यिति ॥
 हृदावः ॥ रमणविशेषार्थस्य हेतुककाव्यालीगसेत्कारणरूपकालंकारः ॥ ५५ ॥ शायते इति ॥ गुणवताप्याप्रय
 वशेन उणा नो विशेषः प्रकर्षः शायते व्यक्ते तत्रथा यदक्ते न तथे वेत्यहियसादयितायाः दानेनेनकरणेन

ओष्ठपकावविदेशरुचीनो हृद्यतामुपययौ रमणानां ॥ पुच्छलोचनविलोलसरोजैरेगनास्यचकषैर्मधुवारः ५६
 शायते गुणवतापि गुणानां व्यक्रमाप्रयवशेन विशेषः ॥ तत्रथा हिरयिता न नरेनानशो मधुरसातिशयेन ५७
 वीत्यरत्नवकषे स्वतिरक्ताकां तदंते पदमंडनलक्ष्मी ॥ जतिरेव हृमना प्रमथनो ॥ ओष्ठयावकनुद्ये मधुवारः ५८

दने मधुरसातिशयेन सा दु प्रकर्षेण कर्त्रीव्या नशो व्याजे विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोर्थोत्तरन्यासः ॥ ५८ ॥ वीत्ये
 ति ॥ रत्नचकषे सुसु, टकादिमणिप्रात्रेषु अतिरिक्तां ककापगम्यान्पूर्वाभ्यधिकोत्तरपदेन
 देवमंडने तस्य लक्ष्मीशोभां प्रतिविंबतामिति शेषः ॥ वीत्ये ॥ ओष्ठयावक उदोऽधरलादारागहारिणो
 मधुवारमधुपानाभ्यासाः प्रमथानोरवद्मता अभिमता वर्तमानेकाः तद्योगात्तस्यै जतिरेजाताः तै
 शोपियानुरागचिह्नप्रकाशत्वादिति भावः ॥ ५९ ॥ मधुरपानादिलोचने सुरागोत्याग्निरधरेभ्यश्च

५४
कंपमानकी
शतश्रीग
परवेने
अप्रा
प्रसा
भजा
मुश
सा
ना
५४
५४
५४
५४

भर्तृरिति ॥ भर्तृभिः प्रणयसंभ्रमाभ्योऽस्मादराभ्योऽस्ता ॥ संभ्रमः साध्यसेषिस्थान्सेयोगादरयोरीति विश्व ॥ अतएवा
निरसामधिकस्थादो वारुणीवरुणात्मज्ञा ॥ सूरहलिप्रियाहालापरिसुदुरुणात्यजेत्यमरः २ सान्यासाद्यवधुः
भिः हीविमोहविरहास्त्राज्ञात्तदवापगमाद्वेतोः पदवेत्पदलेतुहत्यात्तानविषेबेनुपलेभे ॥ अतएवाह
दयस्यतत्कार्येज्ञानसामर्थ्यहृदयमेव प्रागसत्यश्राद्धमिति शेषः संदेह ॥ अन्वथाकथंप्रत्येकेरुनाथेषु
वृत्तिरिति भावः संदेहालंकारः ॥ ५४ ॥ स्वादिता इति ॥ स्वयं स्वादितास्मादौ स्वयमेवादायपीतोऽथानंतरंप्रयत्न
संवेधितमानेयथा तथालेभितोऽपि हितः सहसैनप्रार्थित इत्यर्थः ॥ प्रियतमैसहपीतत्युगपदेगयात्रेणपी
वर्द्धितवहमानं ५
भर्तृभिः प्रणयसंभ्रमदत्तो वारुणी मतिरसारसयित्या ॥ हीनिमोहविरहाडुपलेभेषाटवेनुहृदयेनुवधुभिः ५४
स्वादिताः स्वयमर्थे धिनमानेलेभितः प्रियतमैसहपीतः ॥ आसवः प्रतिपदं प्रमदानो नैकरूपरसतामिवभेते ५५
भूविलासशुभगाननुकर्तुं विधमानिववधूनयनानां ॥ आददेमृदुविलोलपलासैरुतलैश्चसकवीचिसुकंपः
५५
त इत्यर्थः ॥ आसवः प्रमदानं प्रतिपदं प्रतिदाणं नैकरूप रसतामनेकरिपासादुत्वे ॥ नजृणस्यनशब्दस्य सुसु
वेति समासः ॥ नजः समासेन लोपस्यात् ॥ भेज इव प्रापे वशाये णोपमा विशेषादौः ॥ येषु रसविशेषस्वादिता
भावः ॥ आस्वादनाथदिपदाथानामन्तिकरसता प्रापिहेतुत्वात्काव्यलिगतावदेकसादनादीनामनेकध
मीणामेकस्मिन्नेव सवेकमेणसंबंधान्यथायमेदं श्रुसेसृष्टोरनेकसत्यादुत्प्रेदावीजत्यातयासहा
गोमिभावेन संकरः ॥ ५५ ॥ भूविलासैः शुभगान्वसुदेगानवधूनयनानां विधमाननुकर्तुं
नैरात्मानेसमीकतेमवेति फलोत्पत्त्यर्थानामृदुविलोलपलाश्रीरीक्षत्तलदलेरुतलैश्चसकेषुयावी

५४
कंपमानकी
शतश्रीग
परवेने
अप्रा
प्रसा
भजा
मुश
सा
ना
५४
५४
५४
५४

पातुभित्वादिनाशुवानशुद्धितयानिवर्द्धितरागानि। अतएवापुनरुक्तारसानि। पुनः पुनः पानेऽप्यर्धस्वादानि। अतएवतर्ष
 येतिन्त्रिकराणांन्यर्थः॥ सस्मितानिवधुनोवदनानिसोत्प्लानिमधुनिच पातुमभिलेसुरिच्छंतिस्मा। अत्रप्रस्तुता
 नामेववदनानां च पानक्रियौपगमस्यगुणस्वात्केवलंप्रकरणािकविषयतपातुत्ययोगितालेकारः॥ प्रस्तुतीनां
 तथान्येषांकेवलतुल्यधर्मगः। औपम्येगम्यते। एतस्मात्पातुत्ययोगितैर्जिह्वारामप॥ कातेति॥ कातसंग
 मेनपराजितमन्यौत्पत्करीचेतद्वधिकत्वात्स्येतिभावः। किंचवारुणीरसेनेमथासादेनशातो विवादेवा।
 कलहादियेस्यतास्मिन्॥ कुत। उपाहितसंधौप्रियैः सहकृतसंधानेमानिनीजनविषये। नमोधनुषिः पुनः

१५

पातुमाहितरतीन्यभिलेसुस्त्वर्षयेत्यपुनरुक्तारसानि। सस्मितानिवदना निवधुनो सोत्प्लानिचमधुनिषुवा
 नः॥ ५१॥ कातसंगमपराजितमन्यौवारुणीरसनशातविवादे। मानिनीजनउपाहितसंधौरादधेधनुषिनेषु
 मनेगः॥ ५२॥ कुण्ठताशुभवतानतचिज्ञाः कोपितोऽवस्थितश्नः॥ इत्यनेकउपदेशइवमासाद्यतेपुवतिभि
 मधुवारः। ५३॥ व

संदधेसिद्धेसाधनेवैपर्यादितिभावः॥ ५२॥ कुण्ठतेतिः। श्यंशेषः पुनः प्रियानकुण्ठतकोपेत्तवपतनात्रकुपडुहेत्य
 दिनापुनोसंपदानत्वंचवृथीतस्यपंप्रतिकोपइतिनियमात्कोपस्त्वावक्त्रिमइति। अशुशानतचिज्ञाः॥ अ
 नुकूलचिज्ञाः भवतकोपइतिनियमात्कोपस्त्वावक्त्रिमइति॥ किंचा। कोपिनोस्त्वान्निवस्यतपरिचरत्।
 नमोवनिवशिउडकाच॥ परिचरः परिचर्याइत्यर्थः॥ नियमश्रेत्येवमनेकोनेकप्रकारोपदेशः प्रवः
 त्तकवाक्यसंदेशइवमधुवारोमधुपानाद्यतिः। मधुवारामधुकरमाइत्यमरः॥ पुवतिभिः साद्यतेस्यमधु
 वारस्यकोपादिकार्यप्रवर्तकत्वसाम्यादुपदेशइत्युत्पत्त्या॥ अनियताः खलुमतचेसाइतिभावः॥ ५३॥

८ ३४

वन

४५

चुंवनानिदेतनिपातेहेतुभिराहजानीति॥लिंगविपरिणामःसुरतसुखेदीपकांवाचखदेतततपूर्वकेसुप्रतिगना
चुंवनेद्यादरःसदेतइत्यर्थः॥ननुकुमारेकामतत्रेकथंपत्तकरेद्यादरइति॥नवाच्यमित्याह॥सौकुसुमायति॥सौकु
मार्यमेवगुणास्तेनसेभतकीर्तिःलषणशाःकामःसुरतेसुभोगेखपिनकेवलंप्रलेभेदितिभावः॥विप्रलंभोवसां
वादइत्यमरः॥वामकरपवसुकुमारःकामइतिवादमात्रेवस्तुतसुखिवउपन्नेवसुखमावहतीतिभावः॥सामा
न्येनविशेषणसमर्थत्रयोयीतरन्यासः॥४८॥अद्याभ्यंतरमाहा॥यागीति॥रहस्येकांतेइतिविश्रभातिशयो
क्तिःगडदवाचोसवलद्विरांयोषितांसेवेधियाणिपत्नवयोर्विधेननकेपनमेतःसीकृतानीसीकाराः॥एतेन

न५

याणिपत्नवविधुननमेतःसीकृतानिनयनाइनिमेषाः॥योषितांरहसिगडदवाचामस्रतामुपयुर्मदन
स्यापु॥५०॥एतज्जितरतीत्यः॥इदुक्तस्येत्यपुनरुक्तंरमानिस्रिजानिवदन्निवधुमोसोमलनिव
नधुनियवानेः॥५१॥

कुटमितारयोभावउक्तः॥अधरपीडनादिसुरेविदुःखदुपचारः॥कुटमितिलक्षणात्नयनानामइनिमेषाः
अधेनिमीलितानिरहस्येकांतेगडदेवाचोयोषितामिति विशेषणसामर्थ्यात्तलध्वेगडदवाकृत्यचेत्येता
निमदनस्यास्रतामुपययुरस्ववत्युसामुदीपनान्यासेनित्यर्थः॥अत्रसीकाराइनिमेषादिनांसुख्याया
रवश्येव्युपगतेतेदुक्तरतिरहस्ये॥सलतावपुषिमीलनेदृशासूत्रंनचरतिलाभलदरांप्रसेषयेत्सुदोष
नेमुदमुदुःसीकरातिगतलेज्याकुलेतिवहगडदवागिति॥५०॥अथमधुपानवर्णनमारभते॥

राम
८

शक्तिव्येति शक्तिनापनायप्रविस्वास्तापटयितापु इर्या पाविमुवितां विसुरवीरुतां अतएवकृतवायनिपातां मानिनी यनरो
मविभेदः सादुपुलकोदयः अमिमुखस्थितमाहितेचितेपयातांतिः कोणानित्यर्थः शंसतिस्वयनक्रिसोत्यर्थः अन्यथा
सात्त्विकाजदयादिनिभावः अजापिपूर्वीकैवनापिका ॥४६॥ अथसभोगशंभारमाह ॥ सः शान्तरोवाह्यश्चनजवासा
रतमाह ॥ लोलनि ॥ प्रियतमोलो लददसिचचलेत्त एदयितापावदनंतरं भसेनवलात्कारेणकुवतासतिविनी ॥
विनिगतवधनमशुकनितेवाजा ॥ श्रीदयासहशिथिलतामुपवेदे उभयमपिशिये लीमासीत्यर्थः ॥ अत्रवीडा
शुकदपसवेपिविभेदभिनविष्टतिशसनइपसैचित्यसंदाधवसापनिवधनातिशयोक्तिमूलः ॥ सहोक्तिविशेषोः

लोलदसिचदनेदयितापाशुं वतिप्रियतमेरभसेन ॥ श्रीदयासहविनी विनितेवादेशुकं शिथिलतामुपवेदे ॥४६॥ इी
नयागलितनी विनिरसन्नेतरीयुमविलेवितकेचि मंडलीकृतप्रयुक्तनभारेससुत्रेदयितया हृदयेशः ॥४७॥
आह्वानरवपदैः परिरेभाशुं वनानियनदेतनिपातैः ॥ सौकुमार्यगुणसम्भृतसंकीर्णमएवसरतैस्वपिकामः ॥४८॥

लेकारः ॥ अतएववीडाशुकोपमंचकल्पेमेत्रवात्यायनः ॥ वास्यमाभ्यंतरंवेति द्विविधंतरमुच्यते ॥ तत्राद्यवुं वनाश्लेषनस
देतादिके ॥ द्वितीयेसुरजेमात्मानाकरणोकल्पितमिति ॥४७॥ ॥ इीतयेति ॥ गलितरणीति विगलितवधनेतथाप्यवि
लेविताकोचीयेनतत ॥ कोचीलग्नमित्यर्थः ॥ नदेतरीयमशुकं अंतरायोपसंख्यान परिधानान्यथोशुकमित्यमरः ॥
भिरसन्नातिपत्र ॥ हृदयेशः प्रियः इीतयावस्त्रीपगमलज्जितयावधातोर्कतेरिक्तः दयितापामंडलाकृतः वतुली ॥
कृतः प्रयुक्तनभारोपस्मिन्कर्मणि तथाद्यतयागाहमित्यर्थः ॥ सुसुरेत ॥ आस्मिन्ः प्रियदृष्टे अतिवेधादित्य
र्थः ॥४८॥ आकृताइति ॥ परिरेभाशुं लिंगना निरवपदैर्हेतुपरदृताः ॥ अभिमताहेतु विभित्तीया ॥ तथा

३०६

॥१०५॥

साधिति। साधतेनेतितेसाधुः एकैस्त्रसविकारोमद्यविशेषस्तथापानेनविपुणसामुदास। तद्यादधितै। संगतासुय
कामिनीसुद्याम्मानेकोपेस्त्रहाव॥ निवर्तयव। शिषीलीकृत्तोलज्जापेनसः। मदनोनुमदोनुपलेभेनत्प
नेस्त्रेन्यर्थः। प्रियमागमसाधुनपालनयोश्चोभयकरणमेगसूलयथामानविगहाधनुभावसाधारणस्त्रस
देहःसद्यवालेकारः॥४३॥हारीति॥हारितदागमनमार्गेणावच। करित्यौन्मुकोक्तिः। अधिपालोकरेकपो
लौविधितोक्तिः। किदहनातीवितेस्त्रपिदधाने। त्वाविनानजीवतीत्यर्थः॥३॥तिगटानुरागोक्तिः। सुतोस्याः
कलाहोविगहकुतइत्येवेकामिनोप्रियेतेपुतरुक्तेप्रन्यव्यमानवचोद्गतावाक्यनवेनचनवचंपकारस

हारिचत्त्रधिपाणि। कपोलौजीवितेनयिकुतकलहोस्याः। कामिनामिति वचः। पुनरुक्तेऽतीतयेनवनच
त्यपियाय॥४३॥सचलीकमवधीरित्तित्तिन्प्रस्थितेसपदिकोयपदेनापोषितः। सत्तदिवस्तरुणाद्विप्रा
एनाथमधिवाक्यनिपातः॥४४॥शंकितायकृतवाक्यनिपातामीकंयाविसुस्तितादयितायामानि
नीमभिसुखस्थितचित्तोसंशतिस्मयनरोमविभेदः॥४५॥

मर्षवडावमियायचप्रकारार्थेदिभावः। कर्मधारयकलहोत्तरितेयो॥४३॥सातीति॥ लोचनपुम्पसाधि
निर्यकनमयेती। प्रियेतिर्यकातपती। ननुसमानरेखयेत्यर्थः। दयितदासिपातेरुधतीइत्यमपिप्रतिवा
ध्रुतिलेज्जासुभूवीनापिकायाविभूयासोभाजनयत्तस्त्रसंगतोसुरतप्रसगेसमुपगाद्य। एवंपतास्तदा
नइषणमेवेतेभावः। विभाषाकर्मकादितिपरस्त्रेपद॥४४॥सचलीकेति। सचलीकेसापराधमत्त
रवाधीरिता। अत्रज्ञानेसन्निवृत्त। श्वेकालेत्यादिनातनातस्यरुषः। सपदिकोयस्त्रपदेनव्याच
नप्रस्थितनिर्गच्छेत्प्राणानाथप्रियेयोषितः। सवेधिः। अभिभाष्यनिपातयाभिसुखेनाश्रमाहः। सु

रुदिकरुणदिसुररोधावाचपतससम्पुसोदसि
यम गतयास्थानपतिवेधकसात्सुरदोपयोः। इत्यस्यधि
खंडिता। चावे। न्यासेगिनि। विसृत्तौ। चो। कथापितो। च

अथपुमेनसखीनायिकासंवाटमाह॥उच्यतामिति॥तत्रनायिकहसःधृतेशुशेषमखिलेवेवनीयेवक्रव्यमुच्य
 तानिःशोकमुपलान्यतामित्यर्थः॥वचोदुहादिनादिप्रधानेकमेणिलो॥अथसख्याह॥हेसखिनायिकेऽश्वरे
 भक्तिरिति विषयेपरुषतायासुखानसाधीनहिताअथनायिकाहाहेसखेति॥तर्हि एनमनुनीयसोत्तनीय
 खानयपुनःहीसेयाहाविप्रियारिजनपुनःप्रियाणिकुर्वन्सःकथवाऽनुनेयःखनुनयाहे॥३२॥किमि
 ति॥पुननीयकाह॥तर्हिगतेनतेप्रतिगमेनफिकेटीत्यर्थः॥उतनुयेतुंनपुकेदि॥पुनहसख्याह॥सुभगमा
 त्तानेमन्यते॥ताहीत्येति॥हेसुभगमानिनिशोदयमानिनिष्यात्तमानेरवप्रतिनिषत्ययः॥ता॥

उच्यतासवचनीयमशेषेनेश्वरेपरुषतासखिसाधी॥खानयेनमनुनीयकथवाविप्रियारिजनयन्नुनेयः३२
 किंतातेननहिपुक्तमुपेतुकःप्रियेशुभगमानिनिमानः॥पोषितामिजिकथासुसमेतैकामिभिवहुरसाधितिरू
 हे॥३०॥पुगम्॥योषितःपुलकरोधिदधत्याधर्मचारिनवसगमत्तनाकातवेतिसिवभूवपतेत्याभूषणाल
 लितमंडनतैवा॥४१॥शीधुपानविधुरासुनिगएहन्मानमाशुशिशलीकृतलज्जाः॥संगतासुरधितैरुपलेभः
 कामिनीसुमदनोनुमरोनु॥४२॥

स्मिन्प्रियेविषयेकोमानोयहनहीत्यादिसखीवाकांनहीत्येकेपदेनशुक्लेनहीत्यर्थः॥हेसखिकिन्नुपेतुंयुक्तेक
 जःसुभगमानिनिप्रियेकोमानसादृकजनस्यदुलेभत्यादितिभावः॥इत्येवरूपासुयोषिताकथासुप्रियये
 समेतैःसमीपमागत्यशृणुदिरित्यर्थः॥कामिभिवहुरसाश्वनेकसादाधुनिःसंतोषःकुहेकुप्रसत्रेष्टीत्सका
 निवेदनाद्यनेकभावशाचल्यपरिपूर्णाकांतावर्णानादुतरपूर्वहृदयानंदनिसंपदमानंदतं दोहमपिदन्ति
 त्यर्थः॥प्रायेणात्रप्रौढाकलहातावितश्वनायिकाः॥४०॥योषितइति॥पुलकरोधिरोमांव्यापिनवसंगमे
 नयन्मयस्यतत्पर्मचारिष्वेदोदकेदधत्याइतिसाधिकीक्तिः॥योषितायालालितमंडनाउत्सृष्टप्रधान

सिद्धमसुभनेभूवतोदृशफलतास्येतिभावः॥४१॥

नेति॥ विरहे विषो गावस्यां स्रुतो माल्यानि सं वना निगंधाः मदि रामया नि चर मणीभ्यः । रुचा र्थानो प्रियमाणा इति संप्रदान
त्याद्युत्थी । रणरुं रु चिरेण रोचने स्म हिय स्यात्प्रिय समागम एव रते सधने सुरम्यता मनो हेरते रु चिर स्वामिति यावत्
उपधने साधने । तदभावाद् रु चियुक्तेत्यर्थः । अत एव वै धर्म्याकारेण न का ये समर्थे न ह पो र्थे ज्ञर न्यासः रम्यते एषि
ति रम्याणि चो रूपधादि निबन्धन्ययः कृत्य ल्युटो बहुल नित्यधिकारणार्थः । ३५॥ प्रास्थिताभिरिति । अधिनाय
निवासं प्रिः यग्रह प्रति प्रास्थिताभिः प्रवलिताभिः धेः सिता निरुं इति प्रिय स र वी च च नानि स्व प्रस्था नि लाघवा
येत्येव रण शि या नि स्ताभिः । स दो षो पीत्यर्थः मानिनीभिः कोपनाभिः स्त्रीणां मी र्थां हतेः कोपो मानोन्याः ।

न स्रुतो रु रु चिरे र मणीभ्यः स्रुतानि विरहे मदि राया । साधने सु हिर ते रूप धत्ते रम्यतां प्रिय समागम एव । ३५ । प्रास्थिः
ताभिः रधिनाय निवासं धेः सित प्रिय स र वी च च नभिः मानिनीभि र पि ह फी त धै र्यः सादय न्नि मरो व ल सं वै ३६
कांत वेश्य वदु सं दि शतीभि र्पी त मे व र न ये र मणीभिः । मन्मथेन परिलुते मतीने प्रायसः सवलित मण्यपकमि ३७
याशुकांत मभिसारित वन्या योषितः पुलक रु ड्क पो त्या । निरिग्या य मुरव मि डु मरु डे रौ ड्क पत्र ति लै का कृत के

संती न प्रिय इति वचसात् । अ प ह सि ते निरस्तं पे न सः तथा सादय न्मानं शरी रे च क र्षे पत्र पी क्थार्थः । स दो षः फल लं
वे स्त्री कृतः प्रस्तान व्यात्ते न लाय वा पदा वा सौ क र्प टि ति भावः ३६ । कांतेति । त वे सुर ता प व द सं दि श ती भि रने क
वा चिके क यं तीभिः सदेश्य सना हंते य मण्य ज्ञान ती भिरित्यर्थः । र मणीभिः कांते व नी तो सवलिते विदु ड्क
चरण मपि प्रायश उ पका रि भवति । ३७ । या शिति । यांशुकांत मभिसारित वन्याः अ भि ग त व न्या स्वार्थे नि च
योषितः सं वं धि पुल कं रु ड्क वा यु तौ क पो लौ य स त न्य र्वे ड्क प्र म्स्था प ना णा पत्र ले रानो तिल क स्य रु तिः
सं वि च शो य स्य त न थो कं मुरव का न्यार वे ड्क र्ण डे निरिग्या य मुरव ति स इत्यर्थी य मु प मा । ज्ञप ति रै वी ति रै दि

नानासाहस्ये युगलान् । ३८ ।
सदोषे
पीत्यर्थ
राम
६

गेधमिति॥ अथोक्तं कणावाही योग्याद्यव्यवधाने सद्व्यं। विक्रान्तो कुमुदानो गेधे सौभे उद्वतरजः परागो यस्मिन्।
 मणितययातया शोषादिभावेति विकल्पान्तरकः। विद्विपन्नविकरन्। इत्येति शिरः सुरभिर्यामिनी मरुत्पा
 रुजोलीनीः शपिता विहंगापासुतो वनरात्तारादुधावश्वत्केप्यामासु वनरात्री किंचित्केपिता इत्यर्थः। विहंग
 यापनाविरोधेनेत्यर्थः। अत्रादी व्यदर्थं भिन्ना विनमरः॥ यथाकाशिका मिनी गंधोदिकादिनां सिंचनाके
 र्हेति तद्विद्विपन्नभावः॥ ३१॥ सेविधानुमिति॥ यामिनी वनितया रात्रिपुण्याकांतया मन्मथस्याभिषेके विभुवा
 नद्वैत्रपाराभिषेकं सेविधानुमस्य कर्त्तव्यं शवो जलानी चने वा माद्यः पुरः तन्मरुत्पासिन्तः तत्र चिह्नः स्फुट

गतपिपकथेः शपयिपतनवतेतैः रपिहूगसकर्मरुयेद्विष्याप
 ररवेदुगोस्यभारुर्मणोपेस्यमः॥ यथाभूषितैरपि विस्व
 कपसाधनमीवाश्रीत्सुकातिरेकदिनिभावः॥ ३१॥

गेधमुद्वतरजः कणावाही विद्विपन्नविकरन् कुमुदानो। आदुधावपरिलीनविहंगापामिनी मरुत्पासु वनरात्री ३१
 सेविधानुमभिषेकमुदासे मन्मथस्य लसदंशु जलोधैः॥ यामिनी वनितया तत्र चिह्नः सोम्यलोरजमेकुम्भे ३२
 उजसापिरुलूनमनुने सत्सहापमुपवाति नृपश्रीः॥ यद्विभुः सितमपूरुसरथः सन्नादरे विजय चापमनराः ३३
 सद्यनो विरचनादि नशाभेरा गतपिपकथेरपि दूयं। सन्निहसुरतिभिः सुरदारैः भूषितैरपि विभूषणामिषे ३४

लोचनद्वन्दुः सोम्यलोरजमेकुम्भे उद्वतरजः। उद्वतामस्यनेकमणिलिद्वचसे विधानुमिति नृमनो ३। त्रिप
 मानावाकं हिनेपुरुयमिनिद्विषः॥ नृपश्रीर्लोकपयापतिरुषलूननेकुतेः यद्वस्माद्दनुः समर्थेयनेग। शपिमपूरा
 नां सरकासहचरस्योक्ताः तन्महीपः सान्नित्यर्थः विजयविजयश्रीलंजिप्रदित्यादिना इति प्रत्ययः। चापमारुदे वि
 शेषाणामान्यसमर्थेन निरूपोर्थोत्तरत्यासः ३३। इत्यमुदीपनसाम्प्रतीमुपवर्णं। संप्रति तत्कापेभूतरतिवर्णानु
 मारभते। सद्यनो मिन्यादिना सन्निकृष्टरतिभिः रासन्नसुरतोत्सवेरतपैव सुरदारैः सुरवभूषितैरादिताशोभैः शो
 चविहितकेलिरदमदुनैरपि पुनः सद्यनो केलिरहाणं विरचनामेडनमीषे। भिलोयी कर्मणो लिद्वया

स्पष्टकः शिलाभेदकं शस्त्रं । तं कः पाषाणभेदकमित्यमरः ॥ नदात्मिशो लोहितवर्णया । पिशंगाश्चेति वक्तव्यमिति ही
 प्पट्टस्याभुवो मंडलमिव उदासे नुषिते ऐश्वर्यते कर्तारि लिट् सोपसर्गादस्य रात्मनेपदं विकल्पात् ॥ २२ ॥ दीपयत्रि
 ति ॥ अथोदयानंतरं किरणोच्चैर्भादीपयन्प्रकाशयत्वा ॥ कुंकुमेनारुण्यः पयोधरः कुचः सप्यगौरौ रूपाः ॥ नुरपरा
 नां गदिति भावः ॥ तद्विंशुमिंदुः शनकैस्तुर्वपयोधैः पूर्वं सागरात् ॥ हेमः कुंभे इवोन्ममजा जगमेत्युत्पेदा ॥ २३ ॥ उद्भूते हि
 ति ॥ लोको जनः लोकस्तमुच्यते जन इत्यमरः ॥ उद्भूते इमुदि तं चेद्दृश्यं विभिन्नतास्मिमां शेषितधातोरजनौ ॥ व्यु
 कपनीतावगुं धनमत एव स्फुटं दृश्यमाने मुरोपस्या साक्षात्तया विचीडया ॥ जिह्वा चकांतवधून बोधा प्रियामिव

लेख्या विमलविदुमभासा सेहतेति मरमिदु रदासे । दंष्ट्रया कनकभंगपिशंगामंडले भुवद्वादि वराहः ॥ २२ ॥
 दीपयन्मखनसः किरणोच्चैः कुंकुमारुणपयोधरगौरः हेमकुंभे इव पूर्वं पयोधे रुन्ममजा शनकैः कहिनाम् ॥ २३ ॥
 उद्भूते इमुदि विभिन्नति मिश्राय श्यति स्मरजनीमवित्तजः ॥ व्युक् स्फुटं मुरोपमिति हिदा व्रीडयाने ववधूमिव
 लोकः २४ ॥ न प्रसादमुचितं गमिजाद्यौ नो धवति मरमद्विचनेभ्यः ॥ हिमुरो सुनचुषामविकीर्णं भूषिता चर
 जनी हिमभासा २५ ॥ माननी जनविलोचनपात्ता नुस्यवाष्य कलेवा न्यतिरहूयामं दमदमोदतः प्रपय
 रंभीतभीत इवरी वमस्यः २६ ॥

विजसः सशशशतिस्मा २४ ॥ नेति हिमभासा चेद्दोषोराका मिवितयोगे प्रसादेन गमिता ॥ नुड्योचना तिवो ॥
 भक्तिमिरे नोदते नोत्सारिने दिशामुखे सुधामने ज्ञानविकारो न पर्यक्ततया पिरत्रिनी भूषे च किमुतो क
 गणसतापताविति भावः ॥ अथ प्रसाधनकारणा भावे पितका ॥ भूषतो ज्ञाविभाचनी लेकारः ॥ २५ ॥ मानि
 नोति ॥ उदितः शान्तमयः ॥ उस्मेन विरहजनेन चाप्यण कलषाना विलान्मानिनी जनहस्य कलहे ॥ तोर
 जनापिका जनस्य विलोचनतात्माने नरात्ततिरेणो एण भूषणा नीति भावः ॥ कोपात्कृतपा प्रपद्यपका
 सा पसमवितो कालज्ञानेति चेति दशरूपके ॥ प्रतिगहान् सोकुवेशं अत्रादुरपरिहायत्यादिति भावः ॥ खित

वनीतप्रकारेणैतु ॥ मं दे प्रकारे उभयत्रापि क
 रगुणवचनास्येति हिमविकर्मभय एव इवास्तत्पि
 स्वभासास्यपयो २६ ॥

शुद्धी

शुद्धीतिः इत्येवैद्यदिकपी चितारकनायेवत्रनायेकनीतिकायोनतवेतारकेतारकेतिविश्वः॥ अतिकेवृत्ततिसतिश्याश्रु
मिस्त्राधनमसातमिस्त्रास्त्रीधोतनिशि निशयेधनमसेपि चैतिचैजयेती॥ मृचनिवेविरदतुः खमिवेव्यय॥ शुद्धीति
नहति॥ पुसाटोनेमेल्गमेवगुणः सएवमेदलेयस्यततारशमपोहासद्वृत्तेन विशादेमुखमिवा॥ मुखमशुसागोप्रिस्त्रो
यमये॥ नदृहतिस्त्राश्रुदिकचेदयोनीयकोपस्यगम्यते॥ २५॥ नीलेति॥ रीलरुद्रवपुसः इरपरिरितिरोहितेमेद
लस्यरीतरश्रुमेरेदोः सेवेधिनीतीनेनिभेरणामकमलतुल्येविनियतत सरदतपुसमरेदिसगोरेश्रुभुकरजाल
मेश्रुसमूहयोरिधः पयसिनिभस्यापतत॥ गोगमे॥ भाद्रवेररात॥ उपमानोपविशोवतायोत्पम्॥ १८॥ शोमिति॥

उक्तिशुचमिवायनमिश्रामेतकेवृत्ततितारकराते॥ दिक्पुसादगुणमेदुनमूहेरशिमहासविशदेमुखमैद्री १२
नीलनीरजनिभेदिसगोरेश्रुलरुद्रवपुसः सितररमेः॥ खेरेरातनिपतत्करतालवारधेः पयसिगोगमिवाभ
द्योनिरुद्रदतिनीलेषनाभेधो तकरेणपुरस्तात्॥ दिव्यमानसितेतरभासाशभनेवकरिबमेचकासि॥ २०॥
श्वेतिकोत्तिकगतेदुविसृष्टिस्मताप्यजतिदीधितिजाले॥ निस्त्रास्त्रिमिरभारनिरोधादुद्धुसन्निवेररात

योनिरेषटाकाशमावृण्वन्श्रुतिनीलधनामृद्यताः करशोकोहस्तास्यस्यतेनचेद्रेणपुरस्तात्प्राच्यां॥ श्रुगेवृक्षिष
माणेन्द्रमानेधोतेशोभनास्तिपमाणगतचर्मचकासे उपमानानि विशोषणनियोज्यानि॥ २०॥ अतिकेति॥
श्वेतिकोत्तिकेसमीपप्रकारेगुणवचनः स्येतिहिनीवः॥ कमेध्यारुपुवडावास्सुपोलुकम्क्यापिदुमपुसिप्रवाः
लेनपुसकमित्यमरः॥ अतिकोत्तिकगतेनेदुनाविससुरशिससुहृदकेदीधितिजालमुत्तिह्यतासेकोचेतेहतिर
वृत्तितिमिरभारेस्तमः॥ स्तानेनिरोध्यतस्त्रोनिगताः॥ उद्धुसन्प्राणपत्रिररातेत्पुसैतालकारः॥ २१॥
खेलेयेति॥ दुदुविमलविदुमसास्युद्धुप्रवाणसवणयाकेलयोभेततसोदृतिमिरायादिवराहः केनक

२७५

राम
४

कथंनसादितिभावः५३

रेजितानुविधिरेणविधिधारस्तवः॥ज्ञपगगनेनामितेनुश्रुभूतलादितिशेषामितोहसइत्यत्रवाशब्दाःउद्यत्पाकेषां
 निदिफल्याञ्चहसःयद्वागगनेस्यगीतेस्यह्यदिने।धभजापितमसाहृतान्द्रश-तदितिभावःतथाधरिजीविषमये
 सुनिम्नोनेषुप्रतितासमीकृतान्।अन्यथातद्विवेकःककुभोदिशाश्रुसंहताःनलुप्राःकिदिराश्रुकःकुभःकहाश्राः
 शाश्रुहरितस्यताइत्यमरः।कथमन्यथानदृश्यतेइतिभावः।श्रुजामतिस्यतरुशैलाद्यनेकायसपरंतेकवादिकुमा
 रोप्यसंदिग्धइतिसंदेहालेकारः।श्रुनेननुशरस्यसंभावनाद्योक्तत्वमत्रोत्प्रेताप्रकारमित्यलेकारः॥१२॥रातीतिः
 श्रीशोभाकत्री।राजीरातेणसद्धायापरेजनेनमलिनानि।अतएवविकाशरहयतिन्यजेति॥रहयनेत्यागायाह

सर्वस
कारः५

रेजितानुविधिरेणविधिधारस्तवःशैलानामितेनुगगनेस्तमितेनु।प्रतितानुविधेषुधरिजीसंहितानुककुभक्तिमिरेण १२
 राधिरागमलिनानिविकाशयेकज्ञानिरहयतिविहाय।स्यसुतारकमियापनभश्रीचस्तुमिच्छतिनिरापदिस
 वः॥१२॥व्यानशशशधरेणविमुक्तःकेतकीकुसुमकेसरयोडुः।चूर्णामुष्टिरिवलेभितकतिवासवस्यदिश
 मश्रुसमूहः॥१०॥

अप्रत्ययःकेकज्ञानिविहायत्यक्तास्यसुतारकेनभःखमियायप्राप॥तथाहि।सर्वोनिरादिनिर्वाधस्यनस्तस्यतेः
 एकाचउपदेशे।उदान्नादितीयदृष्टप्रतिषेधःश्रेयसीतेषुचप्रसारिणीतिवचनात्।इच्छति॥१२॥अस्तादिसंघातेवा
 णियन्वाचेदोदयवर्णानमारभतेव्यानशइतिशशधरेण।चेदुणविमुक्तादिप्रकेतकीकुसुमशरइवयोडुः।ले
 भिताप्रापिताकतिपुंसस।श्रुसमूहश्चरणस्यकंप्ररतोदृश्यकंप्ररचूर्णस्यमुष्टिरिवमुष्टसुशयस्यइतिगा
 वेप्यत्रपुष्टिगतैवग्राह्याउपमेयानुसंभ्रादा।वासवेस्यदिशप्राचीव्यानशोव्यापाशनेनादिशानिशाकर
 योर्भाषिकोपम्यगम्यते॥१०॥

३६

इहामिति॥वधुभिःस्वकर्मिभिःसदाभेदमवियोगमिच्छन्तं तथा संकल्पवतामपीत्यर्थः॥यामिनीविवरिणां
नियतवियोगिनोरहयतेरासीत्तार्थात्तानिःपदा निदायामिति॥तेषां विगातोचक्रवाकनामित्यर्थः॥मि
थुनानिवियोगमापुरेवनतुनापरोत्योगविवद्धेः॥तथाहिकालनियोगोदैवज्ञानलेख्यतेरवलुद्वीरः
त्यर्थः॥१३॥पद्धतीति॥शंकुजौचक्रवाकेपद्धिणिसामान्यस्यप्राकरणाकविशेषेपार्थवप्रानात्शकुतिपक्षि
सकुनिशकेतशकुनदिनाइत्यमरः॥शंसिकेगतेपिसमीपस्थितेपिद्विनायैचक्रवाकौप्रतिस्वरुमभिमुखं
पथातथावाचंपद्धीमितिवाचमेवाददाने।ननुसंग्रहमानेसतीत्यर्थः॥प्राग्धेत्यादिनादाणापद्धीदेशः
श्वेवसुहिन्यानलिन्याउधितहर्षेचक्रवाकोदृशदर्शनादिवत्यक्तविकारपंकजमुरवाः।वनसुतीनसुत्येनी

इहामिति॥वधुभिःस्वकर्मिभिःसदाभेदमवियोगमिच्छन्तं तथा संकल्पवतामपीत्यर्थः॥यामिनीविवरिणां
नियतवियोगिनोरहयतेरासीत्तार्थात्तानिःपदा निदायामिति॥तेषां विगातोचक्रवाकनामित्यर्थः॥मि
थुनानिवियोगमापुरेवनतुनापरोत्योगविवद्धेः॥तथाहिकालनियोगोदैवज्ञानलेख्यतेरवलुद्वीरः
त्यर्थः॥१३॥पद्धतीति॥शंकुजौचक्रवाकेपद्धिणिसामान्यस्यप्राकरणाकविशेषेपार्थवप्रानात्शकुतिपक्षि
सकुनिशकेतशकुनदिनाइत्यमरः॥शंसिकेगतेपिसमीपस्थितेपिद्विनायैचक्रवाकौप्रतिस्वरुमभिमुखं
पथातथावाचंपद्धीमितिवाचमेवाददाने।ननुसंग्रहमानेसतीत्यर्थः॥प्राग्धेत्यादिनादाणापद्धीदेशः
श्वेवसुहिन्यानलिन्याउधितहर्षेचक्रवाकोदृशदर्शनादिवत्यक्तविकारपंकजमुरवाः।वनसुतीनसुत्येनी

यतेस्मनीयतोऽधानेकर्मरथेपेलादीनातद्विक्रमणामिति नपतेद्विक्रमेकात्प्रधानेकर्मरथेपेलादीनाः
तद्विक्रमणामिति नपतेद्विक्रमेकात्प्रधानेकर्मणामिति नपतेद्विक्रमेकात्प्रधानेकर्मणामिति लिट्।प्राप
सोदुःखदर्शनास्त्रिपः।विद्येतेविरोधेणविरादृशनादितिभावः।अग्रपंकजौतवतश्मरुत्वाकविक्रो
शानानपतिनद्वेत्तुकचमुत्तैतैतचमुखयमेयाश्वेवसुहिराणाः।कामिनीसास्यावोमपेत्या निरुद्धते
इत्युपमात्वेतयैरगाभिभावेत्संकरः।यदाकाचप्रयोगात्प्रतीयमानोत्वेत्ति॥१४॥ १४॥ १४॥ ॥

न
राम
३

प्राज्ञलाविनिप्रवृत्तः संसलियेननस्मिन्ननोयुवतावेतलिपुमानित्यमरः॥ प्रादिभ्यो ध्यात्तुजपस्यवृद्धीहिवाच्योचो
 तरपदलोपप्रश्नाननमूर्द्धिनमस्फुचीणो तत्रवर्णसंध्यायामेवाहितं चेतोपस्यतस्मिन् एवे विधेपितने विषये प्रमहि
 ष्याविहायवेरमेत्यानिवर्तमानयाः श्यादपरिभ्योरपउतिपरस्मैयदं संध्याचापलेनास्यैर्येणायुवादिन्यादाप्र
 न्ययः सृजनादितरोदुर्जनस्यैमैत्रीसखा मनुविदधोऽनुचक्रैकर्मणिलिदृ पथादुर्जनमेव्रासेजमपिजहाति
 तद्वसंध्यापितेवकेजनमहासीदित्यर्थः मित्रस्यकर्ममैत्रीसखातातत्रसंध्यादुर्जनमेव्याश्यापलेसमाने
 धर्मः॥ अनुविधाने तस्यायः रूपेयमुपमा॥१०॥ श्रौषसेति॥ श्रौषसात्प्रभा निकादातपाइयं तस्मादिवेत्तेवा तु

प्राज्ञलावपितनेननमूर्द्धिप्रमत्तस्रवाचेतसिहित्या॥ संध्यायानुविदधेविरसंन्याचापलेनसृजनैतरमैत्री॥१०॥
 श्रौषसात्प्रभाटवलीनेवासरकृवि विरामपटीयः॥ संनिपत्यशनकैस्त्रिनिम्नादंधकारमुदवापसुमानि॥११॥
 एकतामिवगतस्यविवेकः कस्यचिन्नमहतोप्युपलेभे॥ भासतानिदधिरभुवनानामात्मनीवपतितेनवि
 शेषाः॥१२॥

अश्लीनेकचिदूटे वासरकृचेरातपस्यविरमात्तहेतोः पटीयः प्रभरितिस्मृतरमंधपतीत्यंधकारोधांते। अंधकाः
 रोस्त्रियोधातमित्यमरः। अथसंध्यायगमनानोनरेशनकैः निम्नासंन्धिपत्यगत्यसमानिसमस्यलानिउदवा।
 पथानशेअप्रस्तुतोधकारविशेषणसाम्यादप्रस्तुतवैराथप्रतीतेसमासोक्तिरलेकारः। उत्येदात्वेगतस्यात्।
 ॥११॥ एकतामिति॥ एकतापप्रेक्षगतस्येवातेनव्याप्राप्तथाप्रतीतेरियमुत्प्रेती॥ महत् शोलादेरपिकस्यचिन्नस्याविपदा
 र्थस्याविवेकोभेदो नोपलेभेन गहीतः अतएवोत्प्रेदातोपतितेनासमितेनभासः तासूर्येणभुवनानां भुवनस्यः
 पदार्थामासित्यर्थः विशेषामूधरादिभेदाः श्यात्मनिसुस्मिन्नेवनिदधिरेश्वनिहिताश्वंकथमन्यथानो।
 पलोभइत्यर्थः यत्रोत्प्रेदापेसनातीपयोः सापेदात्वादेगोमिभावेनसकरः॥१२॥ ॥ ॥१२॥ ॥ ॥ ॥

किं दी
२

शुभेति॥विवस्वान्शुभः।सशो नशिरवरेयेवांनवस्तेसुयेभ्रहास्वान्नितांनपिशोर्गैरन्येनाहोः।मृदुभिःकरैरेवकरै
रेशुहस्तेरिति॥स्त्रिस्त्रपकांवालिहस्ता।शवःकराऽत्यमरः।पद्माकरैर्मृदुस्त्रेथमवलेयास्तस्त्रिशोः।स्तशोलेसेव
रमः।स्त्राभेदित्यमरः॥तस्यगहननेकाननेतुजलधितुमहोत्।याविवेश॥तपनस्यतपनसगोहएवदृष्टः।त
पनेतुज्ज्वानेस्यज्ञायतेशीघ्रगमनादित्यर्थः॥अतपनेस्यात्तारोपरमातपनानस्यगहनाद्यनेकविषयत्वेन
संदेहासेकारः।उत्पदैतिकेचित्॥७॥आकुलइति॥वलात्कोकुलापेभ्यःकुलापेतिप्रवलात्कोपष्टिसम्
हानांपतेत्रिकुलानामारवैःशचैःराकुलाःव्यासाः।अनुदिनशब्देनाभावमात्रसुखः।शब्देनसंध्यामात्रं वा

अथसानुसुनितांनपिशोर्गैर्भूधरान्मृदुकरैरक्लंघ्य।अस्तशैलगहननेतुविवस्वानाविवेशजलधेनुमहीनु॥७॥आकुल
अलपतत्रिकुलानामारवैरनुदिनोयसरागः।आययावहरिदश्रविषोडसुस्यतोदिनमृत्वेनदिनांतः॥८॥आस्थितः
स्यगितवारिदयत्प्रासंध्यायागमनेपश्चिमभागः।सोमिद्विदुमवितानभासरेतितस्यजलधेःश्रियमूह॥९॥श्रीराम।

विवस्वते।उत्सिभवःश्रियसः।संधिःविलेन्यादिनायोगविभागादस्यप्रत्ययःअन्यथाकालान्निदज्जसात्।तथावादिनोयसरा।
गहन्यविद्यमानसंधारागइत्यर्थः॥एकत्रासमयादन्यत्रउदयाच्चेतिभावः॥अहरिदश्रोविद्यमानेहृद्ये।एकशानुद^२संध्याराग^२
दिनांतःसापेकालोदिनमृत्वेनप्रातःकालेमन्त्र्यातामिहाहभूवेत्यर्थः।अतएवोपमास्तकारः॥१॥आस्थितइति॥स्यगो
दयादिदयत्प्रापिहितमेवरेदितपासुध्यायास्थितइदंभूवेत्यर्थः॥अतएवोपमालकारः॥आकाशोव्याप्तः।गोतिनपश्चि
मभागः।सोमिदुमिसंक्रान्तेत्यर्थः।नयाविदुमवितानानि।ताप्रवालप्रकारकोतिलपारजितस्यसुखावपेया
पितस्यजलधेश्रियमूहसंध्यायारक्तवर्णत्वादितिभावः।वहनेःकतेरिलिदंनसदृशीश्रियमुवाहेत्यर्थः।अतएवनि^२रामः
यादन्यत्रास्तमयाच्चेतिभावः।अतएववि
षोडः।तिमिरानुदयाच्चेतिशेषः।उत्पि

गम्यतामिति॥सहस्रमरीचौसूर्यलोहितोभवतीतिलोहितायति॥लोहितादिदाभ्यकाशवाक्यसतिपरस्त्रैपदेशत्वप्रत्ययः
 अतएवमपनानो गम्यतामुपगतेदशीनीयतांश्रमेसतिश्रभितापः॥धृति श्रीविरहायविहायल्यपिलपूर्वादिस्वादेशः
 चक्रवाकभियुनानिहृदयान्याससादप्रायाश्रधिर्यंयादृशस्त्रीकंकरकृतंसेनापस्तादृकंक्रवाकहृदयेसुविर व-
 हसेतापःसंजातश्रतिपरमार्थः॥परंतुततदुपशमनानंतरमेतस्याविर्भावात्सएवात्रसंज्ञातेऽत्यभेदाध्यवसाये
 नोपदेशात्तएवभेदश्रभेदशयोक्तिरलेकीरः॥४॥मुक्तेति॥एवोसोमिमद्भतिश्रुद्भितिमितेसति॥सद्भिनुजमाने
 सीमित्यथः॥मुक्तन्यक्तप्रायमूलमाश्रयभूतोविरत्यत्रस्वामीयेनसाश्रयतएववरधुरत्यकश्रउक्तिपूर्वत्यक्तपू

गम्यतामुपगतेनश्रनानोलोहितायतिसहस्रमरीचौ॥प्राससादविरहणधृतिश्रीचक्रवाकहृदयान्यभितापः॥४॥
 मुक्तमूललघुरुमात्रपूर्वः॥पश्चिमेनभसिसंभूतसांडः॥साम्भितिरवीनविरैरिवुन्नतिस्त्रइवरस्मिसमूहः॥५॥
 कातद्व्यश्वकुकुमतासाःसायमडनमभित्वरपत्यः॥सादरंददृशिरवनताभिःसाधजालपतिनारविभोसः॥६॥

वैदिकःअन्यत्रस्यक्तपूर्वजनःपश्चिमेनभसिनभोभागो॥एवचक्रचिनाचस्यलेसेहृताश्रतएवसांडश्ररश्रिसमूहः
 श्राश्रितजनस्यध्यन्यतेदुःखेनतिस्मोदानवविरैते॥अत्रभक्तमूहस्याचेतनस्यापिप्रतीयमानेनवेतनेनाभेदा
 भिमानादुःखिवद्यस्यैतितनयोरेगाभिभावेनसंकरः॥५॥कातेति॥कुंकुमवताकुंकुमेनवाजासाःसायकाल
 स्यसायसापमुयोप्रातश्रत्यमरः॥साययन्मडनदभितदुदृश्यन्तरयत्यस्वरयत्यसाकारयत्यः॥सोधानांजाले
 र्गवातैःपतिताःप्रविष्टाः॥जालेगवात्तेजानांप्रतिवेजयती॥रविभासःकातानांप्रियतीद्व्यश्ववनिता
 भिःपथातयासादरंददृशिरदृशासापतन्यैर्कभासेषियसमागमसूचकत्वाद्दृतीवदेवदेवतीमुखगामाम्

श्रिभावेद्व्यश्वः॥६॥

कं.ली.
९

ना०

अंतरेभ्यश्चानेतरं वीतिमयुजलक्रीडानेतरं भानुमानेशुभाः ॥ ३ ॥ अत्र चित्रपरिधानविभूषाः स्त्रीकृतविविधयस्ता
भरणः सुरतसद्माहवहेतीत्यर्थः अतएव रंतुमनसः समानकृतेकेषु त्मन्लुपेदावशमः कृत्ये तु काममनसारपी
तिमकारलोपः सुरनारीः वीत्यभासाप्रियार्थं तन्वियार्थः मिवत्रुवसरदानत्रयं प्रियेकत्वेमित्यर्थः ॥ किलोत्प्रेः
क्षेपं ॥ अन्तमदर्शनेमकां तमव्ययमेतत्तान्नेत्रांशुप्रसृपयोधिसमीपं लवेसदं सो ॥ अस्मिन्सर्गसागताद्युतम् ॥
सुगतेतिरन्भाद्गृहकौचित्पुष्पेति लक्षणात् ॥ १ ॥ मध्यमेति ॥ मध्यमोपलनिभेनायकेम ॥ असिद्धे ॥ ॥
सचिभसकाशमाकाशप्रतिकारोपमादप इत्यमरः ॥ शक्येणोदृष्टत्वे चास्मिन्पले ॥ मारणवितौ वैजयती ॥

ॐ वीत्यरेतुमनसः सुरनारीरातचित्रपरिधानविभूषाः ॥ तन्वियार्थं मिवपातुमया स्तंभानुमानुपययोधि
लेवे ॥ मध्यमोपलनिभे लसदेशमेकतश्च्युतिमुपयुषिभानौ ॥ द्यौरुवाहपरिषत्तिविलोलाहारयष्टिभिः
वासरलक्ष्मी ॥ २ ॥ अशुपाणिभिरनौवपिसासुः पञ्चमधुभृशरसपित्वा ॥ लीवतामिवगतः क्षितिमेध्यन्
लोहितवपुरकापपतंगः ॥ ३ ॥

लसदसौ प्रसृष्टमौ भानौ एकताः एकस्मिन्भागे व्युत्पन्नतामुपयुषिप्राप्ते सति द्यौः पश्चि त्पश्चिन्त्या मध्याह्नाति
क्रमेण विलोलो गत्वरीच्यन्यत्रस्य नीयेनाहत्यामुदृश्यालेती वासरलक्ष्मीहारयाष्टमुक्तावलीमिवोवाह ॥
वदतिस्मात् ॥ २ ॥ अशुपाणिभिरिति ॥ पतंगसूर्यः ॥ पतंगोपक्षिसूर्योचेत्यमरः ॥ अतीवनिभेनास्वल्पवतीवचतिमे
रमित्यमरः ॥ मातुभिर्दुःखिपासुः रक्षितः सन्पि चेतनेनादुपत्ययः ॥ अश्वश्वपाणयस्तेः पद्मेयुजातेपद्मत्ते
मद्येवमधुभिर्दुःखं पके मकरंदेमद्यमित्यर्थः ॥ मधुमद्येपुष्यारसमित्यमरः ॥ अश्वश्वपाणयस्तेः पद्मेयुजातेपद्मत्ते
मत्रतागत इवेत्युत्तामर्गेशो जेकरतीवा ॥ इत्यमरः ॥ क्षितिमेध्यन् गमित्यन् लोहितेरकचपुरावाह
यणामतः क्षिति लुठतिरत्यचेतद्दृष्टिभावः सूर्यस्य क्षिति निलयमनसमप इत्यागमः अत्ररूपकोशे
यत्तसापेक्षया ॥ १ ॥ गो विभावेन संकरः ॥ ३ ॥

राम
९

स्यमिति॥ एवं हि सतोर्ज्ञे स्वयमखिडेन गविलेनेन तपसा शतमिख सिंसे राध्य प्राणापिना परोहिं त्याशुवयेन लभ्यासाथालक्षीम
तिलसंति सतिसोहेगैः काये सिद्धभावात्सोहेगेर्मनोभिरुपलक्षिताः॥ किंच॥ मरायविहत्या प्रायेनाममनध्वकारुचयोनष्टकं

स्व
संसेग
धोशान्तम
स्वस्वदेन तपसापरोहि
त्यः लभ्यामभिलयतिलक्षीहरिसुते।
मतेभिसोहेगैः प्रायविहतिध्वकारुचयः॥
संगंधवंधामत्रिदशवनिताः स्वपतिययुः॥ ६३॥
इति श्री विराताज्ञेनीये महाकाव्ये
लक्ष्मणकेभारविरुत्तैः सुरां
गतागमनोना
मदशमः
सर्गः
११।

तयःसंगंधवंधात्रिदशवनिताः स्वंधामस्वस्थानं प्रतिययुषीखररागोवृत्तमेतत्॥ रसेरुद्वैष्टिन्नायमनसभागः श्रीखरिगीतिल
क्षरान्त॥ ६३॥ इति श्रीमहोपाध्यायमालीनाथस्वरिविरचितायंकिराताज्ञेनीयव्याख्यायां घंटापद्यसंख्यायां दशमः सर्गः॥
॥१॥ शुभमल्लोखकपाठयोः॥ श्रीराम॥ राम॥ श्रीरामचंद्रजी॥ कृष्णायनमः॥ रुद्रायनमः॥

राम

अथासंमनिविलोभनमयसंदरति॥करुणामिहितिभिः स्त्रीभिर्हादभिसुरंमनिसमत्वं करुणोदानमभिहितं॥५॥अथानिरस्ताकिंबहु
नाशुशुचविमुक्ततदतः परं किंचिद्विधिपमाहीदितिभावः कृतः हि यस्मादवलाजनस्याभिसारेण समागमवियये प्रकृपितमनुकूलं प्रि
यमनुकूलं॥नेतमनुकूलपितृमियंभूमिरित्येतावतीसीमासाधनानांपरमावधिरितिभावः॥अथांतरयन्यासो लकारः॥५॥अथा
सामानुरागदाव्यंनिगमयति॥आसकतेति॥असकलनयनेति तानिनयमाद्देविलोकि तानि बलजा च॥अससगतंमंदगम
नंपरिणोडताच॥पांडुरवर्णान्वयिद्यादः॥इत्यनयाज्ञिनिमित्तश्रौतोभेगः॥इत्येवप्रकारविविधनानाचेष्टिते॥नपंसकमनु
पुंसकेत्यादिनानपंसकैकचं॥तासुभूषामित्यायेति प्रभावप्रधानेनयो ज्ञेयं॥तथाहि॥अनगोवधुर्मदपिते प्रभवतिसवा स्वचष
यास्थितिशेषः॥अतस्त्वामनेगभूषितानामाविलंभूषणमेवेतिभावः॥५॥इदानीमेतासाप्रिभिर्विशेषकमनिविलोभप्रया

करुणामभिहितेअथानिरस्ताहृदभिसुरं चविमुक्तमश्रुताभिः॥प्रकृपितमभिसारणेनेतप्रियमियमीएवलाजनस्यभूमिः
॥५॥असकलनयनेरितानिलज्जगतमलसंश्रिणोडताविद्यादःइतिविविधमियायतासुभूषाप्रभवतिमदपितुवधुं
नेगः॥५॥असपदमनारमप्रकृताङ्गिनकलहंसवधुं गतिप्रयातं॥अथमरज्जघनस्थलातिभारादुदितविरिमुमतिहातेदा
तांवा६॥अशकुसुमशारेषुपातमोहादनिवासिताथपदाफुलेभिलाष्टा॥अधिकवित्तलोचनेवधुनामपुगपडनमितभु
वीक्षितेव६॥रुचिकरमपनाथवद्वभूवेस्तिमितिसमाधिश्चौष्टयातन्त्रे॥अथलपतिमहेतामनासिससंनहिलेभतेवसुर

सर्वेकल्पमाह॥अनसेतिएतकिंइदं॥वधुनासंवेधिप्रकृतालसैः परेमेनोरमे॥अतएवजितानुलहंसवधुनांगतिर्येनरतसयातंग
मनेउररोगातिविपुलस्यजत्वमस्यलस्यभारादपितिगोरवोददितेपरिभ्रमेणजिह्वितेशरीतेइदोपास्मिन्॥तस्थितिप्रसर्व
अवाशब्दाःसम्बन्धे॥५॥अशेति॥तथाभूतेनगाठनकुसुमसरस्यइवोर्निपातेनपोमोहोमूढोतस्माद्देतोः॥अनवसिताथैः अ
सुदोश्चारगादनवधारिताभिधेयैः परैःसुभिर्हादैराकुलाःसकीर्णाः॥अभिलाषोवाक्यप्रयोगश्चाधिकं वित्तैधिकविस्तरेल्लव
नेयस्मिभर॥अपुगपययपिरो नमितेभुवोपास्मिन्नायोक्तं॥इत्येवपुंसकेप्रतिपदकस्येति॥वीक्षितेवीक्षितोच॥५॥स
विरिति॥इत्येवोक्तैरुचिकरस्यहाज्ञानकमपि॥रुचिःकांत्पचिंभोसेतिशरीकेस्यहाधेयोरितिज्ञेयस्तिमितेनस्थिरे
णसमाधिनाज्ञयापोयेनश्चौष्टुहेनिविकरचेतसीत्यर्थः॥एथातन्त्रेःज्ञेनविषय॥अथैवत्सप्रयोजनवभूवतथाहि॥महः

तांथीएतास्मोसिमुक्तुहृद

सर्वसमिति॥ अन्त्यापराविगलितनीविप्रयवेधनमत्त्वविज्ञोत्पन्नवृत्तितनीस्वारक्तनीलेनीत्याः नक्तव्यइत्यस्यपः॥ अंतरीयेषु
 विधानमवलंब्य हृत्तेनारहीत्याः सवरंयथात्थाः अभिपतितमनोयथाः सातपोक्तागतममुक्तैर्यः॥ अथापिससाध्यसेवनभवस्तुतःससाध्य
 किमव्यतेनगलिते... मूलोत्तंसंयितावद्वासतीभवतस्योस्थिता॥ वद्वेसटनितमूर्तेमृदितसेधितमसित्यमरः। कर्मोक्तः। ध
 तिस्यतिमास्यामिति किति इकारः॥ ५४॥ काचिद्युमेनाह॥ यदीयादि। तवमनासिशम। शान्तियेदिशुक्लीतिशेषः॥ भोःप्रगहे प्रियमिव
 वायेकिंकिमथेसितार्थः॥ किंतहे शठ हे चंचकतवविषयाः शयाद्योचदाभाः प्रियाः ननुमुक्तिः तदेत दृष्ट पितुमाहभवतकोटोष इति
 शेषः यद्येरागीतहि किमिति भवतानगरायामीतिशंकावारयति॥ हृदये मनसि हृदयश्रुकाचितवप्रेयसीश्रुका मिनीभ्यसा
 तरेभ्योःवकाशंनदिशतिनप्रयच्छति॥ अंतराश्रुक्तानास्मानगरायसिनतुचेरापाततदर्थमेवायतेसकलः प्रयासोपीत्यर्थः॥ ५५॥

सर्वसमवलंब्यनीलमन्याविगलितनीविधिलोत्पन्नमेतरीये अभिपतितुमनाससाध्यसेवच्यतरसनामु
 एतेपितावतस्य यदिमनसिशमः किमंगवापशवविषयास्तवस्वभानमुक्तिः भवतुदिशतिनाम्यकामि
 नीभ्यस्तव हृदये हृदये श्रुंकां ५५ इतिविषमिति वत्तथाभिधायस्वरदपशेषमस्ययाकयावित् अगणि
 तगुरुमानलज्यासोसमुरसिश्चरणोत्पलेन ज्ञेय ५६ युग्मसत्तिनयमपगतिश्चण्णविस्मितशुभंगैकलसकपोलल
 स्मिः श्रवणनियमितेनतंनिदध्यासकलमिवाकलेनलोचनेन ५७ "

इति त्रितीयमह्यफमरेणस्वरदपशेषायास्त्वनकर्मणितथापायैदनिधाय उक्ताविषमिति वत्तथाकुटिलीकृतृस्या अगणितामुरुव
 दिश्याचार्यदयोमाने ७ भेमानोलजावययातथाकयाविदसोमनिः ३२ सिस्वयेस हृत्तेनैवश्रवणोत्पलेन ज्ञेयतः ५६ सचिनयति
 ति अथशस्विनये अनाहुयेनसावितियं गभिस्यसमीपगत्वास्मितेन हृत्तेन सुभगाएकस्यलसतः कपोलस्य लक्ष्मीयस्यः सतिव
 द्वेषवनपदोतगुभीदिः अन्यथाकप्रत्यययुक्तं प्राक् श्रवणानियमितेन निरुद्धपुसोरेणनाचदयतेन त्वही मुसकलेनासपूर्णेन
 असमपसोरेणलोचनेनतमुनिषकलाभिवसमपकायं यथातथा निदध्यासकलेनैवगाढमद्वाहीदियः पुरीकेषुभावाभासेनिवध ।

५७ वास्यचित्तमनवनेविवरदित्युक्तं प्राक् ५७

एवं प्रलोभिनस्यपि मूनेमैनिनभशमित्याह ॥ अहितीति कठिनतांनिःस्पृहत्वेन हि तत्तेत्यनेत्यर्थः न ह्यनेराजाही विनीकारः वाचं प्रयत्नसंध-
 न्त्वेत्यर्थः ॥ ननु मनीनामानसकराणां मृदुननुदयाहंरयत्किं भयाः निष्कम्पाः उपनिजे प्राप्तामवधीरयतीः वमन्तेते ॥ एवमक्त प्रकारेण सोत्तेयः
 कयाचिदित्यसमेषमागत्यनिपुणो चतरेषु पातयो च पुक्तः ॥ नापि कयाहती प्रतिवचने उक्तः ॥ तथाहत्यामृत्यनिप्रतिवचने उक्तः कथ्यते ५
 त्यर्थः ॥ अत्र च प्रलोभ्याविप्रलेभशगारस्योक्तु कानाम्नाव्यभिचारभावस्य चापुनरुक्तः ॥ अतो इतो न नापिकायाः प्रयत्नेराभासत्वमनुस-
 धोयो ॥ तदुक्तं ॥ एकत्र ॥ चेनानुरागलिखेदुःस्त्रि सुगतेपि वा ॥ याचित्तोवेव हृशक्तिः श्रेयसाभासात् ॥ विधामत इति ॥ तद्विदुषा नानुदयेषु समालो-
 कारः ॥ तथाचसुजाः रसभेदतदाभासतस्युकाशमानानि चेंधेन रसवत्पुणजत्वं लामितिसमाहितारसबंधे रसवदलकारः ॥ भावनिबंधे प्रयोग-
 लकारः ॥ सभावनिबंधे इयं स्वभावनालकारः ॥ तत्पुणमनिबंधे समाहितलकारः ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥ सलिलोति सलिलग सविलासंय

जं हि हि कठिनतां प्रयत्नवाचं ननु कुरुणा मृदुमानसं मनीनां ॥ उपनत्तमवधीरयं तभया सनिपुणासेत्युक्त्याचिदेवमूचे ॥ ५१ ॥ कुलकम् ॥
 सलिलितवलितात्रिकाभिरामाशिरसि जयमनाकुलैकपारौ ॥ सुरणितनये परानिरासे मनसि ज्ञेयं प्रशारविलोचनाद्वम् ॥ ५२ ॥
 सकुसुममवल्लेखी नृत्तमसैस्त्रिभुक्तं भृशुस्तनानतांगी ॥ तदभिमुखमनं गचापवृष्टिर्विस्तगरो वसमुन्नानामकाचिर ॥ ५३ ॥

धातथा वलितेन विवर्तते नत्रिकेरा कटिभागेनाभिरामाः शिरसि जातशिरसिजाः सप्रम्योजनेर्दुः ॥ अमृद्धं मलकात्सो गादका ३ लक
 उपपदमत्रिहितिसर्मासः एतेन मनसि ज्ञेयाव्याख्यातः तेषां संपनने दधेने आकुलो व्याप्तः एकः पाण्यस्याः सा सुपरास्त्री सुरपतितनयेः
 र्जने जेतनव जैत्रः जै त्रशर्य चूत्रतत्रताभ्य श्रेयसा प्रत्ययः मनसि ज्ञेयं जै अशरस्ते तथा भूतं विलोचनस्यार्द्धं मेकदे प्रकटात् मित्य
 र्थः मिएसेर्विसेजसजैः ५२ कुसुमितमिति उभकुभवत्पृथिभ्यस्तु भाल्यमानतमगद्यस्याः सा अगगात्रकुं दे भ्य सु ति डी पकाचि त
 नृत्तन्वायो तो गुणव च नादिनि विकल्पा अडी पकुसुमितमिच्चैरुन्नतेवृत्तमवल्लेखाः > तप्यवृत्तलतायो गाद्विरुतः सुरणो ज्ञाय
 स्याः सविस्तृतमुष्णविस्तृतानतीमावा ज्ञासिं त्रिनी गुण इत्यमरः अनवापयथि रिका कृ मुक्तेति भावाः तदनिमुखिसन्मुखे स मुन्नना
 मसुमुज्जुजेभे अंगभंगं वकारेत्यर्थः ५३ ॥ श्रीरामजी ॥ ५५

दद्यान्नासेगसेकल्पेनागरः कृशानरतिः हीनागोन्मादमूर्च्छासा इत्यमंगदशादशोतित्राहामं वस्थाह्यमभ्यधापिसंप्रतिकामिन्नुमं निरपेदेमा
सूचयति ॥ चिरामिति ॥ चिरकलितान्यपिसंदेशार्थव्यायोजितान्यपि चचनान्तीतिशेषः ॥ वमिप्रस्यतामुखेनेति ॥ जागराक्तिः ॥ परिः
गदिनुमभारयत्याः शकुवत्यातयाहे मत्तुगात्रयापिपिताभानकृपसेइतिभावः ॥ सत्सखातामनासिनयनयोः सममाहृत्तृद्विपव
यंगमित्तानीत्यर्थः ॥ पीकवायीभ्यामितिभावः ॥ अथ सखासाकाङ्क्षायां मूर्च्छावस्था सूचते ॥ अथ प्राकवाघातृपका रगाभेदाधिचसो
यक्षन्मलाचेह्नयनपुरोः सममिति सहाक्रिरलेकारः ॥ ४४ ॥ अथ चकमेति धिक्वाचेत्याह ॥ इत्याह ॥ साकंतां मूर्च्छा सुरभिष्यतापुष्यश
यांविहाया ॥ सापदाव्यधिरिचदीति द्विर्भाजी अथ चकमत एतुत ॥ तस्याहतापि शीतलत्वादिनिभावः ॥ कसेतीं जंतां च्छादिनिभावः ॥ अथ
नः कजातिगच्चतिदिर्भावः ॥ इति किंचित्तदुक्त ॥ अथ चकमेति प्रसंगादतो निजभावपक्षे कमेः द्योयदुवक्तव्यः इति वक्तव्याच्चट्टि रूपमेतत्

धिरमपिकलितान्यपारपत्यापरिगदिनेपरिगदिनेपरिश्रयतामुत्तेनागतिष्टागमित्तान्सत्सखिनांनयनपुरोः सममादतोमनासि ॥ ४४ ॥
अथ चकमतसपदावधिरिचदीत्युत्सुरभिर्विरहस्याप्यशयां ॥ अथ मरतिमवाप्यतत्रचास्यातगसुराशीतमुवैतमेकमिच्छा ॥ ४५ ॥ तद
नद्यतनुरस्तसासकामाचजातिपुरादिपरासुतांत्वदर्थे ॥ पुनरपिसुलभेतपोनुरागीयुवनिजनः खलनाप्यतेनु रूपः ॥ ४६ ॥

अस्यानापिकायास्तत्रधिरिच्यामपि अथ मरतिदुःखवतीति सुखः शीतलत्वात् अरुणितवाकसुत्संगसुपैतमिच्छावत्तदतिशेषः ॥ असा
श्रीत्सुकाकथिते ॥ अथारति जागरौ मुयक्ताविति प्रस्यतां पिकायाः क्रमेण प्रसस्यद्यनेकात्परसवधकथनात्प्रथमः परीयालका
रः ॥ दुक्त ॥ कसेतीं मने कासिन्नरावानेकपक्षेया लक्ष्मिर्द्विधितिलदा रागात् ४५ ॥ तोदति ॥ तत्ता स्यान्तस्यादुःखस्यत्वादिवा हेअनय
निः ॥ पावतेनु कृशोति काशेणवस्था कथने ॥ सामापिकासकामा अरुप्रसफलमनोरथा ॥ अरुहियसा त्वमेचाद्यः ॥ प्रपी जने च्छुचु
नासिंस्त्वदर्थेनिमित्तसतीतिशेषः त्यामृद्विप्रवेत्यर्थः ॥ परासुहानिः शरान्तेपराचनतिवृत्तिष्यति ॥ मरिष्यतीत्यर्थः ॥ तथाचकमेति मि
तदुत्सया ॥ अतन्वाचायातः स्यादिति भावः ॥ याचसुरानिपातपोलेदिति भविष्यदर्थे लक्ष्मि ॥ इदंचदशमावस्था मृदशानि ॥ तत्तु
तपोनिष्टत्वाचेतव्यमित्याह ॥ पुनरितिष्यत्प्राटपि ॥ पुनरप्रथमेमेदइतिविश्वः ॥ तपः सुलभवर्तते अत्ररागी ॥ अत्ररूपो यो गप्यपुष्य

पुन तीजनरुजाप्यतेनलभ्यतेखलुः ॥ ४५ ॥
रपि

राम

ध्यातयादतः रागोऽथ रागाविगतीतोऽत एव परिचिह्नः ॥ प्रत्यनसंज्ञतपदिचिह्नं नर्तकानां गलशेषु पदेषु पादव्यासेषु मल्लकलाद्वारागं सवप्रपुष्ट
 सिंमंतवितमृत्तं काषाट्ट हिरिः खमं मुनिविषयं रागमिरेयुतेदा ॥ ऊर्ध्वं हे मुनेस्य ॥ ४३ ॥ अथासंश्रं गारचे सुभक्तययति ॥ नपेति ॥ नपसुतमर्ता
 सखीतन
 नमभितः सन्मुखं परितनस्य गात्रेण निरोद्धितालत्रयास्त्रीकारगोपीकातद्विज्ञां गयसिधं स्यासखीः समन्वयायाः गोपुने सतिवधीश्रुभिला
 यतेप्रतिमुनिप्रमनरागः स्वरं वभूवानचसदृते रागणाभिष्टक्तिपि रुद्धेति वाद्यमित्याह ॥ हेयसाकारात् ॥ यतः सहातिः सत्यगोपनमे
 वप्रसूहादनकामिनानानरागात् ॥ कामेयनेभावेकः ॥ वदतिप्रकृतीयत्यर्थः ॥ अथसुनरागस्यसभाव उक्तः ॥ यथाचेष्टारागः सप्रय
 नेभावेकः ॥ वदतिप्रकृत्यतीत्यर्थः ॥ अथमनरागस्यसभाव उक्तः ॥ यथाचेष्टारागः सप्रयतेः सेवास्य प्रकाशितेति भावः ॥ ४४ ॥
 अभिमनिसिद्धिः ॥ अभिमुनिमुनिसमद्वेषनेमहताजयनाश्रुक्तस्य उद्देशे सहादने सति सत्राणाः सत्तापाः परस्यासंचेधिस्रवसा

सखीतन
 ४४

अविस्मयवरोपनर्तकीनां दुतपदिचिह्नमल्लकं पदेसु सवप्रपुष्टमिव चितरागसूहने मितशिरकाभिकरेव फेशरागी ॥ ४३ ॥ नप
 सुतमभितः समन्वयायाः परिज्ञानगात्रनिरोद्धितां गयसिधं स्वरं मभिलक्षितं वभूववभ्यावदतिहिसंज्ञनिरेवकामितानि ॥ ४४ ॥
 अभिमुनिसहसादनेपरस्याः धनमरुताहायनांश्रुकेदेशे ॥ अक्षितमवसनीरुसत्राणाः प्रनिपुवतीमपिविस्मयं निनाय
 धृतविशचलीयेनिधाषणरौगमरुमतिश्चित्तपांडुं दुलौ नपसुतमपरास्मरभित्तापादमधुमदासलाचनानिदधौ ॥ ४५ ॥
 साखिदपितामिहानपुणेति समीपदिहतीकुसुमेसुतांभित्ता ॥ हृदयमहृदयाननामपूर्वं भवदुपकंठमपागतपिबेद ॥ ४६ ॥

न४

नैरावणौकुनानेयस्मिन्नञ्चकितः भयं सधमः त्वादरेभयेचुविप्रः ॥ चतियुवतीरपिसयतीरपिविस्मयं निनायकिमुताग्यनमित्यपि
 शक्यपतते मुनिमित्याशयः ॥ ४५ ॥ धृतेति ॥ अपरास्त्रीस्मरास्त्रीस्मराधितयाहेतौर्हता निविसान्यववलयानियतात्रस्मिन्पातौग्यधिक
 रवितेचेरनापिचर्चितेपांडुगंडलेसेगदस्यलेपस्मनन्वरांनिधायामधुनीमधुमदरहितेनयाप्यलसेलोचनेसस्मिन्कर्मणिपयान
 ध्यातनपुंसतेनिदधौयसोनिचर्तानेनुनिधानदर्शानेकनेतरामित्यमरः ॥ ४६ ॥ अथपंचमिमुनिप्रतिदिकावाक्यमाह ॥ सखी
 तिः कुसुमेसुतां कामेगाभिन्नापीदितासाम्यपिकहसरीदपितमुनिमिहानयेति उक्तमाप्राह तप्रेषितवतीं प्रितुस्रिभुशकारि
 तीपमित्याह ॥ हृदयमिति ॥ अहृदयमनस्यानस्य हृदयेत्यन्वदनेत्यादिभिर्भावः ॥ अतद्वयसपूर्वप्रारंभभवदुपकंठसमीपमपागत
 आगतं हृदयमनानविचेदननाम ॥ अतोमन्त्रेयां अद्यमतरंगात् चदिरगस्यदुवलत्वादिभिर्भावः ॥ एतेनमः नः सगरक्तः चक्रीति

सखीतनस्यसंज्ञाचयति ॥ ४५ ॥

तदव्यवृत्तं वनः गुणो विविपरीतोऽभिरिति ॥ अत्रोक्तद्वयेनाहनेत्यादि ॥ आसंलोचनानिहरितनयावपरेषु यथा तथादलतिविकसति ॥
 न्यान्नानानि चयेभिरिति नोपलेभिरेन प्रायः विषमदुदगच्छा च सप्रयोगासंख्यक र्थोऽस्ति ॥ अत्रोक्तद्वयेनाहनेत्यादि ॥ अत्रोक्तद्वयेनाहनेत्यादि ॥
 ॥३॥ अथ मनः समसूचयति ॥ मुनिमिति ॥ आः ॥ क्रियः कमनीयता गौणैर्दृश्यैव गरा केन मुनिमज्ञेन मभिमुखतो वश्यं ज्ञानिनीष चो
 नैतुमिच्छुः समुपययुः ॥ तासां स्त्रीरां भविरवमरन्मुप दधे जनयामास तथाहि ॥ प्रयोजनानामुपदे प्रयानां गतिः परिणामिदं रधिग
 पादिदुर्जे पारप्लु ॥ अतः क्वचिद्वेति क्वचित्तभवे तीति भावः ॥ ४० ॥ अथ सामनु रागमेव कार्यतः प्रपे चयति ॥ मक्तमिति ॥ प्रथ
 मे प्रवेशे पवसित नुरो ज्ञे जे उपाहिते दनेपिलासि सविलासतचैकानां संवेधिशि ॥ न्येति तत्रिरे तिसृन्नातिषु प्रत्ययः ॥ च दाः कर्त्

नदलतिनिचयेन चो न्यानां न च विषमदुदगं र्थिकासु ॥ अत्रिरेति मपलेभिरेयथासंहरितनयावपरेषु लोचनानि ॥ ३२ ॥ मु
 निमभिमुखतां निनीष चोपाः समुपययुः कमनीयता गौणैर्दृश्यैव गरा केन मुनिमज्ञेन मभिमुखतो वश्यं ज्ञानिनीष चो
 प्रकृतमभिसारनाभिज्ञेय प्रविकसदं गुलिपाक्षिपल्लवेना ॥ प्रथमपादो विलासि चलाः सितनुरो न च चालनतेकीना ५१
 अभिनयमनसः सुरंगना ॥ यानिहितमलकवर्तनाभितामं ॥ चरतामभिपपातसद्यदात्तीधृतल्लोहितपंक जामिषां का ॥

प्रकृतप्रकांतमभितेयसभिनेतवरसभावादि व्योमकेनानुसभन्सस्यसुसां ॥ तदात्तमृतेनैव अनुसारेणाहृष्टिप्रयोगमियथादिति भावः
 पल्लवस्तीक्ष्णमरः ॥ आख्यादिकल्पेपमपोरेवा र्थेयसमये इति विप्रः ॥ किं न प्रवेशे पवसित नुरो एवोपहिते सत चचालनत्रैवलगतक्षी
 रागपे नैकिविक रागायमनुसंधेयमिति भावः ॥ ४१ ॥ अभिनयति ॥ अभिनयोरसभावादि व्योमकेन अस्ति साविष्टेयः ॥ व्योमकाभिनयो
 समावित्यसः ॥ नजमतोयस्यास्तस्या संगतपातयज्ञानेत्या इत्यर्थः ॥ सुरंगगाथाः ॥ संवेधि न भक्त लवहिनै नलादरं रजने नाभिता
 मं ॥ निहितं न्यले चरणां यदृपचाली कर्तुं ना मिपा लोहितपंकजाभिषां का प्रत्ययु कोकैः नदभसो यथासाः भिपपातथावतिस्मा ॥ अ
 न यदृपदासाः स्त्रीचरणां पंकजाभिधानां द्वा निमहलकोर ॥ तेन चोपेकमानव्यं जत इत्यलकरणाकारध्वनिः ॥ ४२ ॥ श्रीरामः शि
 अविरलमिति ॥ नमित्तपिरयानि नतेकी पादपीडना त्रमिता आशिक देवे केसरासी रंगज्ञानादानीति शेषः ॥ अविरलसादृशः

कथमिति॥विरचितमाक्षिकाविसोपिरोद्यत्नाकोष्ठीकारुः॥चर्षादिस्तभिःसंमन्निनावधारेतसतिरक्तस्यतयसंमत्तिलोकेयोमत्तेनानुम-
 निःकथमिवनसम्मानःकथंचिद्विज्रीभवियतीत्यर्थः॥इतीत्यंमधुवसताचैत्रैत्यवसत्वेवज्जीवोकेजोमधुःस्वतइतिविष्णुः॥स्वयते
 स्तेवजाहासकिमुदत्युत्तेत्वा॥लट् स्तेनिभूताथैलट्प्रहासश्चप्रभुत्वेकविप्रसिद्धिः॥सद्धिविकासेहासत्वाद्यवसायः॥अत्रअनुभिःस
 मवधीरित्येत्यत्राभेदाद्यवसायमूहासहोक्तिस्लेकारः॥सवधमेतसितस्यावधीरतास्यामितयाधवसायवधीरणसंमत्तिदारक्त
 पोत्तेतापीत्यनयोरेगोभिभावेनसंकरः॥३६॥चलवटितिचलवटिति॥लवत्तुवलत्तुवलेषुकलागमितियावत्॥मिष्टोवरोधिप
 रस्वस्वदिवत्रपिनीवलंसैन्यमित्यमरः॥विपलनिर्जयापशत्रुपराजयाय॥तुमर्षयोरोचतुर्थी॥शत्रुजोन्मित्यर्थः॥नप्रभवतिच
 शक्राभ्येनइत्यर्थः॥कृतवद्यस्माद्भवनानोपरिभवीतेतापिजिद्यतीत्यादिनाइतिप्रत्ययः॥अनगरास्तदानोभर्जनेदासामपिनोः

कथमिवसमतिभेविज्रीसमस्तभिर्मन्निनावधीरित्य॥इतिविरचितमाक्षिकाविकाशःस्वयतमिब
 समधुनिदायकालः॥३६॥चलवटपिचलेषियोवरोधेप्रभवतिनैवविपादानिर्जयाय॥भुवपरिभवीनयतवनीसमनुग
 राःसुरामुन्मनीचकार॥३७॥अतसुरवमुपवीरानंसहायैरविस्ललोकुनहासिगाश्रुफालाः॥अचिह्नसूनविक्रियाम्ने
 तिवशावधुमनोभवेवितेनुः॥३८॥

न्मनीचकार॥अनुन्मनसमुन्मनसंनकार॥अरुर्मनश्चलरित्यादिना॥भूतद्रावोद्यैःपत्ययःसलोवश्चविशेषरासामान्यसमर्थम
 ३पोर्षातरस्यासः॥३७॥एवंतदस्योद्रीपनस्यमशीविफलमुक्तेसंप्रतिवैपरीत्यं चेत्याह॥अतीति॥सहायैस्तासंसहवरेमैधु
 र्वैःकृतमितिशेषःनलोकेत्यादिनासुधीप्रतिषेधः॥कतेरितरीया॥अतिसुखश्रीत्रमधुरमुपवरीतेगीराणानेसत्यासत्या
 पचासत्यादिनाधीराशय्यातिचभावेक्तः॥अचिरेलेःभूयोभिलीब्रुनैःपूर्वोक्तैःफलकुसुमादिभिश्चिह्नैर्हसितोमनोहराःका
 लाःचुसंतादिस्तवःसुविहिताःअरुताःहरिस्तुजोरत्नमस्यविक्रिया॥मनोविकृतयोपेक्षानितथाभूतानिसंतिपतानिन
 पुंसकेत्यादिनानपुंसकैकशेषः॥प्रत्युतचिदशवधुप्रमनोभवेतितेनुः॥विस्तारणमासुःपपरप्रहारार्थमुद्यमितेसापुधुं
 ह्यान्मानमेवप्रहरतीतिन्यापवज्ञातइतिभावः॥अत्रमनेविक्रियार्थकीगुंविक्रियारणनयोसतिकथनानद्वितीयोवि

समाक्षिकाः॥तथाचरुः॥विरकार्णनर्थेयोस्त
 तिश्चसंपदनात्विषमालंकारइति॥३८॥

विकसितेति॥ विकसितो विकसिः सममेवाधरोयस्मिन्कर्मणीगद्यथातथाहसमी॥ स्वयमानां कुरवेकराक्षिरे वरुभूजवित्वाक्यपतो
कर्मकयेतिभावः॥ अथवा लोकेपक्षे वेद्युपकावसस्मरेयुसमूहेयुनिखलाभितमित्यर्थः॥ निरेसयेति॥ सशरेवित्वावित्वावित्वा
तिमातः॥ इत्यं प्रमाणां इयारेकाद्यभनमनगसुरोगनाइशुभ्रुविरिवेत्युपेता॥ अथोकाद्यवलोकोत्तरनेसादात्कारादिव
महात्मनः॥ होमस्नामासीदित्यर्थः॥ अत्ररूपकीत्येत्थोःससहिः॥ ३२॥ मुहुरिति॥ अनुपपत्तेनोपायतो देवतानिनमन्यथा
रुनेनमुहुरिभूयमानेकंनमनएवविरचितासंहतिर्वैततत्सभूतमित्यर्थः॥ एकंन्याःपजालिमेभुरवभिवनस्यातस्त्रिसः
र्थःशोनवादिःशुलिकुलेकरैःमन्त्रकारुनिमलकासादृश्येपरे॥ ३३॥ अथसनेति॥ यदृपदेनशालतात्सज्ञेतनसूरियाव
धुरिवशाशकमरुहयोः॥ शास्त्रसंज्ञितरुह्यतःइतिशास्त्रतः॥ अथसनेनवापुनाविश्यासैमचलितः॥ ६॥ चक्षयोःधरोरुश्च

मुहुरनुपपत्ताविभूयमानेविरचितसंहतिरद्विगानिलेन। खलकुलमलकाकृतिपुद्गलिनसुरांतविसर्षिवंकृत्तियाः॥ ३३॥
अथसनेचलितपक्षधरोश्चैनवविहितैर्कामिकावधनपेत्ती। मधुसुरभिगीयत्यदेनपुत्रोसुरश्चशालतावधुमुवे॥
य प्रभवतिनतदापरोविज्ञेनेभवतिज्ञेनेदिनायदात्तरता॥ अथचलितभुवम्सार्थोपिलेभेसिचत्तरेगुविज्ञेनेमप
यीभाहः॥ ३३॥

पञ्चशतस्मिन्॥ शोचोत्तपोसमासेवापररूपचक्रव्यं। मधुनामकरं देनमद्येनचसुरभिगीपुत्रोसुरश्चनवेयथातथा॥ निहितैर्क
कृतकोपामिवितिज्ञेयाविशेष्यगतथा। वधुनुयतीकवपेती॥ धुन्रविद्येनुवक्तव्यःइतिवक्तव्यान्नुमागमः॥ चवेवेववेव
ता॥ अत्रअसनशार्थोसाभेदाधवसापात्रेखमन्नातिशयोक्तिः। साचोपसोगमित्यनयोःसंस्कारः॥ ३४॥ प्रभवीति
परःशस्त्रदातास्मिन्कालेविज्ञेनेनप्रभवतिनशक्रोति। यदाज्ञेनेइयताइदियतयास्याप्राप्तारोदाभवतिविद्यते॥ त
थाहि॥ अथेतिनभवनःत्रैलोपपुविज्ञयी। पुष्यमासोचसतःसिततुरोःइनेविषयेविज्ञयेचनेमे॥ अतोऽज्ञेनेदिनादु
याइत्यर्थः॥ विशेषरामामान्यार्थनरूपोर्थांतरन्यासेलंकारः॥ ३५॥ अथश्रीहमंवरिपति॥ ॥ ॥ ॥

अथ हेमंतम ॥ अचिरलेति ॥ अचिरत्नानि ध्यानानिः कल्पिनीवनानां प्रियं मे वनानां प्रियं गुणसंज्ञानि यामिनीं प्रियं गः कल्पिनी फलोत्थमः ॥ कु
सुमतेः कुंदैर्कशुकुसुमे ॥ सुगंधिगंधवाहो वसिनसः ॥ शुभे कुंदमित्यमरः ॥ शैशिराणामपि कुंदानां हिमंते प्रादर्भावाह विरोधः ॥ अचिरत्नसा
रकरा इति शारेभ्यः ॥ नुसारका लोहे मंता क्रियाया समवत्तम कालं भावं गुरामुक्तं संलेभो ॥ २२ ॥ निवयतीति ॥ निव विनीपचयुवतिस
मद्वे सति नवलौ लनाना विकारापुष्पात्तं भरो विकसोत्तया लेभुसमीरलो चहर्षे प्रसादं न ॥ निसानि पांडुसर्विकुनिनापयो कुतः
हिपस्मात्तिगीषता जेनुमि बुतो चेतो नया नीते ने स्यलति नच लति ॥ न हि को व्याकोते को न सिभं गणावकाशान् हिरोपना दोषये
ति भावः ॥ २६ ॥ कतिपयेति ॥ कतिपयेरेव सहकारपुष्पात्तं कुसुमे रभ्यः सुगंधो यो सित्सः ॥ ननु च संत वसप्रथे नीपहे मंत वदिर हि
सेरिति भावः ॥ ननु न द्विनाभ्यः हिमः ॥ नापि हेमंत वदने हेमनापि संत वदिर ले न द्विनाभ्यः ॥ अल्पानिक नैपयानि विवि

अचिरत्नफलनीवनप्रसूनः कुसुमित् कुंदसुगंधिगंधिवाहः ॥ गुरामसमपत्तं चिरापले भे विस्नतु नुसारकरा सुसारकालः ॥ २२ ॥ नि
वयति नवलौ लना विकारा विरधती रो प्रसमीरलो चहर्षे विकृतमुपययौ नपांडुसनुत्तलति नया ना प्रेषना हि चेत् ॥ २२ ॥ गी
कतिपयसहकारपुष्पात्तं ननु द्विनोत्पत्ति निद्विभिधुवाः ॥ सुभिसुखहिमागमेत शशीसमुपययौ शिशिरः स्मरेकचुधः ॥ ३० ॥
कुसुमनागवना न्युपेतु कामोपशालिनी मवलं यत्तपदि ॥ कुरात्तलकुलचरे निसशे नलिनभने युपदेवसेति नत्पीः ॥ ३१ ॥
विकसितकुसुमाधरं हरेती कुस्वकरातिव धेयिलो कयती ॥ २२ ॥ अथ सुगं गारागानि संत वदिर मने गमशो कपत्तवेष ॥ ३२ ॥

इति सिंदुवारगति विकसितनिगंठी कुसुमानियस्मिन् ॥ अत्रापि सहकारवदभिप्रयो र्दृश्यः ॥ सिंदुवारे ; इंसुरसैपनि मुंदी द्वा
ती के लपीत्यमरः ॥ इत्यं सुरभिमुवे वसंतरपारे महिमा मयां ते हे मंता वसानं च शसेति च सूचयतीति लयोक्तः स्मरस्यै कवेधुः
सहकारी उभयतं धर्मसेपतिरिति भावः ॥ शिशिरः समुपययौ ॥ ३० ॥ अथ संत वदरेभ माह ॥ कुसुमेति ॥ कुसुमप्रधानानु गानो
सुहाराणो कुसुमाना नगाः वृताः याते यावना न्युपेतु कामोपशालिनी कामोपशालिनी यस्या स लुपेटय प्रथामः कृते सुकामसतसोरपि इतिक
मलोपः वसंत लत्पीः किशालपिपक्षविनी वृत्तपदि च नपाराणामेवेति भावः अलं व्याचष्टं अन्वया रोटमशकत्वादि ति भावः
करात्सिंजानमलिकुलप्रसरत्पूरमिव एष्यः सातयोक्तासती कुराताव ॥ अलिकुलन्तपूरमिति याठः ॥ अन्वयसि कुल
वचपरनाति मवने सुपदे निरासे निरपेति यप्रथमे प्रादुरासीदित्यर्थः ॥ उपसर्गाहस्य न्युदोर्वेति वचनादात्मनेपदे ॥ अत्र प्र

नवसेतलत्पीः विशेषणसामर्थ्यात् प्रसूनानि विकस्यते हा
सा. रोपस्य सासोक्तिरिति करः ॥ ३१ ॥

३००-१०
काष्ठ

अथ अणसंवेधिं वयांति ॥ समदेति ॥ समदसि पित्रानि मज्जश्रुत्तानि हेसनादैः समेत ॥ तथा हि कुमुदवनानिकदंशुष्य
हृत्पाकदंशुष्यसेपदाभमेत्यातिशयनीमतिशयवती ॥ शीय जगत् ॥ तथा हि ॥ गुणमहतामयाधिकारणायोगः परस्परसः
आगनीमहतेगुणयोः क्रियाभवतीति शेषः ॥ अत्राविपाद्यासंमालंकारः ॥ भ्रमालंकारो गणस्तोहमणोरितिलोका
न सोपि चतुर्थांशान्तर्यासेन स्वयमनर्थकेनागतिभावेन संकुरा ॥ २५ ॥ सरसोऽति ॥ प्रियमधुरसमकरं ॥ सुनिश
न्यान्समासातः पृच्छिगोत्ररपदोवहृषीद्विरिति केचित् भनपुसंकार्त्विगंशेवमपुशचसउरः प्रभृतिपाठान् ॥ मेकरं दसम
द्यस्यमाहिकस्यापि त्वावकेः ॥ ईवोदगोपाठानेसक्यो मधुरिति अविधानाच्चायत्पहानी उपाधिकेयामिनीपा
धिकदवकुसुमाधितेयोरेयमिकीरावाप ॥ किंचसतोपिसहरससासासजसमवत्तराजस्कमितिभावः ॥ शाकैत्य

२०
सर्वांशित्वित्त्तानि हेसनादैः कुमुदवनानिकदंशुष्यहृत्पाकदंशुष्यसेपदाभमेत्यातिशयनीमतिशयवती ॥ शीय जगत् ॥ तथा हि ॥ गुणमहतामयाधिकारणायोगः परस्परसः
आगनीमहतेगुणयोः क्रियाभवतीति शेषः ॥ अत्राविपाद्यासंमालंकारः ॥ भ्रमालंकारो गणस्तोहमणोरितिलोका
न सोपि चतुर्थांशान्तर्यासेन स्वयमनर्थकेनागतिभावेन संकुरा ॥ २५ ॥ सरसोऽति ॥ प्रियमधुरसमकरं ॥ सुनिश
न्यान्समासातः पृच्छिगोत्ररपदोवहृषीद्विरिति केचित् भनपुसंकार्त्विगंशेवमपुशचसउरः प्रभृतिपाठान् ॥ मेकरं दसम
द्यस्यमाहिकस्यापि त्वावकेः ॥ ईवोदगोपाठानेसक्यो मधुरिति अविधानाच्चायत्पहानी उपाधिकेयामिनीपा
धिकदवकुसुमाधितेयोरेयमिकीरावाप ॥ किंचसतोपिसहरससासासजसमवत्तराजस्कमितिभावः ॥ शाकैत्य

वपीभावः ॥ ववतुरेत्यादिना निपातः ॥ केतकीनां प्रसवेपुष्यप्रथमवकपुलिंगस्त्रीलिंगयोः नहि हे प्रसवेसर्वत्रयसरः स्रुप
हायः स्रुपहाय ॥ विनालवधनानिमित्तवृत्तानि असनानि प्रियकपुष्यातीमकरंदसुविज्ञानीति शेषः ॥ सत्तकासनवध
कप्रियपुष्यकः स्रुपसरः ॥ मालिनयतिस्म ॥ पद्याहतादंयत्रापिसालिन्यात्रापिसालिन्यस्यातथा मधुलाभाद्यदपा
मासेत्यर्थः ॥ नहेमध्यसक्तो मधुना भेसति विभूति सासज्जतीति भावः ॥ २६ ॥ मकुलितमिति ॥ धृतत्रलविद्वेषासता
सुशाहलस्यली यथा दहवितप्रदेशेषु अतिरलवपुषः स्थूलसूतयः सुरेद्रुगोपाः कारविशेषाः मकुलितनेवधुतावे
मकुलितमित्यर्थः ॥ वधुको वधुतीवक इत्यसरः ॥ प्रथमा अतिक्रम्य विकचपलाशयने विकसिता किंशुकश्रुकरशि
प्रीभापलाशो किंशुकः प्रसोऽस्यसरः ॥ नस्याश्रियेन न्स्वर्षीमित्यर्थः ॥ अत्रैव निदर्शनालंकारः समीपुष्यापुः ॥ २६ ॥

राम
४

वः नशरस्य भूतिना च मासंतः ॥ शुभिगुह्यसासेवात्तककुभान्यसुंनकुसुमानि ॥ इमलुककुभोर्नमइत्यमरः ॥ तेषां विक्रयेनसुंधिना ॥
 मनोत्तेनासंधयोत्वेतग्रहारां प्रापिकं ॥ मुनिलेनाभिभृष्टः सेसृष्टः सेसृष्टः ॥ अतएवसचिन्ननाकासकोत्तइत्यर्थः ॥ अतएवैपुतिः रज
 धैर्योऽसृक्लितः द्वाभितश्चरति प्रतीतिभावाः एवभूतोऽतीवलोके ॥ मघइवावस्थान्तरः प्राणा ॥ सपूर्वइत्यधिवभाविन्युत्पत्ता ॥ २५ ॥
 व्याधितमिति ॥ भ्रंशं व्याधितेदः रित्तमपि भ्रंशमनोहरतीति मुत्तसृष्टिविति भावः ॥ तेषां विकारः फलजेव ॥ वाईतवे फले ज्ञेया
 ज्ञेवस्तीज्ञेव ज्ञोववमित्यमरः ॥ ज्ञेयावेति प्रकलफताद्वितकुकीति इत्यः ॥ ज्ञेववतसले चेतिसामान्यविशेषणः सदति ईशः ॥
 यद्वा ज्ञाफलमिति विग्रहः ॥ इको ह्रस्वो गालवस्येति ह्रस्वः ॥ तस्यपरिगतस्योपभोगेन ह्रस्वात्तएवपरभतपुवतिः ॥ को किलमं
 गनात्तवनवेन प्रकारे यथातथा योगिनिनेन सपादिनेन संकठारो राके इमाधुमैतारम्यसौम्यमित्यर्थः ॥ स्वने स्वरेवितेने ॥ व

- प्रतिदिशमभिगुह्यताभिभृष्टककुभविकारासंधिना निलेना नववचिवभौसचित्तनागतपतिराकुलितश्च इति व
 लोके ॥ २५ ॥ व्याधितमपि भ्रंशमनोहरतीति परिगतज्ञेवुफलोपभोगह्रस्वापरिभृतिपुवतिः स्वनेविचकेनवनवयोमित
 केठरागरम्य ॥ २५ ॥ शुभिभचतिमनः कदेववायोमदमधुरे चशिखिदिना निनादे ॥ नवइत्यनेपते श्चालतिस्वने हिमह
 नासुकुरः समाधिभगः ॥ २६ ॥ एतविशवलयवावलि वेदनी कुमुदवनं कदुकूलमातवारणा ॥ सरटमलतलसरोत्तणसो
 यनसमपेनवैपुतिवाललेवा ॥ २५ ॥

विः स्वपिमपुराको ॥ लालापइति शक्तिः ॥ २६ ॥ शुभिभचतीति ॥ कदेववायो कदेवसंवेधि निमारुते मदधुमधुरे सिरवं दिना निना
 दे वमनोभिभचति सति निश्चरते ज्ञेवपनशीलोर्जनः एषकृत्तनइवपुते ॥ द्वापान्नुपवालवर्षाश्रपितही एनाभृदित्यर्थः ॥
 द्वियस्मान्महतासमाधिभागः सुकरोनके नापिकर्तुनशक्यात् इत्यर्थः ॥ २६ ॥ एतेति ॥ विसानि वलयानाचनेवासाचने
 नारायणसाकपुटवनमेकं कदुकूलमिसेतहहेति ॥ अतानिमराले विसमज्ञादिकदेचेरंटे मस्त्रियामित्यमरः ॥ वाराणा
 निनीत्यसिटी कुसुमानियशासा ज्ञा ज्वाराणापुतसराचागद्दीयात्तत्त्रियाशरमिति स्मरणात् ॥ वाराणा कानौलाभिदि
 चेति वै ज्ञपेती ॥ शरत्तवपुं ज्ञेवयनसमचेनेवैतभरितोतिशेषः ॥ अमलतले निर्मले निर्मलजले सरो ज्ञपातिव
 तस्मिन्मललेपो ज्ञाहेकमेतीति इवपुं वारसमागमटनसंधिरशोभतइत्यर्थः ॥ अज्ञानवातोति किंदिशरयो वाराणेर
 चेदप्यवसापात्तज्ञेयमूनातिशयोक्तिरुगमावित्यनयोरलेकारः ॥ २५ ॥

राजेश्वरमणिरथराजराजनीश्वरेश्वर
शुभेतिशोभेपरीतोवाशेवातपकेसाप्रपपसा
सुप्रदेशप्रयोगोययोःसुप्रदेशकीनससकनकोश
॥१॥॥॥

सचकिजमिति॥विषयाकुलीभिःस्त्रीभिःताभिःकृत्रीभिःश्रवयःसिकतायसतासु॥पदरेखाभिर्चक्रयोग्यास्तिनः
यःशिलीयुउपहितानिविन्यस्वानिकेसुरथागलांलना निरेखासुप्रधनवक्राणिविहानियेयुतानि॥
अतएवातमानुयानिहीनोः॥पदानिसचक्रतामिवसभयसिद्धदृशीरेदृष्टानि॥अडुतवसुरशीनाडुपवि
स्ययौभवतइतिभावः॥७॥प्रतिशयेति॥प्रतिशयिताःभिकोतावनातराण्यन्युनानांयुतियौभिकः
साकनःफलाजोकुसमानावाचयेत्ववरोपिसेवविधाषकारोपासातहिधानोतथेवसामग्रीणामित्यर्थः
तदणोविदुधाचसम्भालिगेनलाहनेनयुवतिज्ञनेमृनेशभावःकुरुविवनरहेनेश्रितःकारणतपेतिशयः
॥८॥मिवविस्मयाकुलाभिःशुचिसिकतास्यतीमानुयानिताभिः॥सितियुदशिशेपदाभिःसिसोरुपहितकेतुर
योगलांयुनानि॥७॥प्रतिशयितेवनातराणीनांफलकुसुमावचयेपितदिधानाः॥कुरुविवनस्योससम्भ
युवतिज्ञनेईरहेप्रभावः॥८॥मृदितकिशलयःसुरंगनानांससलिलबल्लभामुग्रशारवः॥बहुमृदिति
मधिकोपपाचशोकःपरिजनतापिगुराणयसदृगानाम॥२॥यमनियमकृशीकृतीस्त्रिरंगःपरिदृष्टोविभता
युधःसनाभिः॥अनुपसमहीमितागरीयानुकेतपदपेकिरेयवितेववेद॥९॥
॥१॥मृदितेति॥ससस्तिनमांडेयद्रुक्लेतदेवभारस्तेनभुशशरयानमृशारव्येःतएवमृदितकिशलयोवितुलितपदुभः
कविनेतिप्रतिषेधान्मृदेमृताःमृशोकृदाविशेषःसुरंगनानांखेधिलीमधिकोबहुमृदिसंज्ञनसेवीधनोयः
मिनिपयोपपननुसेक्केयुकःप्रगाध्यतेमृतेग्राहपरीतिसदृगानामहतापरिजनतापिसेवापिगुराणोक्कस्यम
वतीतिभावःएतेनतासामृनेप्रभादेशीनादेवनतारवेष्वगम्यते॥२॥यमेति॥यमोदेशकालापनयेद्यथाशुद्धिहे
नुसहितेनिपसस्तदयेदायाशुद्धिहेतुःतपःस्वाध्यायादिःताभ्यांकृशीकृतान्यपिस्थिरातीदृढान्यगानियस्यसुवि
धतायुधोधतशस्त्रोअतएवपद्मानुपुक्तदृष्ट्यर्थः॥सोर्जनःशमःशांतिरभुरणसुदेदीप्रिताउग्रताप्रभिचारकाडेः
ताभ्यामनुपमाभ्यागरीयानुदेयाःश्वेताविशीसेनकतारचितापदानोपकिरानुपूर्वीयस्यसवेदश्रतयवेद

पिपःशुशुवोसुमेवविशिनसिप्रशोकादिभिःशश
वेदयलोवनाभिरामैर्हृदकैःगतमपिसाभिरे
राम

नक वदुलपानाष्टयकृ निदेशः॥धरित्रीक्रमोपैरिदुगोपारव्यैःकीटकैरविशेषैरविरलंनिविडुंनिरंतरंयथातथाचि
 तताव्याप्ताःवेत्युत्पेतावभासेः॥३॥धनिरिति॥अगविवरेसुनगरंभ्रुगुहास्वित्यर्थः॥प्रतिरवेःप्रतिध्वानैर्वित
 तःसिमूर्द्धितःप्रयुभिरसानागुणानासिजितैःस्वनिताैरनुपातोऽनुगतोभिलितःप्रतियावत्॥स्वनिताैरनुवर्णा
 नांभयणानांनुसिंजितमित्यमरः॥नूपुराणांधनिधानेवनानिमखराःशब्दायमानासमुत्सुकीकरणरूपेणा
 बहूनांतेषांमयूरादिध्वनौसादृश्याइससारकृत्तितधांतिप्रतीतेर्भूतिमटलेकारोव्यत्यते॥५॥अवचयेति॥३

निहितसरसरसावकेवभासेचरातलैःकृतपद्वतिर्वधनो॥विरलमवततेवशक्रवोषैररुणितनीलर
 णोद्गमाधरित्री॥३॥धनिरगविवरेसुनूपुराणांप्रथुरसनागुणसिंजितानुज्ञानः॥प्रतिरवविततोवनानि
 वक्रैःसुरसरसमुत्सुकहंसमारसानि॥५॥अवचयपौभोगचंतिहिंसैसहचरतान्यमगातिकानस्नि।अभित्थुरभितो
 मुनिवधुभ्यःसमुदितसाध्वसविक्रवेचचेतः॥५॥नूपतिमुनिपरिशुहेतासाभूःसरसविशफरसांजहारनेजः॥उपहितपरमप्र
 भावधास्नानहितपिनातेपसामलेष्यमात्ते।५॥

अवयःपुष्पफलाविद्येहनमववयःपरिभोगाःउपभोगाःश्रुतहेतिहिंसैःयानुकातेरिक्तः।मनिवृद्धीत्यादिसूत्रेवकारा
 दपशापितविवर्द्धमानाएता।अन्येहिंसोतरामगाहरिणादयोपेयुतानिसहचरितान्यमगातिकाननि।तथासम्य
 हितेनसाधसेनविक्रवेविबुधंचेतश्रवधुभ्यःक्रियाशुहरामपिकर्तव्यमितिप्रासदानत्वाद्यतयी।वमितोभूमिम
 भिनित्थुःस्रवणमासुरित्यर्थः।अउचयादिसिंजवमुस्येनासन्नोमुनिरित्यमुनीयतःप्रर्थः।५।नूपतीति।नूपतिरे
 वमुनिसूत्रपरिशुहेताधिसानेनहेतुनासाभूःसरसविधानोमेधकेतासफरसांचतेजोऽजहारतदाश्रमप्रवेशा
 देवनिसेतस्कावभवन्नित्यर्थः।ननुकथंमानुषेणानेज्ञसाःमानुषंतेजो।निरस्तामित्यत्राह॥उपेति।हिपस्या
 दुर्पदितेयादितोप्रभावधामनीसामर्थ्येतेज्ञसीमसाधोनास्तीत्यर्थः॥६॥राम

१० न सं

ॐ गणपतये नमः ॥ अथा गंतुक सहजशोभा संपन्नतया समग्रसाधनाः स्त्रियो मुनि मनः सप्लोभना येषां स्पन्द्याहा ॥ अ
थेति ॥ अथ प्रभाते परिमलतां संभोग संभूतां शोभा मवाप्य ॥ संभोगे स्यात्परिमल इति वैजयंती ॥ संभोगात् स्त्रियः शोभे
त इति भावः ॥ एतेना गंतुकशोभा संपन्निरुक्ता ॥ अत एव सुरतादिवर्गान् स्वप्रस्तुतो पयोगि चोक्तं ॥ अथ सहजशोभा
संपत्तिमाह ॥ अथ वयवेति ॥ अथ वयवौ सनादिभिः ॥ दीपिता मेदिता मंडनश्रीः प्रसाधनभरणा शोभायाभिस्तारम्यद्वा
मनोहरविलासास्ता स्त्रियो वसन्ति स्थाने विहाय सुरपति स्नो रज्जुनस्य विलोभनाय जग्मुः ॥ अत्रावयवदीपनतया
प्रसिद्धस्य मेदुनस्य तदीपत्यात्संवेधेपि संवेधाभिधानादवयवसौंदर्योतिशयद्योतनार्थं इति शयोक्तिस्लेकारः ॥ अ

ॐ अथ परिमलतामवाप्य लक्ष्मी मवयवदीपितमंडनश्रियलाः ॥ वसन्ति मभिर्विहायी रम्यहावाः सुरपतिस्व
विलोभनाप्रसमुः ॥ २ ॥ दुतपट्टे मभियात्तु मिच्छतीनां गगनपरिक्रमलाघवे ॥ अविनिषु चरणैः ॥ १ ॥ लनीनां
मलयुनितेवतया चिरं निषेदे ॥ २ ॥

नतासो

स्मिन्सर्गे युचिता ग्राह्यतम ॥ अयुक्तिनपुगरेफत्तोपट्यातिशयद्योतनार्थं इति शयोक्तिरसंकारे युक्तिचनजौ
जरगाश्च युचिताया इति लक्षणं ॥ १ ॥ दुतपट्टे मिति ॥ गगनपरिक्रमलाघवेन गगनगमनपाटवेन ह
तपट्टे यथा तथाभियां संशोद्योते तु मिच्छतीनां किंच प्रयुक्तनीनां तासु मसुरता चरणैः ॥ अलपुनितेवत
याः विनीयुचिरं निषेदे स्थेत ॥ अथ्यासपाटवेन मनसात्वरमाराणां भासयिता संलनजघनभरा
चरणाः नोतस्युरित्यर्थः ॥ २ ॥ निहितेति ॥ निहितः श्यारेपितः ससपावकाः ॥ सांदुलात्तारगः ॥
गोयेषु ते वैधनावरसानलेः चरणन्यासैः कृतपट्टतिः कृतमार्गाकृतारेरामीवाहृणापरिवाः

राम
१

सऽति॥सशिबो ननीलनेघमेचकंमनेमाशमिमुखमपास्थितमागतं योत्रस्यमुखायस्यनिकरवोनेद्योस्वनेनविनिक्वाविटारिनाभर्षेनने॥मुखग॥
 क्रोडहलणोःयोत्रमित्यमरः॥हनसकरयोःपुवइतित्रयुत्पयः॥सकरेस्येदं सौकरं वाराहं व पुटेधानंदतुजं समाससाद॥५३॥कङ्कान्तइति॥लक्ष्मीवानु॥
 माडुषापाश्रमनोवोयवादिभ्यइतिमनुयोर्करिस्यवकारादेशः॥सशिबःसरसरितःकङ्कान्तेमनेकूपङ्गतेतलप्रापमचंपस्यापुंसिकुल्लुसथाविधइत्यम
 म५

सतमाससादघननीलमभिमुरंमवास्थितंमनेः पौत्रनिकषराविभिन्नभवंदनुजंदधानमति
 यौकरं वपुः ५४ कङ्कान्तेसरसरितोनिधायसेनामनीतःसफतिपथैःकिरातवयैः प्रच्छ
 न्नस्तद्गहनैःसगल्मजालैःलक्ष्मीवाननुषटमस्यसंप्रतस्थे ५५ इतिश्रीकिरातार्जुनीः
 यमहाकाव्ये लक्ष्मणकेभारविकृतौकिरातचम्पूस्थानोनामहादेशोसर्गः॥१२॥श्रीराम॥

रः॥सेनानिधायकतिशैपकिरावयैरन्वीतोऽनुगतःसनईमतावितिधात्तोरनुपूर्वात्कमेतीकः॥समल्मजालैःलताप्रतानसहितैःतरुग
 हनैःप्रच्छन्नजालैःह्लादितः॥वाद्यंतेत्यादिनानिपातः॥७९सवराहस्यपदमनुजनुपदंपदानुसारेरौत्पथैः॥संप्रस्ये॥समभप्रविभ्यस्तइत्याः
 त्मनेपदंप्रहर्षेतीवृत्तम्॥५४॥इतिश्रीमहोपाध्यायमस्मिनाद्यविरचितेघंटापथेहादशःसर्गः॥१२॥सममस्तुनेखकपाठकपोः॥राम
 श्रीराम॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

राम
६

के. टी.
५

तद्विक्रमं कर्तव्यं तत्राह ॥ विज्ञहीहीति ॥ हेनयोपन शोणोत्साहं शोणोत्साहं लोकोत्तरेषु कार्ये प्रस्येया प्रयत्न उन्साह संविज्ञिहीत्य
जउवीहृत् ॥ १ ॥ विज्ञिहीहीति ॥ हेनयोपन शोणोत्साहं शोणोत्साहं लोकोत्तरेषु कार्ये प्रस्येया प्रयत्न उन्साह संविज्ञिहीत्य
मेत्तसाधयितमित्यर्थः शोणोत्साहं विज्ञिगीषानिच्यतो भवेत्यर्थः ॥ १ ॥ उन्साहं हे हिः ॥ पसाहं वभ्यासलोपस्येकार
इति ॥ २ ॥ अथ सर्वथा विज्ञय कुरु रस्तेन निवर्तते चेत्तर्पितः शत्रु विज्ञयेन विधीयते तदपुनाद उत्याह जायतामि
ति दुर्ज्ञेया अज्ञयी सुदुरादये हि हे चर्तमानाः विषवो जीयेता परस्मान् तिष्ठतः शत्रुषु जिते प्रत्ययाः ॥ मकृत्स्वीलो
को जितो तनु किमुतान्ये शत्रु वस्तुदं तर्गता इत्यर्थः जिते दिवस्य इन्द्रिया र्थे निष्ठ हस्य जित वैरा नुदया हि जयस्य च

विज्ञही हिरणोत्साहं मातपः साधनीनशः ॥ उच्छेदं जन्मनः कर्तुं मेधि शोतस्तपोपनः ॥ २ ॥ जीयेतां दुर्ज्ञेयादेहे
रिपु वस्तु रादयः ॥ जिते पुन नु लोकोपेते प्रकृत्स्वस्वी जितः ॥ ३ ॥ परवानर्थे संसिद्धौ नीचेरुतिरपत्रयः
अविधेयं दिव्यप्रसादोरेवे विधेयता ॥ ३ ॥ स्वस्वया सुखसंपतिः स्मरणीयपनातनी इति स्वामीयमा मता

ति.

पदेशः ॥ २ ॥ अजिते दिवस्यानिष्टमाचष्टे परवानिति अर्थसंसिद्धौ अभवद्द्वारादिस्वार्थसाधने परवान पराधीनः परंते
त्रः पराधीनः परधीनः परवाच्यवाचित्यमरः नीचेरुतिरपत्रयस्योत्पत्तिरिति अन्यतु कणवहनदिनिकृष्टकर्मो अथ च
पोनिलेनः अविधेयं दिव्यप्रसादोरेवे विधेयता ॥ ३ ॥ उपमानं गोचलवर्दं उवपुसोमधो विधेयता यथाक्तकारिता प्रेष्यतामेति विधेयेति
नयनही सुवने स्थित आश्रव उत्यमरः उपमालेकारेण प्रकृता प्रकृतयोरर्थसामर्थ्यात् गति प्रेषे नु शत्रुमात्रसाधन्यारि
ति ॥ ३ ॥ नकेवलं हि सादिदेषु लतादिषु याणां हेयत्वे कित परमार्थिकत्वादिपीत्साहृष्य इति अधुना भवा अधुनातनी
इदानीं तनिसाय विरमितादिना प्रप्रत्ययः सुखसंपतिः सुखवान् भूति तनसः परे हनितया स्मरणीयान भानुभवनी
या इति हेतुः काम्येन इति कामाचिषयास्तान स्वप्नोपमान स्वप्न उपमापेयीतान स्वप्न तुल्यान्मत्वा अतात्वेकानि श्वेततदं गती

विज्ञिहीहीति ॥ हेनयोपन शोणोत्साहं शोणोत्साहं लोकोत्तरेषु कार्ये प्रस्येया प्रयत्न उन्साह संविज्ञिहीत्य

५

इति गादे शः ३६

संप्रतीष्टमकारं स्यात्सखिहेतुत्वात् शून्यमिति प्रियमागमेऽष्टं न संयोगे सति शून्यं रिक्तमया कार्णीतां संपूर्णतामेति
 स्यात्सखिहेतुत्वात् शून्यमिति प्रियमागमेऽष्टं न संयोगे सति शून्यं रिक्तमया कार्णीतां संपूर्णतामेति
 स्यात्सखिहेतुत्वात् शून्यमिति प्रियमागमेऽष्टं न संयोगे सति शून्यं रिक्तमया कार्णीतां संपूर्णतामेति
 स्यात्सखिहेतुत्वात् शून्यमिति प्रियमागमेऽष्टं न संयोगे सति शून्यं रिक्तमया कार्णीतां संपूर्णतामेति

शून्यमार्गीतामेतितुल्यं च स न मत्सवे विप्रलेभे हिलाभास सति प्रियमागमेऽष्टं न संयोगे सति शून्यं रिक्तमया कार्णीतां संपूर्णतामेति
 ल्यं न सवः न देका की सवधुसु त्रिष्टे न रहितो यद २८ युक्तः प्रमासिद्धि ता ह्येतः पोरतणसे यदने
 क्तात्मनपीजा मासि भवता जने २५ कलायक मजमि नो स्या स्थिति विद्वान लक्ष्मी मिव वल्लभ
 कलात्मनपीजा मासि भवता जने २५ कलायक मजमि नो स्या स्थिति विद्वान लक्ष्मी मिव वल्लभ

इज्जनेशुमिनापि मासं निन स ज्यतो सते र्णनात्क मे र्णिलि ॥ सात्म हृष्टो ने न परां रा निवति न चामित्यर्थः । २८ । अष्टे ह हृष्टे
 स्वयं ता अष्टपाचं परि हान कार्या इत्याह ॥ अस्मिन् र्णिः अस्मिन् र्णिः अस्मिन् र्णिः अस्मिन् र्णिः अस्मिन् र्णिः
 चत्मा चला जन्मना देव चला मानि त्या नित्यर्थः । कुनतेः यच्च अर्चाली चोपदिना भ्यास संति द्वि भावो भ्यास स्थानागमद्यु विद्युत्
 विद तत्तामोत्यर्थः विद्वेशतुर्वसु रिति वै कल्पिको वसुरादेश भवान न्यायाद नूयेते नाप्य । साधु कर्मणा पटन पे त इति यत्सत्य
 यः मासावसी तमाज्ञा शयेति त्यर्थः स्तोत्रे लुटे तिलुट् । लुट् इति ह नो वधादेशः शोखे प्रथम इति प्रथमपुरः । हियसात्साधु
 न्यायाधारन्यायावल वावदुशी हस्त्य रुषो वा न्याय न्याग साधुत्व मेव न स्यादिति भावः । न्याया वास इति पाठे न्यायमा चरतीति

२५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

यत्रैकालिकसिद्धमिति शेषः स्त्रीकार्थः २१

द्वासदानिति ॥ किंचदरासदाउदुःश्रुतान् ॥ विश्वासान्तरमयस्यालक्षणाः ॥ जन्मोत्तरपरत्वाद्वाधिकरणोपवहव्रीहिः ॥ धृतेः संतोषस्योपानरीन् ॥ धन
 ससर्वत्रानाशवासादिसंभसुरभेनकातित्यर्थः ॥ भुत्ते इति भोगानुपनादिसुहापानदियुभवान् इति कुट्टिकलाशिवसहोठज्जामो
 गानफलान् ॥ भोगः सुविधनेवाहेरारीरफलायोरपीत्युः भयत्रयिविश्वः ॥ ध्यास्याधिष्ठायायत्र इत्येवमनातेकश्रीविषमु
 श्चिमेवतमेवभेदितुंप्रमः संवलत्रे ॥ लस्कंदतीत्यर्थः २३ इतोपिश्रियोदेफत्याज्जारत्वाहात्रेतिश्रियः संबदेत्तरताः न
 धनीचविशेषाभित्तानभवंति अतएवासांश्रियांप्रियेर्नभूयतेनकुत्रायन्त्यंतीत्यर्थः ननुश्रीदोषानभवतियुरुषदे
 ष रतिचेनत्राहमूढाअमीजनास्तस्मिन् उरतासयिश्चिदासताः स्त्रीभवषेवश्रीष्यनउरतास्वरागपुंसामेवोपदेशः

द्वासदानरीनुम्मानपुतेरिशासत्रम्भन भोगान्भोगानिवाहेयानध्यास्यापत्रदलेभा २३ नोत्तरत्वाः श्रियो
 ज्ञानप्रियैरासनभूषते आसक्तः स्नास्वमीमूढा वाश्रीलादिजंतवः कोपवादास्तुतिपदे यदशीलप्रवच
 लाः सापवृत्तानपित्तद्रावित्तपत्येवसंपदः २५ कृतवानन्यदेहेषुकतीचविरमनः अप्रियैरिवसंयोगो
 विप्रयोगः प्रियेः सह २१

इत्यर्थः किमर्थं तर्हि तास्त्वेष्वेवैवाकासक्तिरित्यर्थोत्तरन्यस्य ॥ यामेति जंतवोवाश्रीलावक्तस्वभावादिस्वभावस्तु इदं रंता
 दितिभावाः २४ यदक्तानातरत्तियत् स्तुतिपदेस्तुतिविषयेत्तकोअदबदः इति निकाकितुल्लङ्गाः सप्तः साधु
 नामाधविनपंत्येवजहत्येतदेतद गोनिदायदमित्यर्थः तस्मादर्थोः नपुरुषाः ॥ तिसंदशाभा २५ नमुमर्थः
 अहमर्थये कित्तिविरुद्धमनुपालयन्परानियोननमिच्छामीत्याशकानदयिपर्यागतः कलादधकामितिः श्रीकचतु
 ष्येनवष्टिकुत्तवानिति नत्रान्मृष्टानेनैवपरपीडा ननिर्वतितकयमित्ताशयेनाह अप्रियैरनिष्टयस्तुभिसंयोग
 धप्रियैरेष्टवस्तुभिः सहविश्रययोगो विरहोः न्यदेहेषुकस्यवदेहातरेषुअतीताजगतेष्विति शेषः मनोविधुर

इषतेकृतवानुक्तौकर्मिष्यतिचलात्तुवर्तमानि
 इषतेकृतवानुक्तौकर्मिष्यतिचलात्तुवर्तमानि
 इषतेकृतवानुक्तौकर्मिष्यतिचलात्तुवर्तमानि

न चर्चकागद्यो र पिमेत्त वगुरुषार्थत्वात्पसस्तादर्थे न के दोषस्तत्राह मूलमिति हिंसा दे र गिति तद्गणसंविज्ञानो बहुव्री
हि आदिशब्दा इ वृत्तस्य पादीनासं गृहः दोषस्या वगुरुषस्य मूलकारण मूलोच्चीकामाधनकामाशक्तिन कुर्वीत्रिपाकत
मितिभावः अर्थकामौनस्येषः नेपचिनुष्टसोत्तरेत्त उपरुषादित्या न चै र उादेशः हि यस्मा ताव र्पकामौ तस्य प्रषः
नेपचितुष्टसोत्तरेत्तस्य रूपादित्यादिना चै र उादेशः ५ हिंसा ताव र्पकामौ तत्वा ववोधस्य तत्त्वज्ञानस्य मूलसाधनस्येति
शेषः इरुह्ये दो ड र्चक वदन वै हिंसा विप्रवर्त कत्वादित्यतः पुरुषार्थ य र्थकामाचित्युक्तं न र्थस्य डः वि कभि दानत्याद
व्यपुरुषार्थतामिति पंचमिः प्रपचयति आ भिद्रो हि गित्यादिसः स्तानामभिद्रो हे सा हिंसा या गत्व गी र स्थिरः श्रियसं

मूलं दोषस्य हिंसा दे र्थकामौ समा प्रषः नौहितत्वाववोधस्य इरुह्ये प्रपचयौ १ अ भिद्रो हे सा भूतानाम
ज्ञानगतरी श्रियः उदन्वानि वसिधुना माशयमेति पात्रतो २१ यामग्याः ससहायानां य सु विदो भ
येयतः तासो किंपन्नडः स्वाय विपदमि वसेपद २२ ॥ ॥ ॥ ॥

षडो ५ इयत्सत्र उदक मण्या स्तीत्युदत्वा नुद धिवेति निघातना साधुः सिधुनां न दाना मिवापदं यानतो मूलत्वमेति २१
अथत्यात्रता मेव न कि पा रति उयाः संपदाः ससाहायानं विधिमानसा धनानां चै र उरुसंग स्य प्रायाः वययोपि संसर्ह धान मवग
स्य गमपितयाः निह्यार्थ इत्यर्थः कृत्वा नां कर्तुं चे निषष्टी यो सु स ती प्रख दे र ह्यणा दि ज्ञे शः विष सुसस्ये द्वैति विशेषः प
तोषाभ्याः संययो भयमक न र्थः मूलत्वादिमि भावः विष सुस्त स्वरूपत् एवेति भावः किं बहु ना विद्युदमिव ता संसप दं ते
वेधित कि म स्तीति भावः यत्तुः एवा वद मे वै ति भवः यदुः अर्थना म ज्जे ने ड र म ज्जि ता ना चै र स्यो शि डः य व्यपे डः ख । ध ।
ग र्थो इरुभाजन मेति अतो हे पा रति पा वदेः अत्रायत्र दुः एवा ये न्यु त र वा सस्य य ह्य स्य स म र्था ता स कि मि ति पू र्वा वा क्त स्य रे

दः एवा न भवति सर्वं

२२
ते तं दे व का च प्र का शे स्य ४
२५

नवश्रोतस्य किं ज्ञपसेत्याशंकां ज्ञपार्थमित्याहा ज्ञपमिति अत्र भूवाभ्युपगत्यर्थः शतरेभ्योपि दृश्यतः तिप्रथमार्थे प्राकट्यं स्त्रीत्
 प्रत्ययः सुप्प्रपेति सप्तारः विष्णुनत्रभवान् ज्यस्यैव भगवन्निपादवः अरतिपुविषये शत्रुविषये ज्ञपामभिलाषुको ज्ञपमि
 बुः शलपतेत्यादिना उक्तप्रत्ययः नलोकेत्यादिना षष्ठीप्रतिषेधः नूनमिति निश्चये नूनतर्के च निश्चये इत्यमरः क्रोधस्य लस्य
 लिंगमायुधं कृतमावंतः शोतास्त्वयोधना कक्रोधशंकोर्विरोधान्तकार्ययोः प्रास्वतपसोरथे कर्तासंगतेः शस्त्रिणस्येत्ये ज
 यार्थं ननुर्मात्तार्थमिति निश्चय इत्यर्थः १८ ज्ञपार्थत्वे दोषमाह इति यः युमन्नि श्रेयसं मुक्तिं अचतुरेत्यादिना समासोत्तानिपा
 तः मुक्तिः केवल्यनिवीरणं श्रेयानिः श्रेयसामृतमित्यमरः निश्चयसं कुर्वेतीति निश्चयसहेतव इत्यर्थः कृतो हेतुताद्विल्यानुत्ता
 निश्चयसकरी

ज्ञपमवभवान्नदशः प्रविलम्बतत्र प्रमशतिषभिलाषकः क्रोधलस्यमावंतः क्वायुधं कृतयोधनाः १८ यं करोति
 वधादर्कं निश्चयसिकरीक्रियाः स्तानि दोषहृदः स्वहृः समुवः यंकयत्ययः १९ ॥ ॥ ॥

श्रेयसि हेत्यर्थः १ प्रत्ययः दित्वात्तदीशक्तियास्तयोदानादिकर्माणि ध्यादधाकीः द्विषाफलकाः करोति उदकंः फलसुतरमित्यमरः
 अतपवमृदः समयाश्चानिरेव दोषस्ते ह्निदंतीति नानि दोषहृदयिषासाहायिणी कश्च स्वहृः अयः यंकयति यंकयतीः करोति
 एण विष्टवष्टवष्टवेषिसवोत्तगितिसमुपोलुकमहाफलसाधनस्य तपसस्तु फले विनियोगः स्वहृः बुनः यंकयति करः कयो
 दाव द्विगहित इत्यर्थः अत्र ह्यतपसोवधादर्कं करणं तत्यानीयस्य पावसः यंकरी करणमिति वाक्यार्थं वाक्यार्थान्तमशेष्यप्रति
 विवकरणं त्वे पादकं संभववस्तसंवाहाकार्यं वृत्तिनिदर्शनात्कारः १९ ॥ ॥ ॥ ॥

संप्रतिप्रशंसापूर्वकं स्वाभिसांप्रदर्शयति चित्तवानिति चित्तवान् स्वस्वचित्तोत्तिप्रसंसायां मनुष्यकृतोपघनस्त्रांकल्याणसाधोवृद्धादि
 अश्रुतिशीघ्रमतिरूपस्थितासंगतकिंनकेवलमेकं यथातथा निरोद्धो वेषो मे मनः संदेहयति ही प्रअतिरूपस्थितासंगतकिंतु केवलमे
 केवळतथाविरुद्धो वेषो मे मनः संदेहयति यद्वा विष्टकेवलं वेषयवेत्यर्थः केवलं कृष्णपक्षकेवलं सावधारिते शुभयत्राविश्रां
 स्वतः १४ वेषविशेषमेवाह यत्सुनेति त्वपायुत्सुने वयोदुःखिच्छने वयुपासने तादुःप्रत्ययः त्वयकिमिदं वदेकर्म किमायुक्तं किम
 र्पितेकोविशेष इत्यत्राह तपस्विनः तैत्तले एकैकं वयुपासने वरिते त्रियावत् तिवमेति न वक्तुले च निगीते निष्प्रतिकेवलमिति चि
 लिगेत्वेककृत्यवोरित्यमरः वसने आर्द्धे दयति अतः तपस्विनस्तव वचनारणो विरुद्धमित्यर्थः १५ प्रपित्सां प्रिति किंच मुक्तिं प्रपित्सां ॥

चित्तवानसि कल्याणीयत्वांमतिरूपस्थिता विरुद्धकेवलं वेषः संदेहयति मे मनः १४ यत्सुने वरुचवे किमायुक्तं मिदं त्वया तपस्विनो हि
 वसने केवलं निवक्तुले १५ प्रपित्सां किंचित्ते मुक्तिं निःस्पृहसकले वरे महेषुधीधनुर्भीमे भूतानामनभिद्भः १६ भयंकरः प्राण
 भूतांस्तोभंजश्चापरः असिस्तव तपस्यस्य नशमर्थयते शमे १७ युगम्

प्रपत्तेः प्राप्तिमिच्छोः ॥ सनिमीमेत्यादिना इत्यादेशः ॥ अत्र लोपोभ्यासस्योत्पन्ना लोपः अतो ममुत्पन्ना देवकले वरेशरीरे निस्पृहस्य अतो नात्तरस्ति
 रार्थधनुर्द्वारामित्यर्थः ॥ नापि परं हिंसा र्थमिहात्पा ॥ भूतानां जे नूना ॥ स्वादी जेतौ च भूतानो वै जयंती ॥ हृथदहो रूपसृष्टयोः कर्मतिकर्मे संज्ञायोः किञ्चि
 कर्त्तृरुमत्तो हृतीति वही ॥ अतमित्युत्तरेणावयुः ॥ समर्थयंते ॥ निवचनविपरिणामकार्यः ॥ १६ ॥ भयंकर इति ॥ तथास्तोरपरो भूजश्च प्रा
 णभूतो प्राणानां भयं करोतीति भयंकरः प्रेक्षार्तिभये सुद्वान्निन्दि विरुच्यप्रत्ययः तस्य ततव शमंशोति न समर्थयते न संसृष्टुं योत्यादि
 नामुमागमः अभिः लुद्धुत्प्रपसि तिसृतीति तपश्चरान्नेत्यर्थः ॥ सुपि स्थ इति कप्रत्ययः ॥ तस्य ते तव शमंशांति न समर्थयते न संसा
 वयति ॥ किंशां तस्य शस्त्रोति भावः ॥ १७ ॥ श्रीराम ॥ ॥ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

गदरति वपुषामृदोपि प्रहृन्नरूपोपीत्यर्थः प्रकृत्यादिभ्य उपसेव्यानां तृतीयाः चलभुध एभुलहृन्न विगदः लोका
 भ्रुंदातमितमूर्तिरंशुनिवलोकभभाविनालोककापिनाधा कृतेजसाराजन्दीप्यमानोदृशेरतिपूर्वेणसंबंध ६ जती १ १२५
 ति ॥ जरतीतीर्णाजामो जीर्णजरत्रपीत्यमरः जीर्परतरेतीक्षर्यो शत्रुप्रत्ययः उभितश्रुतिज्ञेय तन्मरीरंविभागोपिअप्राकृताः
 लोकसामान्या अकृतिमूर्ति यस्यसंज्ञः आक्रांताभिभूतापरभ्रतालत्मीराश्रमशोभायेनसः आक्रांतलताः कउरःमभ्र
 ति५५ः कविभिकवाश्रयेण एकवचनोत्तरपदो वदुर्ब्रीहिरिति विवेकः आश्रमसमाध्य समिवचकारते जसिदशनेद्रयं भवतीति तत्रन्दुःख
 यं भवतीति तत्र नडुःखजनकेततः स्यामानुषत्वादिति सूचयिनुमिवचकारते जसिदशनेद्रयं भवतीति तत्रन्दुःख

मृदोपिवपुषाराजन्धास्रालोकाभिभाविता अंशुमानिवतचभ्रमंडलहृन्नमंडल' पंचभिकुलकमृजरतीमथिविभाग
 स्तुवमप्राकृतोक्तिः चकाराक्रांतलत्मीकः समाध्य समिवाश्रमे > अभितमोष्टयास्तुः स्निहेनपरितस्ते ५
 विभातेपिवंधौद्विचलान्यद्रुदतेमनः आतिथेयीमसाध्य सुतादपचितेहरिः विश्वविष्टरेतामवाज्ञहारेतिभारती ५५

मकंजतः स्यामानुषत्वादिति मिश्रशब्दः ॥ ५॥ अभिज्ञति ॥ पृथास्तुरर्जनसमिंदममितस्तं प्रतिहोहेनपरितस्ते ॥ तद्गोचरेणापेयणापयोरे
 तः सरातोनेकमेतीलिउतससंयोगादेर्गाराः ॥ तत्त्वज्ञातसंबंधविशेषस्य तस्यैदेकसंज्ञेदोदयइत्यत आह ५॥ अभिज्ञानेति ॥ ताः
 नेपिवंधोसुहृदिवंधुरपमिति अंज्ञानेविवला द्वांधवसतावशादेवमनः प्रहादते हिस्यतीत्यर्थः ॥ ८॥ आतिथेयीति ॥ अथहरिरेद्रुः
 सुतादर्शनादातिथेयीमतिथियुसाधीतिधिवसति सपतेउफ ॥ अथचितिः ॥ प्रतामासाद्यापूजानमस्यापाचितिः सपर्याचाहंसा
 समाइत्यमरः ॥ विश्वरेआसनेऋदोरवितिस्तृणातेरप्रत्ययः बसामाराप्रकाशभारतीच्यं जहार उक्तवान् ॥ आ १३० त्रिलो ६
 पित्तमित्यमरः ॥ ९॥ ॥ ९॥ श्रीराम ॥ अथतावन्मनिवदेनेमुसस्तः कृत्वाह ॥ त्वयेति ॥ त्वयास्थुसमारंभिः सम्यगपक्रांतारमेकर्म

अथापरसः प्रथमं नंतरं पाको नामकः विद्वानवल्लभः सनाइद ॥ नद्यादिनास्तु दृश्यपतथा अफरो मवाहु तन
पात्रमद्योत हेखात्रिसर्गा चयात्रितैदियता नया आगतु कोधानागतु कोभयविधहेतुकयापतीतोदृष्टः संतुष्टः स ॥ १ ॥ रप्यातो हवे प्रतीत प्रवेत्
मरः ॥ जिह्वोरज्जुनया ॥ जिह्वुशक्रेधनेन जेदेत्यमरः ॥ आशु ममात्तगाम अमसनि सर्गो नितीतैदियता हेतुकं काव्य त्निगं प्रोक्तैः स्फुटमव
गमात् ॥ १ ॥ इदोमनिहृषे तो वा जगामेत्याह ॥ मुनि इण्डुति ॥ मुनेः इण्डुति च रूपं यथासः ॥ मुनिवेषपाश्वर्यः ॥ मुद्रो ज्ञेयैरा दर्शनप्र
दानयोग्येनेत्यर्थः ॥ मु. गुना पुत्रेऽज्जुने नटशूरुः ॥ कथं भूते वचनादि क. मतातो हे. ॥ द्वितीयाशनेत्यादिना द्वितीया समासः ॥ इतीय
सादीर्घा विषाक्षिरेत्यादिना दीर्घशब्दस्य दाद्योदेशः ॥ अर्धना द्वितीयाध्वगमनेनेत्यर्थः ॥ परिशोता फिल्ल इत्यल्लिके हृद्द्वयं हराध्वशोता
अस्थित इत्यर्थः ॥ २ ॥ अथ चतुर्भिरिदुविशिनसि ॥ ३ ॥ नामिति ॥ परितः सर्वतः सितेः अत्रोक्तैः कीर्त्तानां वा व्याप्य पात्रोक्तानां संह

तपा
अथामर्षोन्निर्गच्छति तैदियतया आजमाशमंजिसोः प्रतीतः पाकशसनः ॥ १ ॥ मुनिरपो न उपेयासूनाटटशोपुरः इ
द्योपसावयोतीतः परिशोतफिल्लाधना ॥ २ ॥ नरानां कीर्त्तानां केः संहत्यापरितः सितैः पृक्तपेदुकरैरहः पयंत इवसंधया ३
विशं वधुपुगच्छन्नवलितार्थगलोचनः आलेपावततिस्लानपत्ता ॥ ४ ॥
आसक्तभरनीकाशैरंगैः परिक्रुशैरपि आर्द्रताः सद् द्विगोपवशायोयस्यावलंचितः ॥ ५ ॥

५
त्यासमूहे नपलति ॥ अत्र एव इदुकरैरिदुकीर्त्तैः पृक्त्यासं पृक्त्या मीलितमासंधया उपलाटीतः ॥ अद्भुतयोर्तोदिनांत इवलाटीतः
नस्यापिदिना नस्यापिपरिताति रूपचापुद्गेपमानन्व जेरातां संहतेरित्युक्तत्वासासास्य ॥ ३ ॥ विशादेति ॥ पुनश्च विशेषेन पलित
पादुरेगा वधुपुगे माह्विने आह्वी दिने चलितायोगे वलितप्राने लोचनेया पुनससत्प्रयोक्तः ॥ अर्पागोत्रे त्रयो रंतावित्यमरः ॥ पापी
दिवात्त्रोमाटिसूत्रेणानप्रत्ययः ५ शालेयावतत्याहिमसंसहत्वा सहसूहनस्लानपलासानिका तदलानि अज्जानियास्मिन्सः
हृदहवास्थिता ॥ आसक्तेति ॥ पुनश्चपरिक्रुशैः परितीतोरपि आसक्तभरनीकाशैर्भोराकांनससदृशैः सभारुद्रुतभवदिति
र्थः ॥ इकः काशा इति दीर्घः ॥ अगो रूपलचितः ॥ काशी लघुमपिसागानि स्वयं वोट मममर्थ इत्यर्थः ॥ अतएवायुनशोटीकः ॥ आ
नः स्यादो ररिक् विचिगीयाविचित्रे इत्यमरः ॥ आर्द्रपूवादीव्यतेक्तः आः सुदनेनाभिकेचेति उडादिरोगमः दिवोविजिगीषाः

यामिति श्रुतत्वे सद् द्विगोपवशायोयस्यावलंचितः ॥ ५ ॥
प्रचुरेयायस्थाः वलंचनदेइनावलंचितोपरिलो नत
राम

१२०० लक्ष

हरेनिप्रतिभयेभयहेतौ॥भयंकरं प्रतिभयमित्यमरः॥प्राज्ञेपीतिशेषः॥गजमदसंगंधयःसरभयःकेसरापेयोनैःदत्तानेकगतेविराधः॥सहसासेनकलेः
 श्रवणानेतरंमेवप्रतिबोधेननिद्रापगमेनहेमितानिआक्रेशितानिभ्रवणियेखानेभृगधिपैःसस्यनिःशंकमेवहरसैनिकाप्रभितरशरेइतिता
 ननकिंचभितमित्यर्थःपुङ्गवैदातनामवधारिणामितिभावः॥४८॥विभ्रममिति॥चञ्चलजडरेसुक्तादौचित्तादौदिलुतौदरेःशफरीकलेःरकु
 लाःपंकविस्यमितानिद्रुमीकृतानितरानिकूलानिपासाताःसरितःकरिभिःपलायमानैरितिशेषःरुगणानभ्रगरोधितयामग्रानो॥अथै
 तच्छ्रुतिनिष्ठानन्वो॥चदना नारसैररुगाकरिरुमाचदनरसारुणप्रयोविभ्रमवभ्रुःवंभ्रुःभीहीभ्रुहोभ्रुवःश्रुतिविकल्पादाश्रयन्ययः॥
 कजाश्रानप्रञ्जत्पतेलितेतिभवानप्रयोगाश्र॥४९॥महिषेति॥मृद्वियेत्तितानिविदालेतानितैश्चगरुभिलमालैर्नटलेः॥उशीरेश्रुः

हरिसैनिकाःप्रतिभयेपिगजमदसंगंधिकेसरेः सस्यमिदृशिसहसाप्रतिबोधनेमित्युत्तैश्चगधिपैः ४९ विभ्रमवभ्रु
 चरणनशरशफरीकुलाकुलाः पंकविस्यमिततराःसरितःकरिरुगाचदनरसारुणप्रयोः ५० महिषज्ञानानुसुमा
 सनदसुरभिःसदागतिः चञ्चलप्रकृतिभ्रुलाकुसुमःप्रणदन्ववीवतसद्यपरिष्पमम ५१ मयिताभसोरयवि
 कीर्णोमदितकदलीगवेधुकाः क्कान्तलरुहलताःसरसोविदधेनिदाघश्चसत्वसंज्ञवः ५२ इतिचालयचलः
 सानवनमहनज्ञानमापतिः प्रापमुदितहरिसोदशनज्ञानवीरुधं वसतिमैदं सनवीम ५३

श्रुकृतिभानि

रभिःच्युत्तावितिप्रतिश्रुकवराणामिशिलाकुसुमानिशोलेयमव्ययोध्वेशेसावेनसःअतःशीतलाइत्यर्थः॥कालानुसापट्टकाप्रभुष्यश्रीतश्रीः
 यानिचाशेलेयमित्यमरःश्रुकृतिभेतिस्वरूपकथने॥सदागतिवैयुर्वेनसद्यवेनेचराणोपरिश्रमप्रणदन्वयतामेइत्यर्थःवजोवातिसु
 ॥५०॥मर्त्येति सत्वसंज्ञवःशरिसदोभोनिदाघोशीअइवसरसीःसरासि॥कासारसरसीसरश्चमरः॥मयिताभसुःसोदोभितोदकाःरयो
 शाफलाद्यपनवेगेनविकीर्णोयाकीर्णोयथातयामृदितानिष्ठीदिताःकदलीगवेधुकाहरगाधान्यवियोषाश्रयासातास्योक्ताहरगाधा
 न्यानिनीवराःस्त्रीगवेधुगवेधुकोपमरः॥मृद्वेनइतिकृतिगताप्रतिषेधःक्कान्तलरुहलतापद्यनोयासताएवमताविदधे॥५१॥सु
 तीति॥रतीन्ट्टमापतिश्चलस्यसानुपुव्वेद्रुषभोग्यवृत्तेसुगहनैसुदावेधुचयानाहानूनयोक्कानुसलानितिशेषः॥चालयन्मुदितो
 नाहरिणानादशनोक्तताःवीरुधोसतापस्याताइदोदिमार्थेदुसन्वीवसत्यत्रेतिवमतिमाश्रमेअनुबुहवस्यमूर्तिभ्रुप्रतिबोधेतादिकावस

॥५१॥॥५२॥

राम
६

हहीति। पुनश्च जलद्वयं नदीनिजलदनादि। कर्तव्यमान इति गीतिः। उपहितै कचारो हह इन्द्र हह न्। अत एव मेप निवय इव स्थित म
 न्युपमा। पुन कुत केतस्य भावो न्निरलेकारः। सभाचो न्निरसौ चारुया वदु सुवरां नमिनि सतरात् ॥४२॥ अ न कूलमिति ॥ अथ शिवः
 स्यात्कूलं विचित्रं विषमिति निशेत्पुन विग्रहै र हीत किरात देहैः तथा शूलानि परशवः कृदासः शराश्च धाय निचतानि निभृजा
 निवैलैः प्रहाराणां चैतः परे निष्ठा सप्रम्य विनि निष्ठायाः परनिपातः ॥ गणपतिभि प्रमथ मरुयोः सहतीवने चर चम् विनिर्ममे विनिर्ममे
 माद्रकर्मती लिट् ॥४३॥ विरच्येति ॥ अथे श्वराजया च नुगिरं गिरौ विभक्तये अयतीना व गिरि श्वरात्तै समाहातः कानन विमां वि
 श्वस्य अस्यापमिति देश विभागाह जेत्यर्थः ॥ भीमे निनदै कलकलैः पिहित उरवो भवो यैले तपोक्ताः सतः मगया अपदिश्यालीकत्पण

हहदुहहन् जलदनादिपनरुपहितै कमागो गो मेघनिचय इव संवृते ह विरः किरात हतनापतिः शिवः ४३ विभि विशेयकम्
 अ न कूलमस्य च विचित्र गणपति भिरात्त विग्रहैः शूलपरशु शरवाण्यै र्मेहतो वने चर चम् विनिर्ममे ४४ विरच्य कानन वि
 भागस्युगिरस्ये श्वराजया भीमनिनटपिहितैरुभवः परिशेपदिश्य म्गायां प्रतास्थिरे ४५ त्रभिन्नाभिनिहृत विभिन्ना
 शकुनिमगुणनिहृतैः प्रतीष्टुवननुहा विवरः सहस्राभयादिचसासभूधरः ४६ न विरोधिनीरुमियापपथि म्गा विह
 गसहति प्रानिसहजमपि मरिधियः समसागताः सपटिवैरमापटः ४७ चमरीगतौ गीरावलस्यवलवतिभये पुपास्थिते
 वंशविजतिषु विद्युक्त्पुपियवालवालधिभिरादेट्पुतिः ४८

वितः प्रतस्थिरे ॥४५॥ त्रभिन्नेति ॥ त्रभिन्नास्त्रास्त्राभिनिहृतास्यस्या नास्ति स ता विभिन्ना म्क संघश्च येषा कुनयो म्गाश्च ते वां यथानिः
 ने वा निज्जनेः प्रती निष्टु निवनानि गृहा विरती यैस्सः भूधरः सहस्राभयादि चेतुत्ते ता ॥ असस च क्रोश ॥४५॥ जेति ॥ पथिपनय नसार्गे विने
 धिनीजातिवैरि ती म्गाणां सिंहयाश्च दीना विहं गतां का को लत्त दीनां च सहतिः रुं परस्पर क्रोधुनेयाय। किंतु सहै रं चोरेत्यर्थः तथा वि
 दिः प्रभृताभी र्थासुताः समसाधरोपनयगतः आपटः सहजमपि वै रं सपटिवैति नहि सद्यातव सने सु प्रजायते। वेरानुबंध इति भावः ॥४६॥ चमरी
 ति ॥ वंश विततिषु वंशगुल्मै विद्युक्त्पुपियवालः पियवालः पियरोमसो वालधयो पुष्पा निये यैः ॥४७॥ स्त्रीले मलां गुले क लहती चवालाधि
 रित्यमरः ॥ चमरीगतौः शिव चलय संपं धिनित देवकेत अत इत्यर्थः ॥ संबंध मात्र विवहायां यद्यी च न्यथा भीजा योनां भवेत् नु रिनिपंचमी

श्वरात्तै समाहातः कानन विमां वि
 मगया अपदिश्यालीकत्पण
 ॥४५॥

५५
२२ नो सग

ननोपिकंभावीत्यत्राहा॥नपसेति॥नपसानितरांपांडितः मनश्चकृशास्त्रस्थानिपीडितकृशास्त्रशर्वकालेयादिनासमासः तथा विरहितासहाय
 संपद्यस्यतस्यैकाकिन॥मधेरतो॥मधमाहंरनंसेवामित्यमरः॥अधिकुप्यतेअधिकंकुप्यतेःस्यपांडवस्यसत्त्वविहितसंभाविकेने
 स्वभाविकमित्यर्थः॥सत्त्वोभवीजेतुपुत्रीचेव्यवसायपरकमौ॥आत्मभावेपिशाचादौद्रुयेसतास्यभावयोः॥प्राणोवल्लेक
 करणावैजयंती॥अतुलंभुजयोर्वलंशक्तिपश्यत।वलंशक्तिवलंसेन्यमितिश्राश्रतः॥३९॥अथत्रिभिरकिरातभावंवर्णय
 ति॥इतीत्यादि॥शिवःइतीत्यंतान्मूनउदारेपुक्तिपुक्तमनीयरुचिरःकिरातएतनायतिःसहजइत्यन्वयः।किरातसेः

निहतेविडेवतकिरातन्पतिवप्रधारियोमया मुक्तनिधितविशिखःप्रस
 भंमयाविवादमयमाचरिष्यते ३९ तपसानिपीडितकृशास्त्रविरहितस
 हापसंपदः सत्त्वविहितमत्तुलंभुजयोर्वलमस्यपश्यतिमधेतिकुप्यतः

४० इति ताननीपविषमहरेचंदनालिना घर्मजनितपुलकेनदासद्रुजमौक्तिकावलिगगोने
 वदनेनप्रकृतलतैतिलियमितिलंजमौलिनाः विभट्टरुगानपनेन६चंशिरिषिष्ठिलंछितकपोलभित्तिना ४२

नायतिवेषधारीचभूवेतार्थः॥किंभतःविषमाविकृतविनासाहरेचंदनस्यालपोरेखयस्मिन्नेनघर्मैराक्षरेनजनितान्॥
 पुत्रकायास्मिन्घर्मस्यादात्तयेथीयोउत्तरवेदांभसोरपीतिविश्रः॥संतोमत्रमौक्तिकातांगजकुंभोद्रुवमौक्तिकावा
 अक्लपपवगूणाःस्वकारिणस्मिन्नेनकयदाहाउपलक्षितः॥करितांमुक्तायो नित्यमाहागल्पः॥जीमूतकरिमत्वा
 हिवंशशखवराहजाःशुत्सुमुडवाश्रवित्तयाश्रुदोत्रौक्तिकपोनयइति॥४०॥वदनेनेति॥पुष्टितैलेतातेलेनाथैनेरय
 मित्तःसंयताश्रविलेविनश्रमौलयःसंयतकेशायस्यनेन॥चूनाकिरीटकेशाश्रसंयतैमौलयश्रयइत्यमरः॥४१॥

शिवः इतीत्यंतान्मूनउदारेपुक्तिपुक्तमनीयरुचिरः
 किरातएतनायतिःसहजइत्यन्वयः।किरातसेः
 निहतेविडेवतकिरातन्पतिवप्रधारियोमया मुक्तनिधितविशिखःप्रस
 भंमयाविवादमयमाचरिष्यते ३९ तपसानिपीडितकृशास्त्रविरहितस
 हापसंपदः सत्त्वविहितमत्तुलंभुजयोर्वलमस्यपश्यतिमधेतिकुप्यतः
 इति ताननीपविषमहरेचंदनालिना घर्मजनितपुलकेनदासद्रुजमौक्तिकावलिगगोने
 वदनेनप्रकृतलतैतिलियमितिलंजमौलिनाः विभट्टरुगानपनेन६चंशिरिषिष्ठिलंछितकपोलभित्तिना ४२
 नायतिवेषधारीचभूवेतार्थः॥किंभतःविषमाविकृतविनासाहरेचंदनस्यालपोरेखयस्मिन्नेनघर्मैराक्षरेनजनितान्॥
 पुत्रकायास्मिन्घर्मस्यादात्तयेथीयोउत्तरवेदांभसोरपीतिविश्रः॥संतोमत्रमौक्तिकातांगजकुंभोद्रुवमौक्तिकावा
 अक्लपपवगूणाःस्वकारिणस्मिन्नेनकयदाहाउपलक्षितः॥करितांमुक्तायो नित्यमाहागल्पः॥जीमूतकरिमत्वा
 हिवंशशखवराहजाःशुत्सुमुडवाश्रवित्तयाश्रुदोत्रौक्तिकपोनयइति॥४०॥वदनेनेति॥पुष्टितैलेतातेलेनाथैनेरय
 मित्तःसंयताश्रविलेविनश्रमौलयःसंयतकेशायस्यनेन॥चूनाकिरीटकेशाश्रसंयतैमौलयश्रयइत्यमरः॥४१॥

शक्तिपत्रकृतसर्वभूतार्थस्य प्रवृत्तिरिति कल्पे विद्यमाना

वद्रीतपोवनवदरिकाश्रमेनिवासनिरतं नीत्यवनिवासिनं गोगतं भवमवनीर्षं जगत्सूदयनिधनेऽष्टसंज्ञातैः धानुः स्रवोः कर्त्तरित्यर्थः ॥ अत्रि
निरधातेऽस्त्युत्पद्यः ॥ अतएव न लोके तादिना कर्माणीसृष्टीप्रतिषेधः चादिप्रसूयस्य विसोरशमंशभूतेनरं नरसेना कर्मित्यर्थः ॥ यो न प्राय
सासरवइतिभावः अथवा उक्तचैपरीत्येमासगात्तमनुखं माज्जानीतेत्यर्थः ॥ शोपालुटनिगादेशः ॥ ५३ ॥ अथ तपसे निमित्तमाह ॥ द्विसत
इति ॥ एषः नरः सकलभुवनात्प्रभितापयंति मभीष्टामिति तद्योक्तान् ॥ बहुलमीदृशं इति गितिः ॥ क्रान्तेया क्रान्ते कृत्स्नपाकरसे इत्य
वीर्यं च लेशाक्रिसैनेये हानु द्विसतः शत्रुनवससिषुः परासितुमीदृशं अत्यन्तं सनेतादु प्रत्ययः मदुपासनमदाराधचं करतो लुट् ॥ म
हनयो विहितवान् ॥ अत्र निमित्तशत्रुशिक्षेया ॥ ३४ ॥ अथास्यमानुसावतारे कारणा माह ॥ अथमिति विभू प्रभू अयं नरो मय्युतः क

वद्रीतपोवननिवासनिरतमागतमान्यथा धानुहृदयनिधने जगतां नरमंशमादिप्रसूयस्य गोगतम् ३४ द्विसतः प
रासि सिषुरेष सकलभुवनाभिनापिनः क्रान्तकृत्स्नशधरवीर्यं वलान्मदुपासनं विहितवान्महनपः ३५ अथम
य्युतश्च वचनेन सरसिरुहज्जन्मनः प्रजाः पातुमसुरनिधनेन विभू भुवमेत्यमनुजे सुनिष्ठतः ३६ सुरकृत्यमेतद् ॥
वगस्पनिपुत्रामिति मूकदानवः हेतुमभियनतिपां दुसुतं त्वरया तदत्र सद्गम्यतामया ३७ विवरेपिनैनमनिगटम
वतुमेसपरयन् एष निरतिरवशं कितपा विज्ञयं च वसति वराहमायया ३८

सप्रमदसिरुह जन्मनोषु द्योतवचनेन प्रायेण यानुसुराणां निधनेन कासौ न प्रजायातुं भुवमभ्युपेत्य मनजे सुनिष्ठतः यत्न
तस्तु सान्तरनायगावने कृष्णार्जेनाविराणेः ॥ ३५ ॥ अथास्यसत्त्वसंपदं प्रकाशयितुं मादसुरतिमूकदानवो मूकारव्यः काश्चिद्
सुरः एतत्तो देवकन्यं सुरकन्य नितीपुत्रामवगम्यसाधुनिधित्वसां दुसुननत्तं नेह भूमभिसननि ततस्मात्कारणादशर्जनाभूमेति
सखेया अमं प्रतीत्यर्थः मत्सह नरपाम्यताह मिति शो ५३ ॥ विवरेपीति ॥ पापनिरतिर्वस्यत् ॥ एष हानयो विवरे रंध्रेपि
एकानेपित्यर्थः ॥ एवंपादवमनिसु प्रकरमभिभीशुनवारकन्ना कचुवविभाषया बान्धेनितमयासः अविशं कितपा
स्वरूपरहनान्निःशक्तिपावराहमायया वराहभूमिकयेत्यर्थः ॥ विज्ञयं च वस्यति विज्ञयं प्रत्युं क इत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ततः किंमा

चित्यज्जाह ॥ निहत इति विदितमनुकृतं विरातन्यपतिवर्धत्तर्
पथारिणोत्यर्थः ॥ अथानिहिते रिषेवाहेमक्त निधितविषिषः सन्
अप्यं ॥ इवः प्रसभं प्रसस्यस्यगणविवाहं मय प्रहः कालप्रचरि

के

नचैतदपेहामित्याशयेन ॥ स इति ॥ सप्रमानो जसा विदितसारे निरस्तसंज्ञं नरदित्तियोपसंहिते सुरासुरसहितं तद्विदं विप्रं पुरा मुणिर
 धानिप्रविधास्यतीत्यर्थः ॥ शीघ्रमवदृश्यातीत्यर्थः ॥ निकटागामिं पुरे त्यमरः ॥ पावत्यानि पात योज्यात्तथा हि मत्तव ॥ त्वनेन प्रेक्षा
 दुष्टं रतात्किमेवास्ति न किंचित्नेदृशं मस्तीत्यर्थः ॥ स्रष्ट्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थो तरत्यासः ॥ २९ ॥ नचैतदल्पकं तदप्यहं ॥ विदित
 मीषत इति ॥ सपुरुषो जगो तिय पद्विनिमीषते ॥ पद्विचित्तमिद्विदित्किं वा प्रववन्मन इत्यात्मनेपदं ॥ श्रुयुं सति हीर्यति सहते मी
 छति ॥ विवाश्रुभवमपवर्गेषां प्रमभिगच्छति वानां छिद्यति शेषः किंतु यमप्यस्परत्तस्ते जांसि विसर्हि वं सोऽं ॥ तीयसहलुभरुयति य
 इति विकल्पादिसागमः नो ह्यमानशक्ता किंचिद्वारुधः कामितानि विषदिते स्वयधारयितु मितिना चर्चते ते ॥ न त्रसद्देवधारणा

चलनेव निष्कलितस्य करणानियमे सद्विज्ञानं त्वं भवति शान्तमरुद्गुह्यतारकागणशुतेन भस्मलम् २९ सप्तद्वेजसा
 विदितसारममरदिति ज्ञोपसंहृतिं विप्रमिदमपि दधाति प्राकिमिवास्ति यन्मवतनेन दुष्कृतम् ३० विदितमीयते यदि त
 गेति युगपदथ संज्ञि हीर्यति प्राप्नुमभवमिगच्छति वावयमस्य नो विषदितं त्मारुवः ३१ किमुपहसे कथय नाथना
 तव विदितेन किंचन ज्ञातुमभयदाहेसिनस्त्वपिमासशासति भवत्यराय भवः ३२ इति गोविधापचिरनेषु मुनिषु वच
 नं समाहृते भिन्नतलधिजलनाटगरुधनयन्दिशां विवरमंधकांतकः ३३

र्थं विचार्य ॥ ३३ ॥ किं सिति ॥ हेनाय किं कर्मार्थमुपेक्षसे कथयत्यमिति शेषः ॥ नवन विदितं त्वया ज्ञातमानमित्यर्थः ॥ नृस्य च व
 र्त्मान इति यथी ॥ किंचन न किंमपि न हेतुभयदने ॥ प्रमानं ज्ञानं ज्ञातुमर्हसि त्वपि शाशानि सति पराभवो मास भवतमा भूत् ॥ ३
 ह्यो नरे लक्ष्मि लक्ष्मि ॥ ३३ ॥ इतीति ॥ इतीच्छं गां वाचं मभिधाप विधायेत्यर्थः ॥ सामान्यस्य विशेष पर्यवसानात् ॥ मुनिषु धिरनेतृ
 स्मीभूतेषु संसृष्टधकांतकः शिवः भिन्नस्यो हेतुस्य ज्ञेयत्वेन लक्षणार्थवत्तमरुगेभी रयथातथा दिशां विवरं मतल्लेध

न
 पयश्च नृस्य दरे स्त्री च कापि वाचये ॥ ३३ ॥ १

राम

३

ना

अथेति ॥ अथ सुपुण्यानां नंतरं भूतभव्यभवतां भूतभविष्यावर्तमानां मेघां देवमभिसुखयितुमाभिसुखीकर्तुं कृतकलाः कृतकेशः संतः न
 नमस्त्येति भावः ॥ तव ह्यो ब्रह्मणी कृतिरित्यमरः ॥ तत्र महसिद्धेशः कुरुषं क मनीयविग्रहस्य मर्तिमयुमानि श्रीगणेशोचना निपत्यते पर
 संदधुः ॥ १९ ॥ अथ चंभिः पुरुषं विशीनाष्टि ॥ ककुददृति ॥ कीदृशं पुरुषं कुरुशेन गृह्णापि रणाहेन विशालतया शातत इति तयोक्ते
 परिणाहो विशालतित्यमरः ॥ ह्यस्य ह्यस्य मस्य ककुददृशं कुरुशेन गृह्णापि रणाहेन विशालतया शातत इति तयोक्ते
 संवत्त एव स्यात्सुखमनुभवते ककुददृशं विषयं शंखनादिभावः ॥ ३० ॥ अथ मालेकारः ॥ २० ॥ स्थितमिति ॥ उन्नतं तु दिनशैल
 शीरसि हिमवतः शीसरे स्थितं क्वचित्कोरो स्थितमित्यर्थः ॥ तथापि भवनानि वर्तिना सर्वलोकानि शाश्विनाञ्जो जसा अद्विभित्तल
 ति

अथ त्रमव्यभवदीशमभिसुखयितुं कृतकलाः तत्र महसिद्धेशः पुरुषं क मनीयविग्रहस्य मर्तिमयुमानलोचनम् १९ स्थितमनुत्ते तु हिन
 शैलशिरसि भवनानि वर्तिना सादित्तलपि जलवाहयं सदिगस्थवानमिव विष्णुमोजसा २० ककुददृशं कृतकलाः
 कुरुशं परिणाशाशानि सशं प्रपमनुभवेन ममाकुरुषं ममं रल ३ वादुं चेटने २१ अन्नानमथा मवसक्तवित्ततव प्रथम
 हादिना लोकमखिलमिव भूमिभ्रतारविते तलमवधिना भिवेष्टितं २२ परिणाहिना तद्दिनराशि विशटं मपवीतसुत्रां नी
 मरगमनुरं जयिता शीतिना गलेन विलसन्मरीचिना २३

पिभिर्जलवाहपणेनाकारेणाचसहवर्तत इति तयोक्ते ॥ दिग्भिस्सहवर्तत सदिक् ॥ उभयत्रापि तेन सहैकत्वयोग इति बहुव्रीहिः ॥ विष्णुमः
 त्रानेव्या प्रवृत्तेः ॥ १९ ॥ अथ चंभिः पुरुषं विशीनाष्टि ॥ ककुददृशं कुरुशेन गृह्णापि रणाहेन विशालतया शातत इति तयोक्ते
 नवानुमथा विभक्तयं सुखपीभावः ॥ अथ शंके लये विततं स्यात्तं च चंपे तं स्यतेन महाहिना च वशक्तिका वंधभनेनेत्यर्थः ॥ अथ विवेष्टित
 मत्तश्वरविते जसा मयधिना ययं भवेन महोभ्रता लोका लोका चलेना भिवेष्टितं अखिलं लोकमिं स्थितमित्येवमा ॥ अस्यै पृष्ठा परः
 अगो लोका लोका बल इत्यागमः ॥ २२ ॥ परिणाहिनेति ॥ पत्रं अन्नं दिनरा शीवद्विशटं म्भं उपवीतसुत्रां यज्ञोपवीतं नीतं प्रापितं
 उरगं शोषादिमनुरं जयिता स्वगणोरं कं कुरुते तात्पामी कुरुतेत्यर्थः ॥ परिणाहिना विशालेन विलसन्मरीचिना शीतिना नीलेन गले

नकोदं निपत्यते पर
 नीनाय जस्य नीले मयुते गानं कुरु गलेकारः स्वगणसाकारे ये सस
 शशाश्वरसुहृद्गुणविलसन्मरीचिना ॥ २३ ॥

व

रुम

२

प्रविवेशेति॥ नियमसवनाय नियन्त्राताया॥ सवनेयज्ञेच्छाने सोमरीदंतने पिचेति वि श्वः॥ गच्छतः कपास्यतस्याज्ञं तस्य परैः पादनासैः बंनमि
तो हिमवानां भुवेषु विवेशेत्युत्प्रेता॥ ननु कशास्यकथमियद्गोखनत्राह॥ सारद्व्योगुरुतां नयंति प्रापयंति संदृति संघातोत्पत्तिरिति याव
त्माननयति अतः साविगौरवं भवति ननु वाद्याता स्थोत्पत्त्या अत्र च हेमपिं दत् लपि सवेषु निदेशनमिति भावः॥ १२॥ परिकीर्त्तयामि॥ ३
तमुज्ज्वला ह्येवा होरुसा शिरश उपरि वस्यतस्यै प्रतयेनेति खद्यौ॥ वितते विस्तृतं भवनयो विवरे द्यावा पृथिव्योरेतद्विपरिकीर्त्तयामि
रसदेदुद्वेषे ज्योतिस्तेजो तृतीनादिवैकसा च निजानुपतानुपयो मगो नृत्नभरहे जग्राश्रुतिवबंधे तथैः॥ १२॥ रत्नोत्तमि॥

प्रविवेशामिव कशास्यनियमसवनाया गच्छतः तस्य परविचिन्तितो हिमवान् गृह्णो नियंति हि गृह्णान संदृति १ परिकी
र्त्तयामि तमुज्ज्वला भवनं भुवनं विवरे दुरासदे ज्योतिरुपो शिरसा वितते न गृहे निजानु निरिवैकसा पथाः १२ रत्नोत्तमि
तनपस्य वहुलसमये पिथामभिः भिन्नातिमिरनिकरं नेजहे शशिरासि संगमपुत्रानमाश्रिया १२ सहतामप्युपनि
चयेन समरुचिस्मिन्नना हीतमिव नभसि वीतमचेन रजति स्मवशं प्रमात्तिनाः १३ तस्य रीति नरुता जरा
श्रमपि गणसरासनेतनाः रुद्रमनुदिनललाटं दृष्टमिं संश्रुति कशरीः पुरः १४

वहुलसमये च सपहे पिरत्नीशुराजतनयस्यार्जुनस्य धामभिसौतोभिर्भिन्नातिमिरनिकरो यस्य तं नभः शशिरशमीनां संगमै न
हेतनापुत्रासंगतयाश्रिया॥ तद्धीतुलाश्रियेत्तथैः॥ अतएवानीदृशीनालेकारो यंनतहेनत्पुत्रं॥ जहाते कर्मातीलीटा॥ ज्योत्स्ना
तुल्यत्वोतिरित्यर्थः॥ १२॥ महतेति॥ तीस्रोऽर्जुना ज्ञानमयस्यतेन। तन्नोतरपदवाद्यधिकरणा बह्वृषीहिः प्रदूतामप्युपनिचयेनया
मितकाचेहतप्रभमं मातलोवपरकं विवेदीत। तन्नस्य जिनमिचेत्युत्प्रेता चिनते विमने मेघनीहाराद्याव रसातिदि तेषीत्य
र्थः॥ नभसि नाचिराजते स्म॥ १३॥ नमिति। उदीरिता उद्गता गुरुणा जटानामंशकेयस्य तमधिगुणं मधिजं शरासनेयस्य त
मर्जुनमासुरीसुरसंबधिनीः पुरोमिमोपि प्रमथितमिथु॥ मंथे सनेतादु ॥ १४॥ तथा अनुदिता ललाटं पस्यते सां ह्यपि प्रविशयेद्युत
मभात्वात्तरुद्रमिव जनाः सिद्धिगणाः दृशः॥ अत्राभालाटास्य रुद्रासंभवात्स्वतः सिद्धोपमनासिद्धेर्नयमपमाकिं न त्येदासाचाः

सामाहसि तेषामाना दुष्मे पस्यन् रुद्राद्यर्थेऽप्युपमायु
१ किं गीतं तेषां गीतं भावेन संकरः॥ उपमायु
२ ज्ञानदृष्टमन्त्रे कोरेणा ले करे खनिः॥ १५॥

नेति॥सोर्जेनोन्विसिस्मिये॥ग्रहोमयामहत्तयस्त्वमिति विस्मयं भुजगामेनयः स्तरति विस्मयादिनिषेधादिति भावा॥ नविषतादफलवि
 लंवाभ्युत्साहो नवभूवा विष द्धोतसोभेगइतिलहाणात्॥ सतिरपूतेरितियत्सं॥ सुदुरलसत्तानपसिमंदोयमत्वं चनागमतु किं वहतः
 शाक्तिनोहतसारे प्रतय्ये लवे भंगरेहतशक्तिवे लवे रत्नसमसी गतो उरुधुतिसारे तस्या ज्ञेनस्यसत्वं गरां नहवः सानहतचती॥ हते
 लीदितपसेति शोर्जेनस्त्वपसाकशतथापिचिज्ञोभवनत्रयो उरुर्कोपेनततथोक्ते किंच॥ तस्यविदामपिलो कहिमार्थत्वं ज्ञानता
 मपिजासजन्मंभयेकरेवपुरु ॥ वाहवतिस्म॥ नचैतद्विप्रमियाह॥ किमिति॥ पस्मनासि भिर्नेसुकरं कंता किमिवास्ति नकिमपीत्यर्थः॥
 इवशब्दे वाक्यालंकारे मनसिनामिति पादेशे सृष्टी स्यादेव कृद्योगला दाराणां यानलोकेत्यादिना निषेधात्॥ ५॥ ज्वलत इति॥

नविसिस्मियेनविषसादमहरलसत्तानवादे सत्त्वमरुधुतिरत्नसपसीनतपः स्मत्स्यहुतशक्तिरेवले ५ तसार्कशो
 वपुरुवाहसविक्रितजगत्रोदयं जासज्जननमपितत्त्वविदानतदास्त्रियन्नसुकरं महास्मिभिः ६ ज्वलतो नद् देनाभिः ना
 शीथमधिकरुचिरंभसांनिधेः धेयंगारा मवितयान्निजयीदृशोसमुन्नततरः सशौलतः ७ जयतः सदातयमपांशुवदः
 नमभितोविसारिभिः तस्यदशनकिरतोः श्रुभेपरिवेसभीषणामिवाकंमंडलम् ८ कवचेसविभुपवीतपदनिहित
 तस्यकामुकः शौलपतिरिवमहे इधनुः परिवीतभीमगहनेविद्विष्टे ९

विसर्पीसोर्जेनः श्रुनिशीथमर्कुशत्रे विभक्तार्थैः चर्षाभावः॥ अर्द्धरात्रनिशीथौ हावित्पमरः॥ ज्वलतो दीप्यमानादनलादधिक्य॥
 संवधाभिधानादतिशयोक्तिरलंकारः॥ ५॥ जयत इति सदा उपांशु रहीकुरमित्यर्थः॥ इह शोपांशुवालिगइत्यमरः॥ करणाघदण
 यमनुप्रयोगयाश्रुति कोमास्तसरा जयत इति जयतो जयं मनश्चः जयतः एहतस्तस्या ज्ञेनस्यवदनं कर्त्तव्यमिति तौ विसाः
 रिभिर्दशनकिरतो हेतुमिपरिवेसभीषणानकं मंडलमिवश्रुभे॥ परिवेसखपादिभिरुपसर्पकंमरणलइत्यमरः॥ ८॥ कवचमिति
 कवचेवर्मविभत्त॥ पवीतपदेयज्ञोपवीतस्थानेतिहितेसत्यकामुकं पेनसत्तथाक्ताः॥ सोर्जेनामहे इधनुः ॥ वापरिचीतपरि
 वेष्टितेभीमगहनेचनेपस्यस शौलपतिरिविद्विष्टे॥ ९॥

अस्तित्वोपरि यत्कुर्यात् किं करिष्यतीत्यत्राह दन्वज इति अयं दन्वजः चित्तद्वन्द्वो वादाया चरो गत्सो ननु मृगयवेत्यर्थकुतो
 किं वदी वनजे सत्वे वने प्राणिनितीदृशं चलेनास्ति वनेत्याश्रयं वलमेव समर्थयते तथा हि मेघनीलाय वगदः सकलमृग
 लेशे लगेज्ज अभिभूय कर्मकं पयतीव यद्विष्टं भरोथा प्रतीयत इत्यर्थः अत्र कययतीवेत्यत्रेदागंभोयैरेलकपन
 ३ कयनं यकार्पणान्तकारणावलातिरेकसमर्थं नानकार्यकारणसमर्थनरुयोः योतरन्यासः ८ किंच योश्चमृगया
 कल्कलः श्रूयते सोऽथ तन्माया कल्पित एवेत्याह अयमिति अयमेव प्रमृग्यशानिनिष्ठे रंध्रातिः यमयिश्च धि
 करणविचलायासमीमायया प्रहरिष्यन्प्रहनेमिच्छन्नित्यर्थः लटशेषो वेतिवकारात्क्रियालक्षणे प्रत्ययमृग

दन्वजः श्विद्वयं तथा चरो वा वनजेनेति वलेवतास्ति सत्वे अभिभूय तथा हि मेघनीलः सकलं पयतीव
 प्रोलाह जे ८ अयमेव मृगोऽयं सकलकामः प्रहरिष्यन्मपि मायया प्रमृग्ये एषुभिर्धुजनीरेवैरकापी च
 वितोद्घातमृगाणिकाननानि ५ वद्गुणः कृतस्मृते र्विधातुमियमिच्छन् च वासुयोधनस्य लभितं
 वनगोचरभियोगाद्गुणमाशिश्रियदकुलतिरश्चा १०

व्यंशगयातस्वसंवेपनेतदर्थं वनमित्यर्थः तन्नाम्यत इति मृगयासंज्ञकामो मृगयाभूमियरिगुहा र्थासहित्यर्थः क
 मशय्या आरेवरनुमृगाधस्यादाविदो मृगयास्थियासवामाह्लादनेयः सदादनेव नपि वेति वामरः एषु भिधतिनी
 रवेः सेनाकलकलेः स्वमायया कल्पितैरेवेत्यर्थः काननानि च वितोद्घातमृगाणिकाननानि च वासुयोधनस्य लभितं
 वेत् कार अयमेव नैषीमत्यहारायं स्वयमेव मृगयुक्तं नावनावशेषाय सेनायोऽयं कल्पयामास समृगं येषां
 छतीत्यर्थः २ वितकीतरमाहावद्गुण इति मृथावाचद्गुणकृतासकृतिः सन्नेयेयेन तस्यासुयोधनस्य प्रियमह य
 प्रति धे धं विधातुमिच्छन् नयः कश्चिदतिशेषः वनगोचरस्थानेयेयातेयावनेवराणामभियोगादवरोधात् लभितं

हि न ककुलचलचलेनिरश्रुंगणामाशिश्रियदकुलतिरश्चा १०
 विलभः वाशिश्रियदकुलचलचलेनिरश्रुंगणामभियोगादवरोधात् लभितं

प्रतिदिशमिति ल्यवगाधियलत्सगा वानरचिद्रे नकृपील्यवगवानराविमरः विद्रुल्लद्व्यलत्सगामित्यमरः अ
 र्जुनेनविशोखानांसंरुत्यासमूहेनक्तियोनुसंरुतिर्दंमिक्तमरः तिथिता योडिता मूर्तयोरेहायेषांतेस्तथोक्तौ।
 शरनिकर्तितकलेवैरित्यर्थः शिवलैः प्रमथसैन्यैः रेवंकस्त्राधितैः सूर्यकिरणशेषधितैर्वारिभिर्जलैरिवप्रतिदि
 शंदिक्परिमंडलंतापरितश्चकारमंडलीमितियावन् आददेप्रतिदिशमंडलंरिणस्थितमित्यर्थः उपमेयंश्रातः।
 यत्किष्टेहिनीरंपरिभ्रमन्तितद्व्युनिपीडितं सैन्यं वज्रमेत्यर्थः इतविलंबितवृत्तं इतविलंबितमहनभौभरा

प्रतिदिशं प्रवृत्तं प्रपलत्सगा विशिः खसंरुतेतापितमूर्तिभिः रविकरस्नपितैरिववारिभिः शि
 वलैपरिमंडलतादये १४ प्रविततशरज्ञालच्छन्नविष्टानरालेविधुवतिधनराविमंडलंयाड
 सनौकथमथिप्रयलक्ष्मीभीतभीतेषिक्रातं विषमनयनसेनायत्तयातेविषेहे १५ अतिश्रीकिरात
 र्जुनीयेमहाकाबलत्सकेभारविकृतौ अर्जुनाभियोगानामवनुर्दशः सर्गाः १४

वितिल्लत्सगात् १४ प्रविततेतिपांडुरसुनौप्रविततानिविल्लत्तातिशरज्ञालानितैः कृत्वाछन्नमाच्छादितवि
 श्रुतएलधेमतस्मिन्नतएतविमंडलमाविर्भूतमंडले आविर्भूतमितिल्लत्तोभजाथस्यानुप्रवेशाभूतशृष्ट्याप्र
 यागः धनुर्विधुवतिकेययजिसुति भीतभीतदवभीतप्रकरवप्रयलक्ष्मीविजयश्रीविषमनपरसेनायत्तयाते।
 शिषशून्यानुशगेकथमयकेनकारणमहताकष्टनराहानुत्यक्तु विषेहेशुष्कमालिनीवृते स्वतण्डले

१५ अतिश्रीमहायथाकेल्लत्सगामित्यव्ययसमाख्यायाचनुर्दशः स
 योकिरातार्जुनीययात्सकेयहायसुसमाख्यायाचनुर्दशः स
 र्गः १४

२

भूयन्निभिर्विशेषमाह तय इति यद्यमुनिस्तयोवलेन भूयसीवकी उदप्रणास्तवरात्मनः प्राप्तिरापि विधायसृष्टा इत्यनिरस्यति प्रे
 रयति स्थित्तु यत्तिवाकिंवा अमुष्ययस्य मुनेर्मायाविद्धि ते मायाया प्रतिहते सत्त्वस्वकीयमेवायुधं प्रतीयं यतिकुलमागत्य
 प्रत्यावृत्तयेनास्माकं वामिहं तिकिमु जासिनि प्रहरणनाटकाद्यादिसुभेणनियतिः विग्रहीतवीर्यस्मरणान् द्वेषेष्टी।
 प्रेषविज्ञायानुद्वितीया ६. हता इति यद्वा अस्वमुनेर्गणैः प्राप्तादिभिर्देता आकृतावप्रीकृता इतियावतु भवेत्त
 रेणवाभयाद्विभ्यः तयोवित्थर्थः वेवतास्तिरोहिताः सत्यः प्रहरंति स्थितकृत अन्यथा अस्वमुनेरमीसायका जलधेरुमेय

तयोवलेनेषविधायभूयसीस्तनूरदृश्याः स्तिदृष्टानिरस्यति अथमायानिहतेनिहनेनः प्रतीयमागत्यकि
 मुहमायुधं ६. हतागणैरस्यभयेन वामुनेस्तिरोहिताः स्तिप्रहरंति देवताः कथं तमीसेततमस्यसायका
 भवेत्तनेके जलधिविदोमैयः ६२ जयेन कश्चिदिरमेदयेराणां देवदपि स्वस्तिवराचरायवा ततापकी।
 हारि- एणवैपसूनुमार्गगौरिति प्रतकी कुलितायताकिनी ६३ कुलकं अमर्षिणा कृतमिव दत्तमाश्रयेमदो
 हतेनेवदितप्रियवचः वलीयसातद्विधिने वयोरुषेवलनिरस्तेनराजाजिष्णुनी ६३

इवकथं न संततमनेकेः संख्या भवन्ति एतच्चैकाग्र्यमयत्तासंभवेन संभवतीत्यर्थः ६१ जयेनेति किंचायं मुनिनि।
 जायेनराणाद्विरमेदस्माच्चिजेत्ययुदं संहरेत् क्वचित् अयिवराचरायवा स्वस्ति भवेदपि स्थानवरजगमजगन्निविमुपे
 दित्वर्थः अथिप्रष्टः समावनायो प्रथनायो लोह इति पूर्वोक्तास्तकस्तेराकुलितासंतापिता अत्रसद्वेतुकविशेष
 एषहं नृपसूनुमार्गगौरिर्जुनवाणिकीणांवा यथापकिनी सेनाकिरातयुतेरिति शेषः ततापमितायमायु ६२ अम
 र्षितेति अमर्षिणा क्रोधवता दत्तमाश्रयेणानिसाधकृतमिव यथा मदाहंतेन यत्नादितमिथेवचो निरस्तेति युकृता।
 मिवयथावलोयसा वलवत्तरेण विधिना देवेन निरस्तेयोरुषमिव वलिष्टदेवप्रतिहतपुरुषवापारस्थानित्वविति

किरात
 अर्जुनेन निरस्तेति प्रवृत्त
 सेत्यं सराजं मालीयना ६३

समुज्जितेति यावतो मरुतयोपावदराति यावदवधारण इत्यवधीभावः यावदरातिमुमुज्जिताः रातिसंख्ययमुक्तामनिवस्य
सहस्रभूयेवनिर्घतीनिर्गच्छतीत्यादकतसंकोचान्निभावात् यातेः श्रुतरिडीपु मुनिगणसंहतिरुमापतेभ्युमसेनीद
मीषाः प्रभायकजावलिनिवसेकोचननिनाय ५८ अत्रि मेति अत्रि स्वरुयतिगत्यावावकं मुन्वभनुतिस्नस्थानप्रवृ
तौनयवतीतेद्रिभूमितिओद्रिष्टमोत्रस्विनेसारवतमवते जेष्टवउभयत्रायोत्रस्विनशाष्टाः दिष्ट निविन्नमोलुगीतिस्र
रूटिलोमयु अनाद्यमववमस्तु मनिरेतरव्यायारियाश्राते वरिषुक्रियासुहृदनभेदनयोतादिकर्मसुष्टकमेदंनूनि
उप्रजितेकमानुगणनविनियुक्तमित्यर्थः अस्यमुनेः शरीरमुद्रादिस्वितीरसुखस्यापिभूतेप्रयत्नविशेषमित्येत्वर्थः सा
दिताविकषितोविद्वेषः सादयितुप्रतिकर्तुंनप्रसिद्धिरेनप्राक्तुः तूस्थोत्साहवदेवप्रपवर्ष इह्ययमभूदितिभावः ५७ सि

सं

समुज्जितायावदरातिनिर्घतीसहैववाचान्मुनिवानसंहतिः प्रभादिमाशोरिवषंकजावलिनिन्यसंकोचमुमायनेभ्य
सु ५८ अत्रि मोद्रिष्टममोचमक्तमेक्रियासुव ह्युष्टयनिघो जते प्रसिद्धिरेसादयितुंनसाहेताः शरीरेषुमुसाहमि
वासाविद्वेषः ५७ शिवधुजिन्यः प्रतिबोधमगतः सुरेतमुपेवमस्यमालिने तमेकदेशस्थमनेकदेशगानिद
धुरकंयुगयत्तुजधुव ५८ मुनेशरीरेषुएतदुपरहसावले प्रकोपादिवविशुगायता विद्वनितभ्रांतिमियायसेनि
नीमहानिलेनेवनिदाद्यतरजः ५८

येति अनेकदेशगानानादेशस्याशिवधुजिन्योहुरसेनाउपेवमीमएवात्वेत्युयमितसमासः अन्यभनुउपेववहवमप्रव
अतिमपूरयेत्कदित्वात्समासः तेषामात्स्लान्तिमयेषुमस्यमालिनीवीस्त्राधित्वादिनिः एकदेशस्थमेकत्रेवस्थितेनेम
निर्कप्रममात्स्लान्तिमयेषुमस्यमालिनीवीस्त्रावपुगयत्तयोधस्यप्रति अखयविधत्तित्यादिनायमाथेवीसायामव
वीमावअप्रतः सुरेततिद दंशुः यथेकोर्कत्रेवस्थितापिनामादेशस्थनासयप्रतिपुरुषेवपरिवर्ततत्रुति प्रकोपाद
मधीद्वियुगयस्रतीयेतेतद्वा एणवधीमुनिरपिप्रतयोधतथेवप्रत्यभाहित्यर्थः ५८ मुनेरितिप्रकोपादमधीद्वियुगयस्रती
येपस्य

५७

येपस्य

मततत्रायतागच्छताउपरहसाः निवेगेसमुनेः प्ररेहेनउक्तविशेष
पिममहानिलेजवात्यानिदाद्यजयीषीषुउत्तरेवधिनेतेबाह
नेतरेलेप्रथमसेत्यसगीनीअनुवधिनीमविद्वेषाभिमिद्रावत
धोतिस्वस्थानमित्यथ प्राय ७८

गतेरिति योऽनेदनः परेषामविभावनीयतात्त्वप्रयोगादयत्रगृहप्रयोगाच्चादप्रपतामप्रकाशातावगतैः विरह
मनर्थनिवारयन्निविहस्यतेः परिमेलप्रविष्टे अहृत्कलेराय तागर्महाफलेषु फलेवणाग्रलाभयोरिति प्रा
सुतः प्रेरुपायेः सामादिभिरिवभ्रामयचित् प्रह्लावभुव अत्रप्रायः मात्रसाधमीत्युक्ताप्रकृतप्रलेषः उयमेतिवै चित
५२ दिवर्ति प्रादिवोतरितात्पिवाभ्रगीलाह ककुभाभेडलाभुदिशुडलाभुडलतिग्मतेजसाः कस्यविवाहो अष्ट
सकुद्विप्रकृष्टात्कमुकामुनेः प्रेरुपायेततिनः संज्ञेतिगाणा अभिमेनिरे अन्यथाकथयमीविष्णु मेतेधीप्रियाः सनाथ
नहतिभावः अत्रसर्वतः प्रसंयातदप्रानाशभावमयाएषिच्योदोनामनतमस्ययादामत्वोत्पेदासाप्रतीयमागव्यजकाप्रयो

गतेपरेषामविभावनीयतात्त्वनिवारयन्निविहस्यतेः परेषामविभावनीयतात्त्वनिवारयन्निविहस्यतेः परेषामविभावनीयतात्त्वनिवारयन्निविहस्यतेः
दिवः एषियाः ककुभाभेडलाभुदितिविवाहोततिग्मतेजसः सकुद्विप्रकृष्टात्कमुकामुनेः प्राप्रपरीरादिति
भिमेनिरे ५३ गणाधियानामविधायनिर्गतैः परासुतामर्मविदारुणैरपि जवादितीथेहिमवानधोमुखैः कृताप
रधिर्वितसखयन्निभिः ५४ द्विषोदतीर्थः प्रथमेश्रित्नीमुखाविनिघदेहावराणानिचकिरे नतासुयेतेविशिखेः
पुनरुनेरुतुदत्तनहताप्रगाचरः ५५

गान् उप्रष्टादयस्तुप्रये ५३ गतोति मर्मविदारुणैरपिमर्मस्थानान्येवविदारयन्निविहस्यतेः परेषामविभावनीयतात्त्वनिवारयन्निविहस्यतेः
पामविधायकृत्तानिर्गतेस्तेषाममार्गत्वादितिभावः तस्यमुनिः पतत्रिभिप्रैरेकृतायसंधेर्वितस्वामिकार्याकरणात्सापरीधे
रिवेत्युनेदा अधामुखैः सन्निर्वाहैगादिमुवानतीर्थैः तिचक्रमेप्रविष्टेत्यर्थः तजितस्येष्टविनिर्त्ताममुचितमि
तिभावः ५४ द्विषमिति प्रथमप्रथमप्रयुक्ताः श्रित्नीमुखाः मुनिप्रभाद्विषोदेहावराणानिममीपिनिघेयाः सुतीः प्र
हमान् चकिरेतामुद्विनिपुनः यस्याममर्कैर्मनिप्रैरेनपेतनयनितपिष्टेषणदोषतातभयादितिभावः तथाहिअरु
तुदत्तप्रीडतयीदलेसतामगाचरैः विषयः सतः यीडितपीडानकर्वतीत्यर्थः नरुन्त्याप्रसनप्रात्येनातेनपतियरीदतमि

तिनिघेधस्तुप्रगादितिभावः अरुर्जनेरुदतीत्परिगुहद्वयोस्तिपा
क्षीर्मसहरित्यपरः विषयस्योत्पेदात्तिलक्षप्रत्ययः अरुद्वियेता
द्विचामुवागमः ५५

त्रयीमिति ^{रु} तूर्णं त्रयीषामांश कालाध्वनारसेतसंयोगेहितीयाचनित्वाशिनोवापुभदस्यकृष्णस्येत्यर्थः तथाप्येव
 गापराणैर्कर्तुं प्रहृत्यत उक्ताहमानस्यकार्यं त्याज्याचतुर्थीजिह्वारजुनस्यवपुषिषोषमुयस्यप्रपातिरुक्तीसति।
 शिथिलानप्राणीतिशेषः चर्मणाकवचनविशेषवानतरकराण्यज्ञानतेत्यन्तेत्वा सत्वेरंशीचत्वेदसमीपिप्राप्त
 मन्थषानुप्रयोगादितिभावः हणकर्मणिलिङ् ६२ यतस्त्विति शास्त्रिपुरोदसीचावारनिष्पद्योसमेततेपवितत्य
 व्यापयतश्चसमुपमुदंभुषतः कपयतः एभदिवोवेतिविकल्पादिजगुभावाः तस्याजुनस्यसेविधिनीभाषयतइति
 भीषणनद्यादित्वाच्चट् विनियतप्रसिनीविनाशसूचकादिष्टरुक्ताविशेषणत्वेवेवलेषुमेत्यस्य संशयपयात ६२

त्रयीमृतनामनित्वाशिनः सतः प्रयातियोयं वपुषिप्रहृत्यतः शाण्डिलिस्मोर्विदुषेविसात्वे च नत्वगीयेषिषि
 लेनचुर्मीणा ६८ यतस्तुशस्त्रिषुवितत्यरोदसीसमेततस्तस्यधनुदंभुषतः संशयमुक्तौवपयातभीषणावले
 षुदृष्टिविनियतप्रसिनी ६२ दिशःसहस्रविलिपुन्निवप्रभारेवेराकुल्यन्निवानिले मुनिप्रधानले
 पकालदारुणतितिसंप्रान्तोचलयन्निषेधुभि ५० विमुक्तमाश्रितप्रचुनिजयेरनेकमेकावसरेवनेवरः
 मुनिज्ञानावधुधर्मसरेक्तियाफलकालेश्वरानियतितः ५२

दिशः इति त्रयकालः कर्त्तव्यताकर
 त्रियेकत्रसमाहरभिवान्यथासासांयारदर्शनेमस्यादितिभावः रवेप्रभावितियन्निवाधः प्रतियन्निवान्यथाकथं तद
 प्रपतइतिभावः तथा निलयाकुल्यन्निवृत्तान्तगतलेभाश्रययन्निव तस्यतथागतिविचिंतित्वादितिभावः सशस्त्र
 दितवेत्तपुत्रवतथादोभादितिभावः च चालगतिमुकरात् सर्वत्रहृदयप्रसूउन्नीदायी ५० विमुक्तमिति आश्रु
 सितमाकस्वितः प्रचुजयोवेत्तरहमहमिकपात्रात्रुविजिषश्चित्यर्थः वनेरेकरवसरसमेकाले अत्यंतसंयोगादिति
 याविमुक्तप्रयुक्तेभ्यमेकैव रूपोधाश्राद्धंजातावेकवचनेसुजुनः क्रियाफलमनियतिः तिः तिज्ञोतः कालेश्वर आतेत

कालस्य कर्मणिः कलौत्वादिभिः अतस्मिन्नेतिज्ञा
 नपक्षेद ५२

यथास्वमिति प्रापूर्वस्वमनतिक्रम्यन्मास्वमेकमेवतेषामीत्याश्रयिता कंसिता काशितावाविक्रमायेस्तेपरेप्रात्रवः
 द्वाणमुनिप्रतिवाचततेऽसौदतप्रभावाः सुतोः प्रतिःपतिमूढतामज्ञानमोहाधताययुः तथादिमहानवः भायोरुष
 पुरविद्वत्प्रतिहेतिनायमिति ४३ ततश्चि तनुयैकैकस्याश्रयोवित्तावाह्रिताभ्यान्ववलोययतिरन्योन्वश्रन्ते
 वष्टमोयैस्तेर्गोस्तन्नाजनेक्रियाधारत्वात्सप्रमी समपुगयदेवप्रज्ञेप्रज्ञेभावेत्तिह तथाहि सहायसाध्याः सिद्धयः
 कार्यसिद्धयः महादयानामहानभावानामपिसंप्रिनस्यतिष्यायोरोयेषातेषाभावसात्तानासवृत्तितसभयकरिताप्र
 दिसतिप्रतागणानामपिसभेयकारित्वनदीषश्चिभावः ४६ किं तेतिरुभिप्रायेष्टेदिताः प्रतिप्राउपातेरहसःप्राव

श्रुमिःकुलकं यथास्वमाश्रयितविक्रमापुणेमुनिप्रभावात्ततेऽसःपरे ययुःद्वर्णदप्रतिप्रतिदीनता
 महानभावःप्रतिहेतियोरुषे ४२ ततःप्रज्ञेसममेवतत्रैर्येतितान्यान्ववलोपयतिभिः महादयेभ्योवि
 हिसवृत्तितसहायसाध्याः प्रदिप्रतिसिद्धयः ४४ किरातसेन्यासुरचापनेदिताः समसमतेतेरुयातेरह
 सः महावनादुत्समसः खगाश्वप्रवृत्तयत्रधुनयः शिलीमुखाः ४५ गभीरश्रेष्ठेषुभ्रमदीभतःप्रतिस्वनेरुन् ४६
 दिनेषुसानुषु धनुर्निनादेनजवादये पुषाविभ्रममानाश्वदधुनदिप्राः ४६ विधुनयतीगहनानिभ्ररुह
 तिराहितोयतनभादिगतमहीयसीवृष्टिरिवानिलैरितारववितनेगणमार्गणा वलिः

वेगाःप्रवृत्तयत्रधुनयःनेसेजातयत्स्वनाः शिलीमुखाःवाणाः महावनादुत्समसः क्रापिगतमुत्सुकस्तप्राक्तविशेषण
 विशिष्टाश्रवगादवकिरातसेनात्समततउत्पेठ ४५ गभीरैतिगभीरश्रेष्ठेषुगभीरगहुरेषुमहाभतःसामुपुयप्रति
 स्वनास्तेर्भ्रमन्मितिनेोह्रपितेनदीवीकृतेनजवादयेपुषाप्रवृत्तयत्रधुनयोसिनादेनदिशाविभि सामुविदीर्षिका
 नश्वधनुशब्दचक्रः ४६ विधुनयतीति भ्ररुहागहनानिविधुनयतीकेपयेतीतिरोहितान्याच्चादिनातिप्राताः
 नर्भोःतरि देदिगतसणिवययासार्गणामार्गणा वलिःप्रथमसरसहतिरनलेरितावाताहतामहीयसीवृष्टिप्रवरे

वित्तिकविस्तारयामस ४०

उपगतः

५

निजेति पुनश्च निजेने सप्तिकेण भूयसावद्रलेन धर्मैव गणलेन धित्तिने गौरवे विहितमन्वेद्यो गौरवंगभीर्ययस्मिन्कर्मणि ततथा
गभीरतां दुरवगाहत्वेनीः तस्यैव वचनाः सोऽह्ना ३२ धामदतश्च वीरुधा लताश्च यस्मिन्लेन धनिरु वीरु वीरुधावनोदयेन प्राणप्रा
दुर्भावेन समधकारीकृतं दुरवगाहीकृतं अतमाचलमि वस्थितं समततो धकारो यस्थस इति विग्रहः ३२ महर्षभेति महर्षा
भस्य स्कंध ३ वस्त्रधायस्यासात उपमा एव यद्वा दुर्भरस्वधलयः स्वधाभु जप्रिरोसास्त्रात्मरः अन्नेकधरस्थलयीवः अ
थ प्रीवाया शिरोधिः वधरेत्परः वृद्धे लावप्रमद्विल्लितं तद्वत्ततेन कश्चित्तेन वलसौयल्लपितमसनर इष्टे भवितोम
हीमुमुजिहीर्षु इष्टराजे कार्णवान् समुद्धर्तुमिच्छुः स्रुत एव महतोऽर्णवान् गता समुजिहीर्षु मक्त विशेषण विणिष्टमहासू

३५

निजेन नीते विहितान्य गौरवंगभीरता धैर्यगुणो भूयसा वनोदयेनेव वचनो रूवीरुधा समधकारीकृतमुत्तमाचले ३२
महर्षभस्के दमस्त्रकंधरे वृद्धे लावप्रसनेन वलसा समुजिहीर्षु जगती महामरं महावराह महतो रावादि व ४०
दरिन्मणिप्रणममुदा विग्रह प्रकाशमानपरिभूि देहिनः मुनुष्यभावे परुषपुरातने स्थितं जलादृशी र्वांशुमा
लिनं ४१ मरुकि यारं भक्तैरलेकृतं गतिप्रतापस्य जगत्प्रमाथिनः गणाः समासे दुरनीलवाग्निमहाचलीति

यवनाश्च ३५
४२

मि वस्थितं अर्थमाभादिषु मुयमान प्रलेष प्राच मात्रसाधर्म एतस्य विधानादिति ररुस्य ४० हरिदिति पुनश्च दरिन्मणिप्रण
ममकरतमणिमेवक उद्विगिह उदारमूर्ति देहिनुः सत्त्वमपरिचयति रक्तप्रकाशमाने जत्कर्मैदर्थः मकरस्तस्मिन्व
मालिने सूर्यमिव मुन्यरुपे स्थितं पुरातन परुषयो वदरीतपी वननिवासी नारायण सदृशे चरेनामुस एवाप मित्यर्थः
४१ मुवीति मरुभिः कियारं भागां फलैरलेकृतं सफलकर्म रममित्यर्थः जगत्प्रमाथिनो जगद्दिप्रथिनः प्रतापस्य तेज
सो गतिस्थानः तोऽस्ववहनामेकलक्षत्वं प्रज्यत इति महर्षाभिप्रायः अनीलवाग्निमूर्तिन गणाः प्रमथादपस्तयास्ये
वर्षभे तोयघना स्तापनहिता वार्षिक इत्यर्थः घनामेवाश्वाचलमिति शेषः समासे दुरवापरित्यर्थः ४२

३५

४

किस-सदी-
चनु-ई-

५

वि-

उद्देति उद्दे नो च तेन वत्सा खगित माह्नि जमेक मन्यतरं दि द्वावेन सः विकृष्टमाकृष्टमत एव विस्फुरितं निर्धोषितं चापम
इत्येन सविभुः आर्यते प्रसृतं यत्तद्वययाथुं ह्यय वित्तत्वात्सम द्वाव्याथयदः साध्यं रुत्पाथुं सहायवल भित्तिवित्तवन्नय
ति गणानो मध्यगो मध्यस्थो यि उपरितो पस्थित उववभौ सुवोन्नतत्वात्थात्नत्पित उन्नयः ३१ सुवो गेष्ठिति सुखिनदः।
विनवागह्ये त्येष्ठिति सुगे पुवुर्गेषु च समविषमप्रदेशोष्ठित्यर्थः सुदुरे रधिकरणार्थे प्राप्रत्ययः अत एव दिन्नायः।
तुल्यविक्रमैर्नीचवात्समसचारैः जवाह्निगादरु एविक्रया अहमह मिकाया अह एव मह एवमित्यह एविक्रयत्वम
रः पियासुभियो नमिच्छभिः यातेः सनेता उप्रत्ययः मनोद्गादित्वा इजप्रत्ययः गणे प्रमथेरविच्छेदेन नि ह्यमत एका
कुलाकुलमाकुल प्रकारे प्रकारे म्प्राणवचनस्य तिष्ठि भाववननिरुद्धासनिरुद्धप्राणमिववभावित्युत्प्रेता ३२ तिरौ।

इवत्तः खगितैकदिपु विविकृष्टविस्फुरितवायमउलः वित्तत्रयत्तद्वयमायतवभौ विभुर्गणानामपरीकमध्यगः
३१ समेषु दुर्गेषु च भिन्नविक्रमैर्नवाह एविक्रयैः यामुभिः गणै रविच्छेदनिरुद्धमावभौवननिरुद्धासमिषा
कुलाकुल ३२ तिरौ हितसुभेनिके जरेषसः समश्चयानाः सहसातिरिक्तता विरातसेनैरपि धायरेवित्तभु
वः द्वाणनिमुत्तये वरतिरे ३३ एष्टरुपर्यस्तदृह ह्यताततिः जवा नित्वा चृणित प्रणत्ववे दनो गणाधियनोप
रितप्रसारिणीचनान्वावावीवेचकारसेहति ३४

दितेति विरलसैन्धेस्तिरहितानि ह्यनुनि सुभुनिकु जरोधासिगर्तवृत्ततदानियासोताः अत एव सदसाः तिरिक्ततासुता
नाता सुनश्रुवानाः प्राप्तवत्यस्तेषां पिधाय्याह्यः रेचि जतिरिक्ताता भुवोवनप्रदेशाः द्वाणनिमुत्तया निस्त्रताधर्माभेति
३३ वप्रासात्तवत्येत्ता सैन्ययो भुवोवासास्ताः ३४ गणाः प्रतीयते मक्तास्ता एव विष्ठाः प्रतीयते तत्रत्यर्थः ३३ एष्टिति एष्टु
भिर्विप्रालैरुरुभिः युशभागेः पर्यस्ताह्यसाः दृह्योत्ताततसीययसा अकानिले नवेगमा तेना चृणितो भामिता प्रणत्वा
सर्जतरवः चेदनीति चपयायाः अस्तः प्रकारे वृहयोः प्रणलः सद्दृष्टरुः स्वनश्तिप्रणश्चत परितः सर्वे च प्रसारिणी प्रसरण

सा

य

रु

प्रिलागणाधियनसेहतिः सह्योवमात्तवावीवन्युत्प्राणीच
चकारित्येद्वयः ३४

६

५

नीचसंख्यं कश्चमधिष्ठियत इति चेत् तत्रापि अज्ञानात्तदोद्बोधः परोऽवज्ञानातिनीपत्तवदत्तान्मुञ्चन्नाधीरानां
 निर्विकारचित्तत्वेन विद्वेत्ति उक्त्वाः जनयतीत्यर्थः कोष्टे वसिष्ठस्येति भावः किं तु समानानि विद्यान्वयैरुपानिष्टात्किं
 चिरात्सर्वी. त्वविक्रमाः येषां तेषु मध्ये निहीरणे सप्तमी यं कश्चिदित्यर्थः अति को तिमते क्रमे करोति चेदशेति रस्त्रिया यथासिद्धः सि
 वतु. दस्येति भावः ३३ तर्हि नीचे कीटप्रोत्तिरेत्याश्रयसौषपतिकमाहः यदेति यदा विद्यन्सति विक्राणहि प्रथक जनेति प्रोषः
 तदा यथा हतेनोशिते भवेत् अथ मे जी करोति तदा गुणा उचिता भवे कश्चित्प्रोषः उत्तमयथास्थिते पतकविम् प स
 रीक्षिको विवेचकः पृथक् जने नीच जन अवत्तयाः नाहरेणो पदं तिस्रुने करोने येत्तत इत्यर्थः ३४ उपसंहरन्नेह म

४

परोऽवज्ञानाति यदज्ञानात्तदुच्चतानाने हेति धीरता प्रतीतिवीर्यान्वयैरुपेयुयाः करोत्यति क्रोति मसोति
 रसुया ३३ यदा वगूति दत्ततदपशः करोति मे जी मथ ह्युचिता गुणाः स्थिति समीह्याभयथापरीदकः।
 करोत्यवज्ञोपहृतं पृथग्जने ३४ मया म्गान्दतुरेने न हेतुना विरुत्तमात्ते पवचसिंक्षिते प्रार्थमेषत्प
 म्नेथलिपयते शिरोमणि एष्टिविषात्रिचूदतः ३५ उतीरिता कृतमनीलवाजिनजयाय हृतः प्रत्येते जसा य
 येषाम्नीयधुजिनी मयेयुषः प्र नरुपुस्य विरुत्त वत्तुषः ३६

ति

येति अनेन हेतुना संधिविग्रहानर्हत्पतकारणो न मया म्गान्दतुषाधस्य संवधि हते स्तनप्रत्ययः अतएव मत्कीकत्या
 दिनाषष्टी प्रतिषेधः विरुद्धमति परुषमात्ते यवचस्तिरस्की रचचनेति तित्तिसोह ननु सख्यमगीकोरेवत्स
 ह्येगद्विषतीत्याश्रयकोह प्ररेति अथ सरार्थमेथन दृष्टो विषये सत्साष्टिविषात्सार्थविशेषात् शिरोमणिञ्च
 क्षितो गृहीतु मिच्छेता गतिहे प्रालेयते प्राप्सति ३५ उतीरिता कृतमनीलवाजिनजयाय हृतः प्रत्येते जसा य
 संतुनहृती जयायने जसप्रितायेन प्रवित स्मान्जिताक गुमिष्यसीति नीषयिताधु जनी मयेयुषः सेनासग
 तस्य प्रसन्नरूपस्याऽजने प्रतीति प्रोषः विरुपचत्स्त्रियं वकस्य समीपययो ३६

४

की

अथ सर्वथा लभ्यते प्रपन्नं किं कियते न सुष्टु विप्रिधया च ता प्ररोन्वेत्पाह अस्तिरिति अस्तिः खड्गं धाराः वर्मकवचं उच्चैरुत्कृष्टं
नृशतवेष्टे रोगास्वामिना विविधैर्कैकप्रोविज्ञकिंन प्रार्थितेन याचितं येन प्रयोजनेन हास्यामीति भावः नृपसर्कैकशेषः अथास्य
वृषाभिमानिनी नृपस्य प्रतिरस्ति च इति शेषः तर्हि यो वाकृतमलमेव साधाभावात्त्यायाचितव्यमिति भावः गुण्यमानकि।
याप्येत्तन्मकरणात्प्राप्तजीयात्पुत्रं प्राक कृमिनि नियेधाथे मव्ययं यत्प्राप्तिमता स्वयं गद्वावलाङ्ग हृणान्दृष्टिं

किं नृपस्य मे वेत्ति वीराणां मिति भावः २० राक्षसस्य वग्राजयो रिवेत्त्यादिनापदिष्टस्य प्रत्या चष्टे सखिति सन्धः कथे -
नृ- त्वया युक्तो योग्यः सखा कथितः न कथयित्वा कथयनीय उत्यर्थः कृतो यो नृपस्य स्वतेतपश्चरतः न पराधित उत्यर्थः क्रुध
दुहेत्यादिना संप्रदानत्वाच्चतुर्थीय यास्त्रिरत्पार्यस्त्रैरतेत्यमर अस्त्रपिति अस्त्रं यां करोति अस्त्रयात्तदोषारोयोगुणे।

अस्तिः शरावर्त्मधनुश्चनोच्चैर्विदत्यकिं प्रार्थितमोश्चुरेणते अथास्तिः प्राप्तिः कृतमेव यो वयान्दृष्टितः प्राप्तिमज्ञो
स्वयं गद्वावलाङ्ग हृणान्दृष्टिं सखासयुक्तः कथितः कथं त्वयम्यदृष्ट्यास्यति यस्तयस्यते गुणार्जिना ह्यायविरुद्धवद्वयः प्रकृ
त्यमित्रादिसतामसाधवः २१ स्वयं कृवणी प्रमरदाणां चिताः कजाति हीमभृग जीवितं ह्निदः सहवकृष्टे
महता न संगतं भवति गोमोयसखानदतिनूः २२

सृष्टीत्वमरः प्रत्युत प्राञ्चुरेवायिमित्याहृहियस्माद् नामर्जनेन य उद्धाय कर्षस्तस्य विरुद्धा विमुषावुद्धिर्येषां तेऽसाधवः
खिलासंता प्रकृत्यमित्राः प्रकृत्या प्राञ्चवः अतः साञ्चुनामसाधमिसहायुक्तः यित्रभाव उत्यर्थः २१ हीमजाति वृत्तिसो
तस्य साख्यानद्वैतमित्याहृवयमिति वृणी प्रमरदाणां चिता विप्रुद्धवतयो वयेराज्ञानः कजाति हीनामृग जीवितं ह्नि।
दीहिसा जीविनी व्याधाः कृपलितर्मह अयकृष्टे रुग्रीत्या रृत्पा चनिकृष्टेः सहमतां नाम्यामेवाकृष्टानां संगतस्य
नघटते तथाहि देतिनो गजागोमाएनोऽष्टगालानां सखायोगोमाए सखाम भवति अगालवचकः कौष्टुपेरुपे २।
वज्रमुकस्त्रियाप्रिवाभरिमायुर्गीम्युर्मृगधूर्तक उत्यमरः अत्र विशेषेण समान्य समर्थं नरुयोऽर्थात्तरन्यासः २२

नन्वप्रसक्तवृत्तिः कथं दृष्टेति निश्चीयेतेतत्राह गणोतिगुणापवादेन विद्यमानगुणापवादेन तदन्वरोपणात्तस्माद्गुणाह
 नन्वदास्यरोपणादतिप्रमानदास्येवाशेषाणाञ्जसमजसजनेसुजने अत्रादिरुहस्यातिमात्रस्य स्थितस्याधितिप्रस्ये
 त्यर्थः कर्त्तरिक्तः निगूहृतो हृदये संवराशतोप्यसाधारणार्थहृदयकमीसुरचिल्लसन्वागेनासिः विधा कृत्वा करुणस्य
 कसमधने १२ यद्वृत्तमभ्यवर्त्तनीतत्रोत्तरमाहवनेति वनाप्रयः अतएवमृगाः कसपरिगहाः नकस्यापीत्यर्थः किन्तु
 यस्तानमृगाभ्यसभेनवलाकाराणामृगातिदिनस्ति अदिसायाभितिधातोर्त्वेट् तेमृगास्तस्यहनुः परिग्रहाः हताच्चा
 हमेवेतिभावः ननुममायमित्यभिमानमात्रेणसत्त्वाभावोदित्याह नेतिमामिताचास्तिप्रियस्वाभवेत्वेवससामभिमा
 नितामित्यर्थः अभिमात्रेणसत्त्वातिप्रसगादितिभावः १३ यदुमिष्टसियित्त्रित्यादिनायन्त्रिः कारणमवधीरित्यया

गुणापवादेन तदन्वरोपणैरप्रपाधिरुहस्यसमजसजने द्वियैवकृत्वाहृदयनिग्रहतः सुरन्मसाधोर्विद्युत्पिवाग
 सीः १२ वनाप्रयाः कस्यमृगापरिग्रहाः मृगाति यस्तान्मसभेनतस्यते प्रदीयतामृजन्वपेणमानितानमानिता।
 कथमेवेतिचप्रियः १३ नवत्मेकमिच्छिदपिप्रदीयतामितिब्रतेमेवित्तेमहर्षिणा त्रिद्योसुरस्मान्निहती
 मयामृगावतीभिर्दोदिसतामलकिया १४ मृगानिनिवृत्तमृगयस्वहेतुनाकृतोपकुरः कथमिच्छतातपः
 इत्येतिचेदस्तुष्टगः सतः दानाद्दनेनएवममयेतिकगतिः १५

लम्बितं तत्रैभ्यमाह नेति कस्मैचिदप्येवार्थमप्रदीयतामित्येवमहर्षिणावासेनमेममेवतेविहितउपविष्टमित्यर्थः अस्मा
 त्कारणात्रिद्योर्मेहेतुरायतेत्रभिधावतयमृगोनिहितः दियसावृद्धताभिरदासतामलकियाननुदोषः अतम्यात्मा।
 दार्थमस्यवधाननिःकारणमित्यर्थः १५ इवंचेतदित्यादिनापटलोतवंधुत्वमुक्तं तत्रापष्टे मृगानिति स्वामीवृहेतु
 स्तेनस्वहेतुनाच्चार्यं सर्वेनस्वस्तीयावेतिरतीयामृगाचिन्विनिवृत्तयुद्धेनमृगन्यातीतिमृगयुक्ताधः मृगयुक्ताधः
 योएणदिसुकीयप्रसयातो नियातः बभौमृगावधेतीवामृगयुर्लधकापिसंस्तुमुरः तपःकृतातपश्चुनाकथकृतोपकुर
 शवकथचिदित्यर्थः अथकथयतिवेधस्यापीत्यर्थः अस्तुकिंपुककलेहेनेतिभावः परनुयदतोनिवृत्तः परनिवर्दि
 तमित्यादितस्यप्रथमप्रदारे कर्त्तव्यकृमित्याहमृगः दानात्ततः अत्राभ्यावृणयदेकविह्वरत्यर्थः एवसत्त्वभेजनुययोगेवह्वहेतुमयान।
 नेत्यत्रकगति किंप्रमाणयोर्वीप्यस्यदेत्वेत्यन्त्यादित्यर्थः तथैवैतिनेत्यमित्याद्येत्त्वभस्तेवकिनस्यादितिभावः १५ " "

एवंकृमेतिवेदस्त्वित्युक्तं तदय्यसहमानुआह अनायुधेति अनायुधेतिरायुधेसत्त्वेनकेनचित्प्राणिनातियासितेदंनुमिष्टेदंतेः
 समतात्कर्मणिः मुनेर्विषयेक्येति तिर्थावहारो महता मरुत्रिमाः कयदासहस्रव्यासजाः सार्यकोयस्मिन्नेहप्राज्ञो
 धनुर्विधतिदंतिमपिसन्पः कष्टकृतानुकंपः प्रतीयंतसायते ३१ः कर्मणि लिट् अदत्ते कया विहितं ननु तस्मात्तथैः
 १६ अथकयामभ्ययगम्याह अथोश्चि अथोमश्चोत्तनमृयागमदर्थं यथा अथेनुसदन्तिसमासः प्राश्नं तस्मात्तल
 स्यादिति तस्य फलवप्रतिका यस्य प्रतिपत्तस्य साधनवधः साधनं निवृत्तौ मे प्रसेनोसिद्धे वेपे गताविति विषुः अविहितः खडि
 तेनत्र तस्मिन्कलेमया आत्मसात्त्वं तेस्वाधीनिकृते सति तदधीन इति सानिप्रत्ययचस्यतेरधिका कृतार्थं तस्मात्त्वेन।
 नुविल्लयायुधस्य यत्राण प्रात्रु वधमात्रं प्रतिपादनायेकहेलया सिद्धेरित्यर्थः तथाप्ययप्रारलोभश्चिक्रयात्तुतायाम्

उक्ति-

२५

अनायुधेसत्त्वत्रिंशोसिति मुनौ कृ षेति दृतिर्महतामरुत्रिमा प्राशसने विभ्रति सृजसायकं कृतानुकंपः सकष्टेप
 तीयते १६ अथोश्चोत्तनमदर्थं मुक्तिः फलवतस्यप्रतिकायसाधनं अविहिते तत्रमयाप्रसात्त्वं कृतार्थता
 ननुधिका चस्यतेः १७ यदात्यकामभवतासयाचातामिति तस्मैनेतदनन्यचेतसा कष्टप्रसङ्गाद्दाराण्यिणंभेषाः
 पसवनत्यामलिनीकृताः प्रियः १८ अश्नतमासत्रविरुद्धमीहितं वत्सादलभतवृत्तिपतेनृपः विज्ञानतोपि
 नयस्वरोद्वर्तं वत्तयायेपरिमाहिनीमतिः १२ ३५

लान्धश्चिकुंततीतिभावः १७ मार्गगोरथतवप्रयोक्तृमन्त्रिणादिनापदुक्ततस्मिन्चरे यदिति सन्त्यः कामंभवतायाच्यता
 मितियदातुमामिति शेषः एतद्धमचेतसासुनश्चिनानक्षमनुयुक्तं कृतः प्रसङ्गवत्साहस्रुणिधिणामार्हन्मिहृता।
 द्वात्रिंशतिव्यमितिसंभरणदितिभावः यगवन्तसाया उच्चादेत्येन मन्त्रिनेकृताः प्रियः कथेषियानकथेचिदित्यर्थः
 १८ अथयुगेति मृद्धासभयदर्शयति अश्नतमिति तवन्त्यः अश्नतश्चैतमासन्नामिथाभियुत्पत्यर्थः उक्तेस्म
 दाहतेश्नतमित्यमरः अलभ्ये लपु मशकचविरुद्धे विपरीतप्रत्ययैमीदृ नमुनोरथुबलात् त्वितो लधुमिहृ
 तिनृचेतविभ्रमित्याह द्वियस्माहनयस्यंमद्वताभयकरत्वेविज्ञानतोपिमार्गितु द्विरयायविनाप्राकालेपरि संश्रुति।
 परिहिनीभवति सएवादिस्त्रैणताह्वीत्यधिगुणप्रत्ययः प्रायेणविनाप्राकालेविपरीतवृद्धी भवतीतिभावः १२

३

१८. २
२

भवेतीति ते विदुर्वा विप्रश्चिन्तामधोसभ्यतमाः सभाघोसाधतमाः निष्पन्नतमाः साधसमर्थे निष्पन्ना चैते काशिकापां भवेति धे मनो ग।
ते मनमाग्नहीतमर्थं वाचि निवे प्रायेति वाचा उद्दिरे तीत्यर्थः तेषु बहुसुखियउपपन्नेपुणाः समावित्तकोप्रात्ताः कतिचिदेवगं
भीरं विगूढमर्थं प्रकाशतो नयति लोकेतावतज्ञातमएवदलीभास्तत्रापिवक्ता रसत्रापिनिगूढार्थप्रकाशाकास्त्वयिसर्वयुक्ती
त्रिभुतिः वनेचरवाकरहस्यज्ञानमिति स्वयानपितावप्राएवेति हृदय ४ स्तुनंतीति किचकेचिदुर्वीमतिधेयसंपदमर्थसयुक्ति
यति अयरेविषमसुक्तेः प्राच्यस्य विप्रुहिसामुष्ये प्रवेति अतिषति एरुषेषु वैस्थिनायाववस्थापिनायोसर्वमनोरमाः सर्वेप्रा
दार्थं रुचीनोयुसामनोहराः गिरः सुदस्त्रेभा त्वद्देरस्तु सर्वेनोरमा उक्तसर्वगुणासयत्वेतिभावः ५ समस्येति धरेवदतीति
धर्यः कार्यनिरवाहकः धरोयहकोवितित्यत्ययः अतएवसमारोपितभारतीगुणविविक्तवर्णात्वा मिः समस्यसंयोज्यप्र

दि

भवेति ते सभ्यतमा विप्रश्चिन्तामन्मगतं वाचि निवे प्रायेति नयंति ते सुखययन्नेपुणागंभीरमर्थकतिचित्काप्राता
४ स्तुवंतिगुर्वीमभिधेयसंपदं विप्रुद्धिमुक्तिरपरे विप्रश्चितः इति स्थिताया प्रजि एरुषेषु वैसुदलीभाः सर्वमनोरमा गिरः ५
समस्यसंयोज्यतागुणैरिमात्त्वयासमारोपितभारभारती प्रगल्भमात्मापरिधयं वाग्मिनावने चरेणापिसताधिरुपितः
६ प्रयुज्यसासाचरिते विलोभने भवे विभेदायधियः प्रदर्शिते तथा निपुक्तवद्विस्तीमुखायार्थनायथेतरन्यायिवावभा

१
२

गल्भनिर्भकं यथा जथा संयादयताः सयताव्याहरते त्वर्षः त्वयावने चरेणापिरुता अथि शब्दे विरोध तनार्थः अतिस्वयं वः निम
नां व चोपुक्तिपुत्री वाचोपुक्तिर्यदुर्वीमीतमरः वाचोमिनिरिति मत्वर्थीयोमिनप्रत्ययः धर्यमेः धरोपित आरोपितः स्थापि
ते इत्यर्थः रुहः योन्यतरस्यामिति प्रकारः अत्रमनः वयसानवीतभीतुमीत्तोराजः प्रप्रास्येत्तत्त्वर्थः ६ वाग्मितामेवाहः
प्रयुज्येति प्राततावितवधो गित्यादिनासागसोत्वं प्रयुज्यविलोभने मित्रमिष्टमिवाग्मिना अचरिते संपादिते तथाधियोवृद्धे
विभेदायवाभाहनायशक्तिरर्थयतिष्ठि त्वादिनाभये प्रदर्शिते किंचिद्रास्तीमुखायार्थनामृतन्यायार्थिनेतिभावः त्वर्येप्राषः ति
नाभियोक्तमिस्त्रादिना तथाभियुक्तानथाचरितेयथेतरन्यायाहन्यतरद्व्यायामित्वर्थः नायंन्यायाहनयेतमिथोसभा
सते इत्युयमा अनेमवाग्मिनामनेसरोसीतिभावः ७

ति

प्रलोभने

तत्र कित्वाद् विशेषति किन्तु सिद्धेः फलस्य विशेषविश्रातकमिति इदमस्वदाकृदनरूपं कर्ममयतोमहीयति वतामहतः
 कुर्येति भावः किन्तु वारिता किन्तु निवर्तितः निवर्तितो हेतुमाह भूतिमिच्छता रूपा मुत्राः वशे योर्धना सह वरिता वर्त्मना
 प्रोत्साह्यतथीयस्यते न स ह्यर्थनाशे न समानमुखदः खिन्नार्थः अनुजीविना भूते न न्यः खामी हिने नियाज्यो न्य
 स्यः खलु अन्यथा स्वामिद्रोहयातको अयस्य अचरुः स्यादिति भावः ६ तद्दिना वा साधुगतः किमत्र न्याय्यतत्राह ध्रुवमि
 ति प्रदितस्य प्रयुक्तस्य पत्रिणः शरस्य प्रमाणोः दर्शने च वेः निश्चितः प्रदितस्य दिति भावः तस्य नष्टस्य पत्रिणः शिलोच
 ये प्रोत्साह्यतामनीयान्येषां नान्याथः अन्येषां चैव यन्मार्गोऽस्य साधुग इत्यमरः अत्र विषये आर्यं जनातिले चने
 सज्जनव्यतिक्तामीनयुक्तं हियस्मात्कारणात्सतामतिक्तामीः शयमने र्थे दिशति ददाति ८ यदुक्तं हर्तमर्हतीति तत्राज

विशेषि सिद्धेरिति कर्तुं मुञ्चत सवरित किं भवतान भूपति हिते नियो ज्यः खलु भूतिमिच्छता स ह्यर्थनाशे न न्यो नु जी
 विना ८ ध्रुवे प्रमाणोः प्रदितस्य पत्रिणः शिलोचये तस्य विमर्शने न्यः नयुक्तमत्रा ज्ञेयतातिले चने दिशत्ययापदि
 सतामतिक्तामः ९ अतीतसंख्याविहितो मग्निना शिलीमुखाखोडवमुत्तुमिच्छता अनाहतस्यो मरसायके
 क्षपिस्थिता कथं प्रोत्साहनायुधे धृतिः १० यदि प्रमाणीकृतमार्यं चेष्टेते किमित्यदोषोपितिरसूक्तमवयव अया
 तएवोपरिवादगोचरसतं हिवाणी गुं निवभाषते ११ ॥

रसाह अतीतिनि खोडवमिद्रवममं भदपितुमिच्छतामिनाममातीतसंख्याशिलीमुखाखोडादविहितोऽनाखोडवदाहः व
 यत्तणीरदानुमुक्तं भारते अतो अमरसायके क्षपि अनाहतस्योऽस्या रदितस्य भावित्वाते न वृद्धीदिः समकथं प्रोत्साहनीश्रु
 गे किरातवाणे धृतिरास्था कथं स्थिताम कथं विहितार्थः अतो नायकारप्रकाकार्य इत्यर्थः १० यदुक्तं स्मर्यते तनुभूतो
 मित्यादिना सदाचारप्रमाणमिति तत्रोत्तरमाह यदीति आर्यं चेष्टेति सिद्धरितं प्रमाणीकृतपदिसाधत्वेनागीकृतपदे
 इत्यर्थः तस्यो दोषो वा भावेपि क्वचित्संज्ञनिषेधयि मज्जसमासमास इति आचकारः उपलक्षणैरुत्तरेण च संक्षिप्तमिति र
 कृताः नमुक्तमित्यर्थः हि पस्मात्परवाद्गोचरयुनिहास्यदश्रयात्सर्वोपर्वे नयतासता वषो गुणमेव भाषते ननु दोषो
 अतस्तेषां दोषभाषणो न सदाचारप्रमाणो बुद्धरिति भावः पूर्वया त एवेति मुशुयेति समासः परत्वात्सर्वं श्रीपिनिष्ठा
 शकियत

याः पूर्वनिष्ठाः शिष्यायुवदित्यादिनायुवदेषु वदिति पूर्वलिङ्गा
 अर्थान्तराद्योः लकारः १२

ॐ

किरा सती
बनु

अंश्री ततश्चि ततः किरातवाक्यानंतरे उद्धृतैः प्रग किरातवचोभिरार्णवांशुभिः श्रेलउच्यपराहतोः भिहितः अमुक
पितोपियाउवोथैर्यनिर्विकारत्वेन जदोनतत्यात्तः उत्पन्नमपिकोपेस्तभयामासेत्वर्यः तथाहि साधवः सुकृताः सुदुर्गह
सुदुर्गसदं प्रकेश्य अतः कर्मायेषाते सुदुर्गहातकरणादि अर्थीतन्यासः १ सश्चि सलेप्रोः सलेप्रोसकलयो
तथास्त्रिग तगुभूतलिंगकृतलिंगेस्तद्वाक्यभूमिभिरवसम्पुगुवगतमित्यर्थः शूरेवप्रात्रवः स्वार्थेणः तस्मिन्मभिप्रायते
इत्सिगतयनसः गिरावाचोसवधिनिविस्तरेतत्रसम्पदे चार्थमन्वयेतस्मिन् वेनाधिकोद्देशकवभावः कृतीकुप्रात्ः प्रमाणीकु
तप्रधानीकृतकालएवसाधनयमसोवसरोचितविविस्तरित्यर्थः याऽवः प्रप्रातसरं भः सत्तोभरहितउदेवच आददेउवाचेत्यर्थः

ततः किरातस्वचोभिरुद्धृतैः पराहतः श्रेलउवार्णवांशुभिः जदोनद्यैर्यकृषतोपियाउवः सुदुर्गहातः करणादिर
मलेशदिः रयः १ अंश्रीषमुस्त्रिगितप्रात्रवेहितः कृतीगिराविस्तरतत्त्वसम्पदे उदंप्रमाणीकृतकालसाधनः प्रप्रातसरं
भनिवादेवचः २ विविक्तवर्णाभरणासुखश्रुतिः प्रसादयत्नीहृदयानयिद्धियां प्रवर्तितनाकृतप्राण
कर्मणाप्रसन्नगंभीरपदासरस्वती ३

सांख्येर्वेतावदाहः विविक्तेति विविक्ताः संयो गादिनाः त्विष्टां वर्णाग्रदराण्येवाभरणाण्यनियस्याः साअन्यत्रविविक्ता निष्कृ
निर्वाणीभ्यमानराणानिचयस्याः सा कर्णादिजादौषुः जादौस्ततोवर्णतवात्तरश्कभयत्रायमरः सुखं स्रतिः अवणय
स्योसुखश्रुतिप्राच्याउत्तर्यः अन्यत्रश्रुत उतिप्रतिर्विकसासुखायस्याः सामनुभाविणीत्यर्थद्विषामपिहृदयानिप्रसा
दयंतीकिपुनः सुहृदमितिभावः प्रसन्नानिवाचकानिगेनीराण्यर्थपुरु शिचयदाचिसुप्तिअनकृपाणियस्याः सा अ
न्यत्रसुविमलसु सुखाणसरस्वतीवाकस्त्रीरज्ज्वं तथाचोक्तं सरस्वतीसरिभेदेगोवादेवतपोरथि स्त्रीरज्ज्वेते चकृतप्राण
कर्मयैस्तेषांप्रवर्ततेनप्रसश्चि किंतुसुकृतिनामेवेतिभावः भवद्वाणीचैवविधाधन्याभवानितिभावः अत्रकोवितायकत्वा
देवतावप्रीयतेतत्रादौसमासाक्तिरलकार विप्रोषणमात्रसाम्येनाप्रसृतप्रतीतेरतएवमदधेयः ३

